

BETWEEN TWO HOMELANDS

בין שתי ארצות של מולדת

יומן סיפור חיים

חלק א

הניצול

מבוא ופתח דבר אל הספר

התחלתי לרשום יומן זה לפני כחמש עשרה שנה כפרוייקט לקורס אנגלית. במשך הקורס שליטתי בשפה התחזקה באופן משמעותי וככל שכתבתי יותר, כך התלהבותי גברה ואף התמכרתי לכתיבה. לעיתים גם קרה, כי התעוררתי באישון הלילה על מנת להמשיך ולכתוב, בעוד אשתי גוערת בי "טיפש שכמותך, מה אתה כותב שם באמצע הלילה? חזור לישון והמשך בכך מחר". "מצטער", עניתי לה, "אני כותב את ספר חיי, וחייב להעביר את הדברים הללו לכתב ומייד, אחרת יברחו מזיכרוני".

עודני כותב, ולנגד עיני הופיעו תמונות מהעבר הרחוק. ראיתי את עצמי כילד בבית הוריי, ראיתי בעיני רוחי את אחותי, ואת עצמי כתלמיד בבית הספר, נזכרתי בפרצופים ובשמות של חבריי לכיתה ואת אלה של מורי. חשתי מחדש את החוויות המרגשות של בלויים וטיולים עם תנועת הצופים, נזכרתי בזוועות המלחמה, זכרתי את השמחה ואת התסכול כשפגישתי לראשונה את חיילי הצבא האדום. כיצד נפגשתי שוב עם בני משפחתי, אותם חשבתי, בעקבות חוסר ידיעה, שמתו, או נהרגו בזמן המלחמה. נזכרתי בתנועה הציונית, את עזיבתי את בית הוריי. את מלחמתנו הנואשת בים, מול משחתות של הצבא הבריטי האדיר. את גירושנו לקפריסין, את המחנות המעצר הבריטי, היכן שבילינו שם "חופשה מאולצת" שנמשכה כמעט שנה. בנוסף לכך נזכרתי במסכת חיי ואת התקופה הקשה בקיבוץ בישראל, בשירותי בצבא, ולבסוף בעזיבתי את הקיבוץ ויצירת תא משפחה בבאר שבע.

כשסיימתי לכתוב, הנחתי את כתב היד בצד לשם בדיקה מחודשת ולהתייחסות חוזרת לפרי עטי, ובינתיים, הודות להתקדמותי הרבה בכתיבת היומן, התאפשר לי לקרוא ספרים של רבי מנחם פרידמן בשפה האנגלית. בעודי ממשיך לקרוא ולהתפעל מיופי כתיבתם של סופרים דגולים, הגעתי למסקנה כי יצירת כפי איננה יכולה ולא תוכל להיות באותה הליגה של יוצרים המפורסמים, ותיוותר על המדף כספר זיכרון למשפחה בלבד.

לאחר זמן חבר טוב שלי פנה אליי והתעניין אם סיימתי את כתיבת הספר. חלקתי עמו את חוסר המוטיבציה שאפפה אותי לאחר קריאת מספר לא מבוטל של רבי מנחם פרידמן "שטויות", הוא פלט לעברי, "אם הדברים היו מתנהלים כך, לא היה נכתב אף ספר, לא היה נוצר אף ציור ולא הייתה נכתבת אף יצירה מוזיקלית ולא היה נוצר אף דבר ראוי לשמו, הודות לאותו פחד של השוואה אוטומטית אל מול יצירות ענק. בסופו של דבר, הוא המשיך "כל ספר ימצא את דרכו אל ליבו של קהל קוראים מסוים. אלו שיעדיפו יצירות קלאסיות, כנראה שלא יבחרו בספר שלך ואולי אף אלה לא שקונים שני ספרים ב-10 שקלים שתוכנם הוא פשע, זנות, זוועות ורצח, וכדומה. ציבור הקוראים שלך, המשיך וטען לעברי "יעדיף את ההרפתקה הטובה ואת האוטוביוגרפיה עם נגיעה אישית וסיפור אנושי כנה ואמיתי. אז ברשותך, אני רוצה לקרוא את הספר שלך".

מסרתי לו את כתב היד שלי, וכשהחזיר אותו אלי אמר, "לעניות דעתי, זה רשום בקפידה, הכתיבה זורמת, ההומור איכותי והספר מעניין מאוד. זה כעין חתך של תקופה בחיי העם היהודי שמשוחזרים בו החיים האישיים שלך. חוץ מזה, ישנם הרבה אנשים בארץ, וכן גם תלמידים רבים שצריכים להזכיר להם את ההיסטוריה של ארצם הם. תמשיך באותה הדרך ואל תמעט בערך עצמך". לכן, קוראים יקרים, בכל מאודי אני מקווה שתסכימו אתו ותיהנו גם אתם מספר זה.

לקוראי הספר במהדורה העברית

כאמור התחלתי לראשונה לכתוב את הספר בשפה האנגלית. בשפה זו כתבתי, וגם תרגמתי את השירים שמופעים בגרסה הראשונה, מהונגרית לאנגלית. אודה בפניכם שהיה לי קשה לעשות את מלאכה הזאת. ואיני יודע אם אהיה מסוגל לתרגם אותם שוב מאנגלית לעברית (או לחלופין מהונגרית לעברית) לכן, מתוך ידיעה כי בארץ ישנם קוראים רבים אשר שולטים בשתי השפות, החלטתי להעתיק לספר זה את השירים בשפה האנגלית. ואני מבקש סליחה, ומתנצל מראש, מאותם הקוראים אשר ייתקלו בקשיים להבין אותם.

זאב בר אילן

דברי הקדמה

מלחמות תמיד הביאו בעקבותיהן סבל רב, הרס, עצב, שכול וטרגדיות אין ספור על האנשות. מאז גמר מלחמת עולם השנייה היו מלחמות מקומיות רבות על פני תבל: קוריאה, ויטנאם, קמבודיה, לבנון, אפגניסטן, עיראק, ועוד, ועוד. גם בארצנו הקטנה התחוללו מלחמות: מלחמת השחרור, מבצע סיני, מלחמת ששת הימים, מלחמת יום הכיפורים. האחת הייתה יותר איומה מהשנייה, אולם אף אחת מהן לא הגיעה לרמה כזאת של ברוטליות, חוסר אנושיות ולפסגה של השמדת עמים וגזעים שלמים כמו שעשו זאת הגרמנים ובראשם מנהיגם אדולף היטלר, י.ש. וזכרו. פשעים איומים אלה בוצעו בדם קר ולפי תוכניות שהוכנו מראש, בצורה הקרה והצינית ביותר. עבור המשטר הנאצי כל מי שלא הסכים עם דרכם, כל מי שלא הזדהה אתם, היה נחשב לאויב שהפריע להם להשתלט על העולם. משטר זה ראה קודם כל ביהודים את המכשול העיקרי להשגת מטרה זו. על כן, היה זה העם היהודי שסבל ביותר מאימי המשטר הזה, והקריב במלחמה הזאת 6 מיליון מביניו.

למרות הכל הצליחו לשרוד יהודים רבים מהשוואה שהתחוללה באירופה. אלה עברו בדרכים, וללא דרכים עד שהגיעו לארץ ישראל. כל אחד מהניצולים מהתופת של הנאצים היה יכול, עם מעט כשרון, לכתוב ספר על התלאות שהוא עבר עד שהגיע לגאולה.

ספרים רבים וכתבות אין ספור כבר הופיעו בארץ ובעולם על הנושא הזה, וכנראה עוד רבים יבאו. אני עצמי מעולם לא התכונתי לכתוב ספר, רק רציתי לעשות ניסיון צנוע להעלות על הכתב ולהנציח את החוויות ואת המאורעות שעברתי בחיים שלי. מצאתי אותם שווים ובעלי ערך היסטורי, ורציתי להציל אותם מידי השכחה. אולי ילדי, או נכדי יקראו אותם. אני תקווה שסיפורים אלה ייתפסו מקום מכובד בין שאר הסיפורים על אודות מלחמת העולם השנייה, בה מיליוני אנשים איבדו את משפחותיהם, את בתיהם ואת כל רכושם ונהפכו לפליטים.

הסיפור שתקראו, הוא סיפור אמת, אולם שמות אחדים בתוכו שוננו. יכולים להיות גם כמה טעויות ואי-דיוקים בקשר לתאריכים, מקומות ומאורעות. מעבר לכמה שירים שבעצמי כתבתי, הסיפור מקושט בשירה פואטית וציטטות אשר תרגמתי מפי עטו של המשורר הגדול הלאומי של הונגריה, בשם שנדור פטופי, PETOFI SANDOR. הסיבה לכך היא, כי מצאתי לתדהמתי, כי רבים משיריו, תיאוריו וביטוייו היו דומים ומקבילים לחוויות למה שאני עברתי בחיים שלי. מצאתי באלו חבר לסבל, לצער ולייסורים. תוספת מיוחדת תמצאו בסוף הספר משיריו היפים, זאת, כדי לאפשר לקוראים הצצה לעולמו של משורר דגול הזה, אשר את גדולתו ואת שאר רוחו יכולתי להבין רק שנים רבות לאחר עוזבי את ספסלי בית הספר.

זאב בר אילן

בית הקברות היהודי בבודפשט יולי 1981

"מי עומד שם למעלה ומניח פרחים על קברי? "זה אני בנך, ארפד." "עיניי אינן רואות טוב, אולם הכרתי את קולך. מה שלמך בני היקר? אני רואה שהתבגרת. הבטחת לבקרני לפני מותי." "לא יכולתי, אבא, לא עלה בידי

לעשות כן. לא הייתה שום אפשרות, הגבולות היו חסומים." "האם שלומך טוב עתה בני?" "כן אבא, אני בסדר." "ואישתך ונכדי, איך הם?" "גם שלומה טוב, ונכדיך יפים, כמו שאני ורוזי היינו בעת שהיינו בבית." "טוב בני, שמח אני ששלומך טוב. לך ותבקר גם כן את קבר אמך, היא שוכבת לא רחוק מפה. אתה לבטח יודע שאנחנו נפרדנו זמן קצר אחרי עזיבתך. אני שוכב פה בשלום למנוחת עולמים. אז תבוא ותבקר אותי מתי שאתה רק יכול."

"שלום לך אבא, שלום"

את השיחה הזאת, ביני לבין אבי המנוח, שוכן עפרות, העלייתי בעיני רוחי, כשעמדתי לפני קברו, בעת ביקורי בהונגריה בשנה שעברה, זאת לאחר שסוף, סוף הצלחתי לבוא ולבקר ולכבד את קברי הורי. עמדתי שם הלום אלם, מכונס בעצמי. לא יכולתי להשתחרר מהחרטה ומרגשי האשמה הכבדה שהשתלטו עלי. האם עשיתי את מיטב יכולתי לבוא ולראות את הורי, בעוד הם היו עדיין בחיים? כמה היו מאושרים לראות אותי, את אשתי ואת נכדיהם? את האושר הסופי הזה אני שללתי מהם. אולי גם ילדיי שלי ייעשו את אותו הדבר, יימצאו תירוצים... בכל אופן— ניסיתי לשכך את מצפוני המיוסר, ולהשתחרר מההאשמה העצמית האיומה—המתים לא מרגישים ולא חושבים שום דבר, יותר טוב לכבד את האנשים החיים. זה לא עזר. בעיני רוחי ראיתי את עצמי קבור בתוך האדמה ואנשים באו והניחו פרחים על הקרב שלי...

בכניסה לבית הקברות הגדול הזה, מתחת לעצי שיטה גבוהים ומצילים, הוקמה אנדרטה לזכר קורבנות של יהודי בודפשט אשר הוגלו ונרצחו בידי הנצים ונושאי כליהם ושמקום קבורתם איננו ידוע. שמותיהם של אלפי קורבנות אלה חרוטים על לוחות שיש, הצמודים לקירות של האנדרטה. אבל כבד רובץ קבוע על המקום הזה, והדמעות זולגות מאליהן. השמיים האפורים מלמעלה והגשם הדק והטורדני עוד הוסיפו להרגשת העצבות שלי.

יחד עם אחותי, רוז (מי שנשארה בהונגריה, ועדיין חיה שם), ביקרנו במקומות ובאתרים בהם התרחשו כמה מהאירועים שיתוארו בעמודים הבאים. בעמדי לפי בניין הענק, רב הוד של ארמון המלוכה, התמונות מהעבר עלו, והזיכרונות החלו להציף את מוחי, כאילו נשפכו כזרם אדיר מסכר שנפתח לרווחה.

אילו מישהו היה שואל אותי מה היו הזיכרונות הנעימים ביותר מימי ילדותי, הייתי בודאי אומר להם כי אלה היו הסרטים הנהדרים שראיתי בבתי הקולנוע. בילדותי הייתי חובב סרטים מושבע, ולעיתים רחוקות בלבד החמצתי סרט טוב. היה לי אלבום עם תמונותיהם של כל כוכבי הקולנוע המפורסמים וידעתי את שמותיהם בעל פה. כשהייתה לי אגורה, הלכתי וקניתי סוכרייה. כשהיו לי שלוש אגורות קניתי חפיסת שוקולדה, אך עשר אגורות ויותר היו מספיקות כדי לקנות את הכרטיס, ואפילו הזול ביותר להצגת קולנוע. זוכרני שישבתי שם בשורה הראשונה, בכיסא מספר 1, בקושי שלושה מטרים מהבד, וראיתי דמויות מעוותות ומעוקמות. למרות הכל הייתי מאושר לראות כל סרט. אני נזכר כמה סרטי הוליווד של אז היו רומנטיים. עבורי הדמויות שהשחקנים עיצבו היו אמיתיות, התכנים היו מלא רגשות כנים, ללא סקס וללא אלימות וולגרית. הצעירים של אותם הימים ניזונו על סרטיהם של צ'רלי צ'פלין, לאורל & הרדי (השמן והרזה) שירלי טמפל, ג'וני וייסמולר (טרזן), ג'ודי גרלנד ומיקי רוני, וכן הללה. סרטיהם של אלה היו בשבילנו כאוכל וחלב. ואולי המרתקים והבלתי נשכחים ביותר היו אותם הסרטים המצוררים של וולט דיסני אשר קדמו לכל סרט גדול: דונלד דאק, מיקי מאוס, במבי ודמויות מצוירות אחרות שכל ילד אהב אותן. למעשה הסרטים היו את הניגוד הגמור של חיינו הדלים והעלובים אשר בבית. הם היו הרקע של חלומותינו ועוררו את הפנטזיות שלנו. חיינו אז בתקופה של שלום וסובלנות יחסיים. עד שהגיח מתחומי השאול הדיקטטור, הרשע הגרמני ההוא והפך את העולם כפי שהכרנו עד אז.

"Cinema world"

There was a thin gentleman
And his friend a fat gentleman
Somehow, they always got in trouble
In the midst of mess
And of endless quarrel
A cream cake flew, a face was hit
People laughed till their

Sides were split.

There was a poor girl,
Indeed a very poor girl.
As a needlewoman in a factory
She spent nothing on luxury.
But behold how lucky was she
Out of the blue a rich tycoon came
And married her just the same

They all rushed to that movie
In the summer of thirty seven
To see how it really happened
All the seamstresses from the
Dressmaker's shops
All the spinsters from the
Neighboring blocks
Such a bridegroom for them to catch
For that would be a perfect match.

There was a funny looking man
With a walking stick, a hat and gloves
He did everything just to make us laugh
Once we burst out in mighty cheers
Then he had brought us close to tears
For underneath his mask and art
Was a man with a golden heart.

There was an unfortunate woman
With an umbrella for shading
Under which her heart was breaking
Eyes of grief, a look so sad
Her fate was cruel, rough and bad
Streams of tears in endless races
Ran down the audience's faces.

Another man was very strong
He lived in the jungle, a life of a fighter
He wasn't scared even by the mighty tiger
He leaped from tree to tree
Like a native chimpanzee
He liked the animals and could talk to them
To the amusement of all the laughing children.

There was a little girl
With dimples on her cheeks
But this only added to her charm and chic
A face of an angel, her eyes like pearls
A smile so bright and her hair of golden curls.
She played, acted, danced and twirled
To the delight of all the world.

The man was handsome with strong arms
No woman would ever resist his charms
He stared at her for a while

Then she responded with a certain smile
 He returned her smile with another glance
 And almost instantly there was a romance
 What a guy, in the women's eye, like a prince
 Those who saw him just once
 Have dreamt of him ever since

There was a beauty queen
 With silky hair cascading over her shoulder
 Her deep blue eyes filled everyone with wonder
 I even took an oath that when I'll grow up
 I hoped that day will soon show up and
 I'll be a man of means and of proper wealth
 And I'll marry only her and nobody else.

He was a tough man, the uncrowned
 king of the prairie
 He fought Evil, the vicious
 and used his lasso fairly
 Galloping on his white horse
 under the Western sky
 His lead spitting six-shooter
 Scoring with every try.

Embraced in a dark theater box, up one floor,
 In the year of thirty three or thirty four,
 Couples were holding each other's hand
 As the band was playing "Alexander Ragtime Band"
 Oh, what a beauty! What a lovely day!
 When the lilacs were blooming in "A Day in May"
 Watching the dream world glittering with stars
 Wishing happy ends for the loving sweethearts.

Then came an evil man. He had a moustache,
 Wore shiny boots and an armband,
 He saluted with an outstretched hand
 Harangued and pranced proudly
 Roared and shouted loudly
 As the newsreel ran on its way
 The laughter slowly died away

פרק א

בודפשט – שנות השלושים

הדנובה אט, אט מאבדת מגוניה הכחלחלים היפים כאשר היא חוצה את הגבול האוסטרי. הזרם הופך לאפור והמים נראים קודרים יותר ויותר כאשר הם מתקרבים לגדות הבירה ההונגרית, בודפשט. הנהר הגדול חוצה את העיר, אך שבעת הגשרים הנהדרים, אשר נפרסים למעל הנהר, מאחדים שוב את שני חלקי העיר לכרך גדול ושלם אחד. החלק המערבי של העיר נקרא בודה (BUDA) שהיא עיר הקדמונית. באזור זה, שהוא הררי וסלעי, נמצא הנהר גלרט (GELLERT), עליו מתנשא, בהוד ובהדר, הארמון המלכותי המרשים ביופיו. הארמון צופה לפשט (PEST) שהיא עיר מישורית ובעלת אכלוסיה יותר ממיליון תושבים. פשט, רחובותיה צרים ורבים, אך הם שמתאחדים שוב לשדרות רחובות ידיים ולטיילות יפיות.

נולדתי פה, בעיר הגדולה הזו בשנת 1927, מספר שנים לאחר סוף מלחמת העולם הראשונה. הוריי הגיעו לבירה מאזור מרוחק יותר של המדינה. לדעתי, הם עשו זאת מאותה סיבה, שמיליוני אנשים בעולם עוזבים את מקום היוולדם ועוברים אל הערים הגדולות, בתקווה לחיים טובים יותר בכרך. יש לי תמונה דהויה ובה אני מצולם כפעוט קטן, יושב לי בעגלת תינוקות מיושנת וצוחק אל עבר המצלמה. אני מתבונן בתמונה ותוהה כמה מדהים זה שרגעים בחיי אדם יכולים לעבור כל כך לאט ובכבדות, אך 50-60 שנה שיכולות לעבור ככה, ביצע ולפעמים לאדם נדמה שהדברים בעצם קרו רק אתמול.

אני זוכר את ילדותי, את אותם ימים רחוקים ושלווים, כאשר החיים היו איטיים ורגועים הרבה יותר. הרחובות היו מוארים בפנסים גז, הגברות לבשו גלימות ארוכות והיו להן אותם כובעים דמויי-קערה. הגברים, בני הטובים לבשו חליפות מחויטות בהזמנה, עם חולצות צווארון קשיחות ועניבות פרפר ומגבעת. לעיתים קרובות הם התהדרו אף במקל הליכון. זוגות רקדו לצלילי "Lambeth walk" והצ'רלסטון, ונענעו את רגליהם לצדדים. זו הייתה תחילתה של תקופת סרטי הקולנוע המדבר. מיי ווסט וג'ין הארלו היו אלילות הגברים וארול פלין וגארי קופר היו אלה של הנשים. קולותיהם המרגשים והחלומיים של יאן קיפורה וטינו רוסי מילאו את הלבבות ברטט. זה היה תור הזהב לתיאטראות, לאופרות ולמחזות ראוה שונים ורבים. אנשים היו אדיבים האחד לשני, הנשים הושיטו את ידיהן לגברים לנשיקת היכרות, וגברים הורידו את כובעם אל מול פגישה חטופה עם עמיתים ברחוב. בחזרה תמימה הסמיקה כאשר הבחור אחז בידה בפעם הראשונה, והילדים היו מחונכים ומנומסים, הרבה יותר מאשר היום.

גרנו בפשט בבית מאד ישן, בן של שלוש קומות. צבע הבז' של חזית הבית האפיר עם השנים. חלון הבית צפה אל עבר אחד הרחובות הראשיים של הבירה. כשהייתי רוכן חזק מבעד החלון, יכולתי לראות עד לשדרה הראשית, אשר הקיפה את העיר בקשת רחבה והסתיימה במגעייה בנהר הדנובה. שדרה ארוכה זו, עם כל אותן חנויות מהודרות שבה, בתנועה הסואנת שלה, במסעדות אופנתיות ובבתי קולנוע היוקרתיים שלה, הייתה אחת מהמקומות המפוארים והפופולאריים ביותר בעיר. קהל רב של ג'נטלמנים לבושים היטב, גברות הדורות ונשות אצולה מגונדרות טיילו להנאתם בשדרה, ביום ובלילה. הם היו מתבוננים בחלונות הראווה המלוטשים, ומתקהלים בבתי הקפה, בהם הנעימו תזמורות סלון ותזמורות צועניות את אוזניי הבאים.

באחד מאותם בתי קפה, אולי המכובד ביותר שבהם, הקרוי "Emke", שצבר את המוניטין שלו בשל מטבחו ההונגרי המשובח, והתזמורת הצוענית הטובה ביותר בעיר, ביקרו פעם שני אנשים מפורסמים מעבר לים; הנסיך מוויילס ואשתו האמריקאית החמדנית, וואליס סימפסון (שזכור ויתר על כס המלכות בגללה). מאות סקרנים התגודדו סביב בית הקפה ויצרו פקק תנועה ענקית, זאת רק כדי לנסות ולתפוס הצצה חטופה בזוג המפורסם. מכאן אפשר לקחת טיול קצר ברכבת התחתית לפרברי העיר, שם נמצאת רחבה ענקית, שנקראת 'כיכר הגיבורים' ובה אנדרטה שנבנתה בצורת חצי גורן, עליה עומדים פסליהם של כל מלכי הונגריה, ששלטו במדינה זו במשך אלף שנה. בקדמת האנדרטה מתנשאים פסליהם של מצביאים הדגולים של הונגריה שכבשו ארץ זו מידי ההונגים, ובראשם מנהיגם המהולל ארפד (ARPAD), שהורי הפטריוטיים בחרו את שמי לפי שמו).

מעבר לאנדרטות אלו משתרע פארק שופע ירק ובתוכו אגם. באגם זה שטות סירות משובבות לב היוצרות גלים על פני המים של איזה נהר קסום. מעל האגם מתנשאת טירה עתיקה שנבנתה בסגנון גותי, עתיק ימים, כדוגמת סירות ומצודות רבות הנמצאות פזורות ברחבי המדינה. מעבר לטירה נמצא אזור שעשועים גדול ובתוכו בית קפה

מאורך ומאוויר, הנהנה מצלם של עצי ערמונים עתיקים. מתחת לחופה עגולה ניגנה תזמורת לבושת מדים אשר השמיעה צלילים משמחים של יהאן סטראוס ופרנץ להאר. ביום קיצי ובהיר כמעט ולא היה ניתן למצוא שולחן אחד פנוי מתחת לאחת מהשמשיות הצבעוניות, כדי לשבת ולהתענג למשמע המוזיקה הנעימה ומטעם האוכל המשובח שהוגש על ידי מלצרים זריזים וענובים. במסעדה זו, אבי פעם עבד כמלצר ראשי ולעיתים הוא הזמין אותנו כדי לבלות יחד, והגיש לנו עוגות וגלידות מקושטות בקצפת.

תמונה בהירה וחייה מופיעה לנגד עיניי ואני רואה את עצמי נער צעיר כבן 9, המתגנב מאחורי גבו של המנצח המשופם הקשיש, ומחקה את תנועותיו כאשר הוא מנצח על התזמורת שלו. בטוח הוא שמע את האנשים צוחקים וצוהלים והסתובב אחורה לראות אותי מנפנף בידי באוויר. הוא ירד ממקום ניצוחו, אחז אותי בזרועותיו, הרים אותי לבמה והושיט לי את שרביט הניצוח. "התזמורת כעת לרשותך", אמר וחיך חיך בוטח. התרגשתי והובכתי בו בזמן, אך כשהתאוששתי, התחלתי בניצוח על התזמורת, אשר המשיכה לנגן את אותם הצלילים שהופרעו קודם לכן. המשכתי כך לזמן מה להנאת הקהל והנגנים בבית הקפה, עד שאמי קמה והתקרבה לבמה, "זה יספיק לעת עתה", אמרה בקשיחות, "תגיד תודה רבה למאסטרו" ופנתה אליו בבקשה, "תסלח לי ולילד השובב הזה, הוא תמיד מתפרע" אמרה לו והורידה אותי מבמת התזמורת. "או, היה זה לי לעונג", הוא השיב לה "מי יודע, אולי יום אחד בנך יהיה טוסקניני חדש." ובכן, טוסקניני אני לעולם לא אהיה, אך את מוזיקה אוהב לנצח.

בדפשט הייתה ועודנה אחת מהערים היפות ביותר באירופה. כילד, לא ייחסתי הרבה משמעות למראה הבניינים, למרות שלעיתים קרובות שוטטתי ברחובות העיר עם חבריי והכרתי כל מקום מסתור ופינה של העיר. רובם של הבניינים בעיר בודפשט שלפני המלחמה, נבנו בתחילת המאה בסגנון הבארוק הכבד, שאפיין את רוב ערי אירופה (הבחנתי בדבר זה רק כמבוגר בביקורי בעיר). בניינים אלה, בהשוואה למבנים המודרניים, השטוחים והשימושיים של היום, נבנו באומנות אמיתית. היו בהם דירות וחדרים מרווחים עם חלונות גדולים, כניסות ומרפסות רחבות ידיים. הם היו צבועים בצבעים בהירים אשר דהו עם הזמן והשפעות מזג האוויר, ולכן איבדו מגונם המקורי. חלק מהבניינים היו יצירות מופת של ממש, אשר קושטו ביד רחבה מאד בפסיפסים שתוכננו להתאים האחד לשני בקפידה רבה. תושבי העיר והתיירים הרבים אשר הגיעו אליה יכלו לבקר במוזיאונים הרבים שבה, לטייל בפארקים הירוקים ולתהות ולהתענג למראה הפסלים הנהדרים הפזורים בכל העיר. ההפצצות הברבריות ומטחי האש חסרי הרחמים בזמן המלחמה לא הותירו שום סיכוי לכל אותן יצירות אומנות. בכל זאת הרשויות הצליחו לשפץ אחדים מהם לאחר המלחמה.

בימי נעוריי, חסרי הדאגות, מעט מאד חשיבות ייחסתי לדברים אלו, ואחרי יום לימודים הייתי פונה למעשי קונדס שובבים ככל הילדים בני גילי. הייתה לי אחות יחידה, רוז. היא הייתה צעירה ממני בשנתיים. תמיד היינו קנאים זה, לזו, ורבנו האחת עם השני בלי סוף, כמו כלב וחתול. ולדעתי זה בעיקר נבע מהעובדה שהיא הייתה החביבה יותר על אמי ולעיתים גם על אבי (לפחות חשבתי כך בימים הללו). הקנאה שוברת הלב שלי כלפיה התעצמה מעת לעת והתקוטטויות הרבות הפכו לשגרת היום. קיבלנו מאימה לא מעט מכות בישבן, בין שהסיבה הייתה מוצדקת לכך, בין שלא. לאמי היה מקל אבק מיוחד לשיטחים והיא נהגה להשתמש בו על ישבנינו, יותר מאשר על ניקיון השיטחים... לא התענגתי במיוחד על חלק מהמאכלים שאימה בישלה, כגון תרד-ברררר, כרוב-ברררר, סלק, ברררר. לא יכולתי אפילו לסבול את הריח שלהם וכמובן שסירבתי לאכול את הדברים המגעילים האלה. גם האגודות המשכונות ביותר על כוחו העצום של פופאי מאכילת תרד וסיפורים מפחידים על ילדים שעיניהם יצאו החוצה מאחורי ראשם, כי לא אכלו ירקות, לא יכלו לשכנע אותי, ואז, מקל האבק נכנס לפעולה...

לעיתים אימא הייתה חסרת סבלנות ועצבנית יתר על המידה, והיו לה הרבה סיבות לכך. – הראשונה והעיקרית שבהן הייתה שאבא היה נוטה לחזור מאוחר בלילה מבית הקפה, גם אחרי שעזב את עבודתו כמלצר. הוא היה מבלה שם את זמנו החופשי, משחק קלפים, שחמט, ביליארד וכדומה, בעוד שאימא נשארת לטפל בכל מטלות הבית ובילדים הרעשנים. "אביכם שוב לא חזר הביתה", היא התאוננה באוזנינו "לא אכפת לו בכלל מה אני עושה, איך אני מרגישה. איך אני יכולה להסתדר עם כל מה שיש לי מסביבי?", היא הייתה פונה אלינו בתלונות, או שמא היא דיברה לעצמה. אימא הייתה אישה שמנמנה, עם פנים עגולות, מצח גבוה, עיניים רחוקות האחת מן השנייה, אף מאורך, שפתיים מלאות ושיער בוהק בצבע חום בהיר שסורק לאחור. רבים ממאפיינים אלה קיבלתי בתורשה, אך יש לי לא מעט מאלה של אבי. "התחתנתי עם אביך בשביל הנקמה!", הייתה אומרת לנו לעיתים קרובות, אך לא פרטה מעבר לכך. נקמה? כנגד מי? לאיזו מטרה? לא שאלנו אותה כי היינו קטנים מדי כדי להבין. אבינו היה אז בשנות השלושים המאוחרות של חייו. הוא היה בערך בן שלושים כאשר התחתן עם אימא. בתמונת החתונה שלהם הם נראו זוג מאושר, עם התאמה מושלמת. אבא היה גבר גבוה ושרירי, היו לו עצמות לחיים גבוהות, אף בולט, אוזניים גדולות, שיער קצר ושחור ועיניים חודרות. הוא לא היה אדם אינטלקטואלי במיוחד. אף פעם לא ראינו אותו קורא ספרים, ובכל זאת אהב לבקר בתיאטראות ובאופרות והוקיר את חיי הלילה של בתי הקפה. הוא גם אהב מאד את שירת פרקי

החזנות בבתי הכנסת. אבא היה אדם חרוץ ועבדקן. אחרי שעזב את המלצרות, הוא התפרנס על ידי קניית מוצרים מהמפעלים ולאחר מכן היה מוכר אותם לחנויות, בנושאו לכד שתי מזוודות כבודות ממקום למקום. קשה לומר שבביתנו תמיד שררה אווירה רגועה ומפויסת של חיי משפחה שלווים. הורי רבו לעיתים קרובות. כל אחד האשים את השני בבגידה. אבי טען שאימא עדיין מקיימת יחסים עם המחזר שלה לשעבר. זה היה רחוק מהאמת. טענתו הייתה מאוד מוזרה, כי האיש ההוא היה בא רק לעיתים רחוקות לבקר אותה, ובהזדמנות זו הוא גם שיחק משחק שחמט עם אבא. מצד שני אימא האשימה את אבא שהוא מזניח אותה לגמרי, ושהיא מרגישה את עצמה עזובה, מסכנה וננטשת. לאמיתו של דבר זה היה המצב. כל המהומות והסכסוכים והיחסים המעוררים בין הורינו השפיעו עלינו, ילדים, לרעה. בעת שהם רבו, אנחנו התחבאנו באחת הפינות הרחוקות של הבית, מפוחדים, מחבקים אחת את השני, ושוכחים, לפחות לזמן מה, את איבתנו אנו, זה כלפי זה. בכל אופן, למרות היחסים המעוררים בינם, שני ההורים אהבו אותנו מאוד, וחושבני כי האהבה הזאת לילדים, הייתה הקשר החזק ביותר אשר החזיקה את המשפחה ביחד.

אהבתי את אבי, יותר מאשר את אימי. אולי זה היה בגלל שראיתי אותו פחות, או אולי זה היה הודות לעובדה שהוא רק לעיתים רחוקות הרים עלי את ידו. בהזדמנויות הרחוקות שהוא כן הרביץ לי אני נתתי לו סיבה מספקת לכך. אני זוכר שהוא תפס אותי על חם, שאכלתי עוגת חמץ בקונדיטוריה, יחד עם החבר שלי, בחג הפסח. הוא היה זועם וכחול מכעס. לאחר שהוא נתת לי כמה סטירות מצלצלות, הוא פתח בדברי תוכחה: "בייש לך, שיגאץ (יהודי שמזלזל בחוקי הדת), האין לך שום כבוד למסורת שלנו? אינך יכול להתאפק ולהתגבר על הרעב שלך? אף אחד עוד לא מת מכך שלא אכל לחם כמה ימים, גם אתה לא תמות מזה. עכשיו לך הביתה, ואף מילה לא תעזי להגיד לאמך על הבושה הזאת!"

אולם מעבר לכמה תקלות מאין אלו, הוא היה אדם טוב לב ונדיב. אני נזכר בימי קיץ רחוקים. הייתי אז כבן שבע בערך. אבא סיפר לנו שהוא עומד לנוסע לכמה ימים לוינה לרגל ביצוע עסקה כלשהי, והוא אמר לחזור במהרה. התחננתי בפניו שייקח אותי אתו לנסיעה. כנראה שזה לו הייתה כוונתו לעשות כן, אך כדי להרגיע אותי הוא הבטיח לי שאני אוכל לבוא איתו. בכל זאת, כדי להיות בטוח בדבר דרשתי ממנו לישון לידו. הוא הסכים לכך. אני זוכר שלא ישנתי כל הלילה מרוב התרגשות לקראת הנסיעה, אך לבסוף העייפות התגברה עלי ונרדמתי חזק.

בבוקר שלמחרת המיטה של אבי היה ריק. הוא הלך. בכיתי, ובכיתי נהר שלם. כמה ימים לאחר מכן כשהתעוררתי בבוקר מצאתי מערך יפיפה של משחקים על שולחני: מכונית צעצוע, מטוס קטן, כולב חמוד, והרבה, הרבה חיילי עופרת. זה לא היה הכל. בפניה של החדר רכבת חשמלית קטנה הייתה מסתובבת על הפסים סביב, סביב "או אבא, אבא יקר שלי" צעקתי. כמה מאושר הייתי והתביישתי על כך שחשבתי שהוא ברח ועזב אותי. רקדתי במיטתי ואפילו ביצעתי סלטה ברוב אושרי, וכשהוא נכנס לחדר קפצתי עליו ונשקתי אותו נשיקות רבות. הוא גם הביא הרבה בובות לאחותי רוז, וגם בדים יפים לתפירה לאימי.

אני נזכר במקרה אחר שהתרחש בערך באותו הזמן, אולי שנה לאחר מכן. הבירה בודפשט שלפני המלחמה הייתה גן עדן עבור כל אלה שאהבו דברים טובים, דברי מתיקה, ומעדנים. היו לפחות מאה, ואולי יותר חנויות ממתקים ומעדניות מפוזרים בכל רחבי העיר. בתור ילד לא יכולתי להבין את חוסר העניין והאי-אכפתיות של המבוגרים לממתקים. אני, בכל אופן יכולתי לעמוד שעות ולהתבונן בחלונות הראווה של חנויות האלו, שהיו גדושים מכל טוב. לקראת החגים הנוצריים ובמיוחד בחג המולד היו שם תצוגות של דברי מתיקה מדהימות. הגודש של השוקולדות והמעדנים למיניהם, שהיו ארוזים בריקוע מתכת כסף ובצילופן אדום זוהר, העלו את תאבוני במידה כזאת שהריר יצא לי מהפה. פעם כשטיילתי עם אבי באחד הרחובות הראשיים בעיר, נעצרתי ליד חלון ראווה של קונדיטוריה ידועה והוקסמתי מהשפע של העוגות שבחלון. משכתי בזרועו של אבי "אבא, אבא, אבא, אבא הבט, אבא הבט. אני נשבע לך שאני אוכל לאכול את כל העוגות האלה." אבי הסתכל אלי במבט ספקני ואמר "אתה יודע מה? הבה נעשה ניסיון."

נכנסנו לחנות הקונדיטוריה שהיית מסודרת בהידור והתיישבנו ליד אחד השולחנות. עד מהרה הגיעה מלצרית חיננית, לבושת מדים עם קישוט ראש פרחונית לראשה ושאלה את מבוקשנו. אבי אמר לה בקריצת עין "הבחורציק הזה טוען שהוא מסוגל לאכול את כל העוגות שלכם." "אין בכלל ספק בכך." היא ענתה עם חיוך רחב. "אז, בכל זאת עם מה אתה רוצה להתחיל?" היא שאלה בזמן שהושיטה לי את לוח התפריט. בלעתי את רוקי והסתכלתי על אבי ולאחר מכן אמרתי למלצרית "אולי נתחיל עם 'ריגו ינצ' (עוגה מרובעת, ממולאת עם קרם שוקולדה). "כן, כמה?" היא שאלה. שוב הסתכלתי על אבי "אולי נתחיל עם חמש." "אחזור עוד מעט" היא אמרה ועד מהרה חזרה עם מגש מלא עוגות. "אז בתאבון," אמר אבי. התחלתי לאכול אך נעצרתי בעוגה השלישית. "אז מה קורה בני היקר? זה לא טעם לך?" "טעים מאוד" השבתי "נו, אז קדימה תמשיך לאכול, יש לך לפחות עוד 500 חתיכות לגמור." "לא תודה, אני מסתפק בשלוש אלו." אבי לקח ממני את הצלחת ואכל את שתי העוגות הנותרות, אחר כך הוא אמר בתוכחה "אתה רואה, יש לך עיניים גדולות וחמדניות. אני מקווה שלמדת לקח. הוא שילם ואמר למלצרית "את היתר הוא יגמור בפעם הבאה." בוא נלך 'עין גדולה' ונתן על ראשי טפיחה של חיבה, והמשכנו בדרכנו.

אחותי, רוז וגם אנוכי אהבנו את אבא גם בגלל שהוא הרבה לספר לנו סיפורים. מדי פעם כשהלכנו לישון בקשנו ממנו לספר לנו אגדות וסיפורי קסמים. היו לו סיפורים שאת חלקם הוא המציא מפרי דמיונו, אחרים היו קטעים מהופעות של בדחנים פופולריים, בני זמנם בהונגריה. התרגשנו וצחקנו הרבה מהסיפורים שלו עד שנרדמנו אתם. אך לפעמים הוא סיפר לנו סיפורים אמיתיים שהוא עבר אותם בחיים שלו. פעם מצאנו איזו גלויה ישנה עם תמונה שצולמה אי שם במחנה צבאי בערבות סיביר, כשהוא עומד מחובק עם החברים שלו. מצדה השני של הגלויה הופיעה כתובת: טומסק. אוקטובר 1917. "אבא, איפה נמצא המקום הזה טומסק שהתמונה הזאת צולמה?" שאלנוהו. "טומסק היא עיר גדולה בסיביר." הוא ענה "ספר לנו יותר על סיביר. איך היא נראית? איך החיים שם?" נדנדנו לו. "טוב, אם כן סיביר זאת חבל ארץ ענקי במזרח רוסיה. למעשה הוא כל כך גדול שאדם יכול לנסוע שבועות ואף חודש עד מגיע למחוז חצצו. לפעמים זה לוקח יום שלם, וגם יותר רק כדי להגיע לכפר הסמוך, ובמיוחד בחורף בעת שהדרכים חסומות בגלל השלג הכבד שגבהו עלול להגיע למטר ויותר. האמצעי התחבורה היחידי שאפשר לנוע אתו היא המזחלת. בחורף הקור הוא עז ביותר והחיים קשים. הטמפרטורות יכולות לרדת למינוס 40 מעלות. אז הכל קופא עד העצמות ואם מישוה יוצא מהבית הוא מסכן את עצמו למכת קור קשה וכואבת. אפילו את החלב מוכרים שם בגושים קפואים. בגלל הקור אנשים שם נוטעים לשתות הרבה יין ווודקה, ורבים משתכרים לשוכרה."

"ואיך הגעת בכלל לסיביר?" שאלנוהו בסקרנות רבה. "הייתי חייל מגויס בחילות של הקיסר פרנץ יוסף. כשפרצה המלחמה נשלחנו להילחם בחזית המזרחית של בילו-רוסיה. הקמנו את המחנה שלנו בחורשה גדולה בקרבת העיר קייב. לאחר כמה שבועות כוחות הרוסים הלבנים הקיפו אותנו. בלילה אחד האויב הסתער עלינו ובמהלך הנסיגה, בתוך האי סדר המוחלט ששרר שם, איבדתי את יחידתי. נותרתי לגמרי בגפי וביליתי את הלילה בבקתה קטנה ורעועה ועזובה שמצאתי בסביבה. פחדתי נורא מהלילות של התנים והזאבים הרבים שנבחו ושוטטו מסביב ביער. 'ואוו, ואוו, ואוו' הוא חיקה את קולות נביחתם. 'ואז, למחרת הבוקר', הוא המשיך "בעת שהמשכתי לחפש את יחידתי, שמעתי פתאום צווחה חזקה 'סטוי!' עצור! וחייל רוסי בעל זקן של עזה קפץ מהסבך וכיוון את רובהו המכודן לחזי. לא עיבדתי את עשתונותי וגם אני כיוונתי את הרובה שלי כלפיו. עמדנו שם במצב משונה הזה לזמן מה והבטנו זה בזה בעיניים זועמות. אחר כך, לתדהמתי המוחלטת, הוא זרק את הרובה שלו ואמר 'הבט, חבר, אינך חושב שזה היה לגמרי טיפשי וחסר טעם אם אנחנו נהרוג אחד את השני בחורשה הזאת? מה תועלת תצמח מזה? יהיו עוד שני הרוגים שהקריבו את חייהם. האם זה ישנה את מהלך המלחמה הארוכה הזאת? ממילא לא תמצא את היחידה שלך, כי הם בטח נהרגו, או התפזרו לכל עבר. אני אוכל לפחות להתפאר בפני הקצין שלי שלקחתי שבוי מלחמה אתי.' 'בסדר, אני מסכים' אמרת לו ברוסית, כי באותו הזמן כבר רכשתי ידע מסוים בשפה זו. הוא הציעה לי תה ואוכל, אחר כך לקח אותי למפקדה שלו. לאחר שבועות רבים בהם שהיתי במחנה עצום של שבויים, יחד עם שבויים גרמניים והונגריים אחרים, הועברנו לסיביר" ---- הסיפורים שלו נמשכו ונמשכו. הייתי מאוד מאושר לו היה, גם הוא, כותב ספר על קורות חייו, כפי שאני עושה עכשיו, אז היה נשאר לי מזכרת יותר טובה ממנו.

ימי בית הספר

בודפשט 1933-1943

כמעט ואיני זוכר את הימים שלמדתי בבית הספר היסודי, אך החוויות מתקופת לימודי בבית הספר התיכון העירוני בבודפשט נשמרו היטב בזיכרוני. זה כמעט טבעי שאדם זוכר קודם כל את הדברים הרעים, לפני שהוא זוכר את הטובים. ובכן, אני נזכר לפני הכל, באמצעי הענישה שננקטו בבית ספרנו. להביא את התלמידים למשמעת בעונשים פיזיים היה דבר מקובל. השיטות השתנו ממורה למורה. הדבר הרגיל ביותר היה כשהתלמיד התכופף וקיבל כמה מכות כואבות על ישבנו עם מקל. המורה לעבודות יד ותפירה, (גם בנים למדו אצלנו את מלאכת התפירה) אישה רווקה זקנה, בעלת סבר פנים חמור, הייתה רגילה להכות על הציפורניים בעזרת סרגל. המורה לציור, בעל זוג כפיים ענקיות נתן סטירות מצלצלות על פני התלמידים שהפריעו לו בזמן השיעור. המורה להתעמלות נקט בטקטיקה מיוחדת והפיל ארצה את אלה שלא סרו למשמעתו, עם תפיסת נלסון. אולם הכי ידוע לשמצה היה המורה שלנו לגיאוגרפיה, שפשוט ירק לפנייהם של התלמידים שלא הכינו כראוי את שיעורים. אין צורך לומר שהשיטה הנלווה הזאת הייתה הכי משפילה וכאבה יותר מאשר כל ענישה אחרת. אולם מה שהמורים וההורים שלנו החמיצו, אנו מילאנו בנינו לבין עצמנו בהפסקות. היית צריך להיות 'אכלה' של פייטר אמיץ כדי להתגונן ואף להחזיר את המכות שהיינו רגילים להרביץ אחד לשני. כך שאינני יכול לטעון שהיה לנו משעמם בבית הספר התיכון.

אך אי אפשר היה לומר שכל המורים שלנו היו רעים, או מפלצות. המורה הראשי שלנו, שגם שימש כמנהל של הבית ספר, היה אדם נוצרי, מורה ותיק ומבוגר. איש חינוך מעולה שבמעולים ופדגוג ממדרגה ראשונה. שמו היה צ'רהלמי אגוסטון. הוא היה ג'נטלמן אמיתי עד לקצות אצבעותיו. כמה מאורעות נחרטו בזיכרוני שהעלו בעיני רוחי את דמותו האצילה. הוא תמיד הופיע בפני הכיתה לבוש בקפידה, כמו ג'נטלמן אנגלי מאיזה פרסומת של מודה לגברים. הוא לא פעם גינה, באופן נחרץ, כמה גילויים אנטישמיים שהתחילו להופיע לאחרונה בבית ספרנו. הוא רק לעיתים רחוקות היה נאלץ לאחוז באמצעי ענישה כלשהם. זה היה הודות לאישיותו המצודדת, ובגלל שהופעה שלו הקרינה סמכות רבה כל כך, שכל אחד מאתנו נפל בקסמו. הוא גם לימד אותנו את תורת הכימיה ומתמטיקה.

באחד משיעוריו צ'רהלמי הריח שמישהו עישן בסתר באחד הספסלים האחוריים. העישון היה, כמובן אסור בבית הספר. רק מספר ילדים בלתי מחונכים העזו לעשן בשירותים בזמן ההפסקות. הוא לא אמר מילה, ורק התנצל שהוא מוכרח לעזוב את השיעור. הוא יצא, אך עד מהרה חזר לכיתה. הוא קרא את התלמיד המעשן לפני הכיתה והזמין אותו לשבת בכיסאו. "וכן תלמידי היקרים," הוא פתח את דברו "החבר שלכם הוא כנראה מעשן כבד ולא היה יכול להתאפק ולא לעשן בזמן השיעור שלי ולהרעיל את אוויר שאנחנו נושמים. אני הבאתי לו משהו שאני חושב שהוא יגרום לו להנאה רבה." הוא הוציא מכיסו סיגר 'הבנה' גדול ותקע אותו לפיו של התלמיד. "ועכשיו הוא יעשן את זה, או שהוא יקבל את הציון הגרוע ביותר בסעיף ההתנהגות שלו." הוא הצית את הסיגר ואמר לתלמיד המבוהל "נו בבקשה, תראה לחברים שלך איזה גיבור גדול אתה." המסכן התחיל לעשן ופניו החליפו צבעים, מאדום לכחול, ומכחול לירוק. אחר כך הוא התחיל להשתעל בעוצמה רבה, ולבסוף נכנע. הוא נשבע שלעולם לא יעשן יותר, לא בבית, לא בבית ספר, ולא בשום מקום.

פעם הוא שם לב באופן מיוחד על תלמיד שלבושו היה מרושל ובגדו היה קרוע במקומות רבים. הוא קראהו ללוח ונזף בו קשות "הופעתך פשוט מחפירה, אתה לא יכול כך לבקר בבית הספר. תגיד לאמך לתפור את בגדך. בגד מוטלה איננו בושה, אך בגד מלא קרעים הוא בהחלט כן." התלמיד אמר בקול רועד "אדוני המורה, אין לי אימא. היא מתה לפני שנה." בכיתה השתררה דממה כבדה. אחר כך צ'רהלמי אמר בנימה סלחנית "אני באמת מאוד, מאוד מצטער. לא ידעתי על כך. בכל מקרה מלאכת ההטלאה צריכה להתבצע. אתה יכול לעשות זאת אפילו בעצמך. זה לא דבר גדול בכלל. אולי מישו מחבריך בכיתה מוכן לעזור לך?" הוא פנה לכיתה "מי רוצה לעזור לו לתפור?" כל הכיתה כאחד הרימו ידיים. "בסדר", הוא אמר "אולי תבחר אחד מהם." התלמיד בחר באחד החברים שלו, ובוזה העניין היה נראה כאילו נגמר.

שבוע אחר מכן התלמיד הבלוי הופיע לבוש בבגד חדש לגמרי. צ'רהלמי הבחין בכך ושאל אותו בהפתעה. "מה קרה לך בחור? לא התכוונתי שתקנה בגד חדש, רק שתתפור את הישן." התלמיד הסתובב אנה ואנה, כאילו פחד לדבר. לבסוף אמר בענווה "הבגד החדש שלי נקנה במשותף על ידי כל חברי בכיתה." צ'רהלמי ניגש אל שולחנו שלפני הכיתה ואמר בקול רוטט "אני כל כך נרגש שפשוט קשה לי לדבר, כי העניין ממש נוגע לי בלב. אני מאוד מעריך את רוח ההתנדבותי שלכם, ובכל לבי הייתי רוצה שהתכונה זו, של הגשת עזרה לנזקקים תישאר עמכם לנצח. אני מודה לכם בשם הבית ספר על המעשה האציל הזה."

מקרה אחר אירע בזמן שיעור הכימיה שלו. אחד התלמידים נדרש לעמוד ולתת תשובה לגבי ההרכב הכימי של חומר מסוים. התלמיד, מי שכנראה לו הכין את שיעורי הבית שלו, ואף לא שם לב בזמן ההרצאה לנושא הנלמד, עמד נבוך. הוא היה טיפוס של ילד שחבריו אהבו ללעוג לו בשל פחדנותו היתרה. למרות זאת הוא ציפה לעזרה. הוא הסתכל סביבו, אולי מישו ילחש לו את התשובה הנכונה. אך גם הפעם חבריו העפילו אותו בפח ולחשו לו במקלה "מיציליום, מיציליום." "טוב, מיציליום" הוא פלט לבסוף בקול רם. כל הכיתה פרצה בצחוק אדיר. גם צ'רהלמי לא היה יכול להתאפק והצטרף לצוהלים. אחר כך הוא קרא את התלמיד ללוח וביקש ממנו "אולי תועיל בטובך להסביר לנו את התכונות של החומר הזה. איך קראת לו? כן מיציליום. אולי זה איזה חומר חדש שהמצאת אותו?" התלמיד התחיל לגמגם ולקשקש כל מיני שטויות, וצ'רהלמי עמד כשהוא תומך את סנטרו בידו, ושמע בסבלנות את הגמגומים של התלמיד כשהוא מנענע בראשו. לבסוף הוא אמר בידיש עסיסי "גנץ משוגע" (לגמרי משוגע). "אתה רואה מה קורה כשאתה שומע ללחישות וממציא כל מיני הבלים, במקום להכין השעורים שלך כמו שצריך. עכשיו אתה יכול לחזור למקום שלך."

מורה אחר שכולם אהבו אותו היה המורה למוסיקה שלנו. הוא לימד אותנו את היסודות של המבנה המוסיקה. איך לקרא בתווים, איך להבין נכון את הסימנים ואת המפתחות השונים אשר מופיעים בתווים אלה. הוא הרצה לנו על אודות קומפוזיטורים מפורסמים ועל יצירותיהם ועל כלי הנגינה השונים ותפקידם בתזמורת. הוא הבטיח לנו כי אם נתנהג כשורה בשיעורים שלו, הוא ינגן לנו על ההרמוניות שלו בסוף השיעור. הוא היה מורה מסור למקצועו וראה בו שליחות, להנחיל לדור הבאה גישה חיובית אל האומנויות ובמיוחד לשירה ולמוסיקה. איני יודע האם יכול אני ליחס לו את אהבתי למוסיקה של היום, אך ללא ספק הוא הניח את היסודות אליה. לעולם לא אשכח את מילותיו: "המוסיקה מרוממת את נפש האדם לפסגות נישאות כאלו, שאין בכוחן של המילים להגיע אליהן."

*

איך שהתבגרתי יותר, כך היחסים שלי עם אחותי רוז נהפכו לתערובת של אהבה וקינאה. לפעמים הפסקנו לריב וגם שיתפנו פעולה. הייתי כבן 14 כששינו השתתפנו בהצגת אופרטה באחד התיאטרונים הידועים של בודפשט. שמה של ההצגה המוסיקלית הייתה 'ברון הצוענים' והשתתפו בה ילדים בלבד. תפקדי היה לשחק קדט צעיר בצבאו של פרנץ יוסף, ורוז שיחקה כאחד מנשות החצר בארמונו של הברון. היינו נלהבים לקחת חלק בהצגה, וכך היו גם הורינו ובמיוחד אימא שלי וזה אתנו לכל חזרה. אני לבשתי מדים יפים, מקושטים עם שרוכים רבים של הוסאר, אם שקו על ראשי, ואחותי לבשה שמלה ורודה כשזר פרחים חגיגית עטרה את ראשה. תפקיד של שנינו היה לשחק, לשיר ולרקוד. זו הייתה הופעתנו הראשונה בפני קהל גדול ותוסס וכמובן היינו מאוד מתוהים ומתרגשים לקראתה. באופן טבעי הרגשנו גם מנה גדולה של יראת הבמה. למרות זאת הכל התנהל בסדר גמור וקיבלנו תשואות רמות מהקהל.

כנראה, לפעמים הייתי ילד מאוד שובב וחסר מנוחה וגרמתי להורי הרבה צרות ודאגות. כשבמקרה מישוהו שאל את אמי האם אני ילד טוב, אז היא ענתה, ספק בצחוק, ספק ברצינות, ומלותיה עדיין מהדהדות באוזניי, "כן, הוא ילד טוב, אך השד לא טוב שלא לוקח אותו ממני." לפעמים היא התפרצה במרירות "הממזר הזה הורס לי את החיים, אין לי מסמר בקיר שלא הוציא אותו." אני נזכר במקרה שאירע לאחר הצגת האופרטה שתיארתי לעיל. סקרנותי כמעט שגרמה לאסון גדול. מייד לאחר ההצגה סיירתי מסביב לפרגודי הבמה ובדקתי את כל אביזרי העזר והציוד הבימתיים. פתאום הוילון הענק, עשוי ברזל כבד, שהיה מיועד לנתק את כל הרעשים מהבמה לאולם של הקהל, התחיל לרדת, כשאני עדיין עמדתי תחתיו. מישוהו צעק "אוי הילד!" והצליח, ברגע האחרון, לחטוף אותי החוצה, וכך הציל אותי. הורי היו גם כועסים עלי מאוד, אך באותו זמן הודו לאלוהים שיצאתי מהעניין הזה חי ושלם.

דוגמה אחרת של חוסר הזהירות שלי התגלתה באירוע הבא. נזכר אני שהורי קנו לי את זוג האופניים הראשונים כמתנת בר מצווה. הייתי מאוד שמח לקבל אותם. הצרה הייתה שלקח לי זמן ארוך מדי עד שלמדתי לרכב עליהם בבטחה. נפלתי לעתים קרובות ונפצעתי בכל חלקי גופי, במיוחד בברכיים ומרפקים, ופעם אף שברתי את הקרסול. אבל כנראה כל אלה לא ייאשו אותי והמשכתי לנסוע באופניים. פעם נסעתי על אופניים בזיק-זגים רבים, בין מכוניות וחשמליות דוהרות והתעלמתי לרגע קט, מהפסים המסוכנים של החשמלית ונכנסים בהם עם הגלגל הקדמי. התהפכתי ועפתי, בקשת רחבה, אל תוך עגלה רתומה לשני סוסים חסונים, שבאה מהכיוון הנגדי. מצאתי את עצמי, שלם ובטוח, בתוך חיקו של עגלון מבוהל ונדהם. הוא פתח בקללות נמרצות "רוכב אופניים פוהו ופזיז! איך לכל הרוחות הגעת הנה? אשבור את העצמות שלך!" טוב. איכשהו יצאתי מהמצב המגוחך הזה. הוצאתי את אופניים ההרוסים מתחת לגלגלי העגלה וחזרתי הביתה מבויש ומפוחד. חששתי שהורי ירביצו לי כהוגן. אך להפתעתי, בראותם כמה מסכן ומבוהל הייתי, הם סלחו לי ואף שילמו לתקן את אופניים. אולם מאותו יום והללה הפקתי לקח מכל התאונות שלי ונהפכתי לרוכב זהיר.

*

הימים הראשונים של השבוע, וגם ימי החג היו בדרך כלל מוקדשים לפעילויות עם תנועת הצופים. הייתי חבר גאה ונאמן בתנועת הצופים היהודית, שהייתה משגשגת בימים ההם. בשורותיה נמנו מאות של ילדים וילדות שסרו למשמעת התנועה. היה לנו ארגון של כעין צבאי ולבשנו מדי חקי. היינו עונבים עניבות ירוקות וחבשנו כובעים רחבי שוליים שקישטנו אותם בפרחי החבצלת. בהזדמנויות חגיגיות גם הוספנו עשבי אירוסים. קידמנו את פניהם של צופים אחרים עם ההצדעה המוכרת של כל הצופים בעולם. קראנו למנהיגנו בשם "דודים" והם היווה עבורנו את סמל והתגשמות המטרות שלנו.

בפגישתנו הרבים במועדון הצופים למדנו על התנהגות אזרחית טובה, להיות נאמנים למולדת (הונגריה), על אהבת הבריות ואיך לכבד ולעזור לאנשים זקנים. היינו צרכים לדווח לדודים על כל מעשה טוב שביצענו באותו השבוע. לעיתים קרובות יצאנו לטיולים ותרנו את גבעות וההרים הסמוכים באזור בודה. טיפסנו על פסגות ההרים, מלאנו את ראייתנו באוויר צח, מלא אוזון. שוטטנו לאורכם של שבילים מתפתלים וליד פלגים שוצפים, טיילנו בחורשות סבוכות עצים, היכן שקרני השמש הגיעו אלינו אך בקושי בין עלי החורש. האזנו לשירתם הערבה של הציפורים והרוונו את צימאונינו ממימי מעיינות רעננים.

"הדודים" שלנו לימדו אותנו מלאכות רבות: מחנאות, קריאת מפות, התמצאות בדרכים ביום, לפי כיוון השמש והרוחות, ובלילה בעזרת הכוכבים. הם גם לימדו אותנו טופוגרפיה ושיטות שונות איך לטפס על צוקים נשאים ועל מדרונות תלולים בעזרת חבלים ויתדות. בתיורים אלה אספנו את המזון שכל אחד הביא אותו מהבית, וחלקנו אותו,

שווה בשווה בין כל המשתתפים. לעיתים היינו נאלצים לבצע משמעת מים. פירושו של הדבר היה לשתות רק ממימיה אחת שהעברנו אותה מפה לפה בין כולנו. (בבית הייתי כל כך מפונק שסירבתי לשתות אפילו מכוס של אימי...)

אולם, מעל הכל נהנינו לשחק את המלחמה (מדומה) בין שני מחנות יריבים, בהשתתפות עשרות ולפעמים מאות צופים. שיחקנו את משחק ברצינות רבה והתכוננו לו מראש. החוקים של המשחק היו חמורים ונוקשים ומספר גדול של שופטים פיקחו על ביצועם המושלם. הצמדנו תוויות עם מספרים גדולים על כובעי הצופים שלנו, והצטיידנו במשקפות ורימונים רבים שהיו עשויים מנייר. עיקרו של המשחק היה לנסות ולקרוא בקול רם את המספרים על כובעיהם של ה"לוחמים" מהמחנה היריב, כך שהשופטים יוכלו לשמע היטיב את הקריאות כששתי המחנות נפגשו ל"קרב". להסתיר את המספרים בידיים נחשבה עבירה על החוקי המשחק, אולם יכולנו להתחבא מאחורי שיחים ועצים. המשתתפים במשחק אשר מספריהם נקראו על ידי היריב, או נפגעו ישירות בקרב 'פנים אל פנים' על ידי רימוני הניר, נחשבו למתים ויצאו מהמשחק. לבסוף הצד שהצליח להתגבר על מעוזו של היריב וזה שנשאר עם מספר הלוחמים הגדול יותר, זכה במשחק. הייתה לנו הנאה רבה מהמשחקים, ולפעמים נסחפנו יתר על המידה בהתלהטות, כאילו זאת הייתה ממש מלחמה.

פסגת הפעילות שלנו הייתה תהלוכת ה-'ג'מבורי' (JAMBORY) הגדולה בשנת 1938, בה השתתפו אלפי צופים. שם נוכח גם מנהיג העולמי של ארגון הצופים מר באדן פואל (BADEN POWELL). זאת הייתה באמת מאורע חשוב ביותר של התקופה שלפני המלחמה. זו הייתה הפגנה המונית של מיטב הנוער לרצון טוב ולמידות טובות. הם שרו את ההמנון של תנועת הנוער במקלה ענקית:

Go and tour the world, all the lands
Which God's hands have created
You'll surely not find any better on earth
Than Hungary our land of birth.

If the globe, the globe
Is a hat on our Lord's head
Then our nation, our nation,
On it, is a fine bouquet.

A country so beautiful
So beautiful and flowering
So beautiful and flowering
Heart and soul enchanting

תמהני מה קרה לצעירים טובי לב האלה אשר השתתפו בכנס העצום הזה, בזמן המלחמה. כמה מהם שמרו וקיימו את שבועת הצופים שלהם ונשארו נאמנים לחוקים האצילים של הצופים? וכמה בגדו בהם ונהפכו לרוצחים? בדפי ההיסטוריה של דברי הימים נכתב שאחד מה 'דודים', בשם אנדור קורנר (KORNER ANDOR) גבר צעיר, שרירי ויפה תואר, נתפס בידי הפשיסטים והובל לעבודת כפייה במכרות נחושת ליד בור (יוגוסלביה), שם הוא כנראה נספה. לו הייתי נולד מספר שנים קודם, יתכן שגם גורלי היה כגורלו.

*

עם עלייתו של הצורר היטלר בגרמניה, המהומות וההסתות נגד היהודים התפרצו גם ביתר הארצות אירופה. בהונגריה היכן שהאנטישמיות תמיד הייתה קיימת, קבוצות כוח של קיצוניים עלו והתחילו לצבור כוח. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה בשנת 1939, הגבלות חמורות רבות הוטלו על היהודים אשר פירושו היה: קשיים הולכים וגדלים בהשגת מקומות עבודה, פחות הזדמנויות לניהול מסחר, הגבלות חמורות שונות בשטחי החינוך וביזומות פרטיות וכדומה. גם תנועת היהודים הוגבלה ונאסרה. ההפליה נגד היהודים וקיפוח זכויותיהם הלכה והתגברה

ונעשתה קשה וברוטאלית יותר ככל שצבאות הרשע של הנאצים הצליחו לכבוש יותר ארצות וביססו בהן את שליטתם. אירועים אלה הגיעו לשיאם ברדיפה מוחלטת של היהודים בעת שהצבא הגרמני פלש להונגריה. הסימנים, מבשרי הרעות הראשונים של הסכנה המתקרבת הגיעו אלינו בשנת 1938, בעת שצעיר יהודי, בערך בגיל 13 הגיע אלינו מוינה, יחד עם אביו, לכן שלנו בתנועת הצופים. הצעיר גבוהה וחסון, בעל צבע שיער בלונדיני ועיניים כחולות, טיפוס אריה מובהק, שלפי מראהו היה יכול להיות חבר בתנועת 'צעירי היטלר' הידועה לשמצה. הם סיפרו לנו את תלאותיהם בעיניים דמועות: הוא ומשפחתו היו צריכים להימלט על נפשם מהעיר כשהכנופיות הנאצים פלשו אליה. כניסת הצבא הגרמני לאוסטריה הייתה כביכול על פי "הזמנה" של ממשלת אוסטריה. הם נטשו את ביתם ואת כל משהיה בו, וארזו את מטלטליהם המעטים בשתי מזוודות, וכך הגיעו לבודפשט. האבא של הצעיר תיאר את הימים האחרונים של שהותם בבירה האוסטרית, איך המוני הוינאים ערכו קבלת פנים נלהבת למנהיגם האהוב FUHRER, שבא לגאול אותם מהמשטר הראקציאונרי. "אז אנחנו פה עכשיו," אמר האב בעצב ואימץ את בנו אל ליבו. "אנו תקווה שנהיה בטוחים כאן, ובעזרת השם, יבוא יום ונחזור למולדתנו השדודה." אנו, הצופים האזנו להם בקשב רב מהול בתדהמה. אף אחד מאתנו לו האמין שהצרות והתלאות שהפליטים האלה התנסו בהם, יהיו גם מנת חלקינו בעתיד הקרוב.

*

משפחתי נמנה עם המעמד הבינוני. כצעיר מתבגר לא הייתי מודה לגמרי לגבי הקשיים של הורי להרוויח את פרנסתם. עם המצב הפוליטי והכלכלי שהלך ורע, גם הכנסות של אבי הצטמצמו מאוד והיינו נאלצים לרדת בצורה חמורה מרמת החיים שהיינו רגילים אליה. לא יותר מותרות, לא בגדים יקרים, רק קונים את מה שנחוץ ביותר. בבית הספר התחלנו להרגיש כלפינו היהודים, שנאה הולכת וגדלה. בית הספר שלנו היה נקרא 'גימנזיום חופשי' וביקרו בו ילדים מכל הדתות. היהודים היו בערך 15% ממספר הכולל של הסטודנטים. אך לא אחד מאתנו היה יהודי פנאטי, אך זה באמת לא היה חשוב. התנפלו עלינו עם כל מיני האשמות שאוו:

"אתם צלבתם את אדוננו 'ישו'!" הצביע עלי אחד התלמידים. "כן, מטומטם שכמוך" ענית לו "אני, בו ידי עשיתי זאת!" "אתם שותים את דמם של התינוקות הנוצריים!" תלמיד אחר התרה בי "כן, כן, בור וכסיל שכמותך. אם אין לנו חלב בבית, אנחנו בטח שותים דם של ילדים." השבתי לו בכעס רב. איך ילדים, שכביכול משכילים, יכולים להאמין בשטויות ובדברים אבסורדיים אלה, תהיתי, אלא אם כן בטוח שהם עברו שטיפת מוח מהוריהם, קרוביהם, וידידיהם. כמה ממורינו בבית הספר גם כן הוסיפו דלק ללהבות האנטישמיות. מורתנו לשפה הגרמנית, אישה בלונדינית צעירה, מרושעת וגדפנית, ניגנה בכינור ראשון לשנאת היהודים. היא נתקפה בהיסטריה כשתלמיד אחד יהודי איחר מהשיעור שלה. "מה אתה חושב לך? אני אעמוד פה כל היום ואחכה כדי להתחיל את השיעור שלי בגלל יהודי מסריח אחד? זו הייתה אזהרתי האחרונה לך. עכשיו לך למקום שלך יהודון מסריח!"

כדי להתמודד עם המצב, אנו היהודים היינו צריכים להוכיח שאנחנו תלמידים יותר טובים, אף יותר פטריטיים מאחרים. במצב המשונה הזה, שהיה מלא סתירות וניגודים, לא רק שהיינו מבולבלים, אלא הרגשנו שאנו צריכים לנשק את היד שהייתה מכה אותנו.

פרק ב

בודפשט דצמבר 1942

אז מולד לבן תמיד היה מחזה רצוי בהונגריה, לא רק בשביל הנוצרים, אלא גם עבור היהודים, מי שבאותו הזמן חגגו את חג החנוכה. השנה 1942 הייתה מבורכת במיוחד בשלג רב אשר נערם לגובה ניכר והפך את העיר ללבנה והגיגית. אחותי ואנוכי לא רצינו לזוז מהחלון והתבוננו איך השלג נופל מלמעלה מהשמיים האפורים. ראשינו כבר היו שקועים במחשבות על משחקי החורף הצפויים לנו בקרוב: החלקה על הקרח, רכיבה על המזחלת, בניית איש שלג, וכמובן זריקת שלג אחד בשני. אימא הדליקה את נרות החנוכה במנורה ואנחנו שרנו את השירים היהודיים המסורתיים, כמו 'מה עוז צור ישועתי', 'מי יהלל גבורות ישראל', 'חנוכה, חנוכה, את יפה כל כך', ושירים אחרים. אולם בעומק ליבותינו לפעמים היינו קנאים בילדים הנוצריים באשר ראינו, דרך החלונות של

שכנינו, את עצי האשוח שלהם עמוסי קישוטים נוצצים ומבליחים בוהר בלילות הקרים. זה היה החג במיוחד לילדים בו הם קיבלו הרבה מתנות. אנו יהודים בגולה לעולם לא יכולנו לבודד את עצמנו מהשפעת הסביבה, ואמונותיהם ומנהגיהם של שכנינו השפיעו עלינו רבות. לכן גם אבא שלנו הביא לנו מתנות בחג זה, שכאמור היה קרוב לחג החנוכה.

בשנה הזאת חלמתי לקבל מקלט רדיו חדש. שלנו היה ישן מאוד, מן מוצג מוזיאוני, שאפשר היה לקלוט אתו רק את השידורים המקומיים, וגם אלה נשמעו תוך שריקות ורעשים. "אבא, למה לא נקנה מקלט יפה וחדש שאפשר לקלוט אתו תחנות רחוקות מכל העולם?", שאלתי את אבי, ככה, כאילו דרך אגב, אך במטרה ברורה "ראיתי הרבה מקלטים כאלה בחלונות הראווה." "כן, כן," נאנח אבי, "ישנם הרבה דברים יפים בחנויות, אולם אין באפשרותנו לקנות אותם, אולי בשנה הבאה." האשליה בלבי התפוגג, אולם השאיפה למקלט חדש נותרה בעינה. למחרת היום השלג נערם בגובה של מטר וחסם את רחובות העיר. התעורר צורך דחוף לפנותו. על עמודי המודעות הודבקו כרוזת גדולות:

**דרושים בדחיפות פועלים לניקוי השלג.
עובדים בעלי יכולת פיזית אשר מעוניינים לעבוד בשכר יומי
מתבקשים להתייצב בחצר העירייה כל בוקר בשעה 5.**

למחרת בבוקר השכמתי קום, התלבשתי בבגדים חמים ויצאתי מהבית בחשאי. השארתי מאחורי פתק, עליו כתבתי שהלכתי לעבוד בניקוי השלג. עדיין שררה חשכה בחוץ, אולם כשהגעתי לחצר של העירייה כבר היו שם עשרות פועלים שהשתרכו בתור ארוך והניעו את זרועותיהם במרץ רב לצדדים, למעלה ולמטה כדי להתחמם. הקור היה כה עז שכל אימת מישוהו דיבר, ענן של ערפל יצא מפיו. לאחר זמן מה הגיע מנהל העבודה האחראי ורשם את שמות הנוכחים. כשהתקרב אלי הוא שאלני בתדהמה "הי ילד, מה מעשיך פה? תחזור לאימא שלך!" "אני רוצה לעבוד בניקוי השלג." אמרתי לו "זה גן ילדים פה, ועשה סימן שעלי להסתלק מהמקום." "אני לא ילד, אני כבר בן 15, אני חזק ואני אעבוד כמו שצריך. בבית מאוד זקוקים לכסף. תן לי לעבוד, תנסה אותי, בבקשה" התחננתי בפניו. כנראה שהאיש היה בעל לב טוב ורחמן. "בסדר" הוא אמר, "אתה יכול להישאר, אבל אני מזהיר אותך, זאת עבודה קשה ומפרכת." "הכל יהיה בסדר, אדוני, אני אסתדר."

במשך שלושה שבועות, בכל תקופת חג המולד, במקום לשחק משחקי חורף עם הילדים, ניקיתי את המדרכות מהשלג, כשהאת שעבדתי בה הייתה גדולה ממני, והרווחתי כסף. הורי נזפו בי. "אתה לא צריך לעבוד בעבודה כה קשה, אתה עדיין ילד." אולם אני הייתי עקשן והמשכתי לעבוד. חסכתי את הכסף שהרווחתי, וחייתי להזדמנות אחרת כדי להוסיף עוד. אבל ההזדמנות הזאת לא באה במהרה.

בעונת בקיץ, באותה השנה, ביום חם ולוהט, בחודש תמוז, יצאתי להתרחץ בבריכת השחייה, בשם 'פליטניוס' שהייתה ממוקמת במרכזו של האי 'מרגרט' היפיפה. כבר עמדתי לעזוב ולשוב הביתה, אבל החלטתי, בכל זאת, לקפוץ עוד פעם למים ולגמור לשחות הלוך ושוב לכל אורכה של הבריכה הענקית. לפני שיצאתי מהמים הרגשתי שאיזה דבר מוזר מתכרבל סביב קרסולי. התכופפתי למים לראות מה זה. להפתעתי הגמורה ראיתי שזו הייתה שרשרת זהב. הרמתי אותה מהמים והייתי כל כך נרגש שסגרתי את ידי בחוזקה ולא פתחתי אותה כל הדרך הביתה.

"אימא, אימא, תראי מה מצאתי." פתחתי את ידי ומסרתי לה את השרשרת. "איפה מצאת אותה?" היא שאלה מופתעת. "בבריכה!, בבריכה!" היא בדקה את השרשרת ושקלה אותה בידה. "שרשרת יפה ובעלת משקל. אני חושבת שהיא עשויה מזהב, אך רק צורך ממוחה יכול לקבע זאת בבטחה. הלא חשבת להחזיר אותה לבעלה?" "כן, זה עלה בראשי, אך את יודעת שהיום אלפי מתרחצים, ולחפש את בעל השרשרת היה דומה כמו לחפש מחט בערימת השחת." היא בדקה את השרשרת מקרוב אך לא יכלה לגלות שום סימן, או אותיות זיהוי עליה. "אולי אלוהים רצה לעזור לך בדרך זו." היא אמרה. "בואי, בואי, נלך לצורך כדי לדעת כמה היא שווה," האצתי בה. "טוב, טוב, אבל אל תהיה כל כך פזיז." הלכנו אל הצורך עם השרשרת. האיש הוציא את זכוכית המגדלת שלו ובדק אותה בקפידה. "כן זה זהב. אתם מעוניינים למכור אותה?" "כן בבקשה," אמרה אמי "אנו זקוקים לכסף." הצורך שקל את השרשרת וקבע שהיא שווה 250 פנגו. (מטבע הונגרי באותם הימים). "כן, בסדר," אמרה אמי "עשינו עסק."

"הנה, זה שלך", אמרה אמי כשיצאנו לרחוב ומסרה לי את הכסף. "מה אתה מתכוון לעשות אתו?" "אימא, אני רוצה להפתיע את אבא ולקנות את מקלט הרדיו שכל כך רציתי בו. חושבני שהכסף הזה, יחד עם החסכונות שלי, יספיק לכך. אך, בבקשה, אל תגדי לו שום דבר עד שהמקלט יהיה בבית." "בבדאי שלא. אני סבורה שגם הוא יהיה מאוד שווי רצון." למחרת הלכנו לקנות את הרדיו. זה היה מקלט מודרני, יפה ומבריק, בעלת שבע מנורות. הייתה לו סקלה צבעונית והיה ניתן לקלוט אתו בכל שלושת גלי הרדיו. צוין עליו הסמל המסחרי שלו 'אוריון'. מאז שאני מכיר את עצמי תמיד הייתי קצת 'משוגע' לכל דבר שהיה קשור עם מערכות קול. המקלט הזה היה 'אהבתי' הראשונה. כשחזרתי אתו הביתה לא הייתי מחליף אותו בעד שום מלכות. כשאבי הגיע הוא הסתכל על המקלט עם ארשת של ספקנות נסוכה על פניו. "של מי הרדיו הזה?" הוא שאל. "שלנו, שלנו!", צעקתי "פתח אותו אבא" "אבל אני לא מבין, מאיפה לקחת אותו?" אז סיפרת לו את הסיפור על מציאת השרשרת בבריכה, וגם על החסכונות שלי בעבודות השלג. "שתבוא עליך הברכה" הוא אמר בהתרגשות ופתח את הרדיו. צלילים נעימים וערבים בקעו ממנו ומילאו את ביתנו בשמחה ובעליצות. התחבקנו וחגגנו באושר את המאורע.

לפעמים קמתי בלילות כדי לראות ולוודא האם המקלט החדש נמצא עדיין במקומו ושולחתי אליו מבטים מלטפים. זה מוזר, חשבת, איך אדם יכול ליחס רגשות כאלה כלפי דבר מכני וקר, כאילו הייתה לו נשמה. אבי, מי שהיה מעורב בצורה רגשית בענייני פוליטיקה, גילה התעניינות רבה לגבי מה שמתרחש בחזיתות השונות, כי המלחמה התחילה להתפשט לארצות נוספות, ובמיוחד רצה לדעת מה קורה ליהודים. הרדיו החדש שימש לו מקור לא אכזב לידיעות אלו. הוא בילה שעות ארוכות ליד המקלט והאזין לשידורים ממקורות שונים. במיוחד ניסה לשמוע את שידורי רדיו מוסקבה ואת הבי.בי.סי. הוא שמע את השידורים האלה בעוצמה נמוכה מאוד, כדי לא לעורר את חשדם של השכנים. הוא היה צריך להתאמץ לשמוע כי השידורים היו משובשים על ידי הגרמנים. בעיתים קרובות לפני, או לאחר החדשות בבי. בי. סי. עלו על השידור תסכיתים וקטעי הומור, אשר שודרו, כנראה, ליחידות של הצבא הבריטי אשר חנו אי שם במרחב. מישהו סיפר שם בדיחות עסיסיות במבטא קוקני, אשר עשו רושם כי היו טובות מאוד, כי הקהל הגיב בהתפרצויות רמות של צחוק ועליצות. הייתי מאוד סקרן לדעת מה לעזאזל הם צוחקים כל כך. כל הידע שלי בשפה האנגלית הסתכם אז במספר מילים בודדות, וכמובן לא הבנתי הרבה מהבדיחות, אולם כנראה הצחוק הלבבי של החיילים עורר בי את הרצון ואת השאיפה ללמוד אנגלית כהלכה.

בודפשט 1943

זו הייתה שנה של מאורעות חשובים ביותר. בקווי החזיתות התחוללו הקרבות העזים ומרים. הגדול שבהם היה הקרב על סטלינגרד, מקום בו הגרמנים ספגו את מפתחם הגדולה ביותר. לאחר מכן באה הנחיתה של בנות הברית באטליה, באי סיציליה. אירועים אלה היוו בעצם את נקודת המפנה במלחמה. מפה הצבא הגרמני ה-'בלתי מנוצח' התחיל להתקפל ונסוג מהשטחים ומהעמדות שכבש, תוך אבדות כבדות ביותר. חילותיהם נדחפו אחורה ובחזרה מאיפה שהם באו, לגרמניה. החיילים הגרמניים המתנשאים נראו עלובים, הלומים, בגדיהם קרועים ומבטיהם כנועים. תמונות אלה חזרו והופיעו גם ביומני החשדות ועיתוני התמונות שלהם. שותפיהם המסכנים ואלה שאי אפשר היה לסמוך עליהם כלל, האיטלקים, חיפשו כל הזדמנות להיכנע לכוחות צבא של בנות הברית שנחתו באיטליה. לאחר המלחמה נודע, שבין כוחות האלה נמנו גם יחידות של הבריגדה היהודית, שהיו מתנדבים לצבא הבריטי, זאת כדי להילחם נגד קלגסי היטלר, תחת הפיקוד הבריטי.

גם בבית המצב התחיל להתדרדר במהירות. השלטונות נקטו באמצעים חמורים ביותר. כל מצרכי המזון הבסיסיים נמכרו במנות קצובות תמורת תלושים. אחר כך, כשהמצב עוד החמיר, כל מלאי המזון פשוט נעלם ממדפי החנויות. בני אדם השתרכו בתורים ארוכים מעלות השחר, כדי להשיג מעט לחם, שומנים וסוכר. אני בעצמי חיכתי שעות ארוכות בקור מקפיא עצמות, וזו קרה לעיתים קרובות שעד שהגעתי לפתח החנות הם סגרו את תריסים וצעקו "כל הסחורה אזלה, בואו שוב מחר". אולם המחזה הזה חזר על עצמו יום ביומו—טורים ארוכים כדי להשיג פחות ופחות מצרכים. לעומת זאת שוק שחור היה משגשג. העשירים עדיין יכלו בו להשיג את מצרכיהם, אך העניים התרוששו יותר ויותר. האחרונים היו צריכים למכור את חפציהם כדי להשיג כיכר לחם, או קילו בשר. הונגריה, ארץ חקלאית טיפוסית, עם אדמותיה העשירות והפוריות, עם משקי החי העשירים, עם מטעיה וכרמיה השופעים, נוצלה על ידי 'שותפיה' הגרמנים והאיטלקים לחלוטין וקרעה על ברכיה.

מעבר לכך שהגרמנים גזלו מהונגריה את כל אוצרות הטבע שלה, הם שמו את ידיהם על כל דבר שהיה ניתן לסלק, להעמיס ולקחת, בשביל צורכיהם בבית ולמען הצבא שלהם. כדי להסתיר את כל הדברים השפלים האלה מעיני הציבור ההונגרי, הם היו צריכים למצוא אשמים. שעירי העזאזל לכך היינו, כמובן, אנחנו היהודים. הם

האשימו אותנו שבגללנו פרצה המלחמה ובכל הצרות שבאו בעקבותיה. עיתון תמונות חדש הופיעה בשוק בשם "השליח ההונגרי". עיקרי מטרותיו של העיתון היה להלל את משטר הפשיטי, (שהלך והתחזק יותר ויותר באותם הימים), להעלות על נס את הנאצים ואת מעשיהם, ולהמציא ניצחונות מפוברקים בחזיתות (גם בעת הכישלונות החמורים ביותר שלהם!). אך הדבר הבולט ביותר של העיתון היה טיפוח השנאה ליהודים. קריקטורות נוטפי ארס הופיעו אשר תיארו את היהודים, פעם כקפיטליסטים עשירים שניצלו את מעמד הפועלים, פעם כקומוניסטים אדומים אשר הנהיגו את העובדים, אך בו בזמן גנבו וניצלו אותם. פעמים גם תיארו את היהודים כעלוקות אשר מוצצו את דמם של הילדים הנוצריים, וגם קריקטורות זדוניות אחרות כאלו שרק מוחם המעוות יכול היה להמציא. זה היה אך טבעי שבני אדם, במיוחד הפשוטים וחסרי השכלה שבניהם, נתנו אימון בהאשמות האלו ופיתחו איבה גלויה כלפי היהודים.

באותם הימים בהונגריה היה קיים ארגון מעין צבאי שנקרא 'LEVENTE'. גם יהודים שירתו בשורותיו. הארגון לא כל כך הצטיין באמוניו להכין את הצעירים לשורות הצבאי העתידי שלהם. אולם משהוא כן עשה בנאמנות, זאת הייתה להעליב את היהודים שבתוכם. גם אני גויסתי לשירות בארגון זה. הכל מה שאני יכול לזכור היה היחס הגס, וכמעט הברוטאלי של המפקדים כלפי היהודים. בשלב מאוחר יותר הם הפרידו אותנו מיתר החניכים זאת כדי לתת לנו 'טיפול משמעותי' מיוחד. בין היתר הם ציפו עלינו לעמוד במצב 'הקשב' למשך שעות, עד רגלינו כשלו. לעיתים קרובות הם לקחו אותנו 'מצעדי ראוה' על השדרה הגדולה של בודפשט. "קדימה רוע", צעק המדריך המתנשא "ותזיזו את ישבניכם המלוכלכים, שפלים מקוללים, לפני שאבעט בכם." הוא צרח עלינו במלוא גרונו, זאת כדי להדגים את שליטתו עלינו לפני העוברים השבים ברחוב, שהסתכלו עלינו במבטים של בוז. "עכשיו תשכבו על בטנכם ותתחילו לזחול, לזחול חזירים ואל תרימו את הראש." כאלה דומים היו 'האימונים' שלנו ביחידה הזאת. אולם התופעה המפליאה ביותר הייתה, ככל שאני יכול להיזכר באותם הימים, שאף אחד מאתנו היהודים לא הקים קול מחאה כנגד האמצעים המשפילים, והתייחסנו אליהם כאילו למשהו שהיינו ראויים להם.

בודפשט. חודש פברואר 1942

"זה עובד! זה עובד!" אבא הבט. הצלחתי להרכיב מקלט זעיר שפועל על גביש מתחת למיטה שלנו. תשתית המיטה העשויה מחוטים קפיציים משמשת כאנטנה, עכשיו אנחנו יכולים להאזין לשידורי הרדיו וגם להיות מעודכנים לגבי האזהרות של סכנה אווירית בזמן. "מארשת פניו המאיימת של אבי אפשר היה להבין שהוא לא כל כך מתלהב מרעיונותיו היצירתיים של בנו, בן השבע עשרי." אתה צריך להיות מטורף לגמרי! אתה פשוט לא תופס איזה אסון אתה יכול להביא עלינו עם הצעצוע הזה. אם הדבר יודע לשכנינו, הם בודאי יודיעו על כך לשלטונות ואנו יכולים להיות מואשמים החזקת תחנת שידור שמשדרת בחשאי לאויב." "לא! זה איננו תחנת שידור," התעקשתי "זה מכשיר פשוט להאזנה. זה לא מזיק לאף אחד." "תן לי את זה מייד!" צעק אבי וחסף את המקלט הקטן מידי. אחר כך זרק אותו על הרצפה ודרך עליו בזעם ברגלו. "אתה ילד עקשן שלא לא רוצה להתבגר. לעולם אל תנסה לעשות שוב דברים טיפשיים כאלה."

בכיתי הרבה ולא לגמרי הבנתי את דאגותיו של אבי. מספר ימים לפני כן, בעקבות צוו שפורסם בעיתונים ועל גבי לוחות המודעות, כל היהודים היו צריכים למסור את מקלטי הרדיו שברשותם לשלטונות. המקלט החדש שלנו "אוריון" היה בניהם. עכשיו איך אנחנו יכולים לדעת על ההתראות של סכנה אווירית שמשודרות על גלי הרדיו, ללא מקלט? שאלתי את עצמי. לחכות לאזעקת הצופרים יכול להיות מסוכן וגם יכול לבוא באיחור. הנה זה בא שוב...באו מהר, אל תתמהמהו." קראה אימי, אולם מילותיה נבלמו בתוך יללת הצופרים. תמיד הייתי סקרן מושבע וגם הפעם רציתי לדעת מה נעשה בחוץ בזמן האזעקה. לכן לא ירדתי מיד למקלט, אלא הסתכלתי בחלון החוצה וראיתי את הרחובות הניטשים לגמרי, והעיר הייתה ליום הדין. יבבת הצופרים נדמו לפתע ובעקבותיה השתררה דממה מוחלטת, כאילו לפני פרוץ הסערה. אחר כך גם אני ירדתי במהירות על המדרגות והצטרפתי אל משפחתי במקלט.

במקלט הצפוף פני האנשים הביאו את הפחד ואת החרדה בהם היו שרויים. הדי הרעמים הרחוקים של ההתפוצצויות גברו יותר ויותר ככל שהפצצות נפלו קרוב לאזור שלנו. כוחות האוויר של בנות הברית, שבסיסם היה באי סיציליה, כתשו את הבירה ההונגרית בעוצמה הולכת וגוברת. נורות החשמל הבהבו כל אימת שהדי ההתפוצצויות זעזעו את הבית שלנו. אחותי ואנוכי נצמדנו חזק לאמנו והיבקנוה בחוזקה. "למה אנשים עושים דברים כאלה רעים אחד לשני? למה הם רוצים להרוג אותנו?" שאלתי אותה. אולם היא לא השיבה. היא נותרה ללא מילים ופניה היו מכוסים אימת הטרור.

אימא מסכנה, זיכרונה לברכה. היו לה חיים קשים ומיוסרים גם לפני המלחמה. בשנות ה-40 של חייה היא הפכה לאישה שמנה ורגליה היו נפוחות, מלאי ורדים. היו לה קשיים רבים לבצע את הנדרש בעבודות הבית. אני נזכר בימים שהייתי ילד ועזרתי לה הרבה, ככל שיכולתי. בחצר האחורית של בית מגורנו היה חדר כביסה חשוך, וללא חלון. מדי פעם שכרנו חדר זה כדי לכבס את הכבסים שלנו. היינו צריכים לסחוב מהמרתף עצים ופחמים לעשות אש בתנור הישן ולחמם את המים בדוד. קערת עץ גדולה ומרובעת עמדה במרכז החדר עליה אימא שפשפה את הכבסים. לאחר מכן היא הרתיחה והעבירה אותם דרך מסחטת מים פרימיטיבית. בגמר הכביסה היינו צריכים לסחוב את כל הכבסים הכבדים ולהעלות אותם לעליית הגג, מעל הקומה הרביעית, ולתלות אותם לייבוש. כמובן מעלית לא הייתה בבית. זה היה יום של עבודת פרך. למחרת היום, או מתי שהכביסה התייבשה, היה עלינו להוריד את הכבסים לדירה שלנו לגיהוץ. גם זה היה יום שלם של עבודה קשה בשבילה, כיוון שעקרות בית בימים ההם השתמשו במגהץ מחומם על ידי פחמים של עץ. מכל וכל לאימא היו חיים קשים. לפעמים היא עבדה עד שעות המאוחרות של הלילה על מכונת התפירה שלה כדי לתקן, להטיליא וגם לתפור לנו בגדים חדשים. גם עבדה בשביל אחרים בעבודות התפירה להרוויח קצת כסף בצד.

צעקות רמות וגסות של מישוהו במקלט הפסיקו את הרהורי. "בני בלייעל היהודים המלוכלכים האלה. הם הביאו עלינו את כל הצרות. הזמן הגיע להתפטר מהם, מהר ככל האפשר!" אף אחד לא יכול היה לענות לצעקן, כי באותו רגע התפוצצות אדירה הרעידה את הבית. לאחר מכן ענן אבק מחניק חדר אל תוך המקלט. האנשים היו נאנחים, בוכים ומקללים ומנסים למצוא דרך החוצה לאוויר הפתוח. לאחר מכן התברר שבית אחד גדול, בן שש קומות במרחק לא גדול מאתנו, קיבל פגיעה ישירה והתמוטט כליל. אפשר היה לראות רק תמונות בודדות שהיו תלויות על הקירות אשר הצליחו להישאר על טילים.

ככל שהתקפות האוויר וההפצצות נמשכו יום, אחר יום, רחובות של העיר נהפכו לערמות של שברי אבנים והעיר הפכה למבוך מוזר של אנדרלמוסיה ותוהו ובוהו. החיים שלנו נמשכו בתוך כך. רצנו למעלה ולמטה במדרגות, לחיות חיים אומללים למעלה, ולצפות לגרוע ביותר למטה במקלט. כלילות העיר הגדולה, שפעם הייתה מוארת באור יקרות של מיליוני פנסים, חלונות ראווה זוהרות, בפרסומות ניאון צבעוניות מהבהבות, כעת, בעקבות צווי ההאפלה החמורים נראתה כעיר של רפאים. כל מקור של אור היה צריך להיות מצומצם למינימום ההכרחי. איסורים אלה נעשו קפדניים יותר ויותר ככל שההפצצות תכפנו. אסור היה, באופן מוחלט, ששום שביב של אור ייצא החוצה מהחלונות. בערב אחד כשסובבנו לסעוד את ארוחת הערב, שמענו מהומה רבה, שריקות וצעקות מהרחוב. מישוהו צעק "הביטו איך היהודים המסריחים האלה נותנים סימנים למטוסי האויב!" התברר שהנייר השחור שהיה מיועד להסתיר את האור מהחלונות שלנו, היה פגוע במקצת, ועקב כך מעט אור הסתנן החוצה. במהרה שומר הבית, מלווה עם שוטר הופיעו בדלת הכניסה שלנו. אבי היה צריך לשלם קנס כבד ואיימו עליו כי בפעם הבאה הוא ילך לבית סוהר בעבור עבירה דומה.

מאחר שלא היה לנו מקלט רדיו, הקשר היחידי עם העולם החיצון, מעבר לשמועות אשר פשטו מזמן לזמן בין היהודים, היו העיתונים המקומיים, אשר, כמובן, רק לעיתים רחוקות אמרו את האמת. למרות זאת ניסינו לקרוא 'בין השורות' ולפענח מה היה האמת, ומה לא. לדוגמה, אם קראנו שה-'וורמכט' (הצבא הגרמני) נקט בתרגילים של 'התנתקות גמישה מכוחות האויב', הפקנו מכך כי הגרמנים היו בנסיגה. במקום אחר קראנו כי 'יחידות קטנות של סיירי האויב הצליחו להסתנן לשורותינו', היה ברור כי היחידות הקטנות האלו עשו צרות גדולות לגרמנים. ממקלטי הרדיו הרועמים של שכיננו שמענו את ההודעות משרי הניצחונות של הגרמנים ואת שירי הלכת מנופחי הגאווה שלהם: "אנו הולכים לכבוש את אנגליה" ואחרים. נאומיו שופעי הארס וקולו הצרחני של היטלר קרע את תוף אוזנינו והרעיד את נשמותינו. "אנחנו נמחק מעל פני האדמה את כל ערי אנגליה", הוא צרח. "הם יבואו אלינו על ברכיהם להתחנן לשלום." באותם הימים אימיו היו להם על מה להתבסס. טילי ה-1 V וה-2 V עשו שמות בשמי לונדון. ככל שהימים עברו וחלפו להם אנו התנדנדו בין תקווה לייאוש. כשכוחות של בנות הברית התקרבו לגבול הונגריה המצב נעשה יותר ויותר מתוח. יום אחד, בחודש מרץ 1944 השמועות משרי רעות נפוצו שהגרמנים פלשו להונגריה. מידיעות אלו הסקנו כי גורלנו נחרץ. מספר ימים לאחר מכן שדרותיה ורחובותיה של הבירה ההונגרית הדהדו ממגפיהם של הארמייה הטוטונית.

בהתחלה התפלאנו מהסדר ומהמשמעת שלהם, מהופעתם במדים נקיים ומגוהצים, אולם במהרה התברר שאלה היו רק כסוי לאופיים האמיתי. למעשה הם היו רובוטים ללא לב, מי שהיו מוכנים לבצע, ללא רתע, את פקודות הממונים עליהם, יהיו אלה האכזריים ביותר. הם התפשטו, חיש מהר על כל הארץ. בנו מחנות, בסיסים ומפקדות. חייליהם לבושי מדים וקציניהם במעילי עור מחויטים סיירו בכל הרחובות בעיר. הונגריה, אחת מבת בריתה הקרובה והנאמנה ביותר של גרמניה, כבר לא זכתה יותר באימונו של המשטר הנאצי. התברר שהמושל ההונגרי, בשם מקלוש הורטי, ראש המדינה, נשא ונתן בחשאי עם הרוסים לכניעה, זאת כדי להציל את ארצו מאימת המלחמה. באותו הזמן גם התבשרנו שממשלה חדשה הוקמה בהונגריה ובראשה נבחרה לעמוד נשיא חדש, בשם פרנץ סאלשי. האיש היה לא

אחר מאשר בובה שהתמנה על ידי הגרמנים. רודן פשיסטי מהגרועים ביותר ומשרתם ומלקק לרגליהם של הנאצים. עם קבוצת ה-'שרים' שלו הוא הקים ממשלת בובות מהמושחתות והגרוטסקיות ביותר ששלטו בהונגריה אי פעם. עד מהרה, לאחר פלישת הגרמנים פורסם הצו המזעזע:

כל יהודי, זכר ונקיבה, בכל גיל שהוא, מצווה בזה ללבוש את התג של 'מגן דוד צהוב' על דש בגדו/ה, כאשר הוא/היא מופיע/ה בציבור. אלה שלא לא יצייתו לצו זה צפויים לעונשים כבדים, כולל הוצאה להורג!

בזמן שאימא תפרה את התגים אל בגדינו, אבא אמר לנו "אל לכם להתבייש בכך! בדיוק להפך. שאו את זה בגאווה, זה הסמל של האומה שלנו, של עברנו המפואר ובעזרת השם זה יהיה הסמל לעתידנו הטוב יותר." אם זיכרוני לא מטעה אותי, זו הייתה הפעם הראשונה שהוא ביטא את מונח 'אומה'. למרות זאת בקושי יכולנו למצוא עידוד בנבואתו. המציאות של הימים ההם הייתה כה מדכאת וכה קודרת, והצבאות שבאו לגאול אותנו מיגוננו היו עדיין מאוד רחוקים. כשבפעם הראשונה העזנו לצאת החוצה לרחוב, מסומנים עם הטלאי הצהוב על בגדנו, פגשנו את מבטיהם מלאי המבוכה של אחינו היהודים, באותו זמן הגויים הסתכלו עלינו בחיוך לגלגני. אחדים מהם העירו בקול רם "ועכשיו, סוף כל סוף יכולים לזהות את המנוולים האלה בבטחה.

פרק ג

בודפשט חודש מרץ 1944

בבוקר אחד, מספר ימים לאחר שהגרמנים השתלטו על הונגריה, התעוררנו לקולות מוזרים של צעדים כבדים. ניגשתי לחלון וראיתי שמשאיות גדולות של הצבא הגרמני חנו בדיוק מול הכניסה שלנו. חיילים חמושים קפצו מתוכן החוצה. במהרה חלל הבית התמלא בצעקות רמות וגסות. "על כל היהודים לצאת החוצה, מיד!" נשמעו הקריאות מהרמקולים שלהם. יכולנו לראות מהחלון איך החיילים הגרמנים רצים אנה ושוב ודוחפים את היהודים עם הטלאי הצהוב על בגדם, כשידיהם מורמות לאות כניעה. הם הועמסו על המשאיות תוך מכות של קט הרובים. צפינו איך החיילים הובילו איש צעיר תוך בעיטות ואיומי רובים מביתו. הצעיר היה חבר אהוב של אחותי. כשהיא ראתה את המחזה, היא פרצה בבכי היסטרי "ג'וזה, ג'וזה, מה הם עושים אתו?" לא יכולתי לתאר את הרגשותיו של נידון למוות, כי לא התנשאתי בכך מעולם. אני רק הרגשתי שהדמעות חונקות את גרוני ואיזו תחושה של חוסר אונים השתלטה עלי. זרקתי את עצמי על הספה ופרצתי בבכי פראי. הדרמה של ייסורינו רק הלך וגדל. כעבור דקות שמענו דפיקות חזקות על הדלת "לפתוח! לפתוח! כל היהודים החוצה!" לבשנו את מעילנו וירדנו בריצה במדרגות. בחדר המדרגות בן של אחד משכנינו היהודיים החזיק בידו את כלבו הקטן. "תן לי את הכלב הזה" צרח עליו חייל גרמני "לא, אני לא אתן אותו" הילד אמר ואימץ את הגור אל ליבו. הגרמני חטף ממנו את הכלב וסתר לילד עם כף ידו הענקית ובעט בו תוך שהוא התגלגל למטה במדרגות.

בכניסה חייל אחר עצר אותי "תגידי 'היל היטלר' (הידד להיטלר)" כשראה אותי מהסס, הוא נתן לי מכה חזקה עם קט רובהו. הרגשתי כאב חריף, אך סחבתי את עצמי לרחוב, שם החיילים תפסו אותי והעלו אותי על המשאית. שכנינו הגויים עמדו מסביב והביטו במחזה עם סיפוק בולט לעין. פניהם החייכניים גילו את צפונות ליבם. עם המשאית המלאה יהודים שגורשו מבתיהם, נלקחנו למגרש ענקי של מרוץ סוסים, שם כבר היו מרוכזים כמה אלפים של יהודים. במקום זה ביליתי, יחד עם משפחתי שני ימים ושני לילות תמימים מתחת לשמים הפתוחים. האצטדיון, ששימש בימים טובים יותר למרוצי סוסים, היה שמור שמירה קפדנית על ידי אנשי המיליציה ההונגרית שלבשו על זרועם סמל של המפלגה הפשיסטית ההונגרית של ארבעת החצים. אנו נזרקנו האחד על גבי השני, בצפיפות איומה, ללא פרטיות מינימאלית. במהרה הרעב התחיל לענות אותנו, אך לא היה שם לא אוכל ולא מים. גם לא היה לנו מושג כלשהו מה הם רוצים לעשות אתנו. לאחר יומיים של סבל קשה, שמענו דרך הרמקולים שהם עומדים לשחרר אותנו. "ממשלת סלאשי החליטה להיות הומאני אליכם ולאפשר לכם לחזור לבתיכם." גל של קריאות אהדה וסיפוק עבר על הקהל. אנשים שהרגישו כי סופם קרב התחילו פתאום לצעוק "הידד לסאלשי!", "הידד לסאלשי!" רק מעטים בנינו שהובלו לשם, בעלי הגיון מחשבת, ניחשו את האמת המרה. זה לא היה מעשי הומניטארי מצד הפשיסטים, אלא

הטעיה בלבד. הם לא יכלו לבצע טבח המוני באמצע של עיר גדולה אירופית. זה היה גורם להתמרמרות בכל רחבי העולם. כך אנו חוזרנו לביתנו, אל שכינינו העוינים. לא יכולנו לדעת אז, כי המסע שלנו בדרך הייסורים עודנה ארוכה.

כמה ימים לאחר מכן, כרזות גדולות עם אותיות ענק הודבקו לקירות וללוחות מודעות:

כל זכר יהודי, מגיל 15 ועד לגיל 60 מצווה בזה להתייצב בתחנות מפגש לפי הרשימה שלמטה..... כדי להיספח לקבוצות עבודה. כל מי שיפר צו זה צפוי לעונש מות.

הכרזות נחתמו בידי הממונה על כוחות המשטרה.

בהכנעה, כמעט בקבלה טבעית עם גורלנו המר, אבי ואנוכי לקחנו כמה מטלטלים שלנו, נפרדנו מאימא ומאחותי רזו ועשינו את דרכנו אל אחד ממקומות המפגש שצוינו בצו. שם, עם יהודים אחרים, סידרו אותנו לקבוצות, וברדת החשיכה יצאנו אל דרכנו ברגל ליעוד בלתי ידוע. רק חייל אחד בודד, עם רובה אחד שמר על כל קבוצה שמנתה כ- 50 איש. עד היום קשה לי להבין איך זה קרה שלמרות השמירה הקלה, איש מבנינו לא ניסה להתנגד, או לברוח. אני יכול, בדיעבד, להניח זה היה בגלל המורל הירוד שלנו ובגלל הדיכוי האכזרי שהיה מנת חלקנו באותם הימים. אנו היהודים שסבלנו כה רבות בגולה, שנלקחו מאתנו כל זכויותינו האזרחיים, איבדנו לגמרי את ביטחוננו העצמי. מעבר לכך לא היו הרבה מקומות ליהודים להסתתר בהם. הקבוצה שלנו כללה בעיקר אנשים מבוגרים, אך היו שם כמה צעירים, בני עשרה כמוני. ניסיתי להישאר צמוד עם חבר שלי מהבית שלנו. הלכנו לאט ולא הרשו לנו לדבר אחד עם השני. למחרת, לקראת ערב הגענו לפרברים החיצוניים של בודפשט. נאמר לנו שאנו יכולים לשכב ולנוח. שמענו מאוחר יותר על הסיפור הנורא שהיה מנת חלקם של קבוצות אחרות, כמו שלנו, שהפשיסטים לקחו אותן לשפת הדנובה ושם ירו בהם וגופותיהם הושלכו למים. כמו כן, גם נודע לנו כי הסיבה העיקרית שלא נשלחנו קודם אל מחנות ההשמדה, הייתה כי כל אמצעי התובלה היו תפוסים בידי הצבא הגרמני הנסוג מהחזית המזרחית.

זה היה לילה בהיר בחודש אפריל ומיליוני כוכבים נצנצו מעלינו. היה קר מאוד. חיבקתי את אבי כדי להתחמם, אך שנינו רעדנו מקור. מכיוון שלא יכולתי לישון, מחשבותיי נדדו אל על: 'בטח ישנו אלוהים בשמיים שרואה את סבלנו. מדוע אנו היהודים כל כך שנואים? למה תמיד מפלים אותנו לרע?', למה אנחנו נרדפים כל הזמן?' אך שום מענה לא בא מן השמיים. הם נשארו מיסטיים וללא פשר.

לפתע ראיתי את חברי זוחל אלינו ולחש לנו "הביטו, השומרים נרדמו, זה הזמן לברוח." "בסדר", עניתי לו "אך לאן?" "לא חשוב, העיקר שנצא מכאן. מוקדם, או מאוחר הם יחסלו אותנו. אז קום ונזוז!" "אבל מה עם אבא שלי?" שאלתי אותו. אבי ששמע את השיחה הזאת אמר "הוא צודק, אתם צעירים, אתם צריכים למלט את נפשכם. אני זקן ועייף מדי להשתתף בהרפתקאות, אולם עליכם לברוח. באשר לי, אל דאגה, אני אסתדר איכשהו." איני יודע מאיפה היה לי האומץ לפעול. נשקתי את אבי לנשיקת פרידה, אחזתי ביד חברי ושנינו התחלנו לזחול על בטננו החוצה מהמקום המקולל הוא. הייתה לנו ההרגשה שעוקבים אחרינו, אך לאחר זמן מה שהסתכלנו אחורה לא ראינו אף אחד. התחלנו לרוץ עד הגענו למרחק בטוח, ואז קרענו את הטלאי הצהוב מבגדינו.

השחר כבר התחיל לעלות בשעה שהגענו בחזרה לפרברים החיצוניים של העיר. קרני האור מהפנסים הגבוהים שהאירו את הסביבה הועמו על ידי הערפל הסמיך של הבוקר. 'עיר חסרת לב', הרהרתי 'מתנכרת מאזרחיה שלה. אני שנולדתי פה, התחנכתי פה, הפכתי להיות זר בארץ שלי' "מה אתה מתכוון לעשות עכשיו?" שאלתי את חברי "אינני יודע", הוא ענה "העיקר שיצאנו מהסכנה, לפחות לעת עתה." אחר כך הוא הוסיף בנימה של מרירות מהולה באירוניה "אומרים שבדרך זו או אחרת זה מוכרח להיגמר. לעולם עוד לא היה כך שאיכשהו זה לא יהיה... (אולי רק הונגרי יכול להבין מה הכוונה) או שנצליח לעבור בשלום את הזמנים הקשים האלה, או שהסוף שלנו כבר קרוב."

לקחנו את החשמלית הראשונה בכיוון הביתה. למזלנו היה אתי קצת כסף לקנות את הכרטיסים. ניסינו לא לעורר חשד, דיברנו בקולות נמוכים ונמנענו להסתכל לצדדים. אומנם לא לי, ואף לא לחברי היו לנו קווי פנים טיפוסיים של יהודים, בכל זאת פחדנו שמישהו מהנוסעים יזהה אותנו. יהודים שנתפסו באותם הימים מחוץ לגטו על ידי אנשי המיליציה הפשיסטית, דרכם לא הייתה סוגה בשושנים. מאוחר יותר שמענו על יהודים שנתפסו והובאו בעל כורחם

למפקדה הראשית של הפשיסטים ששכנה בבית ידוע לשמצה: ב-ANDRASSY STR מספר 60. שם הם עונו וגם הוכו למות במרתפי הבניין.

בבית אימא קיבלה אותנו בעיניים דמועות. "אה בני, חזרת! אתה חזרת! איפה אבא שלך?" היא שאלה כמעט בטירוף. סיפרתי לה בלב כבד שאבא לא היה יכול לבוא אתנו. אבל הוא בסדר. "אלוהים, אלוהים אדירים מה נעשה עכשיו. אסור לך להיות פה. אני אסתיר אותך באיזה מקום." "לא, זה בלתי אפשרי, מה אם יתפסו אותי? זה יהיה עוד יותר גרוע." אז לפתע היא פרצה בבכי חסר מעצורים. היא סיפרה שאחרי שעזבנו את הבית באו הפשיסטים ולקחו את כל נשי הבית לפרק השכונתי הקרוב, שם החזיקו אותנו במשך יממה תחת תנאים מחפירים. היא נתנה לרוז את כל הכסף שהיה לה וניסתה לשכנע אותה לברוח. אומנם אחותי ברכה עם חייל שעמד בקרבה. אימא לא ידעה לאן היא הלכה אתו. מאוחר יותר היא חזרה הביתה לבדה. היא התחילה לזעוק "למה הגורל האכזרי הזה מכה בנו? מה הפשע הנורא שעשינו?" חיבקתי אותה וליטפתי את שערה, בנסותי לנחם אותה "אל תבכי אימא, אל תבכי. תראי שיהיה טוב. יש לי רעיון. אני אחזור חברת הרכבות הלאומי, שם עבדתי לפני כן כעוזר זמני לשעת חירום. אני מכיר טוב את מנהל התחנה שם. הוא אדם עם לב חם, אני בטוח שהוא יעזור לי."

אמי הביטה בי בדאגה, ופחד נוראי השתקף מעיניה. מי יכול לתאר את רגשות של אימא בשעה קשה כזאת, בעת שכל משפחתה, כל חייה מתפרקים. אחר כך אמרה בלב כבד. "אך, אם אתה מוכרח ללכת אז תוכל משהו לפני כן. אכלתי משהו. אימא נתנה לי קצת כסף ועוד פעם נפרדתי ממנה. הודאתי לחברי על הרעיון הנועז שלו לברוח והשארתי אותו עם משפחתו. לקחתי חשמלית ונסעתי לתחנת הרכבת שהייתה נמצאת בחלק הדרום מערבי של הבירה, בצד השני של הנהר דנובה."

*

לבי הלם בחוזה כשנכנסתי למשרד הראשי של התחנה. שאלתי את הפקידים שם היכן אני יכול למצוא את מנהל התחנה. נאמר לי כי הוא איננו ויחזור רק מחר. מה אני אמור לעשות עד מחר? שאלתי את עצמי. אין לי שום מקום לאן ללכת, אני גם לא יכול לשוב הביתה. עזבתי את המשרד והסתכלתי סביב התחנה. ראיתי אנשים רבים שוכבים על הספסלים, כנראה חיכו לרכבת שלהם. התחנה הייתה עמוסה נוסעים. רובם היו חיילים גרמנים והונגרים בחופשה, אך היו שם הרבה איכרים שבאו אל הבירה למכור את תוצרת החקלאית המבוקשת שלהם. האוויר היה דחוס ויבש והתחלתי להרגיש צימאון. נכנסתי למסעדה של התחנה לשתות כוס בירה. בזמן שישבתי שם ושתיתי את הבירה שלי, הבחנתי בכך שאנשים שתו את הבירה שלהם בחופזה ויצאו בריצה כדי לא להחמיץ את הרכבת שלהם.

פתאום עלה רעיון בראשי. קמתי וניגשתי את אל הדלפק ושאלתי את אחד העובדים שם מיהו בעל העסק. "זה אני," אמר האיש שהיה בעל פנים עגולות, חייכני ונראה מאושר בחלקו "מה רצונך בני? מה אני יכול לעשות בשבילך?" שאלני בזמן שהוא ניקה את הכוסות. היססתי לרגע, אחר כך שאלתי אותו "אדוני, אני מבקש ממך לעשות טובה. הגעתי מהספר, —העמדת פנים— ולא מצאתי את הקרובים שלי. אין לי גם כסף. אני רואה שנוסעים רבים לא נכנסים לכאן מפחד שיאחרו את הרכבת שלהם. אם תרשה לי לשרת אותם ולהגיש להם את הבירה ליד הרציפים?" "זה נשמע לי רעיון מצוין," הוא ענה להפתעתי הרבה. "אז מתי אתה רוצה להתחיל?" "מיד, אם זה אפשרי." "אין בעיה, אתה נראה לי בחור צ'יק נחמד. הנה, קח לך את המגש הזה. אמלא לך שש כוסות של בירה ולך ותנסה את מזלך." תהיתי על כך, האם היה סומך עלי, לו היה יודע על היותי יהודי. כנראה שחזותי לא גילה זאת.

המקצוע הקודם של אבי היה מלצר. הוא עבד במלון גדול במשך שנים. לפעמים היה צריך להחזיק בידיו שישה מגשים עמוסי מזון וכך הוא תמך אתם מסביב לשולחנות. אולם אני עצמי הייתי חסר ניסיון לחלוטין בכך ופחדתי לשפוך את הבירה. "בירה, בירה, שתו כוס בירה קרה," צעקתי וניגשתי קרוב לחלונות של הקרונות. זה לקח כמה דקות בלבד עד שמכרתי את כל ששת הכוסות שלי. כמוכן דרשתי יותר מאשר הסכום שהייתי אמור להחזיר למסעדה. חזרתי למסעדה ואמרתי לבעל הבית "הנה הכסף אדוני. אז בקשה תמלא לי שש כוסות כי האנשים מאוד צמאים בחוץ." "בבקשה, הנה לך, קח שני מגשים." רצתי שוב אל הקרונות עם שני המגשים, ותוך כך התחלתי להרגיש כבר יותר בטחון עצמי ושכחתי את הצרות שלי. לרוב האנשים לא שאלו את המחיר כי היו מרוצים לשתות משהו קר בחום המחניק של התחנה. "תשמור על העודף," נאמר לי בעתים קרובות.

בסוף היום הייתי עייף ככלב, אך כיסי היו מלאים כסף. בעל המסעדה היה מאוד שבי רצון ממני. "מה שמך בחור צ'יק? מאיפה אתה?" המצאתי לו סתם שם ומקום שכנראה סיפקו את סקרנותו. "אני רוצה לשאול אותך, אדוני, האם יש באפשרותך לעשות לי עוד טובה?" שאלתי אותו "אין לי שום מקום איפה ללון הלילה. יש לך משהו להציע לי?" "זה כבר יהיה קשה יותר," הוא אמר וגירד את פדחתו, "אבל אבדוק מה אוכל לעשות בעניין. הוא יצא לרגע לחזר סמוך וכשחזר הוא אמר לי "הבט, יש פה מקום, אבל

אינני יודע אם זה יתאים לך. "תודה, זה יהיה בסדר, אינני מפונק." אכלתי ארוחה טובה ושתיתי הרבה בירה במסעדה לפני שהלכתי לישון. הבירה הרדימה אותי כל כך שאינני זוכר מתי ישנתי כל כך טוב מאשר באותו הלילה. למחרת היום התעוררתי מאוחר. בעל המסעדה שראה כמה עמוק ישנתי כנראה שלא רצה להעיר אותי. "אני רואה," הוא אמר "שהיית עייף מאוד. הייתי רוצה שתמשיך להגיש בירה ברציפים גם היום. בסדר?" "לא, תודה. עלי למצוא את הקרובים שלי ויש לי עוד הרבה דברים לעשות. האוכל לחזור בפעם אחרת?" "נקבל אותך ברצון מתי שתרצה." הודאתי לו שוב עזבתי את המסעדה בעצבות. חשבתי כמה היה טוב לקבל אצלו עבודה קבועה. יצאתי מהמסעדה והסתכלתי סביב על רציפים. הבחנתי בקבוצת שוטרים פשיסטיים שעצרו אנשים ובדקו את מסמכיהם. רק אז תפסתי שהמקום הזה יכול להיות לי מלכודת, וכמה אני מסכן את עצמי בשעותי פה. חציתי את התחנה ושמתי פעמי לכיוון המשרדים.

מנהל התחנה, אותו חיפשתי, קיבל את פניי בהפתעה. "הלו בחורצ'יק צעיר, איפה היית? למה לא באת לעבוד? מה קרה לך?" הסתכלתי מסביב וראיתי מספר פקידים שקועים בעבודתם ליד שולחנותיהם. "בבקשה אדוני, יש לי משהו לומר לך, אבל לא פה." "מדוע? זה המשרד שלי." "כן, אני יודע, אולם זה משהו ביני לבינך, דברים לאוזניך בלבד." הוא הביט בי במבט של סקרנות, אחר כך ענה "אוקי, בחור, בואו נלך ונשתה כוס קפה." עזבנו את המשרד והלכנו למזנון הסמוך. שם חיפשנו שולחן בפינה הרחוקה והתיישבנו. הוא היה אדם חסון גוף, בגיל העמידה. פניו האובאליים חרושי קמטים רמזו על קשיחות. אולם במבטו היה משהו שגילה טוב לב ואצילות. מדי, בגוון של כחול-כהה, היו מחויטים בדיוק לפי מידותיו. הוא שם סיגריה בפיו ואמר "קדימה, דבר, מה בפוך לומר לי." היססתי לכמה שניות. האוכל לסמוך על האיש הזה, למרות היותו נוצרי? אחר כך לקחתי נשימה עמוקה ואמרתי בלחש "אדוני, אני בצרה גדולה ואתה אולי היחידי בעולם שיכול לעזור לי. אני מניח שאתה יודע שאני יהודי. לא יכולתי לחזור לעבודה כי כל היהודים נלקחו למחנות עבודה, כולל אותי ואת אבי." סיפרתי לו בקיצור את מה שעבר עלינו ואיך ברחתי מהמסע הרגלי, בעוזבי מאחור את אבי הזקן.

"ללא ספק," הוא הסכים אתי "אתה בחור אמיץ לב, אבל מה אני יכול לעשות בשבילך?" "הייתי מאוד מעריך אם היית יכול להחזיר אותי לעבודה, לספק לי מדים של עובד התחנה, ולהשיג לי איזו סוג של תעודה המעידה שאני עובד מורשה של הרכבת." הוא נענע בראשו ואמר "ראה בחורצ'יק, אתה יודע שאני תמיד אוהב לעזור לאנשים ונפשי יוצא בסלידה על מה שהולך כאן בימים האלה, כל הנבלים האלה, בני הבלייעל המשתוללים. הרדיפה הזאת אחרי בני אדם חפים מפשע ועינויים. לפעמים אני מתבייש על היותי הונגרי. אתה יודע," הוא המשיך תוך שהוא דפק באצבעותיו על השולחן, "שהשלטונות הכריזו על עונש מוות על כל המסתיר יהודים, ונתן להם עזרה כלשהי." הוא עצר לרגע והרהר כאילו ניסה להעריך את המצב, אחר כך הוא אמר בנימה החלטית "לכל הרוחות עם הנאצים הארורים האלה! אני אעזור לך, אך אתה צריך להיות מאוד זהיר ולא לגלות את זה לשום אדם." אני מבטיח לך, אדוני, מבטיח לך בכל לבי ולעולם לא אשכח את נדיבות לבך." לאחר שנרגעתי הוא שאל אותי "יש לך כסף?" "כן, תודה יש לי."

אחר כך אמר "אזדקק לזמן מה כדי להסדיר את הדברים האלה. יתכן שיהיו לי קשיים מסוימים עם מזכירתי, אך אל דאגה, אשיג לך את התעודה, אך עליך לעשות תמונות לצרף אליה. אני אקח אותך לביתי לאחר שאגמור את המשמרת שלי אחרי הצהריים. אפגש אותך בשעה ארבעה ליד בית הקפה הסמוך לתחנה." הוא קם כדי לעזוב, אך הוסיף והזהיר אותי "מכל מקרה, אל תסתובב הרבה סביב התחנה, זה יכול להיות מסוכן עבורך." "כן, אני יודע אדוני, אני כבר מסתלק מפה." "טוב," הוא אמר "לך ותעשה את התמונות." הייתה לי הרגשה מוזרה ומבולבלת, גם פחד וגם שימחה. מצאתי מישהו שמוכן להושיט לי יד לעזרה, אולם לא הייתי בטוח האם מנהל התחנה יוכל או מוכן באמת לקיים את הבטחתיו.

עזבתי את התחנה והתחלתי לשוטט ברחובות בודה (החלק המערבי של הבירה) וחיפשתי חנות צילומים. הצלקות המכוערות של עקבות המלחמה נראו בכל מקום. בתים רבים קרסו. הייתי צריך לעבור דרך ערמות גדולות של שברי בניין, חוטים וכבלים של חשמל שחסמו את דרכי. במקום אחד ראיתי מחזה מוזר. מטוס קל רוסי, בשם 'ראטה' עם כוכב אדום על כנפו, היה תקוע בגג של אחד הבתים כשראשו בתוך הגג וזנבו בחוץ. ראיתי יחידות צבא גרמניות והונגריות רבות מסיירות בעיר. הם היו נראות בטוחות בעצמם כאילו הניצחון שלהם עומד בפתח. הם הביטו בי בחשדנות, אך המשיכו בדרכם. תהיתי אם גם אחרים בין אחי היהודים הנרדפים על נפשם, הייתה להם ההרגשה המוזרה כאילו עקבו אחריהם כל הזמן. לי הייתה התחושה מיוחדת כאילו נוצר חור כואב בגפי.

לפתע נשמעה אזעקה. הצופרים התחילו לליל ובאותו זמן גם נשמעה נביחתם של תותחי הג.מ. יחד עם עוברים ושבים אחרים ירדתי בחופזה למקלט הסמוך. בתוך המקלט האנשים היו שקטים. אחדים מהם מלמלו תפילה חרישית, היתר רק ישבו שם כשארשת פנים מוזרה של חוסר אכפתיות נסוכה על פניהם, כאילו כל המלחמה לא נוגעת להם. היו שם גם כמה אנשי המיליציה הפשיסטית חמושים ברובים. לאחר דקות מספר שמענו התפוצצויות במרחב ורעש של מנועי המטוסים העוברים מעלינו. אנשי המיליציה מיהרו ועלו מן המקלט תוך קללות נמרצות. הם כיוונו את

רוביהם לשמיים, לעבר המטוסים והחילו לירות בתקווה לפגוע בהם. לאחר מכן שוב השתררה דממה. אז נשמעו צפירות ההרגעה שבישרו את סיומה של המתקפה. שוב יצאתי לרחובות ותרתי אחר חנות של צילום. היו רק מספר קטן של חנויות פתוחות, כך שזה לקח לי זמן רב, אך לבסוף מצאתי אחד פתוחה. צילמו אותי ואמרו לי לחכות רבע שעה לפיתוח התמונות. לאחר שאלו היו מוכנות הסתכלתי בהן. ראיתי שם אדם שהיה דומה לי. האם זה באמת אני? תהיתי. שילמתי ושרכתי את דרכי חזרה לתחנה.

פרק ד

השעה הייתה שלוש. נותרה לי עוד שעה לפגוש את המנהל. העדפתי לא להיכנס לבית הקפה. בזמן שחיכיתי בחוץ התחיל לפתע לרדת גשם זלעפות שהיה מלווה ברעמים וברקים. בלבי פנימה קיוויתי שהגשם ישטוף את כל האלמנטים המרושעים מהכביש. בחפשי מחסה מעצמת הגשם נכנסתי אל מעבר חנויות סמוך. ראיתי שמישהו מחזיק בידו עיתון שכותרתו באותיות ענקיות בישרה:

'כוחות הצבא הרוסיים פרצו את גבולות הונגריה'

זאת הייתה חדשה משמחת. הייתה לי ההרגשה שהשחרור מעול הנאצים הולך וקרוב. בדיוק בשעה ארבעה מנהל התחנה הופיע עם חבילה גדולה תחת בית שחיו. הוא הושיט לי את ידו ושאלני בחמימות "מה שלמך? הצלחת להשיג את התמונות?" "כן, אדוני" "כעת בוא אתי. ניסע בחשמלית, כיוון שאנו גרים די רחוק מפה, בפשט. עלינו על החשמלית ובדרך הוא אמר לי "אלה המדים שלך בתוך החבילה, אני מקווה שהם לפי המידות שלך". בזמן שהחשמלית התחילה לחצות את נהר הדנובה הבחנתי בכוחות צבא של הגרמנים ששמרו על ראשי הגשר. הם פירקו ארגזים של חומרי נפץ מתוך משאית חונה. עברנו את גשר אליזבת (ELISABETH), אחד מה גשרים היפים והמודרניים שמקשרים את שני חלקי העיר. כשהגענו לתחנה האחרונה ירדנו מהחשמלית והמשכנו ברגל. ביתו היה עדיין רחוק. בדרכנו עברנו בפרק ירוק ורחב ידיים והתיישבנו על אחד הספסלים. "כן, רציתי להגיד לך שתצטרך לחכות עד התעודה תהיה מוכנה. אבל בוא נראה את התמונות. נתת לו את התמונות, הוא הביט בהם לזמן מה, אחר כך אמר "דרך אגב, אינני זוכר את שם המשפחה שלך". "ריבאי, ארפד ריבאי" (ARPAD REVAY REVAY) עניתי. "יפה מאוד, יפה מאוד. אז השם שלך ניתן לפי שמו של המצביא המהולל שלנו שכבש את הונגריה מידי ההונגרים, לפני אלף שנה." "אולי כן, " הערתי עם חיוך חיוור "אבל בכל זאת אני יהודי." "לא! הדת שלך היא יהודית, כמו שלי נוצרית, אולם אתה הונגרי טוב." אחר כך הוא הוסיף "בכל אופן, אני מציע שאל תדבר יותר מדי לאשתי, וגם לא לאחרים. היא אישה טובה מאוד, אבל במסיבות כאלו, אתה מבין, ככל שפחות תדבר, כך יטב לך." "אני יודע את זה, אדוני."

"אציג אותך בפניה שהנך בנו של מכר טוב שלי מסגאד. (עיר מחוז, השלישית בגודלה, השוכנת בליבה של השפלה ההונגרית הגדולה). ההיית אי פעם שם?" "לא אדוני." "שמך החדש יהיה אנדור בורוש, כפי שזה גם יופיע בתעודה שתקבל. גילך יהיה בן 19 (הייתי רק בן 17 באותו הזמן). אז רצוי שתזכור טוב את הפרטים האלה שלא תתבלבל אחר כך." הוא הזהיר אותי. "אעשה את מיטב יכולתי." "אתה תישאר אצלנו עד שאשיג לך את התעודה. כמו כן, אשתדל להשיג לך עבודה במקום אחר, לא איפה שעבדת לפני כן, כך שלא יכירו אותך." "אני שוב מודה לך אדוני על מעשיך הטובים."

הייתה לו דירה נוחה ומרוהטת בסגנון כפרי. תמונות וציורים של קדושים נוצריים כיסו את הקירות. תבליט עץ גדול של ישו על הצלב היה תלוי מעל המיטה. קישוטים אחרים בעלי אופי דתי היו פזורים בדירה. תחנה גדולה יפיפיה כיסתה את המיטה. וילונות של סריגה ידנית היו תלויים על החלונות. "אני רואה שאשתי יצא לקניות", הוא אמר כשנכנסנו "היא כנראה תחזור עוד מעט. בינתיים תרגיש את עצמך בנוח ואל תתבייש." "אדוני, היכול אני לשאול אותך שאלה אישית?" "בוודאי" "האם תמיד עבדת אצל חברת הרכבות?" "כמובן שלא. אבי רצה שאהיה כומר, אולם לא הייתה לי הנטיעה וגם לא הסבלנות ללימודים, אך אני קתולי בעל אמונה. אנחנו כולנו ילדים של האל הרחום בשמיים!" הוא פתח את החלונות וסידר את בגדיו בארון. "אדוני, סליחה בבקשה. אני עדיין לא יודע את שמך המלא." "וורשי, פטר וורשי (VARASY PETER VARASY) באה תשובתו.

הייתה דפיקה בדלת וורשי פתח אותה ואשתו נכנסה. "ארזי (ERZSI) יש לנו אורח. בבקשה, תכירי את בן מכרי מסאגד. קדתי קידה ונישקתי את ידה (מנהג יפה ומקובל בהונגריה כלפי נשים) והצגתי את עצמי לפי שמי החדש: אנדרש גאבור. "מה שלמדך?" היא שאלה "מה אתה עושה בבודפשט?" התשובה באה מפי ווארשי "הבחור בא למצוא עבודה. חושבני שאוכל לסדר לו משהו אצלנו ברכבת." ארזי הייתה אישה נוצרית בערך בשנות השלושים שלה. גוון עורה היה שזוף, שערה הבלונדי היה קלוי בצמות. פניה היו פתוחים ומחייכים.

"ארזי, חושבני שהבחורצ'יק רעב." הוא אמר בזמן שהחליף את בגדיו. "אז מה היית רוצה לאכול, היא פנתה אלי "איזה תבשיל אתה מעדיף?" היססתי לרגע "אולי אטריות עם סוכר ופרג טחון" "אה, זה פשוט מאוד, וזה בדיוק גם מה שבעלי אוהב. אכין לכם גם מרק שעווית טוב." בזמן קצר אוויר החדר התמלא עם ריח של ארומה ערבה של מרק טוב. אחרי זמן מה כולנו התיישבנו ליד השולחן. ווארשי ואשתו הצטלבו, שילבו ידיים ובירכו את הלחם בתפילה חרישית. גם אני עשיתי כפי שהם עשו כדי לא לעורר חשדות, אחר כך סעדנו את המזון בתאבון. היא שאלה אותי שאלות אחדות על החיים בסאגד והשבתי לה תשובות קצרות, כפי שביקש ממני ווארשי. בגמר הארוחה היא שאלה אותי האם ברצוני ללכת לשכב. "כן, עניתי לה "אם לא איכפת לך, היה לי יום של נסיעה קשה ומעייפת."

לקח לי זמן רב להירדם. הסתובבתי מצד לצד ומחשבתי הציקו ולא נתנו לי מנוח; הנני פליט שבורח מידי רודפיי. פה האנשים טובי הלב האלה מושיטים לי יד, נותנים לי מקלט ומזון. כל זה בעיצומו של גל העכור של רשע ושנאה. לבטח זה יהיה רק אפיזודה חולפת וקצרה במצבי הקשה. עד מהרה אעמוד שוב בפני המציאות האכזרית.

*

למחרת בבוקר כשהתעוררתי ווארשי כבר יצא לעבודתו. ארזי אצה ורצה בזריזות בעיסוקה בסידור ובניקיון הבית. "בוקר טוב, היא אמרה "ישנת טוב?" "מצוין גברתי, מצוין" "אתה יכול להתלבש ולרחוץ בחדר האמבטיה ובינתיים אכין לך ארוחת בוקר." בזמן הארוחה שאלתי אותה "גברתי, האם אוכל לעשות משהו בזמן שהותי פה?" "מה כוונתך? היא שאלה "איזו מלאכה סביב הבית, משהו לעזור לך." "לא, תודה," היא השיבה "אולם אתה יכול לטייל בחוץ, יום יפה היום." "הייתי מעדיף לעשות משהו בבית." "טוב, אם הנך מתעקש, אתה יכול לרדת למרתף ולחתוך קצת עצים להסקה." "אך זה יהיה בדיוק מתאים. את מוכנה להראות לי איפה המרתף שלכם?" "בודאי" היא אמרה. ירדנו למרתף שם היו מסודרים בולי עץ בערימה גדולה. היא נתנה לי מסור וגרזן ושאלה "אתה יודע איך להשתמש אתם?" "אין בעיה" העמדתי פנים. "אז בזהירות ותשמור על אצבעותיך." אמרה ועלתה לדירתה. האמת, לא הייתי רגיל לסוג העבודה הזאת. בבית השתמשנו בעצים מוכנים להסקה. מכל מקום, אין ברירה, עלי לנסות." אמרת לעצמי והתחלתי לנסר ולחתוך את בולי העץ. זו הייתה עבודה מעייפת, אך התמודדתי אתה. עבדתי כמה דקות, נחתי והמשכתי שוב.

לאחר כשעתיים, כמות העץ החתוכה הצטברה לערימה גדולה. קראתי לה שתגידי האם כמות מספיקה. "אך, היא סיפקה את ידיה בהפתעה "עשית עבודה יפה. בעלי יהיה מאוד שבי רצון, לבטח התעייפת כהוגן." "ללא דבר. היש לך עוד משהו לעשות?" שאלתי. "לעת עתה לא, אולם אתה יכול לצאת לטייל." "הייתי מעדיף לקרוא משהו. היש לכם ספרים של הרפתקאות, סיפורים דמיוניים וכדומה?" היא הביטה בי במבט בוחן ומזור. הרגשתי כאילו היא תוהה על חוסר רצוני לצאת החוצה. היא משכה בכתפיה ועלינו למעלה. לאחר שחטיפשה זמן מה במדף הספרים היא אמרה. "מצטערת, אך אין לנו שום ספרי הרפתקאות. בעלי ואנוכי מעדיפים לקרוא בתנ"ך ובספרי שירה. האם אתה אוהב פטופי (PETOFI)?" היא שאלה בזמן שהיא הוציאה מהמדף ספר בכריכה אדומה ומהודרת. "בוואדי שאני אוהב אתו. הוא המשורר האהוב ביותר עלי. בבית ספרנו היינו צריכים לשנן בעל פה כמה משיריו הידועים. היית רוצה שאדקלם לך משהו?" היא הביטה בי במבט מלא עניין. "אשמח מאוד." היא אמרה והבחנתי בסקרנותה הגדולה על פניה החייכניים. היא התיישבה מולי בכורסא ושילבה את ידיה בצפייה. עזרתי עוז והתחלתי לצטט אחד משיריו של המשורר:

One thought torments me only
To die in bed on pillows lonely
To wither slowly like a flower
Gnawed by an unknown vermin's power
To dwindle slowly like a candle
That burns down in an empty chamber.

Don't give me God a death of this sort
Don't give me that death, I beg of you Lord

Let me be a tree struck by lightning
 Or a one uprooted by winds shattering
 Let me be a rock that from high
 mountains asunder
 Is knocked down to the valley
 by force of thunder

When all the oppressed people
 Will throw away the yoke of evil
 With blushing faces and banners on high
 Whose sacred slogans seem to cry
 " Freedom for the World! "
 And this will be heralded from East to West
 That against exploitation we must resist!

There I want to die and fall
 On the fields of a sacred war
 There where my young heart
 will be torn and bleeding
 And when my lips will open
 with my final singing
 Let that song be swallowed
 by the clatter of armour
 By peals of trumpets,
 by cannon's thunder.

Over this dead body of mine
 Let horses of fury pound and whine
 Onto the victory of glory and pride
 Let me be crushed there and so die.

There one day my scattered
 bones will be gathered
 And when the great day of funeral arrives
 With solemn music and deep mourning
 With veiled banners on a gloomy morning

The heroes will be buried
 In a common grave of Martyrdom
 Heroes who had died for you,
 Sacred cause of Freedom.

תוך תחושת גאווה לגמרי שכחתי איפה בעצם אני נמצא. שאלתי אותה "איך הדקלום שלי מצא חן בעיניך?" "נפלא!" היא צעקה תוך שיא מחאה כפיים בהתרגשות. "אה, אתה בטח בחור אינטליגנטי. האם אתה גם תלמיד טוב?" "כן, אפשר להגיד. מחוץ מהיסטוריה וגיאוגרפיה קיבלתי ציונים טובים. בשנה שעברה נכשלת במקצועות האלה וכמעט ששהייתי צריך לחזור כיתה." "באמת?" סיפרתי לה כי במקום להנאות מחופשה נעימה, הייתי נאלץ ללמוד חזק במשך כל הקיץ כדי לעבור את הבחינות החוזרות. למעשה שיננתי בעל פה כל דבר, כך שלא היה נושא, או אפילו פיסקה שלא יכולתי לענות עליו בדייקנות. "נו, ובסוף עברת?" היא שאלה "בוואדי. בגמר הבחינות מנהל בית הספר קרא אותי למשרדו ואמר לי בקול בוטה 'אנדור, עליך לדעת שבשנה הבאה לא יהיו ציונים בינוניים עבורך. או שתקבל ציון גבוה, או ציון כושל. הסיבה היא שהוכחת זה עתה כי אם אתה רוצה ללמוד, אתה מסוגל לעשות כן'. היא נענעה בראשה לאות הסכמה "חושבני שהוא צדק. אסור לך להזניח את הלימודים."

לפתע חזרתי למציאות. עצרתי בלבי אנחה גדולה. רציתי לומר לה כי הסיכויים להמשיך בלימודי השנה הם קרובים לאפס. במקום זה רק אמרתי לה "את יודעת, חושבני שעם המלחמה והמצב המבולבל לא תהינה אפשרויות רבות ללימודים. ספק אם בתי הספר בכלל יפתחו השנה". "אה, המלחמה הארורה הזאת, מתי תבוא סופה?" היא נאנחה "אתה יודע, אני כל כך נחרדת בזמן האזעקות. אני חושבת על בעלי. הוא עובד במקום מסוכן כל כך. מה אם יפציצו את התחנה?" "לבטח יש מקלט שם במקום. בעליך הוא אדם זהיר." ניסיתי להרגיע אותה. פתאום נזכרתי שוארשי אמר לי לא לדבר אתה יותר מדי. אולם הרגשתי צורך לדבר עם מישהו והיא נראתה אדם טוב לב ונשמה טובה שאפשר לתת בה אימון, כמו בעלה. היא קמה והשאירה אותי לבד. ואני ניסיתי להתרכז בקריאת השירים של פטופי. (ראה תוספת בסוף הספר.)

ווארשי חזר בשעות המאוחרות של אחר הצהריים. הוא דרש בשלומי ונישק את אשתו. "ואוו, איזה יום מזופת היה לי. בגלל המצב הכל בלבול אחד גדול בתחנה. הגרמנים תובעים עדיפות ראשונה עבורם. כל לוחות הנסיעות השתבשו ואיני יודע איך הרכבות יכולות בכלל לנסוע. איזו בלגן!" הוא נאנח תוך הרמת ידיים. אחר מכן הוא קראני הצידה והוציא מעטפה מכיסו "הנה התעודה שלך. תשמור עליה ואל תאבד אותה! אם מישהו ישאל אותך לגבי מקור התעודה, תגיד כי קיבלתי אותה בסגאד." "אני נותן את מילתי ואני בדיוק כפי שאתה מבקש זאת ממני." "טוב." הוא ענה "אם כן מחר בבוקר אתה תיגש למסוף המטענים ותחפש שם את מנהל העבודה בשם 'סבו ג'ורג' ותומר לו שאני שלחתי אותך אליו. כבר סיכמתי את הכל אתו בטלפון."

לאחר שגמרנו לאכול את ארוחת הערב הוא שאל אותי "הספקת למדוד את המדים שלך?" "עדיין לא." עניתי "אז תעשה זאת עכשיו." הוא הביא לי את החבילה ואני לבשתי את מדי החדשים. "בוא, תראה את עצמך, איך זה מתאים לך. נו קצת גדולים מדי, אך אתה תגדל בזה. הבאתי לך גם כובע של עובדי הרכבת" הוא שם את הקובע על ראשי "מה את אומרת ארז'?" הוא קרא לאשתו שהייתה עסוקה במטבח. היא באה, לבושה סינור, מטפחת ראש ומגבת מטבח בידה. היא הביטה בי משועשעת לזמן מה, אחר כך העירה בנימה לעגנית "אתה נראה כמו הוסאר (פרש) הונגרי שאיבד את סוסו בקרב." והוסיפה בנימה פייסנית "בכל אופן אתה עובד הרכבת הצעיר ביותר שאי-פעם ראיתי." כולנו התפרצנו בצחוק. ווארשי פתח את מקלט הרדיו. תוכנית מוסיקלית עליזה שודרה על הגלים, אך לפתע המוזיקה הופסקה ולאחר זמן מה שמענו את קולו העמוק והדרמטי של הקריין:

"רדיו בודפשט. מאזינים יקרים. אנו מפסיקים תוכנית זו על מנת לשדר לכם הודעה מיוחדת: כוחות צבא רוסיים, תחת פיקודו של מרשל מלינובסקי כבשו את הערים דברצן, נ'רג'הזה ואת כפרים הסמוכים לעיר מישקולץ. כוחות החלוץ שלהם ממשיכים בהתקדמותם לכיוון הבירה, בודפשט"

מצב הרוח העליז שלנו נמוג חיש מהר. לזמן מה השתררה דומיה מעיקה בחדר, ואז ווארשי אמר בקול החלטי "כן, רגע האמת הגיע. אני סולד מהבולשביקים, אולם לדעתי כל משטר יהיה יותר טוב מאשר הנאצים הארורים האלה. אני רק מקווה ש בודפשט תינצל מהרס" הוא השתה מעט ואמר "ועכשיו, הבה ונתפלל שכן יהיה." ווארשי ואשתו כרו ברך, הרכינו ראשיהם ומלמלו תפילה חרישית. גם אני עשיתי כמוהם, תחילה כחיקוי, אחר כך כאמפטיה אמיתית ונכנה עם האנשים בעלי לב הטוב האלה.

פרק ה

תחנת מסוף המטענים הייתה כעין כוורת דבורים מופרעת ונוצמת. רכבות מלאות חיילים הגיעו ויצאו מהתחנה. היו גם רכבות עם סמל גדול של צלב אדום על גגותיהן. אלו הובילו חיילים פצועים ונכים גרמניים והונגרים וגם אחרים. תחבושות ספוגות דם כיסו את ראשיהם, את עיניהם וחלקים אחרים בגוף שלהם. אחדים מהם נראו חסרי גפיים, ידיים ורגלים. הללה, בקטע אחר, קרוונות מסע הובילו ארגזי תחמושת, אספקת מזון וציוד צבאי מכל הסוגים בתהלוכה אין סופית. נראה היה שכל הפעילות של כוחות ההגנה על הבירה התרכזו בצומת הענקי הזה. ניגשתי למסוף המטענים וחיפשתי את מנהל העבודה. מצאתיו במשרדו הקטן כשהוא רכון מעל ספרי הניהול שלו. כשנכנסתי הוא הרים את משקפיו. "ג'ורג' סאבו?" שאלתי. "כן, זה אני" הוא ענה. "מה רצונך?" "יום טוב לך אדוני. שמי אנדור בורוש. נשלחתי אליך על ידי ווארשי לעבודה אצלך." בן כמה אתה בני?" שאלני "אני בן 19" "הנך נראה צעיר יותר. בכל אופן הוא אמר לי לא לתת לך עבודות קשות מדי. ממילא אין פה הרבה מה לעשות בימים אלה. הבט", הוא הצביע על ערימות של ארגזים מלאי סחורות "אנחנו תקעים עם כל זה. שום דבר לא נכנס ולא

יוצא. הצבא תופס את כל הרכבות." הוא היה אדם מבוגר בשנות החמישים שלו. גבו היה כפוף, שערותיו הארוכות שהשיבה זרקה בהם, כיסו את צווארו. נראה שהאיש עבד קשה כל חייו.

"תומר לי אדון סאבו, האם יש כאן מקום שאוכל לאכול וליישון?", "שאלתיו "אני רחוק מהבית". "טוב, אתה יכול לישון פה במחסן. תמצא שם כמה שקים גדולים בפינה. באשר לאוכל, אנו בדרך כלל אוכלים בחדר האוכל לעובדים. אולם היום ישנה אנדרלמוסיה גדולה ואיני יודע אם מבשלים אוכל בימים אלה.

אבל אתה יכול לנסות" "תודה אדוני, מה אעשה עכשיו?" "ישנם שם הרבה ארגזים וקופסאות שצריך לסדר אותם לפי היעד שלהם. מחר נפרק את הערימה הגדולה הזאת של שקי גרעינים. הם צריכים אוורור." "בסדר אדוני," השבתי והתחלתי מיד בעבודה. השתדלתי להוכיח את עצמי ככל יכולתי.

בצהריים הרגשתי רעב והלכתי לחדר האוכל. זה היה מבנה רעוע ישן, מרוהט עם ספסלים ושולחנות מעץ גס ובלתי מהוקצע. תור ארוך של עובדי רכבת מיוגעים השתרך שם לקבל את מנת האוכל שלהם. בגדיהם היו מרופטים, ספוגים כתמי שמן; ידיהם היו מלאי חבורות, פניהם היו חרושי קמטים. נעמדתי בשורה אתם וחיכיתי לתור שלי. כשקיבלתי את המנה שלי התיישבתי עם כל האחרים לאכול. זו הייתה ארוחה פשוטה ביותר שכללה מרק, מן דייסה עשויה ירקות ופרוסה של לחם שחור מעופש ויבש. בכל אופן שמחתי למלאות את בטני.

כעבור זמן מה איש גברתן, בעל גוף ענק נכנס לחדר האוכל. היה לו צוואר גמלוני וראש דמוי שור. הוא היה לבוש מדים של בעל דרגה בשירותי הרכבת. פניו היו שמנים מעוטרת עם שפם גדול. המבט בעניו היה מרושע. עובדי הרכבת כינו אותו 'סטאלין', זאת כנראה בגלל הדמיון המפליג שלו למנהיג הרוסי. "האם הכל בסדר?" הוא שאל את הסועדים. היה שם מלמול חיוור של הסכמה. "אני יודע שהאוכל שלכם הוא זיפת ודל, זה בגלל שהיהודים הארוורים האלה גנבו מאתנו הכל, אולם עכשיו אנו דופקים אותם חזק!" הוא אמר תוך יריקות על הרצפה. הוא המשיך להסתובב בין השולחנות כשהוא פולט מפיו קללות על היהודים. סיימתי את ארוחתי מהר ככל האפשר והסתלקתי מהמקום. לא חזרתי לשם יותר. לסאבו אמרתי כי אני לא רגיל לאוכל שמגישים שם.

למחרת היום קיבלתי רשות לצאת אל מחוץ לתחנה כדי לקנות מזון. עדיין נשאר לי כסף שהרווחתי עם הבירה. בלילות היה קר. סידרתי את מקום משכבי בין שקי הגרעינים. למזלי מצאתי שם חתול ג'ינג'י נחמד, אתו הצלחתי להתידד ונתתי לו אוכל. בני אדם גלמודים ובודדים מוציאים תדיר חבורות נאמנה בבעלי חיים. אם אתה טוב אליהם הם מחזירים אהבה, ללא קשר מי אתה; עני, או עשיר. יפה, או מכוער, שמן, או רזה, נוצרי, או יהודי.

בערב אחד נשמעו מהלומות חזקות על דלת המחסן בו ישנתי. סאבו כבר יצא הביתה. פתחתי את הדלת. קבוצה של חיילים גרמניים ופשיסטים הונגריים עמדה בחוץ. אחד מהם כיוון לפניי פנס חשמלי חזק שסינור אותי ושאלני "איפה מנהל העבודה?" "הוא כבר חזר לביתו" עניתי לו "ומי אתה?" הוא שאל בתוקפנות "אני עובד פה וגם שומר על המחסן" "יש לך תעודה?" "כן, יש לי" התחלתי לחפש בכיסי כשלבי הלם בחזי כמשאבה. מצאתי את התעודה ונתתי לו. הוא בדק אותה בקפדנות יתרה, וכשהחזיר אותה הוא אמר "בסדר, רק תשמור פה טוב. מה יש פה בפנים?" הוא שאל אותי "שקים של חיטה, שעורה וכל מיני ארגזים. תבדקו." לאחר חיפוש קצר הם הסתלקו. שמעתי זמן ארוך את הדי מגפיהם דורכים על המעברים. בני בלייעל האלה רודפים אנשים חפי מפשע כמו שהיו פושעים או רוצחים, הרהרתי. למחרת סיפרתי לסאבו על הביקור שלהם "מה הם רצו?" הוא שאל אותי. משכתי בכתפי "הם חיפשו אותך. אולי תרו אחרי מזון."

איך שהימים עברו וחלפו להם, התרגלתי לעבודתי ולסביבה החדשה; לרעש המונוטוני של הקרונות, לקולות השריקה ופליטת העדים של הקטרים, ולריחות שעלו מארובותיהם. לא ידעתי הרבה מה שקורה מחוץ לתחומי תחנת המסופים, מלבד מה שראיתי את תנועתן המוגברת של הרכבות שהובילו גייסות צבא אל החזית וממנה בחזרה. פעם, הרכבת נעצרה בדיוק לפני המחסן שלנו. הקרונות היו ללא גג ובתוכם נראו ארגזי תחמושת רבים וגם סוגי נשק אוטומטיים. החיילים העייפים עד כלות הכוחות היו שרועים על ריצפת הקרונות. הייתה לי שיחה קצרה, אך מעניינת, עם אחד החיילים בקרון שיצא אלי לפתח המחסן. הוא אמר לי כי הוא כבר לא ישן זה שבוע, וכי במלחמה החסרת תוחלת הזאת, אנחנו ההונגרים רק משמשים כבשר תותחים לגרמנים. הוא סיפר שהוא כבר חשב על עריקה. "אתה יודע מה פירוש הדבר אם אתה נתפס כעריק?" הוא שאל ושם את אצבעו על רקתו "כדור בראש!" באנו לנוח קצת ונחזר במהרה לקרבות."

היה לי צער עליו. גילוי הלב שלו הרשים אותי. כל כך הייתי זקוק לידעה כשלהי בקשר לגורל משפחתי שהעזתי לשאול אותו "אולי אתה יודע מה קרה ליהודים?" ידעתי כי ישנה סכנה עבורי בעצם השאלה. "יהודים?" הוא שאל "איזה יהודים?" "שמעתי שהם הוגלו." "או כן," הוא השיב "ראיתי בעצמי איך הגרמנים גרשו אלפי אנשים מבתיהם באזורי הכפר, והעלו אותם על קרונות מסע, עם חלונות מסוגרים, כמו שמוכילים חיות בקר." "לאן הם לקחו אותם?" הוא נענע את ראשו "אינני יודע. לאן שהו. מעולם לא ראיתי ברבריות שכזאת. בשביל מה המלחמה הארוכה הזאת? למען הנאצים הרוצחים, הארוורים האלה?" הוא אמר וחזר לקרוננו. הוא השאיר אותי בהלם ובתהייה.

מנימת דבריו נשמע לי, ובצורה איך שהוא דיבר אל אדם זר לו לגמרי, כנות וייאוש. התרשמתי כי חל שנוי יסודי בגישתם של ההוגרים לגבי המלחמה.

פרק ו

בלילה אחד קר וקפוא ב-1944, התעוררתי לקולות נפץ עזים. יצאתי בבהלה מהמחסן וראיתי שאלומות אור ארוכות ולבנות סרקו את שמי הלילה. בכל המרחב נשמעו נביחתם של תותחי ה-נ.מ. אחר כך שמעתי את השריקות המפחידות של הפצצות הנופלות, וגם הרגשתי את הרעד של ההתפוצצויות. כעבור דקות כל התחנה הפכה לגיהנום בוער. בכל מקום השתוללו שרפות. הפצצות נפלו בין קרונות המסע וקרעו אותם לגורים. בכל האזור לא היה מקלט אחד ראוי לשמו, מלבד מרתף אחד קטן מתחת לאחד המחסנים. ירדתי לשם, יחד עם עובדי משמרת הלילה ועם כמה חיילים ששירתו בסביבה. זה היה מקום קר, חשוך ומחניק וריח של עובש עמד באוויר. קרן אור קטן הסתנן פנימה מתוך חלון ליד התקרה. לא הייתה שם נוחיות כלשהי. פרשנו כמה שקים על האדמה ושכבנו עליהם. רעדנו מהמחשבה שבכל רגע אנו עלולים להיהרג.

לאחר זמן ארוך ההפצה נסתיימה, כך גם נידמו היריות מתותחי ה-נ.מ., אולם נשארנו כל הלילה במרתף מרוב פחד לצאת החוצה. למחרת בבוקר, שבכל זאת העזתי לצאת ראיתי את כל התחנה בהריסות. מראות מעוררי אימה קיבלו את פניי. המחסן הסמוך קרס לגמרי. במחסן אחר ראיתי את גופתו המפוחם של אדם שכנראה לא הספיק לברוח מהאש בזמן ולמצוא לו מחסה. הוא עמד בפניו כשכל גופו שרוף עד עצמותיו. את המחזה הנורא של מוות אכזרי לא אשכח כל ימי חיי. ליד הרציפים עמדו קרונות מסע קרועים. באחד מהם מצאתי דברי אמנות יקרים עשויים מחרסינה. על הארגזים היה כתוב 'הראנד' HEREND, (עיר מחוז בהונגריה המפורסם מתעשיית החרסינה שלה). כמה חתיכות של פסלונים יפיפים ומערכות תה נשארו שלמות. הן בוואדי היו יקרות מאוד, אולם בתנאים אלה לא היה להם ערך כלשהו עבורי. בקרון אחר שנהרס בהפצצות מצאתי תפוחי עץ ענקיים מזן 'יונתן' מפוזרים לכל עבר. הם היו אדומים, מבריקים וגדולים כמו ראש של תינוק. הייתי כל כך רעב שאכלתי כמה מהם בו במקום, ואחר כך מילאתי שק וסחבתי אותו לארוחות נוספות.

מאותו היום והלילה, כמעט שלא היה יום ללא הפצצות. כמו כן, ככל שקווי החזית התקרבו לעיר, מתחי הארטילריה הרוסית הלכו והתעצמו. ההפגזות היו כל כך כבדות שאיש לא העיז לצאת החוצה, כך שרוב הזמן נשארנו במרתף. לא היה לנו שום דבר מה לאכול. יום אחד, בזמן ההפסקה בהפגזות, יצאתי החוצה לחפש אוכל. מרחוק הבחנתי בהתקהלות של אנשים ליד אחד הרציפים. הם כנראה באו מאחד הבתים הסמוכים. כשהתקרבתי ראיתי שהם מתגודדים סביב פגרו של סוס שנפגע בהפצצות. אחד מהם חתך פרוסת בשר מגופו של הסוס. מעולם לא ראיתי מחזה כזה ומעולם לא אכלתי בשר סוס. אולם הרעב הכריח אותי לבקש שיחתכו בשר גם בשבילי. אחר כך הלכתי לחפש כמה שברי עצים ובמקום מוגן מהרוח עשיתי מדורה קטנה כדי לצלות את הבשר וגם כמה תפוחי אדמה שמצאתי בסביבה. טעם בשר הסוס היה מתוק, למרות זאת אכלתי אותו בתאבון.

לא הספקתי לסיים את ארוחתי, כשפתאום שמעתי שריקה חדה של פגז שעבר כל כך קרוב אלי שכמעט קרע את אוזני. זרקתי את עצמי לאדמה וראיתי במרחק לא רב להבות אש שפרצו כתוצאה של פגיעת הפגז. בחפשי מחסה רצתי בבהלה מהמקום כשפגז אחר פגע בדיוק באותו המקום בו בישלתי את ארוחתי, רק דקה לפני כן. המשכתי לברוח מאש ההפגזה כשמסביבי עפו והתפוצצו תריסרי פגזים, אולם, באורך פלא לא נפגעתי. תוך מנוסתי ראיתי עשרות זנבי פגזים תקועים בקרקע. זה היה ממש שדה קרב, אולם הלוחמים טרם נראו בשטח. אימצתי את כל כוחי לרוץ ולחזור למרתף.

לפתע השתררה דממה. אפילו ירייה בודדה לא פילחה את האוויר. אז שמעתי צלילי מוסיקה ושירה שהגיעו אלי מאי שם במרחק. ניסיתי להאזין להם למרות שאוזני נחרשו בגלל ההפגזות. הכרתי את קולה של זמרת ושחקנית הקולנוע המפורסמת בהונגריה בימים הם. שמה היה 'קראדי קטאלין' KARADY KATALIN. מילות השיר עדיין מהדהדות באוזני: "לשווא תנסה להימלט, לשווא תרוץ, אך לא תוכל לברוח מגורלך." השיר ששודר בעזרת רמקולים בעלי עוצמה אדירה של הצבא הרוסי, במרחק של כמה קילומטרים, בא כתזכורת אירונית עבור אלה שפקפקו על התקדמותו עתירת הניצחון של הצבא האדום. ברגע שאחרוני הצלילים של השיר נידמו, מטחי האש של הארטילריה, כחיוק להנחה שלעיל, התחדשו בעוצמה שהרעידה את השמיים ואת הארץ.

רק מספר מועט מעובדי הרכבת נשארו במרתף, היתר כנראה שנמלטו מהמקום. הם שאלו אותי האם נפגעתי. בדקתי את עצמי, אך מצאתי רק כמה חבורות ושפשופים על ידי ועל פניי. הייתי מלוכלך מאוד מהזחילות ומהגלגולים על האדמה. בגדי המדים שלבשתי כל הזמן הזדהמו ונקרעו. מדים אלה לא היו עבורי סתם בגדים, אלא הם היו את סמל למעמדי. ניסיתי לנקות אותם ולרחוץ את עצמי, אך פשוט לא יכולתי. בפעם האחרונה שהתרחצתי במים חמים, הייתה זאת בביתו של ווארשי לפני חודשיים. בהזדמנויות רחצתי את עצמי ליד משאבות המים ששימשו למילוי דודי הקטרים. העובדים התענינו תכופות על זהותי, ושאלו איך איש צעיר כמוני התחיל לעבוד אצל הרכבות. נאלצתי שוב לחזור על השקרים על העוני ועל קשיי הפרנסה בבית, בסגאד, אך הדגשתי שמיד עם תום המלחמה אחזור הביתה.

*

למחרת היום כשעליתי מהמרתף ראיתי ששכבה עבה של שלג צהור כיסה את האדמה ופתי שלג שמנים המשיכו ליפול מהשמיים האפורים. חזרתי למרתף וביחד עם יתר העובדים הכנו קומקום מלא של תה. היה לנו קר והתחממנו ליד התנור הקטן היחידי שהיה שם. גם קפצנו מרגל לרגל כדי לחמם את גופינו. בערך בשעה עשר בבוקר נכנס איש צעיר אל המרתף. הוא היה לבוש מעיל ספורט, על ראשו חבש כובע ציידים, והבעה ממזרית הייתה נסוכה על פניו. הוא קרא בקול רם "מי זה אנדור בורוש?" "זה אני" השבתי לו "בוא אתי." "מי אתה?" "אני מהנהלת הרכבת." "אז מה אתה רוצה?" שאלתי בחשדנות "אתה כבר תראה, רק תבוא אתי."

יצאתי אחוריו תוך חשש כבד בלבי. איך שיצאנו החוצה הוא שלף אקדח ממעילו ותקע אותו אל חזי ושאל אותי בקול צורם "הנכון שאתה יהודי?" הרגשתי שמכת קור פתאומית ירדה בעמוד השדרה שלי. מייד ידעתי שמשוהו השתבש ומישהו שידע על זהותי ברכבת והלשין עלי, אולם לא היה הטעם להתחיל להתווכח מול אקדח מכוון אל לבי. מעבר לכך, בדיקה פשוטה הייתה יכולה להוכיח את האמת. "נכון", הודאתי. "הרם ידיים!" הוא צעק. אז הבחנתי שעוד ברנש היה אתו. "חפש עליו!" הוא צרח לחברו. הרמתי ידיים והלה התחיל לחפש על כל גופי, עד שמצא את התעודה ומסר אותה לזה שהחזיק את האקדח. הוא בחן את התעודה היטב ואחר כך פלט קריאה תוך שימחה לאיד "מתוחכם מאוד, מתוחכם מאוד! ועכשיו ידלה, אתה תבוא אתנו. לך אחרי האיש", הוא ציווה עלי כשהוא מנפנף באקדחו "תזוז ואל תנסה להתחכם!"

התחלנו ללכת. האיש עם הכובע הציידים הלך מאחור. הלכנו דרך ארוכה בשדות. השלג הגבוה עיכב את התקדמותנו. היה לי קר ברגלים ולעתים נתקלתי במכשולים שהיו קבורים מתחת השלג. הם זירזו אותי, אך לא היה לי כל מושג לאן הם לוקחים אותי. ואז, לפתע החלה הפגזה כבדה. פגזים עפו עלינו וגם התפוצצו בשלג. זרקנו את עצמנו לקרקע. לרגע צץ רעיון במוחי לברוח מהם, תוך ניצול המהומה שנוצרה עקב ההפגזה, אך הייתי חלש מדי לרוץ בשלג העמוק והם יכלו בקלות לירות בי. בשוק ההפגזה המשכנו ללכת וחצינו את האזור של בודה ועשינו את דרכנו לכיוון נהר הדנובה. מרחוק הכרתי את הבניינים היפים ומלאי ההוד של ארמון המלכותי. כיפתם הייתה נסתרת בערפל. עד מהרה הגענו למרגלותיה של המצודה

(BUDAVAR) ונכנסנו לתוך מנהרה ארוכה שעברה מתחת להר ונסתיימה בסופה בפתחו המערבי של הגשר המפורסם, שנושא את השם 'גשר השרשראות' (LANCHID).

בערך באמצע של המנהרה הגענו אל פשפש קטן שהיה נשמר בידי שומרים מזוינים של המיליציה הפשיסטית. השומרים הצדיעו לשובי ופתחו את הדלת. מכאן עלינו במדרגות צרות ומפותלות רבות, עד שהגענו לאולם רחב ידיים. לעולם לא אשכח את המחזה שהתגלה לפני עניי: שולחנות עמוסים כל טוב במאכלים לאינני טעם; מקוטלי חזיר, ביצים ופרות טרופיים, מיינות מובחרים לליקרים יקרים. מסביב לשולחנות ישבו קצינים בעלי דרגה גבוהה במדיהם המגוהצים. הם ישבו שם כשמגפיהם מונחים על השולחנות ומצב רוח מרומם קרן מפניהם. הם היו שתויים למחצה, או לגמרי. כל התמונה הזאת הזכירה לי את חגיגות המשתה של הרומים העתיקים, אירועים עליהם למדנו בשיעורי ההיסטוריה. קירותיו של צד האחד של האולם קושטו בדגלים ענקיים של המפלגה הנאצית, עם הסמל של צלב הקרס בתוכם, ובצד השני נתלו דגליהם של המפלגה הפשיסטית ההונגרית, עם הסמל של צלב החץ. בין הדגלים היו תלויות תמונותיהם של היטלר וסאלשי.

בימים קשים אלה של המלחמה, כשרוב האוכלוסייה האזרחית סבל מרעב חמור, הפשיסטים האלה, נהנו, ללא בוש, מחיי מותרות. מעבר לכך, על פי עובדה שנודעה לנו מאוחר יותר, בעת שרוב שטחה של הונגריה היה כבר בידי הרוסים, לבני הבלייעל האלה הייתה להם החוצפה לשר, ממקום מקלטם שהיה חסין ומוגן בפני ההפצצות, ולהודיע לעם על 'ניצחון סופי של המשטר הנציונלי'...

בכל אופן, לא היה לי הרבה זמן לתהות על התופעות האלה כי שובי דחפו אותי הללה. הם הובילו אותי דרך אולמות וחדרים שונים אשר נראו לי כמחסני נשק, מרכזי תקשורת ומשרדים אחרים. לבסוף הם כלאו אותי בתוך תא

מאסר חשוך, שחלונו היחיד, המסורג השקיף לעבר העיר פשט. הייתה לי ההרגשה כאילו נפלתי ישר אל תוך הלוע של האריה. המקום הזה צריך להיות המפקדה הראשית של הפשיסטים. הרהרתי, 'אבל מדוע, לעזאזל, הם הביאו אותי לכאן?' שאלתי את עצמי "הרי יכלו לחסל אותי בדרך, בלי בעיה?". כשעיני התרגלו לחושך הבחנתי בנוכחותם של אנשים אחרים בחדר, אך לא העזתי לדבר אתם. הם נראו לי סוג של פושעים ופרוצות. פתאום הרגשתי עייפות נוראה. לא היו שם מיטות וספסלים, כך השתופפתי באחד הפינות וניסיתי לישון. אולם השינה לא באה לעפעפי זמן רב. חשבתי על משפחתי, מה עלה בגורלם? האם הם בחיים, או לא? אם אימי הייתה רואה את סבלי, ליבה היה לבטח נקרע. אני יכול להאשים רק את עצמי! עזבתי את אבי לבדו, אל גורלו המר, ועכשיו אלוהים יעניש אותו על כך. הייתי צריך להישאר עם הזקן, לפחות לתת לו תמיכה נפשית. זה למרות שהוא אמר לי כי קודם עלי להציל את עצמי. מי יודע איפה הוא עכשיו? אולי הוא כבר לא בין החיים? אולי הוא שוכב אי שם, ירוי בידי הפשיסטים ואני לעולם לא אדע את קברו... פרץ של מחשבות מטרידות ורגשות חרטה הציפו אותי והצביעו עלי באצבע מאשימה "אתה חאטית נגד עשרת הדיברות!": 'כבד את אביך ואת אמך שתחיה חיים ארוכים עלי אדמות'. נאבקתי ארוכות במחשבות מציקות אלו, עד שהעייפות גברה עלי ונרדמתי.

התעוררתי שמישהו טלטל את כתפי "הי אתה, קום! קום!" לא תפסתי מיד איפה אני נמצא. אחר כך שפשפתי את עיני וראיתי חייל פשיסט עומד לידי. "מה אתה רוצה?" שאלתי "בוא, בוא כבר." הוא דחף אותי החוצה מהחדר והובילני לאולם גדול היכן ששלושה קצינים פשיסטיים ישבו מאחרי שולחן עגול. כל השלושה היו בעלי קרחת. נאמר לי לעמוד לפני השולחן. אז אחד הקצינים כחכה בגרונו ושאלני "אנדור בורוש?" "כן, זה אני," עניתי. "עכשיו תגיד לנו את שמך האמיתי." הערכתי שהובאתי שם לחקירה וזה היה לא הגיוני להכחיש את זהותי. אולם בנסותי לשרוד, בכל זאת רציתי להסתיר את שמי האמיתי. אמרתי להם שם סתמי; "דוד שוורץ." "זה כבר נשמע יותר טוב." הוא אמר "כעת, שווארץ, תומר לנו מי נתן לך את התעודה הזאת?" שאלני, תוך שהוא מנענע בידו את התעודה. שתקתי. אז, כשהוא ראה שאני לא משיב לו, הוא קם מכיסאו והתקרב אלי, ועם מקל שהיה בידו הוא הרים את סנטרי, צמצם את עיניו ובקול מאיים הוא אמר "דבר, יהודי!" "זו ניתנה לי בסגאד," העדתי. "שקרן!" הוא צרח והכה את פני במכה חזקה. אחר כך המשיך "תעודה זאת הוצאה פה בבודפשט, יש עליה חותמת. עכשיו שוב, ממי קיבלת אותה?" חשבתי חזק על תשובה מספקת שתתקבל על דעתם. ידעתי כי הצבא הרוסי כבר נמצא באזור, וכי הם לא יכלו לחקור, או לאמת את הודעתי, כך יכולתי לשקר ולא להפר את הבטחתי לווראשי. לבסוף אמרתי "היא נמסרה לי פה בתחנה הדרומית," "כן, כן אבל מי נתן לך אותה?" "אין לי מושג, עבדתי בתחנה כעוזר לשעת חירום, וביקשתי שיתנו לי עבודה קבועה וגם תעודה, ואיני מכיר את האישי שנתן לי אותה." "אוקי, יהודי ארוך ועקשן. אתה כבר תיזכר בכך כשתהיה רעב." הוא נתן לי עוד מכה ופקד על השומר שעמד בצד "קח אותו."

נדחפתי בחזרה בגסות אל תא המעצר. פני התחילו להתנפח ולכאוב מהמכות שקיבלתי. עמדתי שם ליד החלון והתבוננתי החוצה על פנוראמה החורפית של פשט. ראיתי, דרך הערפל הסמיך את צלליתו של בניין הפרלמנט מופיעה עם צריחיו הרבים ועם כיפתו הכחלחלה היפיפה. שלג ירד בחוץ. לא ידעתי אז, ששם במרחקים, בציודו השני של הנהר, בני אדם כבר שוחררו מעול הנאצים על ידי הצבא הרוסי.

עמדתי שם לזמן מה, אחר כך שכבתי על הרצפה ברפיון עברים. לא ידעתי מה הם הולכים לעשות אתי. למעשה לא היה איכפת לי אם אחיה, או אמות. רק שכבתי שם רועד מקור ומחכה לגרוע ביותר. גם לא ידעתי כמה זמן עבר מאז הם הביאו אותי לשם, כאילו איבדתי את תחושת הזמן. לפעמים התעוררתי לרעמים של יריות של תותחים, אחר כך שוב על נהימת מנועיהם של מטוסי קרב שירו צרורות במכונות הירייה שלהם אשר סדהדו על הגגות. כל זה נשמע כמוזיקה ערבה לאוזניי. בלבי ידעתי שכל פצצה, כל פגז, כל כדור מהווה כעין מסמר לארון המתים של הפשיסטים.

הרעב והצמאה עיינו אותי. חלש מדי כדי לצעוק או למחות, פחדתי מאוד ששוב ייקחו אותי לתחקירים ויתנו לי עוד מכות. אז שמעתי מרחוק קולות חלשים של נשק קל וגם טרטור של נשק אוטומטי. אחרי זמן מה נראה היה לי שאלה התגברו והתקרבו. הייתה לי ההרגשה שהקרב מתנהל ממש בחוץ לכותלי המקום. לפתע דלת התא נפתח לרווחה ופשיסט מזוין בעל גוף ענק עמד בפתח. "באו, יהודי, בוא!" קפצתי מוכה אימה. מה רוצים ממני הפעם? שאלתי את עצמי. הוא ליווה אותי דרך פרוזדור ארוך ואז פתח דלת יציאה אל עולם החיצוני. הרגשתי משב רוח קר ורענן מכה בפניי. "החוצה!" הוא צעק.

הייתי מבולבל. לא ידעתי מה הייתה כוונתו לעשות עמי. האם רצה לשחרר אותי, או שמא רצה לירות בי בחוץ? "החוצה. יהודי ארוך, צא החוצה!" צעק וכיוון את רובהו אלי. לבטח חיי נגמרו, חשבתי, לעולם לא אראה שוב את זיו השמש. יצאתי מהשער, הסתכלתי עליו ושוב על השלג בחוץ לחלופין. אחר כך, בראותי שהוא הוריד את נשקו התחלתי לרוץ בכל כוחי שעדיין נותר בי. עד היום הזה אינני יודע את הסיבה, למה הם שחררו אותי. כי אחרי הכל, עוד יהודי אחד מת לא היה חשוב בשבילם, או היה מטיל נטל נוסף על מצפונם.

פרק ז

הייתי בשיכרון חושים לשמחת החופש שמצאי מחדש. התנוודתי בשלג הנה והנה כשיכור. התעלמתי לחלוטין מהאפשרות שאני יכול להיהרג מכדור, או מפגז תועה. היריות מסביבי היו נוראיות. אומנם לא ראיתי אפילו חייל אחד, אך חושיי אמרו לי כי הם צריכים להיות איפה שהוא בסביבה. ניסיתי להרוות את צימאוני באכילת שלג, כמו כן הרגשתי התכווצות חזקה בבטני כתוצאה מהרעב. נכנסתי לבית אחד נטוש בתקווה למצוא שם מזון. פתחתי כל מגירה, ידיי החליקו על כל המדפים. פתחתי איזה מיכל שפעם היו בתוכו פרות, אך לא מצאתי בו שום דבר. המשכתי לחפש, עד שמצאתי בבית שחציו היה הרוס, קצת נקניקים ולחם יבש. אכלתי אותם והמשכתי לתור אחרי עוד מזון. לא היה עבורי שום דבר מידי וממשי כמו הרעב.

נכנסתי בשער של בנין גדול, שהתברר לי אחר כך כי הגרמנים הקימו בו בית חולים זמני. מצאתי במקום חיילים רבים מונחים על אלונקות וגם פשוט על האדמה. הם נאנחו, בכו, התעוותו והתייסרו מכאבים נוראיים. רובם היו זבי דם. על שולחן ניתוח מאולתר, רופא כירורג עמד לקטוע את רגלו המרוסק של חייל. היה שם דם בכל מקום וריחות בואשים של תרופות ופצעים מוגלתיים מילאו את חלל האוויר. אסיסטנט גרמני לבוש סינור שהיה מוכתם כתמי דם, בא אלי ושאל בקיצור נמרץ מה רצוני. עשיתי תנועה אל פי "אוכל, אוכל" "ESSEN, ESSEN" "GAR NICHT" "ZU ESSEN DA" "אין פה שום דבר לאכול" אמר וזחף אותי החוצה מהשער. אך אפילו היה נותן לי אוכל, חושבני שהייתי מקיא אותו אחר כך, בגלל המחזות האימים שראיתי בהמשך. היו אלה המזעזעים והנוראים ביותר שאי פעם ראיתי בחיי. בשוטטי ברחובות בודה ראיתי הרבה מתים פזורים על השלג. אחדים מהם היו ללא ראש, או רגליים. אחרים עם גולגולת שבורה כשמוחם נזל החוצה. שרידי גופות אדם היו פזורים מכל עבר. בראותי את מראות האימה הרגשתי בחילה חולנית בקיבתי, וברחתי מהמקום מהר ככל שיכולתי. אז נזכרתי בשירו של המשורר ג'יזה ג'וני (GYONI GEZA) מזעזע הנפש, שפעם קראתי שמעתי בדקלום לפני המלחמה. להלן קטע מהשיר:

Send them just for one night only
The nonbelievers, the speculators
Just for one night
When the mouth of burning Hell opens wide
And the blood runs on the ground
And from the trees alike
When the wounded struggle between death and life
A dying soldier sighs: My son, my wife.

בלכתי הללה, ראיתי מכתש ענק, שקוטרו היה כ-15 מטר ועומקו כ-10 מטר, שכל הנראה נוצר כתוצאה של פגיעה של פצצה גדולה. בקרקעיתו של המכתש היה מונח ג'יפ צבאי ובתוכו ישבו 4 חיילים שאת לאומיותם לא יכולתי להבחין. כל הארבעה היו מתים, וראשיהם היו נוטעים הצידה. איך הם הגיעו לשם? לא ידעתי, רק שיערתי שהדף אוויר חזק, כתוצאה של התפוצצות רבת עוצמה העיף אותם אל תוך הבור יחד עם הג'יפ שלהם. ההרס והמוות היו שולטים מסביב. נזכרתי בימי השלום. אומנם נולדתי וגדלתי בפשט, אך בודה וסביבתה היו מוכרים לי גם כן. בחלק הזה של העיר ביקרתי פעמים רבות. רחובותיו התלולים, המוצלים בעצים רבים, בנייניו שנבנו בסגנון הבארוק, גינותיו הצירייים, עשירי הסגנון, הפסלים היפיפיים השרו אווירה מיוחדת, עתיקה וקסומה. עכשיו כל זה הלך. עצי הצל הפכו למראות מפחידות. ענפיהם המעוקמים, השרופים נטעו כפי מטה. הבניינים התנפצו לגושים מעלי עשן של מפולת שלא היה ניתן לזיהוי.

ואז, פגשתי את הרוסים הראשונים. פעמים רבות הצטיירה תמונה בעייני רוחי, איך אדרוש בשלומי של החייל הרוסי הראשון שאפגוש בו. הייתי אומר לו "דרסט'טה טובריש" (ברוך בואך חבר). אבי לימד אותי כמה משפטים ברוסית, לקראת השחרור הצפוי על ידי הצבא הרוסי. לומר את האמת הפגישה הראשונה הזאת הייתה שונה בתכלית

ממה שתיארתי לי לפני כן; באמצע כיכר, מתחת לעץ עניף גדול עמדה קבוצת חיילים שתויים וירו בפראות, צורות באוויר עם מקלעיהם, תוך קללות נמרצות. הייתי כל כך מבוהל שאפילו לא ניסיתי להתקרב אליהם. בהמשך דרכי נפגשתי עם עוד קבוצה של חיילים. כשראו אותי עשו לי סימן להתקרב אליהם. אחר כך הם שאלו "גדי נמצי?" (איפה הגרמנים?) הצבעתי על כיוון שחשבתי כי הם עלולים להימצא "עלו למעלה, עלו למעלה". כשאלה הלכו לדרכם פגשתי בעוד חייל. הוא כיוון את ה-'דוואי גיטאר' שלו אלי (שם כנוי לתת-מקלע הרוסי, המפורסם עם טוף המכיל 72 כדורים), וצעק 'דוואי צ'אסי!' (תן לי את שעונך!) צעקתי לעברו 'עברי, עברי'. זה כנראה לא עשה הרבה רושם עליו כי הוא המשיך לאיים עלי במקלעו. 'דוואי צ'אסי' הוא חזר וצעק. אז נתתי לו את שעוני שאפילו הפשיסטים לא לקחו ממני. הוא לקח את השעון בידיו, קירב אותו לאוזנו, ובשביעת רצון בולטת לעין הוא הפשיל את שרוולו ושם אותו על זרעו. להתפעלותי היו שם כבר תריסר שעונים. ואז הוא הראה לי את זרעו השני שגם היה מלא שעונים. הוא היה מבסוט מהשעונים כמו ילד קטן לצעצועים שלו. ככל שהשעון היה יותר גדול, הוא היה נחשב בעל ערך יותר גדול בעיניו... בכל אופן הייתי מאושר להתפטר ממנו.

הרעב שוב הציק לי. המשכתי בחיפושי בבתים נטושים עד שמצאתי באחד מהם בקבוק גדול מלא רום, שהיה כל כך חזק ששרף את לשוני. מצאתי גם שתי קופסאות של שימורי ירקות. פתחתי אותם בעזרת אבן חדה שמצאתי בסביבה ואכלתי את תוכנם בחיפזון. שמתני את הבקבוק בכיסי והמשכתי לרדת ברחוב התלול, למטה לעבר הדנובה. בעת שהגעתי לשפת הנהר נאמר לי שם, על ידי העוברים ושבים כי אין אפשרות לעבור לצד השני, לפשט, כי כל הגשרים פוצצו לתוך הנהר על ידי הגרמנים הנסוגים. הדבר היחידי שאוכל לעשות הוא להגיע למקום שנקרא 'או-בודה' (OBUDA), לאזור הצפון מערבי של העיר (עשרים ק"מ צפונה), שם הרוסים בנו גשר עילי על סירות צפות. איש מהם לא ידע איך אוכל להגיע לשם, כי לא היו באותו הזמן שום אמצעי תחבורה.

למזלי, לאחר המתנה של כחצי שעה, ראיתי שמשאית צבאית רוסית גדולה מתקרבת למקום. עשיתי תנועות נואשות בידי כדי לעצור את הרכב, והרמתי גבוה את בקבוק הרום. באמת הרכב עצר. פניתי לנהג שהיה חבוש כובע עם מגן אוזניים "עברי, עברי, פפה וממה בפשט", והצבעתי לעבר השני של הנהר הקפוא, והבהרתי לו איכשהו שברצוני להגיע לגשר העילי. הוא עשה סימן שאעלה על המשאית. הייתי כל כך מרוצה שנתתי לו את בקבוק הרום. הנהג פתח והריח אותי, אחר כך לגם את תוכנו עד הטיפה האחרונה, כאילו הוא שתה מים פשוטים. אחר כך הוא הניע את המשאית ועשינו את דרכנו לכיוון 'או-בודה'. פחדתי שמא הוא יעשה תאונה. אחרי הכל לשתות כל כך הרבה אלכוהול היה מעמיד כל אדם 'נורמאלי' על ראשו, או שהיה מקיא את נשמתו. אולם, כפי שזאת למדתי מאוחר יותר, הרוסים רגילים לשתות אלכוהול, כמו שתינוק רגיל לשתות חלב.

עד מהרה הגענו לגשר העילי, אולם המשאית, לצערי, לא חצה את הנהר, כך שנאלצתי לרדת. כשהתקרבתי אל ראש הגשר הגיח מולי שומר הגשר, שקומתו היה גוף ונמוך. הוא כיוון אלי את אקדחו הענקי, שאורכו היה כגודל האיש עצמו, והתחיל לנפף בו בטירוף, כאחוז תזזית. הוא ציווה עלי לעזוב את הגשר. מחיתי והתחננתי לו שיאפשר לי לעבור, אך הכל היה לשווא. לבסוף ויתרתי (לא היה לי יותר רום לשחד אותו...) וחיפשתי מקום בקרבה היכן שאוכל לשהות בו בלילה, בתקווה שלמחרת יתמזל מזלי ואוכל לעבור. אכן מצאתי איזה בית עזוב וישנתי שם. למחרת היום, לשמחתי, לא היו כלל שומרים על הגשר, אולי בגלל שרוב הצבא כבר עבר בשעת הלילה, כך שיכולתי לעבור בקלות. בהגעתי לצד השני, שוב עמדה לי הבעיה, איך אוכל לחזור לפשט. הפעם הצלחתי לעצור עגלה גדולה שהייתה עמוסה חציר שנסע בכיוון. "בבקשה", פניתי לעגלון "האם תוכל לקחת אותי לפשט?" הוא הסכים ועליתי בראש המטען.

זאת הייתה נסיעה מהנה ומרגיעה, כל כך שונה מהמשאית הצבאית הרועשת והקופצת. ריחו הנעים של החציר הכה באפי והזכיר לי את הימים הרחוקים של הטילים לאזורי הכפר בחברת הצופים. שכבתי שם עם עבריי פרוסים על החציר ונשמתי לריאותיי, בפעם הראשונה, את ההרגשה המשכרת של החופש. לאחר היעדרות של חודשים, הייתי סוף, סוף בדרכי בחזרה הביתה. קצב ההליכה הריתמית של הסוס השחור כפת, שהיה רתום לעגלה המתנדנדת, השרה עלי רצון עז לישון, אולם רעב המייסר בקיבתי, והקור הנושך החזיקו אותו ער.

*

כפי שאפשר היה לצפות, גורלו של העיר פשט לא היה שונה מזה של בודה. ככל שהתקרבו למרכז, ממדי ההרס היו גדולים יותר. המראות בדרך היו הבלתי רגילים שביעף לידינו. הם לבשו מעילי פרווה וכובעי פרווה להגן על אוזניהם מפני האדום, עמוסים המון חיילים וחיילות עברה ביעף לידינו. הם לבשו מעילי פרווה וכובעי פרווה להגן על אוזניהם מפני הקור. גם נשים היו בין נהגי המשאיות. בצמתים החשובים נשים של המשטרה הצבאית הרוסית כיוונו את התנועה בעזרת דגלונים, הן ביצעו את מלאכתן בדייקנות מקצועית. 'גברות' קשוחות האלו, הרהרתי, כנראה לא שמו מזמן הרבה לקה על ציפורניהם, ולא דברי קוסמטיקה על פניהן. הן משתתפות במאמץ המלחמתי ונלחמות לצד הגברים

שווה בשווה. אחר כך ראיתי יחידות גדולות של חיל רגלים של הצבא הרוסי צועדות בסך, אחריהם באו היחידות ההונגריות לבושות רצועה אדומה על שרווליהם. הם צעדו ושרו שירי מהפכה בהתלהבות. שלטי דרכים רבים היו כתובים באותיות קירליות רוסיות שציינו את הכיוונים ואת המרחקים של הערים החשבות, הן בהונגריה, הן מחוצה לה. 'מוסקבה' היה כתוב על שלט אחד: ק"מ 2000, כשהחץ הראה לכיוון הבירה הרוסית הרחוקה. 'ברלין' הראה החץ בכיוון ההפוך ק"מ 900. 'הם הגיעו מכל כך רחוק, וכל כך הרבה עוד צריכים ללכת' הרהרתי. גם ראיתי תותחים ענקיים רוסיים שלועותיהם היו כל כך גדולים שאדם יכול היה להיכנס בהם בקלות. עמדות תותחים נגד מטוסים, כלי רכב הרוסים, הפוכים ושרופים, טנקים עם שרשראות שבורות, הן של הגרמנים, והן של הרוסים. כל המראות האלה העידו על הקרבות העזים שהתחוללו באזור זה לא לפני זמן רב. הריח המעורר בחילה מפגרי החיות וגם של בני האדם שטרם נקברו היה תלוי באוויר.

ירדנו למטה, דרך ארוכה, על 'וצי אוט' (VACI UT), אחד מהדרכים הראשיות שנכנסות לבירה מצד צפון. כשהגענו לקרבת תחנת הרכבת הצפונית, ביקשתי מהעגלון לרדת מהעגלה והודית לו בחמימות על הנסיעה. לאחר מכן המשכתי רגלית את דרכי לכיוון הרובע שבו שכן הבית שלנו. כשלבסוף הגעתי לשם לא יכולתי להאמין למראה עיניי; המבנה שפעם היה בו בייתנו היה בהריסות, רק קירות מפויחים נותרו ממנו. נתקפתי בפחד. היכן משפחתי? שאלתי בבהלה אנשים בסביבה ונשמתי לרווחה כשמישהו שהכיר אותם אמר לי שהם בחיים ועברו לחלק אחר של העיר. לאן? הוא לא יכול היה להגיד לי בדיוק. המשכתי לשאול אנשים עד שמישהו אמר לי איפה לחפש אותם. לאחר חיפוש ממושך מצאתי את הבית שלהם.

ממרחקים הבחנתי בדמות של אדם בחזיתו של בית חד קומתי. ככל שהתקרבתי הייתי בטוח יותר שזה אבי. הוא עמד שם ליד השער, וחיכה, כאילו הייתה לו הרגשה שמישהו מיוחד עומד להתרחש. כשהוא ראה אותי, הוא פרץ בקריאות שמחה "ארפי, ארפי" ואני קראתי "פפה, פפה" ורצנו אחד לזרועותיו של השני. התחבקנו והתנשקנו בעיניים דמועות. קשה לדמיין איך בכלל הוא הכיר אותי, בגלל שהשתניתי מאוד. הייתי רזה, מורעב, עדיין לבוש בבגדי הקרועים, המלוכלכים של מדי הרכבת. לבטח יצריו האבהיים אמרו לו שזה אני. גם הוא השתנה לרע. פניו הרזים, גופו המצומק גילו את הסבל ואת המצוקות הרבות שעברו עליו.

"אימא ואחותי רוזי, איפה הן?" שאלתי בדאגה "הם בסדר, בוא ניכנס הביתה" הוא אמר. עלינו לדירה. אימא הייתה מבשלת ורוזי הייתה שוטפת את שערותיה. בעת שנכנסתי בדלת, ברגע הראשון הם לא הכירו אותי. אך כשאמרתי "שלום אימא, שלום רוזי" אחותי פרצה בצעקה היסטורית "אוי, אלוהים אדירים!, ארפי!" ושתיהן נתלו עלי והמטירו בי נשיקות נמרצות. למעשה קשה לי לתאר את שמחת איחודנו מחדש. המשורר פטופי, ברוחו הנפלא, כתב שיר שתיאר מצב דומה לעיל.

PLANS GONE UP IN SMOKE

On my way home	What shall I tell her first
Thus did I ponder	Sweetly, kindly, nicely,
How shall I greet	She, who rocked my cradle
My yearning mother	And held me cuddled tightly

Into her room I entered
And mother flew right to me
I hung on her breast wordless
Like a fruit upon a tree.

משפחתי הקרועה שוב הייתה ביחד. כל אחד מאתנו היה סיפור מיוחד של הישרדות: אבי הצליח להימלט מהמסע הרגלי, לא זמן רב אחרי שאני ברחתי, בעת שהם היו רחוקים מבודפשט. לאחר שהוא חזר הביתה, הוא ואימא נלקחו בכוח לגטו, מקום שהם שהו בו עד יום השחרור. אחותי, בת ה-16 הוסתרה בידי קצין ז'נדרם בדרגה גבוהה. בתקופת המלחמה אף אחד מאתנו לא ידע על המצאות, או על הגורל של יתר המשפחה. שמחתינו שעברנו את הזוועות וכולנו בריאים ושלמים, הייתה, על כן, מושלמת. דירתנו החדשה ניתנה לנו על יד הרשויות, בגלל שבייתנו הקודם נהרס. הדירה הייתה מרוהטת בפשטות, אולם אחרי כל הצרות והתלאות שעברתי, זאת הייתה עבורי כמלון יוקרתי. זו הייתה גם הפעם הראשונה שיוכלתי לראות את עצמי במראה. ופחדתי מהדמות שנשקפה בחזרה מהמראה. פניי היו רזים, עיניי היו שקועות, ועורי היה מקומט. הזדקנתי. היה לי נדמה כאילו אדם אחר מביט עלי מתוך המראה. אימי שרפה את כל בגדיי, בגלל שהיו מלאים כנים. היא רחצה ושפשפה אותי ואחר כך הכינה ארוכה דשנה.

אושרה לא ידע גבול, והיא פינקה אותי ללא סוף. הרגשתי כמו מלך. בערב היא הכינה את מיטתי עם סדינים צחורים כשגלג, ושמה כריות של נוצות וכיסוי עבה של סמיכת פוך. הנוחיות הייתה מופרזת עבורי. התהפכתי

והתגלגלתי במיטה ולא יכולתי לעצום עין, עד שזרקתי מעלי את כל הכיסויים, ירדתי לרצפה ומצאתי אותה מוכרת ונוחה יותר...

למחרת היום, כל אחד מאתנו סיפר את התהפוכות שעברנו בעת המצור. כשהם שמעו את הסיפור שלי, אימא לא יכלה לעצור את רגשותיה ופרצה בבכי "אלוהים בשמיים דאג להישרדותנו ושנהיה שוב ביחד." אימא, שתמיד הייתה אישה שמנה, רזתה ואיבדה משקל רב, אך הזדקנה והייתה שבורה. אחותי רוז, גם כן הייתה חלושה ומפניה השתקפו הייסורים הרבים שעברו עליה. היא סיפרה בקול חנוק, תוך בכי מר את תולדות הינצלותה. מאחר שלא יכולתי לזכור את דבריה לפרטים, ביקשתיה לכתוב את חוויותיה בזמן המלחמה. הייתי המום לשמוע, ועוד יותר לקרוא את סיפורה. זה היה 'סאגה', סיפור של גבורה. נשבע אני, אחותי הייתה גיבורה. הנה הסיפור שלה:

פרק ח

זיכרונות המלחמה של רוז

מעולם לא ראיתי את אבי בוכה. הוא היה אופטימיסט מושבע, מי שלקח את החיים בקלות, מן טיפוס בוהמי. "אנו חיים במדינה סוברנית, בה החוק שולט", הוא הצהיר בתוקף בעת ששמע מה קרה בצ' סלובקיה. "הורטי לעולם לא ירשה שדברים כאלה יקרו אצלנו." אולם ביום שהוא ראה את החיילים הגרמניים צועדים בסך ברחובותיה של בודפשט, הוא עמד בחלון ובכה חרישית.

כמה שבועות לפני כן, דייר משנה, שגר אתנו, פליט מצ'סלובקיה, אמר כי הוא סמוך ובטוח שהגרמנים יפלו להונגריה וישליטו עליה את חוקיהם, כפי שהם עשו בכל ארץ שכבשו אותה. הוא הציע לי בכנות לצבוע את שערותי לבלונדיני. הוא גם נתן לי תעודה מזויפת עם כל הפרטים של נערה בת 20. באותו זמן הייתי רק בת 15, נערה מפותחת ונראיתי מבוגרת בהרבה מגילי האמיתי. למדתי כסטודנטית בב"ס לאמנות הצילום, זו שנה הראשונה. באותו הזמן גם התנסיתי בחוויה המשכרת של האהבה הראשונה שלי.

לא יכולתי לחוש בסכנה המתקרבת. רק הייתי מודעת לרגשות האנטי-יהודיים בבית ספרינו. זה התבטא לא רק בכך שרק מספר מוגבל בלבד של תלמידים יהודיים נתקבלו לכל כיתה, אלא גם בעובדה, שלמרות סגולותיו של התלמיד, ולמרות הישגיו בלימודים, שום סטודנט יהודי לא קיבל ציונים טובים, או המלצות טובות. אם מישהו מאתנו נתן תשובה בלתי נכונה, התגובה מצד המורים הייתה: 'בגלל היהודים הבטלנים האלה כל הכיתה צריכה לסבול.'

כלבי הקטן, מגזע 'פוקס-טרייר', עזר לי להכיר צעיר יהודי בשם ג'וזו (GYOZO) מהבית הסמוך. הוא היה אז בן 18, ולא מזמן גמר את לימודיו במכללה הטכנולוגית. היו לו שערות מסולסלות, בצבע בלונדיני-כהה, עיני תכלת גדולות ושיניים דמויי פנינה. הוא היה בן יחיד להוריו. אימו עבדה בבית במלאכת האריגה, וג'וזו עזר לה בעבודות הבית. לעתים קינאתי בהם בגלל שהיו להם חיים פשוטים אך הרמוניים. טיילנו הרבה בפרק הסמוך ושוחחנו ארוכות על כל מני עניינים, אולם לא גילינו האחת לשני את רגשותינו זה כלפי זה. פעם, אינני יודעת למה ומדוע, מתוך טיפשות, או אולי הוא רצה להשביץ, הוא גילה שכבר היו לו יחסים מיניים עם נשים. בן דודו, למי הוא היה דומה לו באופיו, לקח אותו פעם לאישה שעסקה בזנות. עולמי חרב עלי. ברחתי ממנו ובכיתי ימים שלמים בבית. לא העזתי לומר דבר לאימי, והיא בראותה את מצב רוחי הקודר, ניסתה לנחם אותי "אל תבכי, טיפשה קטנה שכמותך, במהרה תתאהבי במישהו אחר." בהזדמנויות רבות שעמדתי ליד החלון בדירתנו, שהייתה בקומה השלישית, ג'וזו הופיע למטה, שילב אצבעותיו והתחנן שארד למטה לפגוש אותו. אולם הייתי עקשן וסירבתי לו.

כשהגרמנים נכנסו לעיר, הוא, יחד עם הרבה אחרים נלקחו בכוח מבתיהם. הם הועמסו למשאיות וכל עקבות עליהם נעלמו. חבריו לכיתה סיפרו סיפורים מנוגדים על גורלו. שנים רבות, לאחר סיום המלחמה, הוריו עדיין לא איבדו את תקווה וחיכו לשובו. אפילו הצלב האדום חיפש אחוריו. אני, בכל אופן לא יכולתי להאמין שהוא הלך לעולמים. כשראיתי מישהו ברחוב שהיה דומה לו, עקבתי אחריו. פעמים רבות חלמתי כי הוא נמצא בביתו ומסתתר מאחורי הוילון עם בחורה אחרת, או שהוא התחנן ולא רוצה לדעת יותר עלי. הוריו עברו מהדירה שהם גרו בבודפשט ועברו לאזור הצפוני של הארץ, היכן שאימו נולדה. הם לא יכלו להמשיך לגור בבית יותר, במקום שכל דבר הזכיר להם את בנם הנעדר. גם לאחר שהתחנתני המשכתי לבקר אותם. הם שמרו את בגדי הבן בארון, אולי יקרה נס ויום אחד יחזור אליהם. לילות רבים ישבנו ביחד ובכינו והזכרנו כמה נחמד ועדין נפש הוא היה. תהינו איך הוא, מי שלא היה יכול להזיק אפילו לזבוב, נפל קורבן לאידיאולוגיה מטורפת של הפשיזם.

במרץ של 1944 אבי ואחי נלקחו לעבודות כפייה. שניהם הצליחו לברוח מהמסע. הם ישנו תחת כיפת השמיים בקור מקפיא. יום אחד אחי חזר לבדו הביתה, אך שומר הבית איים על אימי כי יודיע על כך שלטונות, כך שאחי חיפש לו מפלט בתחנת הרכבת, היכן שהוא עבד לפני המלחמה כעוזר. זמן קצר לאחר מכן אנשי המיליציה הפשיסטית לקחו אותי ואת אימי אל הפרק הסמוך. שם אילצו אותנו לעמוד עם פנינו אל הקיר. פרחים קטנים, נזולי אף, הניכי תנועת צלב החץ, הדפו אותנו בקתות רוביהם. הם ציוו עלינו למסור להם את כל כספינו ואת דברי הערך שלנו. לאימי היו לה 200 פנגו וטבעת הנשואים שלה. היא אמרה לי "קחי אותם ותנסי לברוח, לפחות את תשארי בחיים!" היה שם קהל של בטלנים שהסתובבו לידינו. ניגשתי לחייל שעמד בסביבה וביקשתי לתת לי ללכת לשירותים. החייל ביקש רשות מאחד מצעירי החיץ הצלב. הלה אמר לו "בסדר, את יכולה ללכת לשם בלויי החייל. החייל שאל אותי "את רוצה שאעזור לך לצאת מפה?" "אה, כן, בבקשה." ענית לו. "אז תלכי בין השיחים ותשאירי שם את מעילך עם תלאי הצהוב."

עם שמלה דקה בלבד על גופי הלכתי אל משפחתו של החייל. הוא שאל אותם אם אני יכולה להישאר אתם לזמן מה. הם נתנו לי מקום בחדר קטן. החייל נכנס אחרי לחדר וניסה להתעסק איתי מינית. אני דחפתי אותו. אז הוא אמר שבשכונה היכן שהם הם גרו לפני כן, הצורף המקומי הציע לו את כל רכושו, רק שאציל את בתו. ואת, -- הוא אמר בכעס, -- מסרבת להיות קצת נחמדה אלי. ענית לו שאתן לו את טבעת הנשואים של אימי, רק שיעזוב אותי, ואף אתן לו כסף אם הוא ילך אל המנהל העבודה שלי בעיר ויבקש את משכורתי ואת בגדי העבודה שלי, כי אין לי מה ללבוש. החייל הלך לשם, אך לא חזר אלי אף פעם. פחדתי שהוא נעלם אם הכסף. ישנתי בדירתם לילה אחד בלבד. בני המקום שגרו שם טענו כי הגרמנים סרקו את הדירה לפני כן, והם פחדו כי אולי יחזרו. הם ביקשו ממני לעזוב כדי למנוע מהם צרות. בדלית ברירה עזבתי משם ומתא טלפון ציבורי ברחוב התקשרתי אל הבוס שלי. התברר שאיש לא בא אליהם. הם ביקשו ממני לא לבוא אל הבית שלהם, כי כולם ידעו שהייתה להם עובדת יהודיה (זאת היה סטודיו צילומים מפורסם בעיר), ויותר טוב שאחכה ליד תא הטלפון. חיכיתי וחיכיתי, אולם איש לא בא.

מסביבי שרצו הפשיסטים של צלב החץ שדרשו תעודות זיהוי מכל אחד. עשיתי את דרכי ברחוב רקוצי לכיוון תחנת הרכבת המזרחית. לפתע הצופרים החלו לילל, מה שסימן התקפה אווירית מתקרבת. הייתי צריכה להיכנס למקלט הקרוב. אנשים מסביבי אכלו כריכים ונקניקיות מעוררי תאבון, דברים שאפשר היה להשיג רק בשוק השחור. הסתכלתי עליהם וקיבתי התכווצה מרעב. אולם ממה שפחדתי ביותר, אלו היו הביקורות פתע של תעודות הזיהוי, שמא המשטרה עשויה לשאול שאלות לגבי מקורה של התעודה שלי. שמעתי שמועות מפי האנשים על היהודים שנלקחו מבתיהם ורוכזו במגרש גדול המיועד למרוץ סוסים. בקשיים רבים הגעתי למקום הזה וראיתי אלפי יהודים שוכבים על האדמה החשופה. ניסיתי לראות אותם דרך הגדר, אולי אמצא שם את אימי. תוך כך בא אלי שומר ושאל אותי מה מעשי שם. הוא דרש ממני להזדהות. נתתי לו את התעודה שקיבלתי מהדיר הצ'כי שלנו. "את רומן קתולית?" הוא בחן אותי בחשדנות "אז מה את עושה פה? עופי מפה, אבל מהר!" פשוט לא ידעתי מה לעשות.

לבסוף הגעתי לתחנת הרכבת המזרחית. בראותי כי הז'נדרמים בכניסה היו עסוקים בביקורת התעודות, ניצלתי את ההזדמנות והתגנבתי מאחוריהם לאולם ההמתנה. עיני נפלו על אדם זקן בעל שערות שיבה. פניתי אליו "בבקשה, דוד, תעזור לי. איבדתי את הורי ואין לי לאן ללכת ואין לי בגדים." הזקן הביט בי במבוכה ואמר בנימה של התנצלות "מצטער ילדתי, אך אני צריך לנסוע לאזור הספר לאשתי. היא ברחזה לשם מפחד ההפצצות. חוץ מזה את הרבה יותר צעירה ויפה ממנה, ואני חושש שאת תעוררי בה קינאה. אך את יודעת מה?", הוא עצר לזמן מה ושם את סנטרו בידו "אנו נלך לדירה שלי וננסה לחשוב על משהו." בדרך אליו שאלתי אותו "אדוני, בבקשה, התוכל להגיד לי מה שמך?" "קרולי, טמש קרולי."

דירתו המלוכלכת, אשר הייתה זקוקה מאוד ליד אישה, הייתה ממוקמת בקומתו הראשונה של בית ישן ורעוע. קרולי נתן לי לאכול ותוך כך שאל אותי "את נערה יהודיה, נכון?" בבכי סיפרתי לו את אשר קרה לנו. היה לו צער עלי. הזקן היה מהעדה השוויבית (גרמנית), אך הוא לא היה אנטישמי. לאחר זמן הוא אמר שהוא הרבה בעניין לקחת אותי אל הספר. כדי לסבר את אוזני אישתו, הוא ימציא לה סיפור שאני בתו של החבר שלו לעבודה, באתר הבניה היכן שהוא עבד. החבר הזה-לפי הסיפור הדמיוני-נפל מפיוגום גבוה ונפצע אנושות. אולם לפני שהוא מת הוא ביקש מקרולי לדאוג לבתו. באותו הזמן בכפר הייתה העונה של הבציר והוא חשב שאני אוכל לעזור להם.

למחרת היום עלינו על הרכבת. לעתים תכופות המשטרה הטרידה אותנו ודרשה תעודות זיהוי. כל פעם סיפרנו להם את הסיפור המדומה ואני זיהיתי את עצמי עם התעודה המזויפת שלי. "אני מוכן לקבל את התעודה שלך", אמר לי הז'נדרם הבודק "אך תאמיני לי שאף אחד אחר לא יעשה את זה." פחדנו שבכלל לא נוכל להגיע ליעד שלנו, כי האזור הוכרז כזירה צבאית ורק התושבים המקומיים, עם הרשאה מיוחדת יכלו להיכנס לשם. לבסוף, עם מזל גדול הגענו. קרולי סיפר לכולם את הבדותה עלי ואשתו האמינה לו בספקנות רבה. שיכנו אותי במחסן התבואות. בימים הבאים עזרתי בבציר הענבים, גם עזרתי להם בחריצות בעבודות הבית. מכיוון שלא היו אתי בגדים חמים התקררתי

חזק, ונתקפתי בחום גבוה והייתי נאלץ להישאר במיטה. שמעתי את המריבה בין הזקן לבין אשתו הרגזנית "הבאתה לכאן את הזונה שלך, ועכשיו עלי לטפל בה!"

לעתים קרובות החיילים הגרמניים בקרו בבית שגרנו בו. הם הביאו לי תרופות, תה וסוכר. הם היו שמחים למצוא מישהו שדיבר את שפתם. זכרתי היטיב את שיעורי הגרמנית מבית הספר והיה לי העונג, הייתי אומרת הפרוורסי, להשתמש בהם. אולם בו בזמן פחדתי שמא תתגלה יהדותי. פעם נדרשתי לשמש כתורגמנית עבור אנשי המקום. הם התאספו לכיכר הכפר לצילי טופים. הם נצטוו על ידי הגרמנים לצאת ולחפור תעלות מגן, כיוון שקווי החזית התקרבו. המסכנים התחננו לגרמנים "אין לנו נעליים, בעלנו נלקחו לצבא, רק הזקנים והחולים נותרו בבית ועלינו לטפל בהם. בנוסף עלינו להביא את התבואה הביתה ואין לנו עזרה." כל זה לא עזר להם, הגרמנים הכריחו אותם בקט רוביהם לצאת ולחפור את התעלות.

קרולי החזיק בבעלותו עדר גדול של כבשים, אולם העדר הוחרם על ידי הגרמנים. באותו הזמן שירתו בכפר עובדי כפייה ממוצא רומני. הם רעו את העדר בשביל הצבא. על הקבוצה הזאת השגיח איש גדול מידות מסופם, מנאמני הפשיסטים. כיוון שהגבול הרומני היה מאוד קרוב למקום, כל לילה אחד משומרי העדר ברח לעבר לגבול. "הייתי רוצה שכבר כולם יברחו," אמר קרולי בקשר לשומרים "אז גם אני אוכל ללכת הביתה." והנה, יום אחד באמת כולם ברחו. "אז מה נעשה עם הכבשים, דוד?" שאלתי אותו. "את יודעת מה? ילדה קטנה, אני אתן אותם לך, ואת תעשי אתם מה שאת רוצה." "הבט," אמרתי לו "יש לי רעיון. מה אתה אומר שנפתח מסעדה בכפר ונגיש שם מעדני תבשילים מבשר כבש?" "ילדה פקחית!," צעק הזקן בהתלהבות "תמיד ידעתי שליהודים יש חוש טוב לעשות ביזנס." מאותו היום ואלך הפכתי לאישה הכי טובה ונחמדה בעיני אשתו. פתחנו את המסעדה ותלינו שלט גדול ומאיר עיניים על הגדר:

"גולש טעים מבשר כבש וסקטים על האש עם תוספות מוגשים כל העת"

קרולי שחט וניקה את הבשר, אשתו בישלה ואני שימשתי כמלצרית. בדרך כלל האורחים שלנו היו החיילים הגרמנים שחזרו מהחזית. הם נתנו לי הרבה סיגריות ושוקולדות כתשר. עם חלוף הזמן השמועה עברה מפה לפה שצעירה יפה מבודפשט עובדת במסעדה ובפיה גרמנית טובה. יום אחד איש צעיר מבין אורחי המסעדה ניגש אלי ואמר לי ישרות "אז, את היהודייה שכולם מדברים עליה." הרגשתי שפני הלבנינו. "רק אל תתרגשי," הוא ניסה להרגיע אותי "אני בעצמי יהודי ומסתתר פה יחד עם עוד כמה חברה, בביתו של אופה טוב. איננו יודעים כמה זמן נוכל להישאר פה." מיום זה, הוא והחברים שלו באו בתדירות לבקרני ותמיד הביאו לי משהו טוב. יום אחד הוא לקח את ידי בידו והתחנן לי שאעשה אותו מאושר, בגלל שהוא חיבב אותי מאוד וחשב שלא יהיה לו עוד סיכוי בחיים לחבק אישה. השבתי לו שלצערי לא אוכל למלא אחר מבוקשו "אני רק בת 15 ואני מאוהבת בצעיר אחר." יום אחד, הכריזו, תוך תיפוף רעשני, כי על כולם לעזוב את האזור הצבאי, כי קו החזית מתקרב. הייתי עד לקרב אווירי בין מטוסים רוסיים וגרמניים שאירע בקרבת המקום. המטוסים צלבו את תופת אחד על השני במכונות ירייה. אחד מהם נפל, אחוז להבות ממש לידינו. לאחר מספר ימים אני וקרולי חזרנו לבודפשט, כשאשתו נשארה בכפר. אני שלחתי את קרולי אל דירתנו, לראות מה קרה שם. באורך פלא הוא מצא את אימי בבית. היא סיפרה לו כי הפשיסטים באו והפכו את הדירה, קרעו את המזרונים ואת הכריות, שברו לרסיסים את החלונות ואת התמונות. אימי ביקשה מקרולי לשמור עלי מכל משמר ושלא ייתן לי ללכת לשום מקום. הזקן הביא אתו מביתנו כמה דברים בעלי ערך לשמירה. יותר מאוחר כל היהודים נלקחו לגטו, כולל את הורי. על גורל אחי לא הייתה לנו ידיעה כלשהי. אישי, גומל החסדים, היה סוגר אותי בבית, כל אימת שהוא נאלץ לצאת. לעיתים, בעת שהמטרה ערכה חיפושים, הייתי צריכה למצוא מחבוא במרתף הבית, בתוך ארגז בגדים. לילה אחד התעוררנו לדפיקות רועמות על הדלת. "פתחו את הדלת!" מישהו צעק, אך לפני יכולתי לפתוח אותה, היא נפרצה בבעיטות אלימות של מגפים. קבוצה של ז'נדרמים, עיטורי נוצות עורב על כובעיהם, נכנסה לחדר. קרולי ספג מאחד מהם, ללא התגרות מצדו, מכה בפרצופו, שהייתה כל כך חזקה שכל שיניו שעדיין נותרו בפיו נשברו. אני משכתי את כסוי המיטה מעל ראשי. "מי את?" שאל אותי אחד הז'נדרמים, תוך שהוא משך את הכסוי מעלי "את בטח יהודייה." הוא הסתכל סביב החדר "נראה לי שכל החפצים האלה לא שייכים לדירה, אז תתלבשי מהר, ואתם שניכם תבואו אתנו." הם לקחו אותנו אל המפקדה הראשית של הז'נדרמריה שהייתה שוכנת בכיכר ברוש (BAROSS).

איכשהו נודע להם שקרולי נתן, או מכר תעודה מזויפת למישהו, שהעידה שנושא התעודה הוא פטור משירות צבאי. באחד הפשיטות של מבצעי הזיהוי של המשטרה אותו איש נעצר והוכה קשות, עד שהוא גילה את מקור התעודה. זה היה מזלי הרע שהייתי צריכה להיות מעורבת בפרשה הזאת. בז'נדרמריה דחפו אותי לתא ריק איפה

שקש פוזר על ריצפת האבן. לאחר זמן נפתחה דלת התא ובחור צעיר נזרק פנימה. התברר שגם הוא הסתתר מפני הפשיסטים. חיבקנו זה את זה ובכינו כל הלילה. רעדנו מפחד כל אימת שהדלת נפתחה. במשך כמה ימים הצעיר נלקח לחקירות. כשתורי הגיע, אני המשכתי להתכחש עד הסוף שאני יהודיה. אחדים מהז'נדרמים הציעו לי את עזרתם, אם אהיה קצת "נדיבה" כלפיהם... לבסוף נכנס לאולם ז'נדרם מבוגר וגבה קומה, מי שנשא על כתפו דרגה של סרג'נט-מיג'ר (רב סמל). הוא לא אמר מילה, רק ביקש את התיק שלי ורוקן את תוכנו על השולחן. היו שם תמונות, מזכרות וכל מיני חפצים שונים. "את כבר לא תהיי זקוקה לכל אלה" הוא רטן וזרק את הכל לתוך האש.

"ועכשיו בואי". הוא אמר לי, ובלווי של עוד ז'נדרם, עם רובה מכודן הם לקחו אותי לגטו. איך מצאנו את אימי, איני יכולה לזכור. רק את זה, שבעת שאימא ראתה אותי בין שני הז'נדרמים, היא כרע ברך ונישקה את מגפיהם. היא בכתה והתחננה להם להציל אותי. הז'נדרם המבוגר הבטיח לה שהוא ידאג לי והכל יהיה בסדר, והיא יכולה להירגע. ראיתי שאימי חייתה במקום עלוב, בחדר קטנטן, עם הרבה אחרים. היא טיפלה בילד משותק שהוריו מתו מרעב. היא אמרה שהיא עושה זאת כדי לזכות ברחמיו של אלוהים, שיעזור לה לראות שוב את כל המשפחה שוב ביחד. את אבי לא ראיתי, אולם, כפי שגיליתי זאת מאוחר יותר, הוא גויס ליחידת "הצלה" וסחב גופות של המתים על מריצה למקום בו הן נערמו לערמה גדולה.

שני הז'נדרמים לקחו אותי לתחנת המשטרה ששכנה מחוץ לגטו. הז'נדרם המבוגר אמר לחברו שהוא יכול לחזור לביתו, והוא כבר יטפל בי בעצמו. נכנסנו אל משרד התחנה, שם מילאו טופס רשמי על הפרשה. "אל נא תטריח את עצמך אמר הסרג'נט לקצין הרושם, אני כבר אלווה את הבחורה הזאת לתא שלה." הוא הצדיע ואנו יצאנו בקור רוח, דרך הכניסה האחורית של התחנה, לרחוב. מאוחר יותר התברר כי התחנה הזאת שימשה כבית סוהר, מקום בו הומתו ועונו למות יהודים ואסירים פוליטיים רבים. מהמקום הזה הוא לקח אותי למגרש המרוצים שנשא את השם 'טטרסאל'. שם סגר אותי בתוך אורווה. מישוה הגניב לי אוכל, דרך פתח קטן. לאחר המלחמה אימי, בעת הייתה מאושפזת בבית חולים, הראתה את התמונה שלי לצעיר שהחלים שם לאחר התקפת לב. הצעיר צעק "זאת הבחורה ששמרתי עליה באורווה של מגרש המרוצים. התברר שגם את הצעיר היהודי הזה הציל הסרג'נט מידי הפשיסטים.

הסרג'נט החזיק אותי באורווה עד שמצא עבורי מחסה טוב ובטוח יותר. הוא לקח אותי אל חברו שגר עם משפחתו בבית קטן בעיירה בשם בבודהפוק (BUDAFOK). אלא שהמקום הפך להיות במהרה לגיהנום. מספר פעמים ביום היינו צריכים לרוץ ולרדת למקלט. הסיבה הייתה שהבית שכן בקרבת מרתפי היין המפורסמים, ומכיוון שהגרמנים חשבו את המרתפים האלה עמידים בפני הפצצות, הם צברו בתוכם כמויות ענקיות של תחמושת. מאותה הסיבה עצמה הרוסים, שתקפו מכיוון האי לופה (LUPA), המשיכו להפגין את המקום ללא הפסקה. מדי פעם, שהסתכנו לעלות מהמקלט, מצאנו את הכל מסביב בוער והרבה אנשים מצאו את מותם בהפגזות. הז'נדרם הזקן מדי פעם הופיע והביא לנו מזון. הוא גם עזר לנו לבשל, גם בעתות ההפגזה הקשות ביותר.

אולם גם המקום הזה לא היה מספיק טוב, לכן הסרג'נט העביר אותי אל חבר אחר שלו שהיה לו עסק לתיקון תקרים בצמיגי המכוניות. האיש היו לו הרגלי מין משונים, ו-'ידיים חופשיות מדי'. כל פעם שאישתו נעדרה מהבית הוא רצה להתחיל אתי והראה לי את אבר המין שלו. אימתי עליו כי אם הוא לא יחדל מהתנהגותו הנבזית, אספר זאת לאשתו. למעשה פחדתי להתלונן, כי לא היה לי מקום אחר ללכת משם. פעם בעת התקפה אווירית ירדתי למקלט הסמוך, מישוה צעק "מה את עושה פה? את יהודיה!" היא הייתה אחת מתלמידי הכיתה שלי שלמדתי אתה בבית הספר. "אני לא יודעת מי את", השבתי לה אחוזת אימים, "את לבטח מבלבלת אותי עם מישהי אחרת." הייתי רועדת מפחד למה שעלול לקרות אם היא תודיעה עלי כיהודיה הנמצאת מחוץ לגטו.

בבוקר אחד שכבתי במיטה עם חום גבוה כשפעמון הדלת צלצל. פרחחים חמושים הופיעו בדלת, בריונים של צלב החץ. אחד מהם אמר "באנו לכאן עקב דיווח שיהודים מסתתרים פה." ברגע הזה הסרג'נט הופיע "מה אתם רוצים?" הוא צרח "תסתלקו מפה, או שאשבור את העצמות שלכם. ממזרים מלוכלכים! תנו לי את הנשק שלכם. מי בכלל נתן לכם רשות לשאת רובים?" "אבל אדוני, אחד מהם הצטדק "קיבלנו אותם במפקדה של המפלגה." הוא נטל מהם את הרובים וזרק אותם החוצה. הוא התייחס לצעירים האלה כחלאת הארץ ושנא אותם. לאלה לא היה להם שום מודעות פוליטית, הם רק חיפשו הזדמנות למצוא פורקן לנטיעות הסדיסטיות. פעם הסרג'נט הפסיק ופיזר אסיפה של אנשי מיליציה של הצלב החץ בטברנה. הייתה לו הופעה מרשימה של איש צבא גדול מידות, עם תת מקלע תלוי על חזהו והדרגה של מפקד שדה מקשט את כתפו.

למחרת הוא לקח אותי גם מהמקום הזה. אך לאן? חזרה לכלוב האריות! למפקדה הראשית של הז'נדרמריה בכיכר ברוש. ז'נדרמים רבים כבר הספיקו להביא לשם את משפחותיהם וגם הרבה יהודים בחסותם? (קטע זה בסיפורה של אחוזתי נשמע לי, ואני משוכנע לרבים אחרים שהכירו את הז'נדרמים ההונגריים, ואת יחסם אל היהודים, תמהה ומוזר. הם היו האנטישמיים המובהקים ביותר. ז.ב.א.) מפקד הז'נדרמים, איש יפה תואר, בדרגת בריגדיר (אלוף), היה זועם על כך, אולם לא אמר מילה. לבניין המפקדה היה מרתף, שאמור היה להיות עמיד נגד הפצצות, למרות זאת, כל אימת שהפצצות נפלו בסביבה, כל המבנה התנדנד, ואנו הרגשנו כתינוקות בעריסה. יום אחד הבניין ספג

פגיעה ישירה. כל הבית קרס עלינו ולא נותר שום מפלט החוצה. התחלנו לחפור, כמו חפרפרות עיוורות, דרך ההריסות שנפלו עלינו. לא היה לנו ולא אוכל ולא שתייה.

הז'נדרמים, ברגע שהצליחו לצאת מהמפקדה ההרוסה שלהם, הלכו והחלו לשדוד את קרנות המשא שנפגעו בהפצצות בתחנת הרכבת המזרחית הקרובה. המדים הגנו עליהם ונתנו להם 'לגיטימציה' לביזה...אחר כך היה לנו מספיק אוכל וסיגריות. קווי החזית נעו לכאן ולכאן. פעם הגרמנים, ופעם הרוסים התקדמו. לפי זה גם מצב רוחו של הבריגדיר השתנה. הוא איים על פיקודיו שהוא לא מוכן יותר לסבול את הסתרת היהודים. באותו הזמן הצבא הרוסי הקים עמדת ארטילריה ענקית בסביבת תחנת הרכבת המזרחית. בצדו השני של הכיכר ברוש הוצב תותח גדול של הגרמנים שירה על כל דבר שזז במרחב. בעת החלפת האש נפגע פסלו המפורסם של גאבור ברוש, והפסל נפל ובראשו באדמה.

המפקדה הראשית של הז'נדרמים התקשרה עם המפקדה הכללית של כוחות ההגנה, (של הפשיסטים) ששכנו מתחת לארמון המלכותי בבודה, וביקשו להפסיק את ההתנגדות לכוחות הצבא הרוסי ולהיכנע. הצו המפורש הגיע: "יש להחזיק מעמד עד הסוף". כשזמן מה, הייתה הצלחה חלקית להדוף בחזרה את הצבא הרוסי המתקדם, זיק התקווה של ניצחון נצנץ בעיני הבריגדיר. בכווננו את אקדחו אל מול הז'נדרמים הוא צרח "סלקו את היהודים שלכם מכאן, או אפוצ' את ראשכם!" גם הז'נדרמים כיוונו את רוביהם כלפיו ונסוגו אתנו. אולם הבריגדיר, אחוז תזוית, רדף אחרינו עד פינת הרחוב. "אל תירה, אידיוט!" צעק אליו הסרג'נט, "כי, אם הגרמנים ירו עלינו, גם אתה תמות! תן לנו ללכת ולא נחזור יותר." הבריגדיר עזב אותנו וחזר למפקדה שלו.

"עכשיו אין לנו ברירה אחרת אלא להיכנע לרוסים", הכריז הסרג'נט. הסכמנו שרק שלושה מאתנו יכולים לקחת על עצמם לבצע את המשימה הקשה הזאת: הסרג'נט בעצמו, אישה צעירה אחת ואנוכי. כל האחרים התפזרו מהמקום. זחלנו על גחונינו, דרך זרועה שברי זכוכית, בין גופות של מתים ופגרי סוסים, כשהכדורים שורקים מעל ראשינו. לבסוף הגענו אל הכניסה של תחנת הרכבת המזרחית. בגלל שחשבנו כי בחורה לא תבהיל את השומר שעמד בשער, רק אני העזתי לגשת אל הכניסה. השומר אמר משהו בשפה זרה שלא יכולתי להבין. בסוף איכשהו הבינותי כי המפקדה שלהם נמצאת ברחוב הרנד

(HERNAD). הוא רמז שעלי להסתלק מהמקום, ומיד. בדרכנו לשם נתקלנו ביחידה רומנית שעברו ללחום לצד הרוסים. הסרג'נט החוויר מפחד. מוצאו היה מטרסילוניה והוא סיפר שהרומנים הרגו את הוריו, ממש לפני העיניים שלו. "תתפטר מכל הנשירות שלך, וגם תזרוק את הנשק" יעצתי לו. כשנכנסנו למפקדה הראשית של הרומנים, התברר שהקצינים שם דיברו גרמנית שוטפת. נתתי להם סקירה קצרה מי אנחנו ומה מצבינו. למזלנו הם הבינו אותי והציעו לנו אוכל ושתייה, וגם טיפלו בפצעים שלנו. הם לקחו את הסרג'נט כשבוי מלחמה. סיפרתי להם איזה איש אמיץ ואציל נפש הוא: 'כבש, שהוסתר בעור של זאבים, בין הזאבים'. שנתיים מאוחר יותר הוא חזר ממחנה השבויים, רזה, אך בבריאות טובה, בדיוק ליום האירוסים שלי.

הטלפון צלצל במפקדה הרומנית ואחד הקצינים הרים את השפופרת. "VOJNA KAPUT!" "המלחמה נגמרה!", המלחמה נגמרה!" הוא צעק, והחיילים פרצו בקריאות שמחה. הם התחילו לשתות, לשיר ולהשתולל בפראות. אני חרדתי כי הם ישימו לב על היותי אישה. שאלתי את אחד הקצינים אם הם רוצים לפרק מנשקה יחידת ז'נדרמים שלמה, אחת שמצוידת בנשק רב ומוכנה ללחום עד הסוף. הקצין שאל את החיילים "מי רוצה להתנדב?" חייל צעיר אחד אמר שהוא מוכן לבוא אתי, אם רק אראה לו את הדרך. שוב חזרנו באותה המסלול למפקדת הז'נדרמים, ושוב זחלנו על בטננו. בגדי נקראו לסחבות, פצעי נפתחו שוב וזכו דם. אני נכנסתי לבדי לבניין, והחייל חיכה בחוץ. דרי הבניין הסתכלו עלי בתדהמה. עזרתי עוז ואמרתי להם "הרוסים הקיפו את הבניין!" הצהרתי "אם תניחו את נשקכם, ותלבו בגדים אזרחיים, אתם תוכלו לעבור ללא פגיעה, לאף אחד לא יעונה דבר!" הנשים באו אלי והתחננו שנתייחס טוב אל בעליהם, כי "היינו טוב אליך, נכון?" הבטחתי להם הכל, למרות העובדה שהייתי רק בחורה צעירה ששיחקה את העניין, ורעדתי מפחד שמא התרמית שלי תתגלה כשקר. אבל לא הייתה ברירה אחרת מאשר ליפול קורבן קל לחבורה של ז'נדרמים. הייתי צריך להונות את הבריגדיר האריסטוקראטי המרושע, ולגרום לכך שיסרב למלא אחרי הפקודות של הממונים עליו, זאת כדי למנוע מרחץ דמים מיותר.

לא יכולתי להאמין למראה עיניי בראותי את הכמויות הנשק האדירות שנערמו שם. במחסן גדול, בערך 10X6 מטר, כלי הנשק השונים הגיעו עד התקרה: מכונות ירייה, בזוקות, ורימונים ועוד, ועוד כלי הרג שנערמו לפני לגובה. אחד לאחר השני, לבושים בבגדים אזרחיים, הז'נדרמים ונשותיהם יצאו את השער. בחוץ החייל הבודד, שבא אתי, העמיד אותם בתור ולקח אותם מאחורי קווי החזית. גם הילדים עזבו, ואני נותרתי לבדי על שמירת הנשק והתחמושת ובגדי המדים שהם השאירו מאחוריהם.

כמה ימים אחר כך, שמעתי שהולמים בקיר במקושי. לאחר שהקיר נפרץ, חייל סובייטי הופיע ונכנס דרך החור וירה צרור ארוך באוויר עם המקלע שלו. הוא ראה אותי רועדת מפחד שאלני "נמצית?" "אין גרמנים פה" השיבותי והראתי לו את מצבור הנשק. הוא לא נגע בי והמשיך לחפור עם מקושו ונעלם שוב דרך קיר אחר. זה היה חזיון כל

כך לא ממשי, כמעט סוריאליסטי. לאט, לאט עזרתי עוז ויצאתי החוצה לרחוב. המפולת חסמה את השער, אך איכשהו הצלחתי לצאת החוצה. עשיתי את דרכי לעבר הגטו. לקחתי אתי חבילה של שימורים וגם הרבה סיגריות שהז'נדרמים השאירו אחריהם. בדיוק הגעתי בזמן שהכוחות הצבא הרוסיים נכנסו לגטו ושחררו את הכלואים שם. בני אדם, שנותרו מהם רק עור ועצמות יצאו לרחובות, וחיבקו ונישקו את החיילים. חילקתי את הסיגריות לכל אחד שפגשתי בדרכי. לבסוף מצאתי את הורי. סיפרתי להם שהבית שגרנו בו הופצץ ונהרס עד היסוד. "עכשיו אני צריכה לחפש את האיש הזקן, קרולי שהסתיר אותי." אמרתי להורי. מצאנו אותו בביתו. הוא הוכה קשות בידי הפשיסטים, אחר כך הם שחררו אותו. הוא בא אתנו ואפילו עזר לנו להציל כמה דברים מתחת להריסות הבית. למזלנו אבי ידע קצת רוסיית מתקופת היותו שבוי בידיהם, במלחמת העולם הראשונה. הוא הצליח להתיידד עם החיילים וקיבל מהם מזון, וגם שימש להם כתורגמן.

סבלנו יותר רעב אחרי המלחמה מאשר בזמן המלחמה. היה לנו גם מחסור חמור בבגדים. למעשה לאבי לא היו לו בכלל בגדים. הלכנו והבאנו מהמפקדה את ארגזו הצבאי של הסרג'נט אשר הכיל את הבגדים שלו. הם היו גדולים כמעט פי שלוש ממידותיו של אבי, הוא היה כזה ענק. הבאנו גם כמה סמיכות טובות משם, מהן אימי תפרה מעיל חורף בשבילי. מסביב לנו הכל היה בהריסות, בתים מופצצים, קורות ועמודי עץ מעלים עשן, חנויות פרוצות ונבזזות, גוויות של בני אדם מתים שטרם הובאו לקבורה. הקרב לחיים חדשים החל; עבודות ציבוריות, סילוק ההריסות, רעב ושכול. כמעט לכל משפחה היה מישהו יקר לבכות ולהתאבל בעודו.

היו בני אדם שאחזו בנשק, יצאו להלחם ושירתו את מולדתם. אחרים סבלו ונהרגו במלחמה. אולם המוות הכי משפיל היה בחלקם של אותם האנשים שלא הרימו יד על אף אחד, אך נרצחו בידי בני העם שלהם.

*

כמה שנים מאוחר יותר פגשתי ברחוב את חברתי לכיתה, זאת שדווחה עלי לפשיסטים. בהזדמנות זאת אמרתי בפניה מה אני באמת חושבת עליה. אלא שהפעם היא הייתה זאת שעשתה את עצמה כאילו היא לא מכירה אותי. "בעלי הוא קצין מכובד בצבא העם, ואני חברת המפלגה," היא אמרה בגאווה. לא זכרתי את שמה, אך באופן ברור זיהיתי אותה מתמונה של בית הספר. רבים מחברי כיתה שלי נספו במלחמה, אחרים הגרו לארצות חוץ, כך שלא יכולתי לשאול אף אחד על שמה. ואז, לפני כמה שנים, חברה שלי, שלמדה גם כן באותה הכיתה, במקרה חזרה מחוץ לארץ וביקרה אצלי עם האישה שהלשינה עלי. שאלנו אותה אם לא הלכנו לבית הספר ביחד? "לא", היא השיבה, אך ראיתי את מבוכתה הגדולה. "האיניך זוכרת אותה?" שאלתי את חברתי "מצטערת, לא", היא ענתה. בפעם אחרת שחברה זאת ביקרה אותי, הראתי לה את תמונת המחזור מבית הספר. אז היא זכרה אותה, אומנם רק במעומם, כיוון שלמדה רק שנתיים אתנו.

מאז עברו וחלפו להם 38 שנים ארוכות. חברתי הצליחה להשיג כמה נתונים ממקום עבודתה של המלשינה שלי, אשר שפכו אור על הפרשה. התברר שהיא החליפה את שמה לשם אחר... אינני אדם רע, ונקמני. אני נוטה להאמין שנערה בת 15 יכולה להיות מושפעת ממה שהיא שמע במשפחתה, ומהמבוגרים סביבה; לכל הודאות לא הייתה לה שום דעה פוליטית והשקפת עולם כלשהי. יחד עם זאת הייתי, לו היה לאל ידי, שמה את האישה הבוגדנית מאחורי סורגים. אולם היא לא הייתה היחידה שהתנהגה בצורה הזאת במשך המלחמה. אנו גם לא צריכים לשכוח את העובדה שגם היום, ישנם הרבה מאוד פשיסטים, ואנשי הצלב החץ, שבכורח המסיבות, הפכו את עורם, ונהיו לקומוניסטים, ואף לא חדלו משנאתם את היהודים.

כאן, נגמרים דברי הזיכרונות של אחותי ושלי ממשיכים.

פרק ט

שאלתי את אבי איך הוא הצליח להקים את ביתנו מחדש, ואיך הוא מסתדר להרוויח את הפרנסה בזמנים קטסטרופאליים כאלה. "טוב בני," הוא אמר "תבוא אתי מחר ותראה זאת כמו עיניך." למחרת התלוויתי אליו לעסקים שלו. לקחנו אתנו שתי מזוודות כבדות וסחבנו אותן כל הדרך אל תחנת הרכבת המזרחית, מרחק רב מביתנו. בזמן הליכתנו, שמת לי לב לממדי החורבן וההרס ברחובות העיר. עשרות בתים קרסו עד היסוד, חנויות רבות היו שרופות, שרידים מעוותים ומפויחים של שלדי חשמליות ואוטובוסים חסמו את הכבישים. היינו צריכים להשגיח ולשים לב על צעדינו, מכיוון שגם המדרכות היו הרוסות, מלאי בורות ומכשולים בכל מקום. בקושי יכולתי להכיר את העיר שלנו שפעם הייתה יפיפיה. חבורות מכוערות של המלחמה מרטו את פנייה. אבי סיפר לי שרוב ההרס אירע, לאחר שהכוחות הצבא הרוסיים שסגרו על העיר, שלחו משלחת ניסיונית אל קווי הגרמנים והפשיסטים ההונגריים, כדי לדון אתם על תנאי הכניעה.

המשלחת הזאת נשאה דגלים לבנים גדולים שאפשר היה להבחין בהם ממרחק רב. אלא שבזמן שהם התקרבו אל העמדות של הפשיסטים, הם ירו בהם בצורה אכזרית. גופותיהם הועמסו על אותם הסוסים שהביאו אותם לשם ונשלחו בחזרה לקווי הרוסיים. המעשה הברוטאלי הזה, ללא אה ודוגמה בהיסטוריה, כל כך עורר את זעמם של הרוסים, שהם החליטו בתגובה, להרוס את העיר. מוכרי עיתונים וריזים אצו, רצו ברחובות העיר והכריזו בצעקות רמות את החדשות הטריות:

פצצת אטום הוטלה על הירושמה! הוצאה מיוחדת! פצצת אטום הוטלה על הירושמה!

נראה היה שהבריות שקנו את העיתונים לא היו מזועזעים במיוחד. מאורעות איומים ורווי דם התרחשו בעיתים קרובות בימים ההם, ורק מעטים בין קוראי העיתונים ירדו למשמעות האמיתית של האיום בשימוש הנשק האולטימטיבי הזה. כשהגענו בקרבת תחנת הרכבת, אבי התמקם בחלונה השכור של חנות גדולה. הוא פתח את המזוודות וסידר את תצוגה של הסחורות על ריצפת החלון, שכללו בעיקר מוצרי קוסמטיקה ודברי סדקית. אבי בחר את המקום הזה בקרבת התחנה בגלל שהייתה שם תנועת נוסעים ערה של איכרים שהגיעו מאזורי הספר והביאו אתם סחורות חקלאיות למכירה בבירה. דווקא מכרנו הרבה, אך לכסף לא היה כל ערך. האינפלציה במטבע ההונגרי הייתה שוברת את כל שיאים. המחירים השתנו כמעט מדי יום. האיכרים כבר לא נתנו אימון בשטרות שהופיעו בסכומי עתק של מאות אלפים ומיליוני פנגוז. לרובם לא הייתה ההשכלה לספור במספרים גדולים כאלה. בעתים קרובות אמרו "תן לי שלושה מהשטרות הירוקים ושישה והאדומים." לבסוף בכלל סירבו לקבל מטבע, אלא רק החליפו סחורה בסחורה.

באותו הערב, בזמן הארוחה, אבא גילה את סגור ליבו, וסיפר לנו את מה שקרה בימי המצור. "את הסחורות שראית, לא השגתי בדרך הישרה ביותר. התיידדתי עם החיילים הרוסיים. לאלה היה להם "הרגל מגונה" של פריצה לחנויות וביתן. בשפתם הפעולה הזאת נקראה 'זכרה'. בדרך כלל הם לא עשו את זאת לשם שוד, אלא בעיקר למצוא ליקר כדי להרוות את צימאונם לאלכוהול. הם ירו צרורות אל תוך מנעול החנות כדי לפרוץ לתוכה. לאחר שהם מצאו את מה שרצו, את יתר הביזה השאירו לאחרים. גם אביכם היה בין הבוזזים." הוא התודה והמשיך "במלחמה לא יכולים להיות ג'נטלמנים עדינים וביישניים! אם רוצים לשרוד, ולא למות מרעב, צריכים להיות נועזים ולשכוח את המוסכמות של ימי השלום. אולם כל זה קרה מיד אחרי הימים הראשונים של השחרור. הייתה אנדרלמוסיה מוחלטת, והדרך היחידה לשרוד הייתה הביזה. אתם רואים, יצאנו מהמלחמה הזאת וכל רכושנו היו הבגדים המטונפים על גבינו." הוא המשיך לספר לנו איך הוא ואימא עבדו קשה כל ימי חייהם וחסכו פרוטה על פרוטה, ולא תמיד אכלו לשובה, כדי להבטיח לנו חיים טובים ובית חם. והנה עכשיו, הוא נאנח "אין לנו ברירה אחרת וצריכים להתחיל את החיים מחדש מתוך האפרות." הוא גם סיפר לנו שזה היה מסוכן מאוד ללכת ברחובות בימים הראשונים. אנשים צעירים רבים נחטפו על יד הרוסים, ללא שום הבדלה בין יהודים לאחרים. הם נלקחו למחנות עבודה לאי שם, ורבים טרם חזרו הביתה.

*

החיים חזרו בהדרגה לעיר הפצועה. כדי לנקות את רחובות משברי ההריסות קבוצות עבודה גדולות של פועלים אורגנו על יד הרשויות. מתים רבים היו עדיין קבורים מתחת להריסות, אולם הייתה רק תקווה קלושה, אם בכלל, למצוא מישוהו בחיים. ככל שהימים חלפו החוק והסדר חזרו על קנם. בהתחלה הייתה התלהבות עצומה לגבי המשטר הקומוניסטי החדש. אפילו אלה שנמנו קודם בין חסידיו של המשטר הפשיסטי 'החליפו צבע', ו-הפכו לאדומים! אולם, עם הזמן, ההונגרים הסתכלו על יחידות הצבא האדום, שסיירו ברחובות העיר, בחשדנות ובחוסר איומן בולט. אולם, בסופו של הדבר התעמולה הקומוניסטית ידה הייתה על העליונה. במהרה הוצבו כרזות ענקיות בכל מקום אפשרי אשר קראו למעמדי הפועלים להתאחד, ולטאטא החוצה את שרידי המשטר הפשיסטי. המטרה המוצהרת הייתה לגייס את כל האוכלוסייה כדי לשקם את הארץ מנוקי המלחמה.

ראשון במאי של 1946 נחוגה בגילויי שמחה והתלהבות אדירים. העיר הפכה להיות זוהרת עם אלפי דגלים אדומים. תהלוכות ענקיות וסגנוניות נערכו בשדרת אנדרשי (ANDRASSY UT), אחד השדרות היפות והרחבות של בודפשט, בדומה לשדרת 'שמס אליזה' בפריז. אלפי מפגינים, שלובי זרוע, צעדו בסך, ברוחב של כ-50 איש ואישה בשורה, במשך שעות. הם נשאו כרזות וסיסמאות, דגלים, גם תמונות ענקיות של אבות המהפכה הקומוניסטית: מרקס, אנגלס, סטלין, וגם תמונותיו של רקושי (RAKOSI) ראש הממשלה החדש של הונגריה. התהלוכות הסתיימו בכיכר הגיבורים, היכן שטריבונוה ענקית הוקמה לארח את כל המנהיגים החדשים. הטקס הרב ממדי הזה נגמר עם נאומו של רקושי ושירת ההמנון של ה-'אינטרנציונל'.

חריצותם של הפועלים המסורים למטרה, יצרה פלאים. אחד, לאחר השני הבניינים ההרוסים נעלמו מנוף העיר, ועבודות שיקום בקנה מידה גדול החלו להתבצע. הרחובות נוקו, בניינים חדשים הוקמו, התחבורה חזרה לתפקד וגם בתי הספר פתחו את שעריהם. החיים לאט, לאט חזרו למסלולם הרגיל עבור מרבית תושבי העיר. אולם להרבה אחרים, במיוחד עבור היהודים, המלחמה טרם הסתיימה. איך שהימים עברו והידיעות על השואה, שהגיעו ממקורות שונים, התחילו ולהיות ממשיים יותר, התקוות לראות שוב את קרוביהם וקיריהם, הלכו ונגוזו. הידיעות על שחיטות, על ההרג המוני, על המתה בתא הגזים במחנות ההשמדה של הנצים, לא היו נתפסים כדעת. אף אחד לא רצה להאמין לזוועות אלה, עד שהגיעו עדים, שבדרך נס הצליחו לברוח מגיא ההריגה, או תמונות שהגיעו מאוחר יותר שצולמו במקום, אמתו את הדברים. הזעזוע היה מושלם והותיר את האנשים בייאוש מוחלט. ממדיה המלאים של הטרגדיה האנושית הזאת, שנוצרה עקב המלחמה, נודעו לאומות העולם רק שנים רבות לאחר תום המלחמה. אלה כללו סיפורים של מעשה גבורה, פטריוטיזם והקרבה, מחז, ומאידך זוועות ומעשי ברבריות שקשה לתאר אותם. עדים שנחלצו מהגיהנום, מעשה ידי אדם, סיפרו על מעשי טרור ועינויים שענייהם ראו. הם סיפרו על חיילים וגם אזרחים, שחשבו את עצמם ל-'גזע העליון' של החברה האנושית, שקעו מוראלית כל כך עמוק, שבהשוואה אליהם אפילו החיות הפרא שביערות הג'ונגל, היו ככבשים תמימים.

*

חשבתי שהזמן הגיע לבקר אצל האנשים שכל כך עזרו לי להציל אותי בימי המלחמה, ווארשי ואשתו. אולם כשהגעתי לביתם, לא מצאתי איש. שאלתי את השכנים, איפה אפשר למצוא אותם, אך אף אחד לא ידע לבטח היכן הם נמצאים. אמרו לי כי אולי הם עברו למקום אחר, לפרובינציה. עזבתי בצער והמחשבה שאולי הם נפלו קורבן לטוב ליבם ולמעשיהם האלטרואיסטיים, עוד הוסיפו לעגמת נפשי.

עכשיו הייתי צריך להחליט מה אעשה עם עצמי. תוכניותיי להמשיך ללמוד בבית ספר גבוה היו צריכים להידחות, בגלל שאבי לא היו לו האמצעים לשלם את ההוצאות, למרות שהסטודנטים קיבלו מענקים והנחות רבים. כך שבמקום ללמוד התחלתי לעבוד כשוליה בחנות גדולה של פרוונות לגברות. לא התלהבתי במיוחד לעבוד בפרוונות, אלא שאימי עמדה על דעתה בעניין וטענה כי רוב הפרוונות הם אנשים עשירים ומבוססים, וכדאי לי מאוד ללמוד מקצוע זה. היא אומנם הייתה צודקת, אולם הייתי מאוד רחוק מלהרוויח כסף. בימים ההם, בהונגריה היה חוק לפיו השוליה (המתלמד) היה צריך לעבוד ולהשתלם במקצוע לפחות שלוש שנים. בחלוף התקופה הזאת המסטר היה מוכרח להעמידו בפני מבחן בפני ועדה, כדי לדעת באיזו מידה הוא הצליח ללמוד את המקצוע. אם הוא עבר את המבחן בהצלחה, המסטר היה צריך "לשחרר" אותו ולהעניק לו משכורת מלאה.

המציאות, כרגיל, הייתה שונה. הייתי יותר עסוק בכל מיני עבודות ניקיון ושירותים בחנות וגם באולם המלאכה, מאשר בלימוד המקצוע. פעמים רבות נשלחתי לנקות את ביתו של המסטר ולהביא עצי הסקה לתנורו מהמרתף. למרות הכל הרווחתי כסף טוב מהטיפים (תשרים) שהלקוחות החנות נתנו לי. למרות התנאים הלא טובים הצלחתי ללמוד ולסגל לעצמי הרבה 'מסודות' המקצוע, ואם הייתי ממשיך בכך אולי היה ממני, במשך השנים, פרוון טוב

ומצלחה. אלא שהגורל ייעד לי מטרה אחרת. במרוצת הימים אבי ביסס מחדש את עסקו, וחיינו נמשכו כסדרם, עד שמשוהו בלתי רגיל התרחש ושינה את כיוון חיי.

פרק י'

בחדש יוני 1946, בבוקרו של יום שטוף זיו שמש, בעת שטיילתי עם כלבי הקטן בשם 'פאנג'ל' ברחוב רקוצי הסואן, פגשתי בחברי לכיתה מבית הספר, שלא ראיתיו זמן רב, למעשה מימי לימודי לפני המלחמה. היינו שמחים להתראות וסיפרנו זה לזה את החוויות שעברנו בימים הקשים של המצור. הוא שאל אותי "אז מה התוכניות שלך לעתיד? אתה מתכוון להמשיך בלימודיך בבית ספר גבוה?" "אינני יודע", השבתי לו "טרם החלטתי בעניין". "היית רוצה לבוא אתי למועדון שלנו?", יהיו שם הרבה חברי צעירים מהגיל שלנו, אני בטוח שאחדים מהם אתה גם מכיר. אז בוא, בוא, הוא הפציר בי "אתה תהנה שם". הוא לקח אותי למועדון והציג אותי לחברים שלו. היה נוכח שם גם איש צעיר, כבן-30, את מי שהכרתי כאחד המנהיגים הבולטים של תנועת הצופים היהודיים. (שפורקה בזמן המלחמה). קירות המועדון היו מקושטים בסיסמאות שונות, הן בשפה ההונגרית, הן בעברית, אשר קראו לנוער היהודי להגשים את החלום עתיק הימים, להקמת מולדת לעם היהודי בארץ ישראל.

זאת הייתה הפעם הראשונה שהוצג בפניי הרעיון הציוני. הוריי באו מרקע מחמיר של יהדות אורתודוקסית. במיוחד אימי ניסתה לשמור בבית על המסורת היהודית, על קדושת השבת והחגים. אולם, ככל שזיכרוני מגיע, לא שמעתי מהם מילה על ציוניות. פה ושם, בעיקר בבתי הכנסת, המאמינים אספו מטבעות בקופסאות, כתרומה לקרן הקיימת. אנשים זקנים אפילו קנו אדמה של הארץ הקדושה, לשים אותה בקבריהם. בסופו של עניין, ציון היה רחוק מאתנו. למעשה רחוק יותר מאשר המרחק הגיאוגרפי הממשי מארץ הגולה שישבנו בה. לפעמים אימי הכריחה אותי ללכת לבית הכנסת ולהתפלל. אולם, מאחר ולא מצאתי הרבה גיוון בתפילות, לא היה לי הרבה רצון ללכת לשם, אך בכל זאת הלכתי, רק כדי להשביע את רצון אימי.

שני מאורעות בקשר לדת ואמונה נשארו חרוטים עמוק בזיכרוני; הראשון הוא מהזמן שהייתי בן 11, או 12 וחליתי בצורה קשה. זה קרה כנראה בגלל טוחן בשר חלוד ומלוכלך. לקחו אותי לבית חולים, שם הרופאים קבעו כי לקיתי בהרעלת קיבה חמורה. מחלתי הייתה כה קשה שהרופאים כמעט ויתרו על תקווה להציל את חיי. אפילו לא הכרתי את הוריי בעת שהם שבאו לבקר אותי. אימי כרעה ברך והתחננה לרופאים שייעשו את הכל להציל אותי, ונדרה נדר שאם אבריא, היא תקדיש אותי לשירות האל. הנס אכן התרחש ואני החלמתי. שנה אחר כך אימי רשמה אותי לבית הכנסת המקומי לשיר במקלה. וכן, זה היה מוזר לי לשיר ולהלל את השם וגם לקבל תמורת זה משכורת. המנצח על המקלה שלנו ניצח על שירתנו תוך נפנוף ידיים נמרץ, ולפעמים, דרך אגב, נתן סתירה מצלצלת לילד שהיה מזויף, ומדי פעם גם נתן בעיטות לעושי צרות. בלי מסים הייתי עד לשיחה בין שני מאמינים שישבו קרוב אלינו, בספסלים הראשונים. הם מלמלו את תפילותיהם, אשר היו מדי פעם שזורים בשיחת חולין על ענייני עסקים.

הייתי בהלם. איך זה יכול להיות? אנשים האלה עמדו בפני בורא העולם, וביקשו את רחמי ואת עזרתו, או לפחות את תשומת ליבו לתפילותיהם. אך באותו הזמן, באותה הנשימה הם היו עסוקים גם בענייני חולין! ההתחסדות ההיפוקריטית תמיד הרתיח את דעתי. מזה הפקתי את המסקנה שעבור אנשים רבים בית הכנסת הוא לא יותר מאשר מקום מפגש חברתי. המקרה השני אירע ביום הכיפורים, החג הקדוש ביותר בדת היהודית, כשבני אדם צמים כל היום ועסוקים בתפילות נרגשות. אימא חזרה מבית הכנסת עם עיניים אדומות מבכי. היא הייתה קרובה לעילפון. בבוקר עזבה את הבית במצב רוח טוב למדי. "מה קרה לך אימא?" שאלתי בהדרה. "אה, שום דבר", היא ענתה תוך ניגוב דמעותיה "אני רק מקווה שאלוהים יסלח לי על כל החטאים ועוונות שעשיתי השנה." עד כמה שהיה ידוע לי, לא היו לה חטאים ועוונות. כנראה הפסיכוזה ההמונית (בראותה שגם אחרים עושים כך) השפיעה גם עליה. אם זו הייתה אמת או לא, היא הייתה אמורה להאמין, ולהשלים בכך, שהיא הייתה בעלת חטאים...

חוויות כאלו ואחרות העלו בנפשי קושיות רציניות, והשפיעו רבות על הלך מחשבותיי. חושבני שהייתי יותר נאמן לזהותי היהודית, מאשר לדת. יוצא מכך שהיה זה אך טבעי שיכולתי להזדהות בקלות יתרה לרעיונות של הציונות והסוציאליזם בסביבתי החדשה. שם התנועה היה "השומר הצעיר". זו הייתה תנועה יהודית, חלוצית וסוציאליסטית שמטרתה היו; לארגן את הנוער היהודי בכל ארצות הגולה, להחזיר לתודעת חבריה השקפת עולם חדשה, ולבסוף להכין אותם לעליה ולהתיישבות בארץ ישראל. מצאתי אוירה לבבית מאוד במועדון.

לבשנו חולצות כחולות, שרנו ורקדו הרבה וקראנו האחד לשני חברים. הם הזמינו אותי לחזור ולבקר שוב ולהשתתף בפעולות שלהם. הייתי יותר משבע רצון מהרעיון, ומאותו יום והללה הפכתי להיות חבר קבוע במועדון.

הפעילויות שלנו היו מאוד דומות לאלה של הצופים, אך נתנו יותר דגש ללאומיות היהודית ולעקרונות הסוציאליזם. היו לנו מפגשים רבים בהם שמענו הרצאות מהמדריכים שלנו על מטרות ועל האידיאולוגיה של התנועה. "הביטו חברים", נאמר לנו באחד ההרצאות האלו "כדי שאנו נהפך לאומה של ממש, אנו היהודים צריכים לעבור שינויים רדיקלים ויסודיים במבנה החברתי שלנו. רוב היהודים בגולה עסקו במקצועות חופשיים, כגון; מסחר, שידוכים, תיווכים, עורכי דין, רפואה, וכו'. אולם רק מתי מעט היו עסוקים בעבודות בבתי חרושת, במפעלים, וכפועלים בחקלאות." והוא המשיך, "אנחנו צריכים את הפירמידה הזאת בחיי החברה שלנו להפוך על ראשו! עלינו לשאוף לאומה שבייסודה יהיו מעמד העובדים, החקלאים, עובדי החרושת וכו'. באמצע צריך להיות מעמד בעלי המקצוע של ה-צ'וורון הלבן", היינו הפקידות ואנשי השירותים, ולמעלה ההנהגה והממשלה. ללא השינויים ההכרחיים האלה אנו לעולם לא נוכל להיות אומה בריאה" הוא סיים.

לעיתים קרובות קיימנו סימפוזיונים ודנו בעיות השנויות במחלוקת בחברה. שמענו הרצאות על התיאוריות של מקרס ואנגלס, וצטטנו מאמירותיהם המפורסמים. גם שוחחנו על הרעיונות של השיתוף וחיי החברה, דברים שהיו בשבילי, בימים ההם, לא יותר ממילים נשגבות. לומר את האמת, עד אז נתתי מאט מאוד מחשבות, אם בכלל, לנושאים פוליטיים. אני גם מעזי לומר שהייתי בור בשטח זה.

במשך הימים הבאים קשרי עם התנועה הלכו והתחזקו יותר ויותר. אמרתי להוריי שבדעתי להשתתף במחנה הקיץ שיתקיים בקרבת העיר בדברצן (העיר השנייה בגודלה בהונגריה). לא הייתה להם התנגדות מיוחדת בנדון, כיוון שפעמים רבות יצאתי בעבר למחנאות עם חברת הצופים. כך, שמתיהו באמצע חודש יולי נסענו ברכבת, עם כל חברי המועדון, שמנע כ-30 צעירים וצעירות, לדברצן. בתחנת הרכבת של העיר חיכתה לנו עגלה גדולה, רתומה לשני סוסים אצילים. אמרנו שלום יפה לעגלון ועלינו לעגלה שלקחה אותנו, בדרך עפר ארוכה לחווה, שהייתה מרוחקת כ-10 ק"מ מהעיר. דרכנו עברה דרך שדות תירס גדולים. לאחר נסיעה של כחצי שעה הגענו לחווה שהייתה מוקפת בעצי צפצפה גבוהים. החווה כללה מבנה אחד ישן, חד-קומתי למגורים, אורווה, וחצר אחורית רחבת ידיים, בה התרוצצו סוסים, סייחים, פרות, עזים וגם כמה חזירונים. היה שם גם אסם תבואות עם הרבה עופות, וברווזים ואווזים מקרקרים בתוכו. במרכזו של החווה עמד באר עמוק שאת מימיו היינו צריכים לדלות עם חבל ארוך, בעזרת דלי עשוי מעץ. כל הנוף היה אופייני לאזור השפלה הגדולה ההונגרית, שנקרא 'הורטובג'

(HORTOBAGY), מקום בו נולד פטופי המשורר הגדול של הונגריה, אשר תיאר באחד השירים היפים שלו את המקום הציורי הזה (ראה בסוף הספר).

אני גדלתי בעיר גדולה, בתוך ההמולה ורעש של מכונות דוהרות, חשמליות מצלצלות, אוטובוסים צופרים והמוני עוברים ושבים אצים, רצים ברחובות. השקט והשלוה הפסטורלית של החווה היו מוזרים לי. היה חם מאוד והרווינו את צימאוננו מהמים ששאבנו מהבאר. לאחר שסידרנו את חפצינו, וניקינו את מקום מגורינו, עשינו הכרה עם בעל המקום, הדוד גאבור (GABOR). האיש, בעל הומור בריא, היה איכר בגיל העמידה ובעל כרס ראוי לשמו. היו לו לחיים אדומות, ובפיו מבטא כפרי מוזר שהיה לנו קשה להבינו. בערבים היו לנו שיחות ארוכות עם המדריך החדש שלנו בשם ויטה (VITA), לגבי תוכניות העבודה העתידיות שלנו בחווה. "אנו יודעים", ויטה פתח "שרובכם טרם התנסיתם בעבודות חקלאיות ולא חייבתם בכפר וכנראה שגם לא עבדתם עם בעלי חיים. מטרננו היא ללמוד חקלאות וגם להתרגל לעבודות אלו. אנו תקווה שבקרוב נהיה בדרכנו לפלשתינה ונתחיל בחיים חדשים הקיבוץ, שם בוואי נודקק לכל מה שנלמד פה בחווה."

בימים הבאים ויטה העיר אותנו השכם בבוקר. כמה מאתנו נשארנו בחווה, כדי להאכיל את בעלי החיים ולבצע את עבודות הבית והבישול, השאר יצאנו לעבודה בשדות על גבי כרכרה. במשך כמה ימים קטפנו תירס. זו הייתה עבודה קשה, שוברת את הגב וגם משעממת, אולם התגברנו על השעמום על ידי שירה, שיחות בינינו וסיפרנו בדיחות אחד לשני. לפעמים ערכנו תחרויות מי בינינו יכול לאסוף הכי הרבה קלעי תירס. אחר הצהריים חזרנו לחווה עייפים ורעבים, אך במצב רוח מרומם. בדרך הביתה קטפנו כמה אבטיחים גדולים מהשדות וזרקנו אותם אל תוך הבאר. שמענו את ההדים הרועמים על קירות הבאר כשהאבטיחים הנופלים פגעו במים. כבדי משקל ככל שהיו הם חזרו שוב לצוף על פני המים. בערב 'דגנו' אותם החוצה בעזרת הדלי. הם היו אדומים, מלאי מיץ וקרים כאילו היו בתוך המקרר. לא אכלתי כאלה טובים מאז.

לאחר שסיימנו לאסוף את התירס עברנו לחלקת הירקות. כדי להגיע לשם היה עלינו לחצות את השדות של הכפר השכן. על כתפינו העמסנו את כלי העבודה שלנו: מעדרים, אתים וקלשוניים. לעתים קרובות משכנו את מבטיהם התוהים של האיכרות, בנות המקום. שמעתי אימא אחת אמרה לבתו "הביטי מריה, היהודים האלה עובדים בשדות!" היה זה, אני מניח, מראה תמוה ובלתי שכיח עבורן. לאחר העבודה, בדרך כלל, נהננו, קראנו ושיחקנו קלפים. היו הרבה לילות חמים בהם הקמנו מדורות בחצר וישבנו לידן עד מאוחר. שילבנו ידיים, שרנו וסיפרנו צ'יזבטים רבים.

האכלנו את גחלים הלוחשים של האש עם זרדים יבשים. לפעמים גם נרדמנו ליד המדורה, מחבקים אחד את השני עד שטיפות הטל הצוננות העירו אותנו.

כמובן, בהיותנו בגיל ה-'טיפש עשרה', ביצענו הרבה תעלולים של שובבות. זוכרני שהייתה בינינו צעירה ג'ינג'ית בשם 'היסטי'. את שם הכינוי הזה נתנו לה בגלל פחדנותה היתרה. לעתים קרובות אהבנו למתוח אותה. יום אחד הכנו לה 'הפתעה'. אמרנו לה שהיא קיבלה חבילה מהדודה שלה. זאת הייתה חבילה די גדולה, קשורה בסרט כחול לקישוט. הצצנו מהחדר הסמוך איך שהיא פתחה אותה, בהוציאה קופסא קטנה מקופסא גדולה יותר, עד שהיא הגיעה לקופסא הקטנה ביותר. כשהיא פתחה אותה צפרדייה גדולה וירוקה קפצה ישר לאף שלה. מעשה קונדס אחר היה למרוח משחת נעליים שחורה על פניהם של החברה הישנים. כל בוקר שהתעוררנו הבטנו בתדהמה על פרצופים ועל השפמים השחורים, וצחקנו עד שהתפקענו מצחוק.

*

הקדשנו זמן רב ללימוד השפה העברית. תמיד היו לי אוזניים טובות וגם סקרנות רבה ללמוד שפות זרות. בבית ספר הייתי תלמיד החביב על המורה שלנו לגרמנית. אולם השפה העברית היה אגוז קשה מדי לפיצוח עבורי. זוכר את עצמי, הולך אנה ושוב עם רשימה של כמה מילים בידי, ומנסה ללמוד ולזכור אותן. אולם הן לא נכנסו לראשי. לאחר זמן התייאשתי והמשכתי ללמוד רק אנגלית, שפה שהייתה חביבה עלי ונכנסה לי בקלות בראש. יום אחד הייתי צריך להשתמש במילוני האנגלית-הונגרית, אך לא מצאתי אותו בשום מקום. הפכתי להיות מיואש ושאלתי כל אחד אם ראה את המילון, אבל אף אחד לא ראה. מספר ימים לאחר מכן, ויטה קרא אותי הצידה ושאלני האם מצאתי את המילון האנגלי שלי. "לצערי, עדיין לא" אמרתי לו. "עכשיו תשמע חבר, זה אני שלקחתי אותו." "אתה?", שאלתי אותו נדהם "למה?" "מהסיבה הפשוטה ביותר, כי אני רוצה שתלמד עברית" "כן, בהחלט גם אני רוצה, אבל זה מאוד קשה לי." "כולם מסדרים עם זה, ואם אתה תקדיש לכך את אותו המרץ שאתה מקדיש לאנגלית, גם אתה תצליח." והמשיך "אני בטוח שתתבייש בזה שבעת שנגיע לארץ, כולם ידברו עברית רק אתה לא. מה דעתך?" הוא ניגש לארון שלו והוציא מהמגירה את המילון שלי. "אני מחזיר לך אותו, אבל עליך להבטיח שתלמד עברית, בסדר?" "אני מבטיח לך, ויטה, בחן צדקי" אמרתי במבוכה, ביודעי שהוא עשה את המעשה הנכון.

ויטה, המדריך שלנו, היה איש רציני ואינטליגנטי. היה לו מבנה גוף חסון, קומתו הייתה בינונית, וקווי פניו היו קשוחים. בדרך כלל הוא לא כל כך הקפיד על הופעתו החיצונית. בגיל 26 כבר גמר אוניברסיטה, הקרין סמכות רבה וזכה לכבוד מכל אחד מחברי הקבוצה שלנו. תמיד דיבר בקול שקט ורק לעתים רחוקות איבד את סבלנותו. בערבים הוא נתן לנו הרצאות אל תורת המרקסיזם, שנקרא בפיו 'הדיאלקטיקה המטריאליסטית' וגם על נושאים אחרים. "הד. מ." הוא פירש, "היא גישה פילוסופית למציאות, שמקורה בלימוד התיאוריות של מרקס ואנגלס. לפי התפיסה שלהם כל דבר בעולם הוא בתהליך של התהוות וחידולון. לפי כך שום דבר לא קבוע, אלא חולף ומתחלף. כל דבר כולל בתוכו צדדים מנוגדים, והמתח שנוצר מהווה כוח מניע, אשר בסופו של דבר משנה את צורתם, או מפרק אותם."

לפי תורת ד.מ. "הוא המשך, "לא קיים דבר כזה כמו 'מזל', או 'מקרה'. אנשים רגילים לומר 'פגשתי אותו במקרה', או 'היה לי מזל שמצאתי אותו בבית', או 'הוא נדרס במקרה על ידי מכונית'. מה שאנחנו מכנים כמקרה, זה למעשה השתלשלות של מאורעות והתוצאות שלהן. לדוגמה אם אני אומר שאני במקרה נדרסתי על ידי מכונית, זה לא היה בגלל שמישהו, או אלוהים רצה שאני אדרס, אלא זה קרה הודות לעובדה, שברגע המסוים הייתי בדיוק במקום כשהמכונית הגיחה לעברי. היות ולא הייתי מספיק זהיר והנהג לא היה יכול לעצור בזמן, המכונית דרסה אותי. לכן זה לא היה מקרה, או חוסר מזל, אלא תוצאה של מאורעות שהשתלבו זה בזה." הוא סיים. לא יכולתי לטעון שהבינונית את הכל הנאמר בהרצאותיו, אבל עובדה היא שאחרי כל כך הרבה שנים אני עדיין זוכר אותם. אחרי ההרצאות היו בינינו בירורים ארוכים בנושאים הנדונים. אם מישהו מבחוץ היה 'במקרה' מאזין לדברים, הוא לבטח היה חושב שפה מתנהל ויכוח לא בתוך קבוצה של עובדי אדמה פשוטים, אלא בין חברי אקדמיה מלומדים. בכל מקרה למדנו הרבה מהרצאותיו; הם פתחו לפנינו אופקים חדשים.

*

בערב אחד, לפני שהלכתי לישון, ניגשתי לחדרו של ויטה ודפקי על דלתו. "כן, מי זה?" הוא שאל "זה אני, זאב" "תיכנס בבקשה". נכנסתי ומצאתיו שקוע בקריאה. "רצית משהו?" הוא שאל והניח את הספר מידו. "כן, ענית "בזמן האחרון מסתובבות כל מיני מחשבות מוזרות בראשי, ואם זה לא מפריע לך הייתי מבקש לשוחח אתך עליהן." "אז שב בבקשה, במה העניין?" "זה בנושא ההרצאות שלך על הדיאלקטיקה המטריאליסטית" "אז מה הבעיה שלך?" "שאלני. "וכן, נראה לי כי התורה הזאת מטיפה לאתזים, זאת אומרת על כפירה במציאות של אלוהים." "באופן

מוחלט! " בא תשובתו "הד. מ. שוללת את קיומו של האל, - כל אל, לא רק של היהודים." הוא אמר והמשיך "אך דרך אגב, ישנן עוד תריסר, או יותר דתות בעולם, וכל המאמינים בהן משוכנעים שהדת, האמונה, והאלוהים שלהם הם האמיתיים והכנים ביותר."

"אז איך אתה מסביר את קיומו של האל, את הטבע מסביבנו ואת סודות היקום?" הוא הרבה לזמן מה, כאילו הוא שקל בדעתו את מידת התבונה שלי, ואחר כך אמר "הבט, בעולם שלנו הכל מקורו בחומר. אנחנו, האנושות, עולם החי רק חלק זעיר מהעולם, וישנם עוד עולמות ביקום שאנחנו עוד לא יודעים עליהם." "אם כך, הקשתי "מה פירוש של כל זה אם אין אלוהים?, מה התכלית של קיומנו?, מה הם הכוחות שמנעים את היקום?, למה העצים מניבים פרי, והפרחים פורחים במיליוני צורות וצבעים? האפשר למצוא הסברים על האהבה ואל רגשות בתורת הד.מ.?" שאלתי. "אה, בחורי, אתה שואל שאלות שאפילו המלומדים והפילוסופים הדגולים ביותר היו מתקשים למצוא להן תשובות מתאימות. עם זאת, אני סמוך ובטוח שבסופו של הדבר, המדע ימצא תשובות מדויקות ופתרונות לכל הנושאים האלה. למשל, כבר היום אנו יודעים בדיוק מה גורם לעצים לגדול ולתת את הפרי, ולמה הפרחים פורחים, ומה הסיבה שכדור הארץ מסתובב על צירו. באשר לאהבה ולרגשות, מוכרחים להיות גם כן הסברים מדעיים, אומנם אני מודה, כי הם בוודאי עדינים, מורכבים וקשים להגדרה. איך שלא יהיה, לדעתי, אין, ולא קיים אלוהים בצורה ובגוף שדומה לבני אדם. לפי תורת הדת, או התנ"ך, אלוהים ברא את האדם לפי צלמו, כמו אני ואתה, אלוהים ששולט בעולם וביקום ורואה הכל...? שטויות!" הוא קרא "אלוהים הוא יצור של המוח והדמיון האנושי, וזה הכל!"

"הבט ויטה, אני עברתי סכנות רבות, הייתי יכול הרבה פעמים למות בזמן המלחמה. איך אתה מסביר את זה עם הדיאלקטיקה?" הוא הרים את קולו ואמר כמעט בכעס "אבל אתה שרדת! יכולת למות עם כל המיליונים אשר עונו והומתו במחנות הריכוז של הנצים. האם הם לא היו ילדים של האל שהתעלם מהם? ומה עם המיליונים אשר לחמו ומתו במלחמות אין ספור במשך ההיסטוריה האנושית? ומה עם אותם העניים מוכי הגורל שמתים מרעב, סובלים ממחלות אימויות שלא ניתנים לרפא אותן בארצותיהם מוכי בצורת? ומה אם אותם האלפים שנשרפו לאפר על ידי הפצצה האטומית? האם הם כולם היו כופרים ופושעים? אתה מאמין בזה?" הוא שאל, ובקולו הבחנתי בזעם עצור.

"אם כן, אתה בכלל מאמין במשהו?" הקשתי עליו "במה אני מאמין?, אה, במה אני מאמין?" הוא הרים את אצבעו "שאלה מצוינת. ראשית אני מאמין שבני אדם צריכים להשתמש בשכל שלהם כדי לפתור את בעיותיהם, ולא לא להיות תלויים באיזה גורם, או כוח מיסטי, מגי, או שמימי שיעזור להם לפתור את בעיותיהם וצרותיהם. שנית, אני מאמין באדם, ביכולתו להתקיים, ליצור, ללמוד ולהתקדם. למלא את חייו ביופי, בחן, בחוכמה ובתרבות. אנחנו צריכים לתת אימון ביכולתנו לשפוט, לתפקד, להתנהג בצורה הולמת, ולהתייחס לזולת בכבוד. לא הפחד מאלוהים צריך להיות הגורם שמדריך את מעשינו ואת התנהגותנו, אלא הכבוד האנושי צריך להיות המניע לכך. כל אחד מאתנו צריך להגיע למסקנה שאם אנחנו רוצים להיות בעולם טוב וצודק יותר, עלינו למצוא תחליף לאלוהים."

"האם הנך סבור שזה אפשרי?" שאלתי אותו "אולי לא בדור שלנו. הדת כל כך מושקעת עמוק בליבותיהם ובראשיהם של הבריות, שזה קשה מאוד לשנות. זה קל יותר להיות תלוי באלוהים, מאשר לנתח דברים בצורה הגיונית. בדרך כלל בני אדם לא אוהבים לחשוב עמוק מדי. אם יוצא לך לדבר עם אדם בעל אמונה דתית, ותשאל אותו שאלות חשובות וקרדינאליות, קרוב לוודאי שלא תקבל תשובות ישירות ומניחות את הדעת. תשאל אותו איפה היה אלוהים בעת שהגרמנים ועוזריהם שחטו מיליוני יהודים, בטוחני שתקבל תשובות מתחמקות ולא מחייבות. אחדים מהם יגידו לך שזה היה רצונו של האל, או אולי יגידו לך שאל לנו לבחון את דרכיו ואת מעשיו של האל בשמיים, כי הם בלתי ניתנים להבנת אנוש..."

"האם אינך סומך על כוח האמונה?" המשכתי לשאול אותו. "בהחלט", הוא השיב ושקע במחשבה עמוקה והמשיך "האמונה היא עניין חשוב אם היא מבוססת על ההכרה, על השתכנעות, אך לא על מיסטיקה, על צביעות ובניית ארמונות בחול. גם לי יש אמונה, שלנו היהודים תהיה לנו ארץ ומולדת משלנו, מדינה ריבונית ועצמאית. יהיו לנו חוקים משלנו וצבא משלנו, כמו לכל האומות בעולם." "מה בדבר המסורת? האם להתייחס אליה כדבר מיושן ומיותר?" המשכתי לאתגר אותו. "לא!, לא למינה ולא מקצתה! עלינו לכבד את אבותינו. לנו היהודים ישנה היסטוריה עתיקת ימים של אלפי שנים. עברנו משופעת במעשה גבורה רבים, אולם" הוא הרים את קולו "הזמנים משתנים. מה שהיה טוב ונכון במשך שנים רבות, לא בהכרח שיהיו גם טובים היום. מחשבותינו צריכות לזרום בחופשיות, לפי הצרכים של היום ולא מאובנות בחישוקי הדת. במילים אחרות; לכבד את המסורת—כן, להיות כבול על ידה—לא!"

"ובכן, ויטה, אני מודה לך מאוד על הסברך המקיפים והמחכימים. זאת הייתה עבורי ממש חוויה לשוחח אתך. אולם, שלומר את האמת, אני עדיין מבולבל ומלא ספקות." הוא הניח את ידו על ידי ואמר "אתה לא היחידי, גם לי יש ספקות, אך עלינו לחשוב בהגיון ובצורה אנליטית." עזבתי את חדרו וחזרתי אל המגורים שלנו. שכבתי על מיטתי

והתבוננתי ארוכות בחלון, אל הלילה הקיצי שטופת אור הירח. המשכתי להרהר על כל הדברים שהוא אמר, עד השינה התגברה עלי.
לאחר חודשיים של הכנה לחיי החלוציות, חזרנו לבודפשט, שזופים, מחוזקים פיזית ונפשית ומוכנים לעליה שלנו לארץ. ויטה לא בא אתנו. דרכנו נפרדו. הוא נשאר בחווה כדי לקבל קבוצה אחרת של חלוצים. פגשתי בו שוב רק לאחר שנים רבות בישראל.

אחותי, רוז לא לקחה חלק בפעילות שלי עם התנועה הציונית. היא הייתה עכשיו כמעט בת שבע עשרה, נערה בשלה ויפיפיה. לעת זה גם כל המריכות הילדותיות בינינו נעלמו לגמרי, כאילו הם לא היו מעולם. היא עבדה ולמדה שוב בסטודיו גדול לצילומים, כדי להיות צלמת מקצועית. הוריי לא נתנו לה את מידת החופש, כמו שנתנו לי. יום אחד באתי הביתה עם החבר שלי מהתנועה בשם יצחק. הוא היה מבוגר בשנתיים ממני. הצגתי אותו לאחותי, ונראה היה לי שנוצרה משיכה מיידית בין השניים. הם המשיכו לצאת ביחד לאחר מכן. יום אחד יצחק בישר להוריי שהוא מאוהב באחותי, מוכן לשאת אותה לאישה ולקחת אותה לפלשתינה. בהתחלה הוריי הסכימו לרעיון החתונה ביניהם, בגלל שיצחק היה בחור יפה תואר, משכיל, בעל נימוסים טובים וטבע נוח. אולם כשהדבר נהפך לרציני, ועזיבתה עמדה על הפרק, אימי פשוט הראתה ליצחק את הדלת. "אתה לא תיקח את בתי לפלשתינה," אמרה אימי תוך ניגוב דמעותיה, "אם אתה רוצה להתחתן אתה, אני מסכימה, אך לעולם לא תיקח אותה ממני." חברי עמד בפני מבחן חזק. מה היה יותר חשוב עבורו, אחותי או ציונות...? אחרי התלבטויות קשות בדילמה הזאת, התברר שהוא היה יותר ציוני מאשר מאהב. הוא נפרד מאחותי ואמר שלום להוריי ולא בא יותר אל ביתנו. אחותי בכתה, ובכתה כי מאוד אהבה אותו. המסכנה, כל פעם שבהתאהבה במישהו היא נעזבה לנפשה. אלא שום דבר לא עזר בגלל שאימא הייתה מאוד קשוחה בדעתה בעניין. גם אבי, שלמרות שגם הוא חיבב מאוד את יצחק, היה תמים דעות עם אימא. חששתי שגם אתי יהיה אותו המצב, אך כיוון שאני הייתי בן, והוריי היו רגילים להיעדרויות התכופות שלי מהבית, הם דאגו לי פחות. ללכת לפלשתינה היה צעד קשה ביותר עבורי. נאבקתי ימים ולילות רבים בתוך עצמי לגבש החלטה בנושא. זו לא הייתה להיות אמורה החלטה קלה; מצד אחד הייתה משפחתי שנוצלה באורך פלא מזוועות המלחמה. הונגריה, ארץ מולדתי, נופיה, ההיסטוריה והשפה שלה. ומאידך הייתה העובדה הברורה, שלנו היהודים, מיעוט נרדף, שנוא ומבוזה, לא יהיה עתיד בארץ הזאת, אלא אן כן ניבלע וניטמע באופן מחלט לתוך האוכלוסייה המקומית. גם במקרה קיצוני כזה אין ערבות שאי שם בעתיד, האנטישמיות והפשיזם לא ירימו שוב את ראשם, והנאמנות של היהודים שוב לא יעלה על הפרק.

בסביבתי החדשה, בתנועה הציונית, סיגלת לעצמי השקפה חדשה על היהדות: לא עוד אנשים נדכאים, חלשים, טיפוסים ללא עמוד שידרה שפוחדים אפילו מהצל של עצמם, אלה בני אדם שיש להם בטחון עצמי, גאים בעצמם שהחליטו להשיג להם מולדת, בה יוכלו לחיות חיי חופש ללא פחד ואפליה. אם כן הגורל נחרץ. זהו זה. ההחלטה הסופית התגבשה בראשי; אני הולך!

כשהיום הנסיעה והפרידה ממשפחתי הגיע, וכשעמדתי ונפרדתי, תוך עצבות ודמעות ממשפחתי, בתחנת הרכבת העמוסה, אמרתי להם "אבא ואימא, אל תהיו מודאגים. אני נוסע עכשיו לפלשתינה ומקווה שהכל יהיה בסדר, ואז גם אתם תצטרפו אלי לקיבוץ." אילו הייתי יודע אז שלעולם לא אראה שוב את הוריי, לבטח לא הייתי נותש אותם. אך אומרים "שאנו לא יכולים לחזות את העתיד." עליתי על הרכבת שאחרי זמן מה יצאה את התחנה. עזבתי מאחרי את משפחתי ואת ימי ילדותי.

פרק י"א

היו על הרכבת כ-100 צעירים וצעירות וגם כמה מבוגרים, המדריכים והמדריכות שלנו. הוזהרנו להתנהג בצניעות, כדי לא לעורר שום תשומת לב מיותרת עלינו. גם נאמר לנו כי שבעת שהרכבת שלנו תעזוב את אדמת הונגריה ותיכנס ליוגוסלביה, נפסיק לדבר בינינו הונגריה, אלא רק עברית, שפה שספק ומישהו יבין אותה. בסובוטיצה, עיר גבול יוגוסלביה, הקטרים הוחלפו ונטורי גבול יוגוסלביים עלו על הרכבת. הם בדקו את הכרטיסים שלנו וניראה שהכל היה בסדר. לא ידעתי אז שכל הפעולות שלנו בקשר לעלייתנו ארצה, מומנו, הוכנו, ואורגנו מראש על ידי מוסדות ההגנה, עם שיתוף פעולה של הסוכנות היהודית וארגון הג'וינט העולמי.

מצב רוחנו היה גבוה כל עת שהרכבת נסעה בטריטוריה היוגוסלבית. היות שהידע שלנו בשפה העברית הייתה חלשה מדי, 'שוחחנו' בינינו בשימוש בפרקי שירה מהרפרטואר של השירים שידענו אז. הקשקושים של ה-'אברקה-דברקה' עוררו גיחוכים חנוקים, וקשה היה לנו להתאפק מלפרוץ בצחוק. עד במהרה הגענו למבואות של העיר זגרב (ZAGRAB) עיר השנייה בגודלה ביוגוסלביה. שם ירדנו מהרכבת והמשכנו את דרכנו במשאיות שלקחו אותנו למחנה מעבר גדול למעלה בגבעות מהן נשקפה העיר. היו שם מספר רב של מבני פח, ובכך גם צריפים. השירותים במחנה היו מינימליים. אינני זוכר הרבה משהותנו במחנה זה, בלבד שהיה שם קר, רטוב ונוראה משעמם והבוץ בחוץ הגיע עד הברכיים.

אולם, אפיזודה אחד, מעט מביכה, נשארה חרוטה בזיכרוני משהותנו במחנה זה. במבנה ענקי, ששוכנו בו לפחות מאה אנשים, השכנים הקרובים שלנו היו משפחה רומנית. ליתר דיוק אימא וביתה היפיפיה. ניסיתי לפלרטט עם הנערה מבלי לדעת מילה ברומנית, אולם היא, לצערי, לא ידעה שפה אחרת. היא הייתה יפיפיה לטינית אמיתית, בעלת סקס-אפיל של חתולה סיאמית: עיניים גדולות ובורקות, ריסים ארוכים, לחיים אדומות ושפתיים חושניים. היא הייתה מיפה את עצמה ומתגדרת לפנינו ללא בושה. מתי שהיא סרקה את שערתיה הארוכות, השחורות כעורב, הרגשתי שלאחץ הדם עולה בראשי. היא כנראה הייתה מבוגרת ממני. לחיזוריים הכושלים שלי אליה היא הגיבה בצחקוקים רמים ואמרה מילים כמו

"COPILO BON COPILO" "ילד, ילד טוב". לבסוף ויתרתי והשארתי אותה לאימא שלה. אז נזכרתי באמרה הישנה שנערו מעדיפות בחורים מבוגרים מהן.

בילינו בערך חודשיים במחנה זגרב, וחיקינו לעוד עולים שיגיעו. זאת בגלל שהיה צריך להשלים מכסה מסוימת למלא את האונייה. אך לבסוף, היום של המיוחל הגיע. שוב עלינו על משאיות והועברנו לתחנת הרכבת, שם חיקו לנו קרונות משא. זה היה בערך בסוף חודש אוקטובר 1946. ירד ברד מעורב בפתיית שלג ורעדנו מקור. הרכבת טיפסה לאיטה למעלה באלפים הדינריים. אחרי יום, או משהו של נסיעה באזור ההררי, התחלנו לרדת כלפי הים האדריאטי, בכיוון עיר הנמל ספילט (SPALATO). מהדלת הפתוחה של קרון ראינו מראה נוף מדהים ביופיו נגלה לפנינו. זה היה אחד המראות היפים ועוצרי הנשמה שאי פעם ראיתי בחיי. בשעה שהרכבת ירדה, בפיתולים גדולים כלפי מטה, הבחנתי בעיר הנמל מרחוק, עם גגותיה האדומים, והאוניות שעגנו בנמל שנראו מרחוק כמו צעצועים. ברקע של כל הפנוראמה היפיפיה הזאת הופיע לנגד עינינו הים. האופקים שלה נסתיימו בקווי הרקיע הכחולים, בגוויי אינדיגו. זו הייתה הפעם הראשונה בחיי שראיתי את הים. בילדותי ראיתי הרבה סרטים וקראתי על הרפתקאות בים. אולם עד הרגע זה הים היה קיים רק בגדר של חזיון בעיני רוחי. בין יתר הסיבות שעזבתי את מולדתי הייתה שאיפה לגלות אופקים חדשים ולראות ארצות רחוקות שלא ידעתי עליהם. גם פלשתינה, ארץ היעד שלנו הייתה משהו בלתי ברור ובלתי מוגדר בדמיון שלי. ולמרות ששמענו ושרנו הרבה על הארץ המובטחת, על הקיבוצים, על השממה, היה לי קשה לדמיין את המקומות האלה.

בראשון לנובמבר 1946 עלינו לאונייה בנמל קטן הנקרא שושק. האונייה הייתה אוניית משא ישנה, בת 4000 טונה, שהובילה בעבר פחם לאנגליה. שמה החדש 'כנסת ישראל' הוסתר על ידי יריעות ענקיות של קנבס, עד הגעתנו לחופי האץ המובטחת. האונייה בלעה לאיטה את מטען האנושי שלה בבטנה הענקית, איש לכל טונה שלה. יחד עם 4000 איש ואישה, מכל הגילים וממוצאי ארצות שונות, נדחסו פנימה לתוך דרגשים עשויים מעץ, כמו כיכרות לחם במאפיה. אונייה אחרת עגנה לידינו. היא הייתה קטנה יותר משלנו (רק 250 טונה). שמה החדש היה 'אנסתזיה' גם היא שמשה קודם כאוניית משא, החל מהימים של מלחמת העולם הראשונה. גם בה נדחסו 250 נוסעים, רובם חלוצים צעירים. אולם אונייה זאת, דרכה לא צלחה כבר בראשית הפלגתה. היא עלתה על סרטון סמוי, ליד אי קטן, נפגעה בירכתייה והתחילה לשקוע. אונייה זרה שעברה לידה באה לעזרתה. הנוסעים הועברו בחזרה לשטח יוגוסלביה, אך לבסוף הצטרפו אלינו. לאחר יום, או משהו, של המתנה טוחנת עצבים, כשהכול כבר היה מוכן, שמעתי את שמנועי האונייה התחילו לעבוד. זה היה סימן טוב וכל אחד על האונייה שמח. אחר כך שמענו את שקשוק הגלים בעת שהאונייה יצאה את הנמל.

בתוך בטן האונייה האוויר היה דחוס ומחניק. לכן, כל זמן שרק יכולתי עליתי על הסיפון כדי לשאוף אוויר צח. הים היה גבה גלים ורוחות קרות נשבו מעל הסיפון. שמתי לב שהיו גם תורנים ומפרשים נוספים על האונייה, במקרה שהמנועים לא יוכלו לעבוד. מהמדריכים שלנו קיבלנו הוראות מה לעשות ואיך להתנהג בעת חירום, או במקרה שהבריטים יגלו אותנו. קיבלנו הרבה מנות של שימורים (עודפים מהצבא האמריקאי) אשר כללו בעיקר גבינות מלוחות, ובשר מתוק...איכסה! המלאי של מי שתייה שהיה מחסני האונייה נגמר במהירות ונוצר מחסור חמור במים. האוויר המלוח של הים, והמזון המלוח עוד הגבירו את צימאונינו. לפני כן לא יכולתי אפילו לדמיין איך אפשר להיות כל כך צמא בתוך כמויות ענקיות של מים (של הים). על הסיפון היה מתקן פרימיטיבי של המתקת מי ים. היינו צריכים לעמוד בתור כדי להשיג מעט מהמים המותפלים האלה, אך הטעם שלהם היה טפל, כמו של תרופה, וגם לא הרפה את צימאונינו.

הפלגתנו הייתה יחסית נוחה כל זמן שהאונייה שטה במצרי הים הפנימיים. אולם כשיצאנו לים הפתוח, מזג האוויר הפך להיות סוער והים נעשה פראי. הגלים המקציפים טלטלו והקפיצו את האונייה כמו צעצוע. בהתחלה זה היה די משעשע. זוכר אני שעמדתי עם חברי בקדמת האונייה והסתכלנו על הים הרוגש. החרטום עלה וירד וחרש את הגלים הזועמים. הייתה לנו תחושה כאילו נוסעים ברכבת גלים בפרק השעשועים. הסערה המשיכה להתגבר והרוחות החזקות הרביצו בגלים, אשר שטפו את הסיפון בכוח רב. רב החובל של האונייה ציווה עלינו לרדת מייד למטה. שם הרגשתי בפעם הראשונה את מחלת הים. זחלתי לתוך הדרגש שלי כשקיבתי פרכסה בהתכווציות עזות. הריח המגעיל של קיא של אנשים מקיאים עוד הוסיף להרגשתי הגרועה. ניסיתי להתאפק כל אימת שיכולתי, אולם כשהאונייה פתאום טולטלה חזק, והכלי שלתוכו השכן שלי הקיא התהפך עלי, לא יכולתי יותר לעמוד בכך. גם אני התחלתי להקיא, להפסיק ושוב להקיא. חושבני שאף פעם לא הרגשתי כל כך רע מאשר בתוך הבטן של האונייה הזאת. כמעט התעלפתי ונשבעתי בנפשי שלעולם לא אפליג יותר בים.

ואז, איך שהסערה נרגע מעט, הרגשתי שמישהו מחזיק אותי בזרועותיו, מעלה אותי למעלה על הסיפון, ומשכיב אותי על הרצפה. כשהתאוששתי הבחנתי בכך שזו הייתה בחורה. "בוא, בוא, גיבור גדול, מלח של שבעת הימים," היא אמרה בזמן שניגבה את מצחי "התעודד!" התביישתי בפניה "תודה רבה, רבה" לחשתי "אבל מי את?" שאלתי אותה בעברית " אני מיחידות הפלמ"ח, והתנדבתי למשימה הזאת לשרת באונייה המעפילים כדי לעזור לעולים." "אז את מפלשתינה?" "כן, כן" היא אמרה בחיך, תוך שהיא עטפה אותי בשמיכה חמה, אחר כך היא הלכה לאיזה מקום וחזרה עם כוס תה רותח "הנה, תשתה את זה ועוד מעט תרגיש בטוב." היא הייתה הבחורה הראשונה שפגשתי מפלשתינה. היא הייתה חזקה וכשרה, בעלת שרירים. שערותיה הארוכות והמבריקות התנופפו ברוח. "צר לי," היא אמרה "אבל אני נאלצת לעזוב אותך, ישנם עוד אנשים רבים למטה שזקוקים לעזרה.

*

ליום המחרת הים נרגע והאנשים הרגישו טוב יותר. ניקינו את דרגשינו ביסודיות וסידרנו מחדש את כל המזוודות והמטלטלים שלנו. בשלי לא היה הרבה: שתי חליפות יפות ומחויטות, שני זוגות נעלי עור, כמה לבושי לבנים ודברי רחיצה. את הנעליים אבי קנה לקראת העלייה שלי. היה בינינו בחור בריא גוף בשם שאול. הוא תמיד התנדב לביצוע של כל מיני 'ג'ובים' שונים ומשונים. הפעם הוא קיבל תפקיד מיוחד של משקיף על הים, כדי להתריע אותנו על כל דבר חשוד שהוא יגלה. הוא טיפס על התורן הכי גבוה וסקר את האופק בכל הכיוונים בעזרת הטלסקופ שלו. תמיד היה במצב רוח מרומם, והמשיך לשמור אפילו במזג אוויר הגרוע ביותר. הוא גם אכל בתיאבון גדול את כל הגבינות המלוחות שאף אחד מאתנו כבר לא יכל לסבול אפילו את הריח שלהם. בימים הבאים, איך שהאונייה שלנו שטה דרומה ועברה את יוון והתקרבה לאי של הקריטי (CRETE), הסערה נעלמה לגמרי ואת מקומה תפס מזג אוויר חם, כעין חמסין. הים הפך להיות שקט לחלוטין ופני המים נעשו כל כך חלקים שקשה היה להבחין איפה נגמר קו המים, ואיפה קו הרקיע החל. האם היה זה אותו הים, הגועש, המפחיד והמאיים, שכמעט טרף את האונייה שלנו למצולות? שאלתי את עצמי. מאותו היום והלילה, להקות גדולות ומצייצות של שחפים צחורים עפו בעקבות האונייה, כשהם צוללים אחרי שיריים של מזון שהושלך הימה. גם הבחנתי במספר דולפינים ששחו בעליצות לצד האונייה שלנו, שקפצו בחינניות למעלה ולמטה, כאילו עשו תחרות עם האונייה.

עשיתי הכרה עם נערה צעירה על האונייה. אני אפילו לא יכול להיזכר בשמה. בערב אחד שטיילתי על הסיפון הזמנתי אותה לבוא אתי לחרטום האונייה, שהיה מקום חביב עלי. היא הסכימה ברצון לרעיון. משאבי רוח קלים ורעננים נשבו. ישבנו שם, קרוב זה לזו, החזקנו ידיים והתבוננו בהשתקפות הירח על פני המים שהיו חלקים כמו ראי. איזו אווירה רומנטית יותר דרושה לשתי נפשות צעירות? שפתינו הלוהטות נגעו ביחד, ושיכור מהאכסטזה של האהבה הראשונה שלי, נישקתי אותה בלהיטות. היא הייתה הנערה הראשונה שנישקתי לה. "אני חושבת שאהוב אתך לעולמים." היא לחשה באוזניי "את מתכוונת לנצח?" "כן, כן." את יודעת כמה זמן זה הנצח? "לא בדיוק. האם אתה יודעת?" "גם אני לא, אך פעם שמעתי איזה סיפור אגדה בו נאמר: אי שם היה הר ענק. כל אלף שנה באה ציפור קטנה וגירדה טיפה מההר עם המקור שלה. כשהציפור תספיק לגרד את כל ההר, אז תעבור שנייה אחת מהנצח." "איזה סיפור מקסים!", היא התלהבה "האם תאהב אותי לנצח?" היא צחקקה "בוואדי, טיפשה קטנה שלי" עניתי וחיבקתי אותה. שכבנו שם כל הלילה מחובקים תחת שמיכה חמה. הרגשנו טוב ואינטימי ביחד.

לצערי לא יכולתי להמשיך את הרומן אתה. בוקר אחד בהיר שמענו את קריאתו של שאול שצפה על התורן, מייד אחר כך נשמע רעש של מטוס סוור, שטס מעל האונייה שלנו. הספקנו אפילו להבחין בסמל של ר. א. פ. (ROYAL AIR FORCE) על כנפיו, וניחשנו כי זה היה סימן לצרות הבאות. הוכרז מצב אכן מידי וכל אחד על הסיפון נצטווה לרדת למטה. איזו, המפקד שלנו, עבר מתא לתא וחזר על מה עלינו לעשות אם הבריטים ינסו להשתלט על

האונייה בכוח. נאמר לנו כי עלינו לאסוף את כל הבקבוקים, שימורי מזון, קופסאות וכדומה שישימו אותנו כנשק. כעבור מספר שעות שוב שמענו את קריאותיו הנואשות של שאול על התורן "אוניות!, אוניות!" הוא הצביע נסער עם זרועו לכיוון. במרחק אפשר היה להבחין בצלליות של אוניות קרב, משחתות וכלי שיט אחרים מופיעות ומגיהות מולנו במהירות גדולה. הם גילו אותנו! זה היה למרות העובדה שנדדנו על פני הים כמעט חודש ימים, בנסותנו, חסר התועלת, להתחמק מהצי הבריטי. או, כפי ששמענו גרסה אחרת: להרוויח מספיק זמן כדי שתשומת ליבו של העולם תופנה לבעיה שלנו, שהבריטים מנסים למגר את הפליטים, מוכי המלחמה וחסרי הבית, ולמנוע מהם להגיע לפלשתינה.

הנוסעים הורשו לעלות על הסיפון. עד מהרה אוניות הקרב היו מסביבנו. אחת המשחתות התקרבה סמוך לצד האונייה שלנו. היא הייתה מצוידת עם תותחים ענקיים, וכל סוגי נשק אחרים שהיו דיים כדי לנהל מלחמה נגד ארמייה שלמה. המשחתת הייתה צבועה בצבעים חדשים, כאילו הוצגה לכבודנו. חיילי המרינס הסתדרו לצד המשחתת, מוכנים לפעולה. לפתע נשמעה קריאה מרמקול בעל עוצמה: "מדבר הקפטיין של המשחתת. אתם נכנסתם, ללא רשות, אל המים הטריטוריאליים של פלשתינה! יש לי הוראות מפורשות מטעם ממשלת הוד מלכותו, לקחת אתכם למעצר, וללוות את האונייה שלכם לביקורת נגמל חיפה. ועכשיו, מיהו המפקד האחראי שלכם?" הייתה דממה מעיקה ושום תגובה לא באה מהאונייה. "אוקי, בסדר. אל דאגה, אנחנו כבר נמצא אותנו!" ואז חיילי המרינס זרקו חבלים עבים אל הסיפון שלנו, ואחרים קפצו פנימה וקשרו את החבלים עבים אל ברזלי הרתוק של האונייה. העולים הביטו בנעשה בשקט, אחדים מהם ניגבו דמעות. לאחר זמן מה המשחתת התחילה לגרור אותנו לכיוון נמל חיפה.

כשהגענו לחיפה ראינו ממרחק את הקווי האופק של הר הכרמל ואת העיר שרועה למרגלותיו. כל זה הזכירו לי את התמונות הרבות ואת הגלויות שראיתי על העיר. לא תיארונו שהעיר היפה הזאת תקבל את פנינו עם ברוטאליות כזאת. הוצאנו ממחסני האונייה את הכרזות הענקיות ותלינו אותן לצד האונייה הפונה כלפי הנמל. הגדולה שבהן הכריזה:

"הגרמנים הרגו את משפחותינו, אל תהרגו את התקוות שלנו!"

איזו המפקד שלנו חזר ואמר שאם הבריטים ינסו להוריד אותנו מהאונייה, עלינו לגלות התנגדות אקטיבית. הסתדרנו בעמדות, כל אחד בהתאם לתפקיד שלו, כולל את הנשים והילדים. האונייה שלנו נקשרה למזח. על הרציף עמדה חטיבה של חיילים חמושים, חובשי קסדות קרב, ומפקדיהם במדים צהורים כשלג. שוב נשמע קול האזהרה ברמקולים "אתם מהגרים בלתי חוקיים! יש לנו פקודות להוריד אתכם מהאונייה. כל התנגדות בכוח מצדכם, תאלץ אותנו לענות גם כן בשימוש בכוח. אנחנו נותנים לכם שעה להחליט העניין!" כעבור דקות, איזו דיבר דרך הרמקול של האנייה. הוא פנה לעולים שמילאו בצפיפות את הסיפון. הנאום שלו הועבר בשלוש שפות: בעברית, בידיש ובאנגלית: "הג'נטלמנים האלה מצעים לנו לחזור למחנות הריכוז. האם אתם מוכנים למלא אחר דרישתם?"

רעם של התמרמרות וחמת רוגז רגשו את הקהל. העולים הרימו את ידיהם "לא!, לא! לעולם לא!" אחר כך איזו פנה אל הבריטים "פלשתינה היא הארץ של העם שלנו, היא הייתה שייכת לאבותינו. יש לנו הזכות המלאה לבוא לכאן, ולהצטרף אל אחינו במשימתם ההיסטורית לגאול את הארץ הזאת. אנחנו קורבנות והשרידים מהמלחמה הגדולה, ואין לנו מקום אחר ללכת אליו. אנחנו מבקשים, ודורשים מכם 'תנו לנו ללכת, כל אחד למקום שהוא יבחר בו. בנוסף, אנו מבקשים מכם לספק לנו מזון וחלב לתינוקות ודאגה רפואית לחולים שלנו." אחר כך מישוהו התחיל, בקול בריטוני ואמציונאלי עמוק, לשיר את ה-תיקווה בעברית:

"כל עוד בלבב פנימה, נפש יהודי הומייה, ולפאתי מזרח קדימה, עין לציון צופיה.
עוד לא עבדה תקוותינו, התקווה שנות אלפיים, להיות עם חופשי בארצנו,
ארץ, ציון, ירושלים"

בקהל פרצה אמפתיה ספונטאנית. יותר, ויותר אנשים הצטרפו לזמר. עד מהרה השירה התפשטה על כל האונייה והשירה זרמה מ-4000 גרונות, והדיה הוחזרו מחומות העיר. אולם, כפי שאפשר היה לשפוט זאת מפרצופיהם חמורי הסבר של החיילים הבריטיים, השירה לא עשתה עליהם רושם רב. לא הגיעה שום תשובה מהבריטים. המתח גבר עם

כל דקה חולפת. אני לא הייתי מודה אז, כי הייתי עד לאחד המאורעות ההיסטוריות הגדולות של העם היהודי בדרכה להפוך לאומה.

לפתע שמענו שיריות מרעידות את האוויר. נפלו הקורבנות הראשונים. ראיתי שחבר שלי סוחב על גבו גוף אדם חסר חיים. האיש נורה בראשו. מנהיגינו לא ציפו שהבריטים יפתחו עלינו באש חיה. זה היה האקט הראשון במחזה הדרמטי שנגולה לפני עינינו מלאות האימה. קבוצה של חיילים עם כובעי פלדה ובידיהם אלות, עלתה על הכבש שחיבר את האונייה אל המזח, ונסיתה לעלות על האונייה. הנערי ההגנה המובחרים, אשר אומנו באופן מיוחד לקרבות פנים אל פנים עם אלות, הדפו אותם שוב ושוב. לבסוף, כשנשמעו יריות נוספות, בחורי ההגנה נכנעו. מספר דקות לאחר מכן ראיתי גברים ונשים, אחדים עם ילדים קטנים על זרועותיהם, יורדים למטה על הכבש. חיילים אחרים עלו על האונייה, הודפים ודוחפים את העולים עם אלותיהם. היו קריאות היסטוריות ומחזות קורעי לב על סיפון האונייה.

האם באמת אלה החיילים של אומה גדולה, בריטניה שאני תמיד הערצתי וכיבדתי? --תהיתי בנפשי 'האם הם מבצעים את המשימות שהפיקוד שלהם הטיל עליהם בלב שלם?' נזכרתי בימים של המלחמה שאני ומשפחתי התקבצנו סביב המקלט הרדיו והאזנו בסתר על כל מילה של ה. ב. סי... ליבנו הלם בחזקה ששמענו את אותות הפתיחה המפורסמות של התחנה. הן עדיין מהדהדות באוזניי: "טה, טה, טה, טאם" (צלילי הפתיחה של הסימפוניה החמישית של בטהובן). הרהורי הופסקו באופן פתאומי כששמעתי את איזו צועק "הכו במזמרים! הראו להם את נשקנו!" זרקנו גשם של בקבוקים, שימורים, קופסאות, וכל מה שהיה לאל ידנו אל החיילים. הבריטים הופתעו לזמן מה, אך המשיכו במלאכתם ביתר עוז וזעם. הם גררו אנשים בשערותיהם מהאונייה. הבריטים גם ניסו להשתמש בתותחי מים בעלת עוצמה גבוהה, כדי "לשטוף" אותנו מהסיפון, אולם עד מהרה המנועים של התותח יצאו מכלל פעולה בגלל הפגיעות המדויקות של הבקבוקים שנזרקו בהם. אותם העולים שכבר ירדו מהאונייה נלקחו הצידה אל מקום סמוך על ידי החיילים, שם הם ערכו בהם חיפוש יסודי וכל המטלטלים שלהם נלקחו מהם.

הקרב נמשך. ראיתי כמה אנשים וילדים שירדו מהאונייה עם ידיים מורמות. הסצנה הזאת החזיר לי את הזיכרונות מתקופת הנאצים, מהעבר הקרוב. באופן פתאומי איבדתי את השליטה על עצמי, אחזתי בבקבוק גדול והעפתי אותו אל קצין שחצן, לבוש מדים לבנים, אשר נתן הוראות לחיילו בצורה יהירה ותוקפנית, כשהוא מנופף בידו מקל קצינים. ראיתי שהבקבוק מתנפץ על ראשו לרסיסים. לדקה הוא החזיק את ראשו זב הדם בידיו, אחר כך התעלף ונפל. קבוצה של סניטרים באו במהירות ולקחו אותו על אלונקה. הייתי יותר ממופחד. לא הרמתי אף פעם יד על מישהו לפני כן, ובוודאי לא הרגתי אף אחד. רצתי למטה אל הדרגש שלי ומצאתי את החבילות שלי. לבשתי בחופזה את שתי החליפות, האחת על השנייה, וגם את הנעליים. החזקתי בחוזקה את אלי את הקופסא עם הזוג השני מתחת לבית השחי, וכך ניסיתי לעלות על הסיפון. אולם ברגע שהוא שמעתי התפוצצויות של רימוני גז שנזרקו אל בטן האונייה. ענני הגז לבנים התחילו להתפשט במהירות בחלל הפנימי בתוך התאים. זה היה מחניק אותי. תפסתי את גרונני, עיניי התחילו להזיל דמעות. ואז החילותי להשתעל בפראות. בסוף נפלתי על הרצפה אחוז עיוותים וחנוק מחוסר אוויר.

אינני יודע כמה זמן עבר לפני שהחיילים לבשי מסכות גז לקחו אותי למעלה ומחוץ לאונייה. שם, על האוויר הפתוח התאוששתי. אחר כך הייתי צריך לעמוד בתור ארוך לחיפוש. רק אז הבחנתי כי אני עדיין מחזיק את הקופסא עם זוג הנעליים החדשים שלי, מתחת לבית השחי. בתמימותי חשבתי כי הידיעה הקלושה שלי באנגלית תסיעה לי שהחיילים לא ייקחו ממני את זוג הנעליים. כשהגעתי לחייל (טומי) שביצע את החיפוש, הוא פתח את מעילי וכשהוא מצא שלוש שכבות בגדים עלי, הוא פתח בקללות נמרצות "היהודי הארוך הזה לובש שישים ושש חליפות!" הוא לקח ממני את קופסת הנעליים, פתח אותה

ונראה היה לי שהנעליים מצאו חן בעיניו. ראיתי שהוא כבר רצה לקחת אותן ממני, אז פתחתי בתחנונים:

"Please, soldier, please, don't take them from me they are a gift from my father, my only souvenir and they are very precious for me. Please be merciful!"

החייל היסס לזמן מה, ובסוף החזיר לי את הנעליים, אך באותו הרגע ממש עבר שם קצין צעיר, הלה לקח את הנעליים מידי זרק אותן לערמה גדולה של חפצים מוחרמים. "לזוז!, לזוז!" צעקו החיילים ודחפו אותנו בצורה ברוטאלית דרך שביל תחום בחבלים. לידינו בנמל התרוממה אונייה ענקית, שהתברר כי הייתה זו אוניית מעצר שהייתה מיועדת לקחת אותנו לקפריסין. שמה הייתה מתנוסס על חרטומה

"-OCEAN VIGOUR" (עוצמת האוקיינוס). גבוה, גבוה, על סיפונה של האונייה האימתנית הזאת עמדה ארמייה שלמה של חיילים שחומי עור, שכנראה גויסו למשימה הזאת מאחד קולוניות של הממלכה הבריטית. הם עמדו ליד המעקות וצחקו ולגלגו עלינו כאילו היינו ליצינים בקרקס.

הובלנו אל תוך האוניית המעצר והתמקמנו באחד האולמות הרבים שלה. אחר כך שכבנו על הרצפה, עיפיים, מושפלים, כואבים בגוף ובנפש. לבסוף כשכל העולים עלו על האונייה, איזו, המפקד שלנו פנה אלינו "אנו נכריז על שביית רעב כללית. אף אחד מאתנו, -- פרט לילדים, אימהות הרות ומעניקות, לא יקבל אוכל מהבריטים—עד שישחררו אותנו. באותו הזמן נדמה היה לי כי החלטתו בעניין שביית הרעב, היה חסר תכלית ותוחלת, ואפילו אכזרית, כמעשיהם של הבריטים. לא בא אל פיני שום אוכל לפחות יומיים, ומאז עזיבתנו את זגרב לא אכלנו שום מזון מבושל וטרי. בדיעבד נראה לי, שאיזו ומפקדנו האחרים לא לקחו בחשבון את נחישותם של הבריטים ליישם את מדיניות שלהם בדבר ה- WHITE PAPER (הספר הלבן) אשר אסר על היהודים להגר לפלשתינה. כך, שאפילו שביית הרעב שלנו לא היה יכול לשנות דבר בנדון.

למחרת, כשהאונייה הרימה עוגן, איזו הרשה לנו לקחת כמה ביקסוויטים מהאנגלים. יבשים ככל שהיו הם טעמו לחיכנו, ואפילו מצאנו אותם טעימים. אני כבר ידעתי אז, מניסיונותי הקודמים בזמן המלחמה, שהטבח הכי טוב, הוא הרעב, אשר ליווה אותנו לזמן ממושך. אנו הפלגנו עתה ליעדנו החדש, אל האי קפריסין. שם על האי הגדול הזה, "הזמנו באדיבות" לבלות שנה של "חופשה" ללא תשלום, כדי להשתזף בשמש הים-תיכונית, וליהנות מהכנסת האורחים הלבבית של ממשלת BEVIN, שר לענייני החוץ באותו הזמן, אבי יוצרו של ה- "ספר הלבן".

קפריסין נובמבר 1946

הזכרתי לפני כן שהשתוקקתי לראות את הים. וכן, עכשיו היה לי יותר מדי ממנו. זה בגלל שלמשך 11 חודשים ארוכים על האי הזה, קפריסין, לא ראיתי שום דבר, רק את הים. למעשה שלושה ימים: ים של מים, ים של חול, וים של אוהלים. אחרי רדתנו מהאונייה הבריטית נלקחנו למחנה מעצר גדול, שהיה נקרא בפי המקומיים "מחנה קיץ", שהיה לא רחוק מהעיר FAMAGUSTA. גדרי טייל גבוהים ודוקרניים הקיפו את המחנה. על כל 50 מטר הוצבו עמדות שמירה ובהן שומרים בריטיים חמושים. באותו הזמן כבר נמצאו במחנה זה כמה אלפי עולים, עם היסטוריה דומה פחות, או יותר לזו שלנו. רובם הגיעו לכאן מארצות אירופה הלומי הסבל והמלחמות. (יותר מאוחר נודע לנו כי היו כ-52 אוניות מעפילים שניסו להגיע לחופי הארץ). זמן לא רב לאחר הגעתנו הבריטים החזירו לנו את מטלטלינו הדלים, המוחרמים. הם זרקו את הכל לערמה אחת גדולה, ללא סימני זיהוי כלשהם. כל אחד היה צריך לחפש את מה ששייך לו. אחר חיפוש מיגע גם אני מצאתי את שלי.

היינו מנותקים מהעולם החיצון וניהלנו אורך חיים פרימיטיבי. לערך 10 אנשים שוכנו באוהל צבאי גדול וישנו על מיטות מתקפלות. מאוחר יותר הצלחנו להרכיב כמה כיסאות וארונות בגדים מקופסאות וארגזים בהם סופק לנו המזון. זה היה בערך כל "הריהוט" שלנו. הבריטים כמעט שלא התערבו בחיים שלנו בתוך המחנה, ויכולנו לבלות את הזמן לפי רצוננו. לרוב, העצורים במחנה זה הסתדרו לפי שייכותם לאיזו קבוצה, או ארגון מסוים, אך היו גם אנשים בודדים ומשפחות עצמאיות. הקבוצה שלנו שנקראה 'ספיח' הכילה כ-50 צעירים וצעירות, רובם ממוצא הונגרי. המגמה שלנו הייתה להקים קיבוץ משלנו כאשר נגיע לארץ. כמו קבוצות אחרות, גם אנו ארגנו את חיינו כחברה שיתופית. רובינו היינו בשנות ה-20 שלנו, מלאי מרץ ומוטיבציה, ולא חסרו גם אנשים מוכשרים. ניסינו לחיות את חיינו היום, יומיים נוחים ונעימים ככל האפשרי בתנאי השבי הקשים האלה.

היה לנו חדר אוכל שהרכבנו אותו מכמה אוהלים, מקלחות, אוהל לימודים, ואפילו 'מפעל' קטן ששימש לעבודות נגרות וחריטה. אחד מאתנו שהענף הנגרות היה אצלו מקצוע משפחתי, יום להקים "תעשייה" של יצור מערכות של משחקי שח. הוא הצליח להרכיב מן מחרטה פרימיטיבית, מופעלת בצורה ידנית, עליה הוא חרט את דמויות השח. חומרי הגלם לכך שימשו מקלות הבמבוק שהיו תקועים בקירות האוהלים. את הקופסאות השח יצרנו מהארגזים של המזון שקיבלנו מהבריטים. היוונים, שעבדו במחנה כעובדי ניקיון, הבריחו עבורנו מהעיר (תמורת תשלום הגון, כמובן), צבעים, לקה, וכל דבר אחר שהיה נחוץ ליצירת מערכות השח שלנו. מכירת המערכות האלה ליתר דרי המחנה, שימשה אותנו לפיתוח נוסף של "הענף". במקביל עם עסקי היצור, גם משחקי השח התפתחו מאוד במחנה. לשחק שח זה לא היה רק בשביל לעבור את הזמן, אלה גם פעילות אינטלקטואלית מרתקת. התברר שהיו במחנה מספר אלופי שח. אפילו גילינו מאסטר אחד, בשם יוסף בוזאי, שזכה באליפות בהונגריה. האיש שיחק משחקים סימולטניים כנגד 30 משתתפים, ובאותו הזמן וגם שני משחקים 'עיוורים', בלי לראות את לוחות השח. בדרך כלל הוא ניצח את רוב המשחקים.

עוד דמות יוצאת דופן ופופולארית בקבוצה שלנו הייתה רופא צעיר. האיש היה נמוך קומה, שמנמן, הרכיב משקפיים מרובעים והיה לו שפם קצר וחמוד. קראנו לו 'הדוקטור הקטן'. הוא גם היה שחקן שח מעולה ורק מעט מיריביו למשחק יכלו לנצח אותו. אחת הסיבות לכך הייתה, כי כל צעד אצלו על לוח השח לקח כל כך הרבה זמן שיריביו פשוט איבדו את סבלנותם ונכנעו. לפעמים הדוקטור הקטן נתן לנו הרצאות על ענייני בריאות והיגיינה. באחד מהרצאותיו הוא דיבר על הבעיות בחיי המין שלנו. בתיאוריו על היחסים ההדדיים בין נשים וגברים, ופעילותיהם המיניות, הוא דיבר בלשון בוטה וללא בושה (דברים שהיו בימים ההם עדיין בגדר טאבו). הוא השאיר את קהל מאזיניו, שהיו לרוב חברים צעירים וצעירות, עם פנים סמוקות ועם פיות פעורים.

כמה אנשים מוכשרים באמת בינינו עשו תחריטים יפים מעץ ועל אבני סיד מצויים בסביבה. אחרים ציירו ציורים יפים ועשו כל מני עבודות יד מחומרים שונים. אולם, ללא ספק, האומן הכי גדול שלנו היה "ג'וני" (JONNY), שם חיבה לקריקטוריסט המפורסם שהרבה לצייר שנים ארוכות בעיתון 'מעריב', שבינתיים הלך לעולמו. הוא הכין עיתון קיר יומי שהוצג על לוח עומד, עם הרבה ציורים וקריקטורות מצחיקות שתיארו את החיים ואת הבריות במחנה בצורה מרשימה והומוריסטית. ציוריו היו כל כך מיומנים להבליט את המאפיין והבולט של הדמויות, שהרבה פעמים רצייתי לנשק את ידיו ברוכות הכשרון. לבסוף כל כך הרבה עבודות אמנות הצטברו שהחלטנו לקיים תערוכה מהן, ואפילו הזמנו את הקצינים הבריטיים לבקר בה. הם באמת הופתעו כאשר שביציאתם הם קיבלו לידם דף ציור הקריקטורה שלהם, אותה צייר ג'וני בהסתר מעין, באחד הפניות. אחד מהם תפס את חותמו בבהלה שג'וני הבלית אותה בציור.

ככל שהימים עברו וחלפו להם, חיי היום במחנה השתפרו לטובה. היו כל מיני פעילויות ספורטיביות, אולם בעיקר שיחקנו כדור אף. הצוות שלנו היה הכי טוב בכל המחנה, בגלל שהוא כלל את האחים גרוף. האח הצעיר יותר, יעקב, נדמה שהיה עשוי מגומי. גופו השרירי, השזוף, הרפלקסים המידיים שלו, תנועותיו האלסטיות, והמהירות לתפוס את הכדור בכל זווית, ובכל מצב גרמו לקריאות נרגשות ומחאות כפיים של הצופים במשחקים. האח הבוגר יותר, ראובן, שהיה גבוה יותר לפחות בראש אחד מיעקב, היה מחונן בתכונות פיזיולוגיות דומות לאלו של אחיו הצעיר. מעבר לכך היה לו "יתרון" מיוחד—הוא היה פוזל... הוא השתמש בפזלנות שלו כתכסיס מבריק, כשהוא הסתכל בכיוון אחד, ושלח את הכדור בכיוון נגדי, ובצורה הזאת הוא בלבד את השחקנים בקבוצה היריבה. האחים גרוף היו האלילים של כל המחנה. שנים רבות לאחר שעזבנו את קפריסין, הם עדיין החזיקו את באליופיה בישראל. יעקב אפילו השתתף בצוות הישראלי שנשלח למוסקבה. בתקופת הכליאה שלנו בקפריסין, לפעמים התקיימו משחקי כדורגל ידידותיים בין הנבחרת של המחנות, לבין חיל המצב המקומי הבריטי. לפעמים היהודים ניצחו, ולפעמים הבריטים, אך היהודים תמיד היו משולהבים וקנאים יתר על המידה. האומנם ספורט, אין לערב אותו עם פוליטיקה, אך שם בקפריסין זה היה בכל זאת שונה לשחק כנגד השוברים שלנו.

*

הבעיה, הכי מציקה שלנו במשך החודשים הראשונים של המעצר שלנו בקפריסין, הייתה הרעב. אומנם הבריטים סיפקו לנו מנות אוכל, אבל הן היו בלתי מספיקים לגמרי. המנה שהייתה מיועדת לכל היום, בקושי הספיקה לי לארוחת הבוקר. היינו חופשיים להתרחץ בים כמעט במשך כל היום, וכל יום. האוויר הצח, החיים בחוף והפעילויות הספורט הגבירו את התאבון שלי כל כך, שחשבתי שאוכל לאכול אבנים. ברם, גם אבנים לא היו, רק חול, וחול. לכל אלה שהיו מעונינים, ניתנה להם ההזדמנות להזמין תור לגרד את השיריים של האוכל מהסיר הגדול בו בישלנו את ארוחותינו. היה בונוס מיוחד עבור אלה שסיבבו את גלגל ההנעה של המחרטה ליצור דמויות השח. הפרס היה קופסת חלב משומר לכל שעת עבודה. לעיתים קרובות התנדבתי ל'ג'וב' הזה. אני זוכר שפעם ג'וני הקריקטוריסט צייר עלי רישום מצחיק בזמן שסיבבתי את גלגל ההנעה ביד אחד, ושתייתי את החלב ביד השנייה. השיריים הנפוחים והמפותחים העניקו לי דמות של פופאי מסרטי הילדים. תמיד הייתי רעב מאוד וחלמתי לאכול פעם לשובע.

מזג האוויר היה בדרך כלל חם ורוב הזמן לבשנו בגדי שורט ובגדי ים. יום אחד, הרגשתי שנמאס לי ללכת כל הזמן חצי ערום, יחף, לדרוך על החול כמו בדווי. רצייתי, אפילו לזמן קצר בלבד להרגיש מתורבת. החלטתי ללבוש את החליפה הכחולה, האלגנטית שלי, ונעלתי את הנעליים היפות שהבאתי אותם מהבית. הרגשתי התרוממות נפש. כשנכנסתי אל החדר האוכל לארוחת הערב, לבוש חגיגי בבגדי היפים, משכתי אלי את מבטיהם, מלאי ההשתוממות של הסועדים. אחד מהם העיר בקול רם וסרקסטי "הביטו בגנדרן הרברבן הזה! אולי הוא חושב שהוא הולך לרקוד בנשפייה?" מאז אותו היום לא יכולתי להתפטר משם הכינוי הזה "גנדרן". חושבני שהם פתחו עלי 'עין רעה', כי ביום

המחרת, כשבדקתי את המזוודה שלי, מצאתי שהעכברים כרסמו חורים גדולים בגב בחליפות. הייתי קרוב לדמעות. מאז, פרט ליום הנשואים שלי ולהזדמנויות מיוחדות, אני נמנע מללבוש בגדים מהודרים. מדי פעם קיבלתי מכתבים מהבית. משפחתי הייתה מלאת דאגה על גורלי. לא כתבתי להם את האמת, בואדי לא את כל האמת על סבלנו ועל תלאותינו בדרך לקפריסין. תיארתי שהם היו דואגים גם ככה, מאז שעזבתי את הבית ולא רציתי להוסיף עוד ליגונם. לפעמים הרגשתי געגועים הביתה. רק אותם האנשים שהם בעצמם עזבו את בתיים, את יקיריהם, ואת הנוף המוכר להם יכולים באמת להזדהות עם ההרגשה הזאת. פואמה בלתי נשכחת של פטופי עלה בזיכרוני:

A little house stands on the big Danube's bank
Oh, how I like this little residence.
I should have remained there till my last days
But one is guided by fervent ways.
My yearnings mounted the wings of an eagle
And I left my birthplace, my mother, my people.

Friends are going to visit my beautiful country
What message shall I send with them about me
Kind folks, tell dear Mother, if you will
Passing near her house, there on the hill
Tell her she should not shed her tears
Because Luck on her son smiles and cheers
Oh, if she knew my sorrow, my misery
Her heart would break over my memory.

כעבור מספר חודשים אחר הגעתנו לקפריסין, כולנו נעשינו מתוחים. לא היינו בטוחים בעתיד שלנו. ידענו שקיימת מכסה (קוטה) מסוימת אצל הבריטים, שמתירה את כניסתם של 2000 מהגרים לחודש לפלשתינה. כבר היו כמה רבבות עולים מרוכזים על האי שחיכו לתורם, ומספרם גדל עם כל אוניית מעפילים נוספת שהבריטים תפסו. לא היינו כלל בטוחים מתי התור שלנו יגיע. האומנם קפריסין לא היה דומה למחנה ריכוז נאצי, אך חירותנו נשללה, והתמרותנו גדלה מיום ליום. היו כמה ניסיונות כושלים לברוח מהמחנה. אלה אורגנו בידי 'ההגנה' ובידי אנשים אמיצים בתוכנו. הם התחילו לחפור מנהרה מתחת לגדרות שהיו אמורות להוליך לאן שהו ליד חוף הים. התוכנית, שתוכנה פורסמה רק לאחר כמה שנים מאוחר יותר, הייתה שהבורחים יעלו על ספינות, מוסות כסירות דייג, אשר ייקחו אותם לחופי הארץ. איש, מלבד אותם האנשים שלקחו חלק מעשי בביצוע המשימה, לא ידע על קיומה של המנהרה. הם עבדו קשה, באמצעים פשוטים, במשמרות יום, וגם בלילה והתקדמו באיטיות מתישה של סנטימטר, אחר סנטימטר. אך בסוף הבריטים גילו את המנהרה וסתמו אותה. בשלב מאוחר יותר היהודים חפרו אותה מחדש ועולים רבים הצליחו להימלט דרכה.

כפי שהזכרתי לפני כן, היה לנו זמן רב להתרחץ בים. כמובן שהבריטים שמו עין על המתרחצים, כך שאיש לא ינסה לעבור את התחום שהם קבעו באמצעות מצופים. היה בתוכנו בחור חסון גוף שקיבל את שם החיבה 'EROS' (האיש החזק). ובכן לבחור הזה היו לו הרגלי משחק משונים. הוא רדף אחרי בנים ואם הוא הצליח לתפוס אותי, אז הוא החזיק אותי בתוך המים, עד שכמעט נחנקתי. כדי לברוח ממנו שיפרתי מאוד את כושר השחייה שלי. פעם לא שמתי לב שעברתי את התחום האיסור. עד במהרה ספינת מנוע בריטית התקרבה אלי במהירות. החיילים ציוו עלי להעלות על הספינה. הם לקחו אותי לקצין הממונה על המחנה. "אתה התכוונת לברוח!" האשים אותי הקצין בדרגתו רב סרן. "זה קצת רחוק לשחות לפלשתינה, הנך חושב שהייתי מגיע לשם בשחייה?" שאלתי את הקצין המופתע באנגלית. "לא התכוונתי לכך, אלא יכולת לברוח אל חוף המחנה ומשם לפלשתינה." "לא, אדוני, לא היו לי שום תוכניות מעין אלו. זאת פשוט הייתה שחייה נעימה ולא שמתי לב שעברתי את התחום." "אוקי, הפעם אני נוטה לקבל את הסיפור שלך, אך מאיפה אתה יודע כל כך טוב אנגלית?" הוא שאל. "אני באתי הנה מבודפשט, מהונגריה. יש לנו כל כך הרבה פנאי במחנה, שבמקום להתבטל, אני מעדיף ללמוד אנגלית ועברית." "מצוין, מצוין, מאוד ראוי להערכה," הוא הגיב "אלא שבכל מקרה יהיה עליך להישבע על התנ"ך, שלא היו לך כל כוונות לברוח." (הבריטים

נצמדו לעתים קרובות לעניינים פורמאליים שהיו בעיני קצת מצחיקים. "אין בעיות, אדוני, אעשה כרצונך." הוא נתן לי את ספר התנ"ך ונשבעתי עליו. לאחר מכן הם החזירו אותי למחנה. כמה ימים לאחר מכן, בלילה חם ולח ומכביד באופן מיוחד, שכבתי על דרגשי באוהל. ניסיתי להירדם, אך ללא הצלחה. יצאתי החוצה כדי לשאוף קצת אוויר צח. משאבי רוח קלים נשבו מכיוון הים, היה שקט לגמרי, ושום דבר, מלבד האוושה המונוטונית הרחוקה של גלי הים שהתנפצו על החוף נשמעו. לפתע אוזניי קלטו קול ערב שבא ממגדל השמירה הקרוב. כשהתקרבותי שמעתי בברור שהחייל במגדל היה שר. הוא שר בעצבות, ושפך את ליבו המתגעגע אל ביתו ומולדתו בשיר. השיר הזה, שמאוחר יותר הפך ללהיט מפורסם בכל העולם, בשם (STARDUST) 'אבק כוכבים', נעשה גם עלי חביב מאוד, נשמע ככה:

And now the purple dust of twilight time
Steals across the meadows of my heart
High up in the sky little stars climb
Always reminding me that we are apart

You wandered down the lane and far away
Leaving me a song that will not die
Love is now the stardust of yesterday
The music of the years gone by

כשהתקרבותי יותר למגדל השמירה, החייל השגיח בי הדליק את זרקור וכיוון את רובהו כלפי וצעק "הי אתה! הסתלק מפה!" "או, טומי, אתה לא מתכוון באמת להרוג אותי." אמרתי לו באנגלית "מה אתה רוצה?" שאלני כשהוא הנמיך את הרובה. "שום דבר מיוחד, אני רק משועמם, ואני מניח שגם אתה." "אה, כן בהחלט." הוא הסכים. "אתה יודע שהאזנתי לשירה שלך ומאוד נהניתי ממנה?" "באמת? אתה יודע אנגלית?" "פחות או יותר, אבל מאוד אהבתי את השירה שלך." "האומנם?" הוא כנראה היה מופתע מאוד למצוא חבר לשיחת לילה. "ההייתה בפלשתינה?" שאלתי אותו. הוא נענע בראשו "כן, הייתי." "אז איך הארץ, האם היא יפה?" "אפשר לומר כך, במיוחד באזורי החוף, בירושלים, בגליל, אך יתר חלקי הארץ הם שוממים ועזובים." "ומה המצב שם?" "רע, רע מאוד," הוא אמר "התקוממויות, קרבות בין הערבים והיהודים, בין הצבא שלנו לבין הטרוריסטים היהודים. כל הזמן אי סדר ואנדרלמוסיה." "ומה יהיה הסוף? מתי אנו נצא מפה לפלשתינה?" הוא משך בכתפו "מאיפה לי לדעת זאת, אף אחד לא יודע. אולי הממשלה יודעת, אולם יבוא יום שגם אתם תלכו לפלשתינה." היה לי קשה להבין את מבטאו, אך הסתדרתי איכשהו. "מאיפה אתה חייל?" שאלתי אותו "ממנצ'סטר, אנגליה." "ואתה?" "מבודפשט, הונגריה." "אני מאוד רוצה פעם לבקר באנגליה." "אה, זאת ארץ יפה וירוקה." "הונגריה?" "גם כן יפה, אך בכל זאת שונה." "הי מיסטר!" הוא צעק פתאום "עכשיו עליך ללכת מפה. אינני יכול לדבר אתך יותר. הקצינים האחראיים עוד מעט יעשו ביקורת ואני יכול להיות בצרה לשוחח אתך. אז תבוא בהזדמנות אחרת." "אוקי, תודה, אני כבר הולך." "צ'יריאו" (CHEERIO) הוא צעק אחרי שעזבתי את השטח. להבא לא הצלחתי למצוא אותו. ניסיונותי לשוחח עם שומרים אחרים העלו כשלון. הם היו הרבה פחות ידידותיים ולא הראו כל רצון לדבר אתי.

*

חברתי מהאונייה, למי שהבטחתי "אהבה לנצח", נלקחה למחנה החורף שהיה בחלק אחר של האי, ולא ראיתי אותה, ולא שמעתי עליה מאומה מאז. הבנות במחנה שלנו, אותן הכרתי זמן רב, לא עניינו אותי, וגם לא גירו את דמיוני. אולם יום אחד פגשתי צעירה ג'ינג'ית יפה על החוף. היא ישבה על שפת הים וסרקת את שערותיה הארוכות, היפות, כשהגלים שטפו את רגליה מושלמות הצורה. איך שהתקרבותי אליה היא זרקה בי מבט קוקטי, ומגרה, שאני פירשתי זאת כהזמנה להצטרף אליה. התיישבתי לידה על החול והתחלתי לפלרטט אתה, כמו שעושים זאת צעירים בכל העולם. פניתי אליה בהונגריה כי הייתי משוכנע שהיא הונגריה. "יום יפה היום, נכון?" "יוצא מן הכלל." היא ענתה. "האם את באה לכאן לעתים קרובות?" "לפעמים, אך בעיקר בימים יפים, ולא חמים מדי, עורי מאוד רגישי לכוויה." "את באמת צריכה להיות זהירה, נראה לי שכבר נשרפת קצת." "אוי לי ואבוי לי" היא אמרה בדאגה, ונתנה טפיחות קלות על החזה שלה. "מאיפה אתה?" היא המשיכה, בזמן שהתיזה מי ים על עצמה. "אני מנחש שאנחנו מאותו המוצא." "כמובן, גם אתה הונגרי, אך פה בקפריסין, אתה לבדך, או עם משפחה, או עם איזו תנועה?" "אני עם קבוצה שנקראת 'ספ'יח' ששייכת לתנועת השומר הצעיר." היא הקדירה את פניה "אה, הכופרים האלה!" "ובכן, אנחנו לא שמים את שלילת האלוהים על דגלנו, אנחנו פשוט מתעלמים ממנו." היא הרימה את

ראשה במחאה "אתה מאוד סרקאסטי, אינך יודע שאני ממשפחה דתייה ושומרת מצוות!" "דתייה? סלחי לי, אבל אני מטיל ספק בכך." "מדוע?" היא שאלה ונתנה בי מבט חוקרני. "בגלל שאם את באמת היית דתייה, לא היית באה לחוף, לבושה בגד ים הדוק." "אה, כן," היא אמרה במבוכה גדולה "התכוונתי שאנחנו לא בדיוק חרדים, אנחנו רק מחזיקים את המסורת."

ההונגרייה שבפיה הייתה מתובלת בגוון קל של המבט זר. "מאיפה את מהונגרייה?" שאלתי אותה. "אני לא ממש הונגרייה, נולדתי בעיר דש (DES), בטרנסילבניה, אך מאוחר יותר עברנו לברשוב. 'דש, דש, אז אנחנו באמת קרובים!' צעקתי "איזה צירוף מקרים!" "מה כוונתך?" היא שאלה בפליאה. "גם אימא שלי נולדה בדש, וכשהיא גדלה היא באה לבודפשט שם פגשה את אבי." "אה, באמת?, ואתה הייתה כבר בדש?" כן, פעם שהייתי בן 14. אימי לקחה אותי לשם כדי לבקר את קרוביה. למעשה יש לי סיפור גדול ומרתק לספר לך על הטיול הזה שלנו לדש, אלא שנזכרתי שאפילו לא עשינו הכרה זה עם זה. אולי תגידי מה שמך?" "מרטה" היא צחקה וחשפה את שיניה הצחורות. היא הייתה נערה כחולת עיניים, היה לה אף פחוס, ופיה היה זעיר, דמוי לב. "מרטה?... אלא שאני מניח שיש לך גם שם עברי." "מרים. ושלך?" "זאב" ולחצנו ידיים. "למעשה, זאב הוא לא שמי המקורי, הורי נתנו לי את השם 'חיים'. אולם לא מצא חן בעיניי הצליל של השם הזה. אמרתי לחבריי בתנועה שאין לי שם עברי. אחרי התייעצות קצרה ביניהם החליטו באופן חגגי על שמי החדש 'זאב'. "אתה יודע," היא הרהרה, "לשם 'חיים' יש משמעות הרבה יותר יפה בעברית, ואלו 'זאב' פירושו חיית פרא. אתה באמת כזה?" שאלה בקנטור. "אולי, אבל זאב מעודן." " בעצם לא משנה, איך קוראים לך, מה שחשוב מה יש לך בלב, נכון?" "אני בהחלט מסכים אתך." "אז מה עם הסיפור שלך?" "הביטי, זה סיפור די ארוך. כבר מאוחר והבריטים עוד מעט יסגרו את חוף. אולי אפשר לפגוש אותך בערב, ואז יכולים לדבר כמה שרוצים?" "בסדר," היא קמה "אפגוש אותך ליד השער הראשי ב-8.30." "מצוין." הסכמתי. נתתי לה את ידי ואמרנו 'שלום ולהתראות' זה לזה.

בערב חיכיתי לה בצפייה דרוכה. באתי אל השער בשעה מוקדמת מזו שקבענו, אך כששעוני הראה רבע לתשע, התחלתי לדאוג. אולי היא לא תבוא בכלל? אך שהבחנתי בדמותה הגבוהה ובשערה הג'ינג'ית הלוהטת, לבי התחמם. היא הציעה לי את ידה הלבנה, הרכה ואמרה "הלך, זאב, אני מוכרחה להתנצל על האיחור. אכלתי ארוחת ערב עם משפחתי ולא רציתי להגיד להם שיש לי פגישה אתך." "הישנה בעיה?" שאלתי "לא. רק כפי שאמרתי לך, משפחתי היא דתייה, הם עלולים להיות בלתי מרוצים, עם ישמעו שאני הולכת לפגוש מישהו מה-'שומר'." "אמרתי לך שאני זאב עדין, ולא הולך לבלוע אותך, לא הפעם..." היא צחקה צחוק ללבי. "אה, אתה ליצן גדול." "האומנם...? טוב, וכן הסיפור שאני עומד לספר לך הוא לא כל כך מצחיק." "גרמת לי באמת להיות סקרנית מה קרה לך בדש." "טוב, אז בואי נחפש איזה מקום מתאים לשבת."

לקחתי את ידה בידי והלכנו אל אחת הפינות מרוחקת של המחנה והתיישבנו על החול החשוף. היה לילה חם, ללא ירח, ורק הכוכבים הרחוקים נצנצו באורם החיוור. לקחתי את ידה בידי ואמרתי לה "את יודעת מרים, הייתי יותר מאושר לפגוש אותך במקום יותר נעים וידידותי, מאשר המחנה הקודר, העגום הזה, אך בכל זאת אני מאושר להיות אתך." "זה מאוד מחמיא לי" היא אמרה. רציתי לנשק אותה אבל היא דחתה אותי "אל תמהר! אתה אמור לספר את סיפורך, אתה זוכר?" "ובכן, כפי שאמרתי, אימי לקחה אותי לדש. הייתי אז כבן 14. זו הייתה נסיעה נהדרת. אני זוכר שהרכבת נסעה דרך יערות עבותים, ערוצי הר עמוקים, צוקים נישאים, גאיות הרים, ומפלי מים. הנוף היה פשוט מקסים. גם חצינו מנהרות רבות, ארוכות וחשוכות. לבסוף הגענו לדש. הקרובים של אימי חיו בפרברי העיר, בסביבה מאוד נחשלת, וגרו בבקתות עץ. הם היו אנשים טובי לב, אך חרדים בצורה קיצונית. הם לבשו את המלבושים הטיפוסיים, את יודעת: גלימות שחורות, כסויי ראש מפרווה, גרביים לבנות, תליות וציציות וגידלו פיות ארוכות. האם את יכולה לתאר אותי שמוצאי ממשמחה שכזאת?" מרים נענעה את ראשה לשלילה ואמרה בהתפעלות "קשה להאמין!"

"ובכן," המשכתי "קרובים שלי היו אנשים טובי לב ודאגו לנו בכל. בכל זאת אחרי יום, או יומיים התחלתי להשתעמם ויצאתי לטייל לבדי אל הכפרים הסמוכים, שם פגשתי בבחור יהודי שהיה בערך בגילי. שמו היה מישהו. הוא היה מה שכינינו אצלנו 'שיג' (לא דתי בכלל). היה קיץ והימים היו חמים מאוד. היית מוכן לבוא איתי להתרחץ בנהר סאמוש? (SAMOS) הוא שאל אותי. 'מאוד הייתי רוצה, אך עלי לבקש קודם את הסכמת אימי לכך.' כשהדוד שלי שמע על כך הוא הרים את ידיו וצעק 'או, ואבוי, חס וחלילה! את יודעת', הוא פנה לאימי 'הנהר הארוך הזה, סאמוש, תובע מספר קורבנות בכל שנה. כל שנה כמה אנשים טובעים בו.' 'אם כך', קבעה אימי נחרצות 'זה לא בא בחשבון!' 'אבל זה מאוד חם, אני רוצה להתרחץ.' התחננתי לה. 'ובכן', הציע דודי 'אתה תבוא איתי מחר אל המקווה.' הסכמתי באי רצון. "מה שהמקווה הזה היה דומה, אני אפילו לא מעיז לתאר לך. בקיצור מי הביוב אצלנו היו יותר נקיים מאשר בבריכה שם. פשוט סירבתי להיכנס לשם." מרים האזינה לסיפורי בקשב רב, ותמכה את ראשה בידיה. "ביום המחרת שוב יצאתי לטייל ושוב פגשתי את חבר מישהו, וסיפרתי לו את מה שקרה. הוא לעג עלי וצחק 'אמרתי לך! האם עכשיו אתה מוכן לבוא איתי לסאמוש?' 'בסדר.' השבתי לו בהיסוס. הלכנו אל הסאמוש שלא

היה רחוק משם. זה לא היה נהר גדול, אך היה לו זרם חזק מאוד. ראינו אנשים רבים מתרחצים על גדותיו. אחרי שיטוט ארוך לאורך הנהר, חברי הוביל אותי למחבוא הסודי שלו. שם מאחורי עץ ערבה רחב נוף הוא חשף את סירת הקיאק שלו שהייתה בעלת שני מושבים, ועוד זוג מושבים. 'אז מה אתה אומר לזה? משהו אה?' 'אך אני אף פעם לא שטתי בסירה כזו.' 'אז אתה לא יודע איזה כיף זה. עכשיו בוא תעזור לי לדחוף את הסירה אל הנהר.' דחפנו את הקיאק אל המים. מישה ישב קדימה ואני מאחוריו והתחלנו לחתור. לזמן מה זה היה באמת תענוג, עד שהזרם החזק סחב אותנו פנימה, לאמצע הנהר. אחר כך התחלנו לעוף על פני המים במהירות הולכת וגוברת. 'אני פוחד!', מישה, אני פוחד! צעקתי אליו. 'אל תהיה פחדן, רק תחזיק שיווי משקל עם המשוט שלך.' הוא צעק בחזרה. לאחר כמה רגעים הקיאק שלנו הגיע אל פתחו של אשד מים גועש, ועד שהבחננו בו כבר היה מאוחר ונפלנו לתוך המערבולת הרוגשת של המים. הסירה התהפכה עלינו ונעלמה בזרם השוצף של הנהר. עם כל כוחי ניסיתי לצאת לחוף, אך זרמי המים סחפו אותי פנימה. דברי דודי הדהדו בתוך אוזניי 'הנהר הארוך הזה טובע כל שנה קורבנות!' זאת הייתה הפעם הראשונה בחיים שראיתי את המוות לפני העיניים. המערבולת הפראית סיבבה אותי וסחבה אותי פנימה. אחר כך עם מאמץ האחרון, ובעזרת סחף של הנהר איכשהו יצאתי החוצה לחוף. כשהתאוששתי התחלתי לחפש את מישה, את מי שמצאתי אחרי כמה קילומטרים של הליכה מייגעת במורדות הנהר. שנינו היינו תשושים ומבוהלים. 'אז זו היא סירת הכיף שלך?' שאלתי. הוא פתח את ידיו 'מאולם לא ראיתי את הנהר כל כך זועף'. חזרנו הביתה, וכמוכבן לא העזנו לספר מילה להורים שלנו על ההרפתקה הזאת.

"אתה רואה, זאת הייתה ידו של אלוהים שהצילה אותך!" אמרה מרים בתוכחה. "יכול להיות", השבתי לה "אפשר לומר שזאת הייתה ידו של אלוהים. מישהו אחר יגיד שזה היה פשוט מזל. אני אומר הייתי טיפש שהסכמתי להיכנס אתו להרפתקה הזאת. לא היה לי ניסיון קודם בכך וחברי פיתה אותי לסכנה הזאת." "אנא תסלח לי", מרים אמרה פתאום "חושבני שמתחיל להיות מאוחר, הוריי ידאגו לי, אני לא אמרתי להם שאני הולכת לפגוש אותך, אז בוא נלך." בדרך לאוהל שלה היא שאלה "אז אתה לא מאמין באלוהים, נכון?" "הבה נעמיד את הדברים על דיוקם" אמרתי לה "עבורי אלוהים מתגלה בכל פלאי הטבע: בפרחים הנפלאים, בשירת הציפורים, בזריחת ובשקיעת השמש, באורה של לילה רומנטית, ברעם של גלי הים כשהם מתנפצים על החוף, באור בעיניים היפות שלך. בכל אלה אלוהים מתגלה לפני יותר מאשר בכל ספרי התפילה בעולם." לפתע היא עצרה מלכת ופנתה אלי "אתה מאוד חכם, אתה יודע?, אתה גם נשמע כמו משורר." "את בהחלט צודקת. האמת בזמן שטיילנו היברתי עבורך שיר קטן." "שיר עבורי...?" "היא שמה את ידה על ליבה "כן, הקשיבי"

I was waiting near the gate
You were coming very late.
I was thinking maybe you
Would not come to rendezvous.

Then you appeared, I finally saw
My frozen heart began to thaw.
You were sorry you made me wait
Such a long time for the date

Then we walked hand in hand
And found a place on the sand.
I was sitting close to you
And tried to steal a kiss or two.

All around, just wires and fence
What a background for romance?
But you and the starry night
Will compensate me tonight

Now I want to be serious
To be with you is glorious.
Do you think on a night like this
I'd give up that little kiss?

"יוצא מן הכלל", היא אמרה "קשה לי להאמין שחיברת את השיר על המקום. "כן, בואדי". היא התקרבה אלי "ועכשיו אתה באמת זכאי לקבל נשיקה." היא אמרה שנישקה אותי על לחיי. תפסתי אותה חזק ואמרתי לה "איזה גבר בעולם היה מסתפק בנשיקה אימהית כזאת?" ונתתי לה נשיקה ארוכה על פיה. זאת לא הייתה אחת מאותן הנשיקות הלוהטות שראיתי בסרטים, גם לא הייתה השלהוב הפתאומי של אהבה פורצת שהרגשתי כלפי הנערה זאת שפגשתי באונייה. מרים הייתה ביישנית ומאופקת. אולי זה היה באופי שלה, או אולי כך חנכנו אותה. או אולי היא רצתה להכיר אותי יותר טוב. החלטנו להיפגש שוב למחרת על החוף. המשכתי לפגוש אותה מדי פעם. לא דיברתי אתה על פילוסופיה, או על ענייני אמונה, או דת, אלא על ענייני היום. נקשרה בינינו יחסי ידידות, אך למרות זאת היא לא רצתה להציג אותי בפני הוריה. יום אחד היא בישרה לי כי היא ומשפחתה עומדים לעזוב לפלשתינה. "מרים", אמרתי לה "עכשיו אני לא יודע אם להיות עצוב, או שמח." "תהיה מאושר, אנחנו ניפגש בארץ." "את ואדי לא יודעת היכן תגורו שם?" "לא, אבל אכתוב לך מכתבים." "אני מקווה, בכל אופן את תהיה חסרה לי."

ביום הנסיעה שלה עמדתי ליד שער היציאה. כמובן, אף אחד לא יכל היה לצאת מהמחנה מלבד העולים, בעלי המזל שסוף, סוף זכו בוויזה המיוחדת שלהם. היא באה אלי, חיבקה אותי, אך נמנע מלנשק אותי, שכן היא הייתה מודעת שהוריה היו מסתכלים בה. אחר כך התרחקה ממני תוך נפנוף ידיים. 'לכל הרוחות!' חשבתי. 'מה אני בעיניהם? מפלצת? איך הפער הזה בין מאמינים ולא מאמינים יכול להתערב באהבה שלנו? האם אני כל כך בזוי בעיניהם, רק בגלל שיש לי רעיונות ומושגים שונים לגבי קיומו של אלוהים? אחרי הכל, אני גם יהודי!' מתוסכל ומדוכא חזרתי למחנה.

שבועות עברו, אך לא הגיע שום מכתב ממנה. אומנם פגישותיי עם מרים היו חשאיות, ככל שאפשר, רחוק מתאוות הרכילויות של החברה שלנו, בכל זאת יחסינו נודעו לכמה מהם. נעשתי מלנכולי, ומצב רוחי העצוב היה בולט בעיני כולם. ידידים שלי ניסו לנחם אותי, אך ללא הועיל. מרים הלכה ולא אראה אותה שוב. מן ריקנות השתלתה בלבי והחזונית המייגעת של חיי המחנה עוד העיקה עלי יותר מאי פעם.

לפעמים, בלילות, קולות חלשים של מוסיקה הגיעו לאוזנינו. במרחק הבחנו שהוצג סרט במחנה הצבאי הבריטי. זה הזכיר לנו כמה מנותקים היינו מהציביליזציה: לא תרבות, לא מוסיקה, לא ספרים, רק חול וים. לפעמים נזכרתי 'בימים הטובים' לפני המלחמה; יחד עם חבריי הלכנו לבלות בפרק האנגלי, שהיה מרכז בידור ענקי בפרוורי בדפסט. השתעשענו, רקדנו, בילינו עם בחורות. אחר כך האזנו לתזמורת גדולה של ג'ז שמנגינה היו לבושים בחליפות טוקסידו לבנים, נהנינו משירתם של זמרי הפופ וצחקנו עד דמעות מהלצותיהם של הקומיקאים.

"מה, לעזאזל, הם מחזיקים אותנו פה זמן כה רב?" שאלת את חברי, מנחם, מי ששכב לידי באוהל. "מי יודע? פוליטיקה מלוכלכת", הוא ענה והמשיך "לפי הקוטה, אנו כבר מזמן צריכים להיות על רשימת המשתחררים." הוא באמת צדק. כמה שבועות אחר כך החדשות הטובות הגיעו גם אלינו, שעלינו להתכונן ליציאתנו לפלשתינה. הייתה התפרצות עצומה של שמחה. התנשקנו והתחבקנו ויצאנו לריקוד חלוצי סוער של הורה. בנובמבר 1947 נפרדנו מחופי החול של קפריסין ושוב עלינו על האונייה הענקית 'OCEAN VIGOUR' שהפעם הפליגה אתנו אל החופש, אל חופי הארץ המובטחת.

זאת הייתה הפלגה קצרה של כמה שעות בלבד, בהן מצב רוחנו היה מרומם. שמחנו, שרנו, מחאנו כפיים והתכוננו לקבלת פנים חגיגית ועצומה מצד נציגי היישוב לכשנגיע לחיפה. אולם ככל שציפייתנו הייתה גדולה, כך הייתה גם אכזבתנו. לא היו שם פסטיבלים, לא המונים מרעים, לא קבלת פנים, ולא נאומים ולא הרגשת רוממות. הייתה אווירה קודרת על מזחי הנמל בחיפה. כשהגענו נלקחנו, ללא שום גינוני טקס, על ידי החיילים הבריטים חמורי הסבר והועברנו במשאיות למחנה המעבר בשם עתלית. באנו 'מהשלווה' של המחנות של קפריסין, לארץ מרה, זועפת ומוכת טרור, איפה שהבריטים חנקו כל זיק של תקווה לתקומתה של האומה היהודית.

אולם היו אלה ימיו האחרונים של השלטון הדיכוי והרודנות הבריטית. לא לקח זמן רב והם עזבו את פלשתינה ולא שבו יותר אליה. הגענו לארץ בראשון לנובמבר 1947. ב-29 בנובמבר בשנה זו אסיפת האומות המאוחדות הצביעה לטובת הקמת מדינה יהודית עצמאית. הישוב, העם שישב בציון, הצביע בעד המדינה החדשה בהתלהבות עצומה של הסכמה.

חלק שני

החולם בהקייץ

מבוא לחלק השני

כמעט חמישים שנה עברו חלפו להן מאז דרכה רגלי בפעם הראשונה על אדמת 'הארץ המובטחת'. אלה היו ימים של אידיאליים טהורים, ביטול עצמי, תודעת חיסכון והסתפקות במועט, ימים של סוציאליזם, שוויון והקרבה עצמית למען הקיבוץ והמולדת. הנשים רצו להיות שוות ערך לגברים, הן בעבודה והן בקרב. כסף וקניין פרטי נחשבו למותרות שאפשר היה להסתדר גם בלעדיהם. חשבנו בטראומה שעברנו, ואחרי שנותרנו בחיים לאחר המלחמה האכזרית ביותר בעולם, נוכל להראות לחברה אנושית דרך חיים טובה וצודקת יותר, דרך בה כל אחד ייתן את כל יכולתו, ויקבל בחזרה את כל מה שהוא צריך. אולם שכחנו את החולשות האנושיות שבטבעו ובטיבו של כל אדם: קניין, רכוש וכסף, אינדיווידואליות, הקנאה - הכוחות השולטים בנפשם של רוב בני אדם.

כשהקורא יקרא את החלק השני של ספרי, הוא ידע איך כל הדברים השפיעו על השקפת עולמי, על רגשותיי. הנה לפניכם סיפורים על אידיאליים שנכזבו, אלילים נערצים שהוחתמו באות קלון ונזרקו מכנם המורם; על אכזבות והתעוררות ויקיצה בהלם מרעיונות ומושגים שנכזבו, על המלחמות ועל הקרבות הקשים של ישראל.

כל הדברים האלה ייוספו לסיפור חיי וזיכרונותיי; התרשמותי הראשונה על ישראל ועל העם בתוכה, ניסיונותיי להדוף את המריבות ואת התככים בישוב שיתופי וקיבוצי קטן, אי שם בערבות הנגב; על 'השפשופים' ועל תרגילים הקשים ועל התחשלותי לחיי המשמעת בשורות הצבא הצעיר שלנו, על תהליך התבגרותי, על חיפושיי אחרי אהבה אמיתית וכנה, על תהליך הסתגלותי לסביבתי החדשה, במולדתי החדשה, לשפה חדשה, לאקלים חדש. ההתחלה של החיים החדשים שלי תסופר בדפים הבאים.

זאב בר אילן

פרק י"ג

קיבוץ שריד, נובמבר 1947

המשאית הישנה, עמוסה בשלושה תריסרים של חלוצים עליזים ושמחים טיפסה לאיטה במעלה הדרך התלולה בכיוון עמק יזרעאל. זו הייתה הפעם הראשונה שפגשנו בנופיה ובמראותיה של הארץ. למעשה הארץ לא הייתה בלתי ידועה לנו, כי שרנו ודיברנו עליה כל הזמן בהיותנו בגולה הרחוקה. רק אתמול הייתה הפעם הראשונה בה יכולנו לאכול ארוחה מלאה וטרייה בתוספת בננות ותפוזים עסיסיים שסופקו על ידי הסוכנות היהודית במחנה המפורסם בעתלית. במחנה הזה, כפי שלמדנו מאוחר יותר, הבריטים העלו לגרדום לוחמי חירות רבים מארגון הא.צ.ל. לפני כן, לאחר שירדנו מאוניית המעצר הבריטית "OCEAN VIGOUR", נאלצנו לעבור תהליכי רישום וזיהוי כלליים, אשר הסתיימו באמבטיית חיטוי של די. די. טי. ליד ה- "CHECK POINT" המפורסם, צומת חשוב ועיקרי בדרך עכו-נצרת שנמצא למרגלותיו של הר הכרמל, יחידת משטרה בריטית עצרה אותנו לזיהוי. השוטרים ציוו עלינו לרדת מהמשאית וערכו על גופנו חיפוש לנשק מוסתר. כן הם חיפשו טרוריסטים של כוחות המרד נגדם. כעבור זמן, עת ראו שהכל בסדר, הם הרשו לנו להמשיך בדרכנו. בדרך ראינו כלי רכב ערביים של הלגיון הירדני שנוסעיהם הפחידו אותנו בכפיות האדומות המשובצות שלהם.

וכעת, בעודנו מתקרבים ליעדנו, קיבוץ מארח בשם שריד, הנוף של עמק יזרעאל נפרש לפנינו במלאו יופיו. העמק רחב הידיים והפורה הזה, שנמצא בחלק הצפוני של הארץ והמוקף בהר התבור ובהרי נצרת, הוא מקום היסטורי אשר ראה מלחמות רבות במשך מאות השנים שעברו: פה נלחמו זה בזה הכנענים, הצלבנים, הפלישטים והמוסלמים. פה התורכים לחמו בבריטים, ופה צבאות נפולאון ניהלו קרבות מרים והרוו את האדמה בדמם.

לאן שלא הפנינו את מבטינו ראינו שדות גדולים ומעובדים, חורשות אורנים שגבלו בעצי ברוש תמירים ובעצי אשוח, כרמי יין, פרדסים של עצי פרי... רועים יהודים רעו את עדרי הבקר והצאן לצלילי חליליהם. טרקטורים חרשו תלמים, גרו משדדות ומכונות זריעה. הנה אנחנו! הגענו, אחרי תלאות אין ספור אל ארצנו, אל עמנו. לפה אנחנו שייכים, הרהרתי ומחיתי דמעה מעיני. מאיר, המנהיג הרוחני שלנו, היה הראשון שנתן ביטוי לרגשותיו ופרץ בשירה שסחבה את כולנו אתו:

Now as the sun is rising
They're on their way to ploughing
Sowers with their muscled hands
Till the soil of their ancient lands

By the heat of the day
Until the chill of the night
Those who sow with their tears
Will harvest with joy and cheers

עד מהרה הגענו לשריד והמשאית נעצרה לפני חדר האוכל, שם חבר קיבוץ ותיק בשם ישראל לפידות קיבל את פנינו כנציג הקיבוץ. האיש הרכיב משקפיים, והיה קצת מצחיק במבטאו ה"ייקי" שבאופן מידי גילה את מוצאו הגרמני. הוא אמר שמעכשיו והלאה הוא ועוד אישה אחת ידאגו לנו וישמשו כמקשרים בינינו לבין הקיבוץ. לאחר ארוחה דשנה בחדר האוכל, בה ישבנו, סוף כל סוף, ליד שולחנות ארוכים עם מפות שולחן לבנות, המארח שלנו הוביל אותנו במורד הגבעה, כ-10 דקות הליכה בשביל מוצל, אל אזור המגורים שלנו. שם, באמצע חורש אורנים, בחלקה נקיה מעצים, ראינו צריף גדול שישמש אותנו כמועדון. מסביב לצריף עמדו מספר אוהלים שהיו שונים מאלה שגרנו בהם בקפריסין - הם היו קטנים יותר, מוארים בחשמל ובהם כמה פרטי ריהוט.

"שוב אוהלים!" קבלתי קשות באוזני חברי מנחם, איתו גרתי באותו האוהל בקפריסין (ביחד עם עוד שישה דיירים נוספים). "למה ציפית? שישכנו אותנו בארמון בקינגהאם...? לפחות האוהלים האלה נקיים, מסודרים וגם

מוצלים. מה עוד אתה צריך? בכל מקרה תבוא לכאן רק כדי לישון, ואני מבטיח לך שתישן טוב אחרי יום עבודה קשה!" "אה, כן", השבתי לו באנחה "היש לנו ברירה אחרת?" הוא הסתכל בי במבט מלא צער "אתה יודע שיש לי ההרגשה שאנחנו נגור באוהלים, לפחות עוד כמה שנים." "אתה באמת מנחם אותי, נכון?" הוא הרים את ידיו "נו, מה לעשות? אלה החיים שאתה בחרת בהם."

בימים הבאים ישראל סייר אתנו בשטחי הקיבוץ והראה לנו את האתרים השונים ואת ענפי החקלאות מהם הקיבוץ התפרנס. אחר כך הוא לקח אותנו אל מחוץ לקיבוץ, אל השדות ושטחי המטעים והפרדסים. באותו הערב כשישבנו אתו במועדון הוא ביקש להכיר אותנו אחד-אחד באופן אישי. אחרי שזה נעשה, הוא נתן סקירה כללית על קיבוצו, שריד, וסיפר את תולדות הישוב. הוא דיבר לאט וברור בידעו שרק מעטים בינינו מדברים עברית שוטפת. לפעמים הוא עצר בהסבריו ושאל אם הכל ברור לנו. פה ושם מאיר תרגם את דבריו בעבורנו.

"כעת אני רוצה להתייחס לעבודה שלכם בקיבוץ. מאיר כבר אמר לי שעקרונות השיתוף וחי הקיבוץ מוכרים לכם. ברובכם עברתם הכשרה ראשונית בהונגריה, וגם בקפריסין חייתם חיי שיתוף. לכן אני מניח שאינני צריך להסביר לכם את הדברים האלה עכשיו. אולם בכל זאת הייתי רוצה לשאול את השאלה הזאת: למי לדעתכם יש את התפקיד הכי חשוב בקיבוץ?" "למזכיר", אחד מהנוכחים צעק "לא" אמר ישראל. "לגזבר" מישוהו אחר אמר "לא. מי עוד יכול להיות?". אז יוס'ה הליצן החכם שלנו ענה "זה בטח סדרן העבודה." "בדיוק, הוא צודק! אתה יכול להגיד 'לא' לכל אחד - חוץ מלסדרן. הוא נחשב המלך הבלתי מוכתר של הקיבוץ. לטובתכם טוב שתהיו מודעים לדבר הזה. כמובן הסדרן ישתדל להתאים לכל אחד תפקיד או סוג עבודה שהוא מעונין בו. עם זאת, לפעמים לסדרן יש בעיות למצוא מחליף לאנשים מסוימים, מסיבות שונות, ועליו למצוא פתרון לכל בעיה וודא שהעבודה תבוצע. הייתי אומר שזה תפקיד קשה וכפוי-טובה, אולם מישוהו צריך לעשות אותו." אחר כך הוא הוסיף "אתם תמצאו את שמותיכם על לוח סידור העבודה, ומי שרוצה יכול לפנות למנהל העבודה, ברוך, לפרטים נוספים בעניין. ועוד משהו: לפעמים תצטרכו לעבוד בשבתות ובימי חג ולקבל תמורתם חופש בימי חול. אני מקווה שכל אחד מכם ימצא את סוג העבודה הטוב ביותר עבורו ותמצאו סיפוק רב בקיבוץ שלנו." הוא סיים.

למחרת בבוקר מנחם ואני הסתכלנו על לוח המודעות ובדקנו מהו סידור העבודה. שמי הופיע תחת המדור "נוי". "מה זה אומר?" שאלתי את מנחם שהשליטה שלו בעברית הייתה טובה יותר משלי. "אה, חושבני שזה יהיה 'ג'וב' נחמד בשבילך." "איזה ג'וב?" שאלתי. "ובכן 'נוי' פירושו סוגים של כל מיני עבודות גינון: שתילת שיחים, עצים, פרחים, עיבוד והכנת שטחים, השקיה וכולי וכולי." "זה נשמע נהדר" אמרתי בסיפוק, וחשבתי על גרוף ועישוב של ערוגות הפרחים, השקיית הפרחים העדינים עם משפך מים. אלא שלא זמן רב לאחר שהתייצבתי למקום העבודה התברר שצפיותיו ממקום העבודה היו יותר מורודות. מסכיב לחדר האוכל עמדה להתבצע הקמת גן נוי גדל מידות, בתוכנית שכללה שתילת דשאים, נטיעת עצים ושיחים, ובניית מסלעה ענקית. אני, יחד עם כמה חברה אחרים מהקיבוץ, חפרנו תעלות להנחת צינורות השקיה, גלגלנו סלעים כבדים והחלקנו את פני הקרקע לאחר שהטרקטור חרש ודסקס את השטח.

בתום העבודה, אחרי שחזרנו לאוהלים, מנחם השגיח בכך שאני הולך עקום ומחזיק את גבי. הוא שאל אותי בנימה לגלגנית "אז איך היה ה'ג'וב' שלך בנוי?" "שתוק! יותר טוב שתעשה לי קצת מסאג' בגב, כי אני הולך להתפרק." "שכב על המיטה" הוא אמר והפשיל את שרוליו, אחר כך התחיל לעסות את גבי. "טוב", הוא אמר "ובכן לא הבטחתי לך גן של שושנים, אולי תשתול כזה בעצמך באחד הימים. בכל אופן מה שנחוץ לך כעת אינו אלא כמה ימים של התחשלות. הימים של בטלנות וחוסר דאגות שהיו מנת חלקנו בקפריסין נגמרו, חביבי. עלינו להתרגל לעבודה קשה. אנחנו שייכים למעמד הפרולטרים, או לא?" הוא שאל באירוניה. "ואיך היה ה'ג'וב' שלך?" שאלתי אותו בזמן שהמשיך להכות בגבי. "נהדר! עבדתי בלול וניקיתי את הזבל מתחת לעופות. 'קווק, קווק, קווק', אלוהים אדירים! איזה ריח מגעיל! הייתי ברצון מעדיף לגלגל סלעים במקום זה."

מנחם היה ידידי הקרוב ביותר. הוא היה בערך בגילי, בעל השכלה. הוא היה צעיר צנוע מידות שלא אהב להפגין את הידע שלו כמו שעשו אחדים מהקבוצה שלנו. הוא לא הרבה בדיבורים, אך כשדיבר זה היה תמיד לעניין. היה לו גם חוש הומור בריא. הוא, כמוני, בא ממשפחה של המעמד הבינוני, שעברה את המלחמה בהסתתרות תחת שמות בדויים במכון כפרי לשימור היערות. הוא היה בחור יפה תואר, בעל מבנה גוף יפה ושרירי. שערותיו הכהות, עיניו

השחורות היפות וגבותיו העבותות נתנו הופעה של יהודי ממוצא ספרדי, אך הוא היה אשכנזי כמוני. "טוב, עכשיו הכל בסדר" הוא אמר לאחר שסיים לעסות את גבי "עכשיו אתה כשר לתחרות של היאבקות." "תודה רבה לך, חבר. הייתה רוצה שגם אני אטפל בגב שלך?" "פעם אחרת," הוא אמר "כשגם אני אעבוד במשהו שישבור את גבי."

"חברה, הזדרזו, הזדרזו!" קרא דניאל, מנהל העבודה של ענף הנוי בביצוע הגן, תוך שהוא הרים את ידיו כלפי השמיים. "עלינו לסיים את השתילה לפני בוא הגשם." זה היה היום השלישי לעבודתי באתר הגינון וגופי התחיל להתרגל אט-אט לעבודה הקשה. למעלה ברקיע עננים כבדים התחילו להתאסף ובישרו על סערה מתקרבת. לקח פחות משעה עד שגשם זלעפות מלווה ברוחות עזות החל לרדת והפך את הקרקע לדייסה בוצית דביקה. נאלצנו, כמוכן, להפסיק את העבודה. "בואו כולם, קחו מחסה מפני הגשם!" הורה דניאל לחברה' הרטובים והרועדים מקור.

בזמן שחיכינו להפוגה מהגשם תחת גגו של הבניין הסמוך, דניאל פנה אלי ואמר "אתה יודע בארץ שלנו זה ככה: חצי שנה זה יורד עליך, וחצי שנה זה יורד ממך..." "במה עסקת בהונגריה?" שאלני אחרי זמן מה "עבדתי כמתלמד בחנות של פרוות." "פרוון אמרת?" "כן, מדוע" הוא משך בכתפיו "חושבני שזה זה הדבר הכי פחות נחוץ בארץ החמה הזאת כשלנו. ספק אם תמצא תעסוקה בענף הזה. רצוי שתבחר במשהו אחר, פרקטי יותר" "יותר פרקטי, מה למשל?" "למשל גינון." "גינות נראה לי עבודה קשה מאד" אמרתי. "רק בהתחלה, עד שתתרגל. חוץ מזה ענף הגננות דורש ידע מקיף והתמחות בעשיית עבודה טובה. איני מכיר הרבה מקצועות שנותנים סיפוק לעוסקים בהם כמו הגינון." "ובכן, תודה לך דניאל, נתת לי רעיון טוב לחשוב עליו." "אוקי, אז תחשוב על זה. תתקבל אצלנו בכרכה אם תחליט בחיוב." "חברה" הוא פנה ליתר העובדים שעמדו סביב "נראה שהגשם הסוחף הזה עוד ימשיך, ועד שהאדמה תתייבש שוב לא נוכל להמשיך בעבודה. לכו אל ברוך שימצא לכם בינתיים תעסוקה אחרת."

זה היה יום רטוב וגשום וברוך היה מוצף באנשים מבוטלים מעבודה שצבאו ליד חדר האוכל. לכן הוא שלח אותנו הביתה ללמוד עברית. במשך החודשים הראשונים בפלשתינה השפה העברית לא הייתה הצד החזק שלי. את המספר המועט של המילים שידעתי ביטאתי במבטא הונגרי מבלבל, אשר גרם בין חברי הקיבוץ - ובמיוחד בין הצברים שבהם, לגיחוכים ולצחוקים עצורים. "שייקה אותם השד!" חשבתי ממורמר. הייתי רוצה אותם לשמוע מדברים הונגריים, הם היו שוברים את לשונם...

ישראל, המדריך שלנו, אותו פגשנו כמעט כל יום, נתן לנו הרצאות בעברית ואף חילק ספרי דקדוק ומחברות כדי שנלמד את השפה. מצאתי שהעברית הייתה שפה שונה לחלוטין מהונגריית, ולמעשה מכל שפה אירופית אחרת. היא הייתה שונה גם בכתיב וגם בצורת הביטוי. באופן כללי בהונגריית מדגישים את ההברות הראשונות של המילה ובעברית זה בדיוק להיפך. הניגודים האלה בין שתי השפות מביאים לפעמים את העולים החדשים מהונגריה לבלבול ותסכול מוחלט, ועושים מהם מטרה לחיצי לעג. פעמים רבות שמעתי הערות מעליבות על השפה ההונגרית שהרתיחו את דמי. אולם לבסוף הגעתי למסקנה שהאנשים שדיברו בצורה הזו אינם אלא בורים וחסרי השכלה, שחושבים שהעולם כולו סובב סביבם.

כשהגענו לארץ החבורה שלנו מקפריסין חולקה לשתי קבוצות, לפי הסדר שנקבע מראש. מחצית מהחברים הלכו לקיבוץ עמיר, שהיה באזור אגם החולה, ומחציתם באו לכאן, לשריד. היה זה מצב זמני בו שתי הקבוצות סייעו לפתור מחסור בכוח אדם בקיבוצים אלה מחד, ומאידך לרכוש יותר ניסיון לנהל קיבוץ משלנו בעתיד. היחידה שלנו בשריד כללה סוגים שונים של אנשים מרמות חברתיות ותרבותיות שונות בהונגריה. אחדים באו ממשפחות עניות מאוד, אחרים היו להם השכלה ועבר חסר דאגות חומריות. אינני יכול למנות את כולם, מלבד כמה דמויות יוצאת דופן שנשמרו בזיכרוני. מסיבות שונות אזכיר רק את שמותיהם הפרטיים:

הראשון - מאיר, אותו הזכרתי קודם, שהיה המבוגר ביותר בינינו. הוא בא ממשפחה חרדית, למד ב'חדר' ובישיבה, ואין לי המושג הקלוש ביותר כיצד זנח את דרכי התורה והחסידות והצטרף אל תנועה חילונית כמו ה'שומר הצעיר'. הוא היה בחור פיקח, חכם, עם נטייה טבעית למנהיגות. הוא גם היה הראשון בינינו שדיבר עברית שוטפת. עבור אלה שהתקשו להבין את הרצאותיו של ישראל, מאיר תרגם בצורה סימולטנית. חברתו ואישתו לעתיד, עדינה, הייתה בחורה בעלת אומץ ותושייה בלתי רגילים, שלא יכלה לסבול את ההנחה המקובלת שהנשים פחותות ערך מהגברים. היא גם הייתה הראשונה מהנשים שהתגיסה לשורות הפלמ"ח. אורי, המזכיר שלנו לעתיד, נחשב כמשכיל ביותר. אני לא חיבבתי אותו באופן אישי כי הוא תמיד דיבר בפתוס, ונאומיו היו ספוגיים בדמגוגיה זולה. יוסל'ה, הבחור הפיקח ביותר בינינו, למד בהונגריה חייטות, אולם הצליח בזמן קצר ביותר ללמוד ולהפוך למומחה במיכון חקלאי. מאוחר יותר הוא התמנה למנהל ענף הפלחה בקיבוץ שלנו. חברתו ואישתו לעתיד, פירחה, הייתה האישה העליונה ביותר שהכרתי אי פעם. לא היו צריכים לספר לה את הבדיחה הטובה ביותר בעולם או לעשות פרצופים כדי להצחיק אותה. היה מספיק להראות לה את האצבע הקטנה והיא הייתה פורצת ב"הא-הא-הא" מצלצל. פעמים רבות בשעת הרצאה או שיחת רעים היא הייתה פתאום, ללא סיבה הגיונית, פורצת בצחוק רם וגורמת למבוכה גדולה. רק במאמץ רב הצלחנו להרגיע אותה.

גבריאל (גבי) היה ה'פלייבוי' (PLAYBOY) שלנו. הוא לא היה באופן מיוחד פיקח או יפה תואר, גם לא היה לו גוף מי יודע מה גברתני ולכן פשוט לא יכולתי להבין איך הוא הצליח כל כך עם נשים. הן באו אליו כמו דבורים לצוף. היה לנו גם זוג נשוי, לאה ואברי. הם כבר התחתנו בהונגריה והורשו לצאת מקפריסין בגלל הריונה של לאה. לפיכך הם הגיעו הראשונים לשריד וכאן, לשמחת כולנו, לאה ילדה את אסתר, הילדה הראשונה בקבוצה שלנו. ארוש (EROS) היה הבחור החזק ביותר בינינו. אולם למרות כל מאמציו לרדוף אחרי בים ולהטביע אותי במים (במעשי הקונדס שלו בקפריסין) הצלחתי להישאר בחיים... הוא היה בחור רודף מדון, שאהב אקשן, וכולם האמינו שהחסידה שהביאה אותו לעולם הייתה בדרגת רב סמל... הוא אהב את הצבא ואת כל ההווי הצבאי והיה הראשון שהתנדב לפלמ"ח. מאוחר יותר, כשהתיישבנו בנגב, הוא התמנה למפקד אזורי. ובל נשכח את האחים גרוף, שהמוניטין שלהם כשחקני כדור-עף הגיע לשריד עוד לפני הגעתם ארצה. הם המשיכו להתאמן ולשחק ללא הפסקה וארגנו קבוצה חדשה למשחקי כדור-עף עם חברי הקיבוץ.

וכעת, אחרון חביב, בא אובול (UBUL), שאחרי כמה שנים של חיים בקיבוץ שב להונגריה. הוא היה הדמות המיוחדת והשנויה ביותר במחלוקת. רבים מאתנו חשבו כי הוא היה טמבל, או 'דפוק בראש'. אלא שעם הזמן התברר שהוא היה בחור מסכן, ללא מזל, עם שתי ידיים שמאליות, שהצליח לבלבל ולשבש כל דבר שרק נגע בו. הסיפורים על 'פאשלות' של אובול נפוצו מיום ליום, וגדלו עם תוספות של כל מספר, כיד הדמיון הטובה עליו. האמת הייתה שהוא היה בחור משכיל בצורה מופלאה, שיכול היה 'לשים בכיס' כל אחד מאתנו בשטח ההיסטוריה והספרות ההונגרית. הוא ידע בעל-פה, ויכול היה לדקלם, פרקים שלמים מיצירותיהם הספרותיות של משוררים וסופרים הונגריים בעלי שם עולמי. אם שאלו אותו על מאורע היסטורי מסוים או תאריך התרחשותו, תשובתו הייתה מיידית ומדויקת. בקיצור, הוא היה אנציקלופדיה חיה. אך כל אלה לא יכלו לבטל את הדימוי השלילי שדבק לו, של גולם לא יוצלח, מגושם ודפוק. הוא גם לא הצליח ללמוד עברית. אך אחזור לאובול, למעשיו ולעלילותיו מאוחר יותר.

פרק יז

כט' בנובמבר 1947

אוסטרליה-YES, אקוודור-YES, אורוגוואי-YES, אוקראינה-YES, ארגנטינה-נמנעת, בלגיה-YES, אפגניסטן-NO, קובה-NO, מצרים-NO, בריטניה-נמנעת, ברית המועצות-YES. מקלט הרדיו בחדר האוכל של הקיבוץ שהיה מוגבר ל-'פול ווליום', העביר בשידור חי את מהלך ההצבעה ישירות מבניין האומות המאוחדות ב-LAKE SUCCESS. מסביב התקבצו כל בני הקיבוץ והאזינו בקשב רב ובמתח לכל מילה שיצאה מהמקלט. ביום מיוחד זה, שמן הראוי לזכרו, בשעה שהתרחשה ההצבעה ההיסטורית שהייתה כל כך גורלית ובעלת משמעות מכרעת להקמתה של מדינת ישראל, ליבו של כל אחד הלם בחוזקה. הסיכויים לחלוקת שטחה של פלשתינה לשני חלקים נפרדים: האחד למדינת היהודים, השני לערבים, היו טובים. בקונסטלציה הפוליטית המיוחדת של אותם הימים, הבריטים מצאו את עצמם במיעוט, ולהפתעתם המוחלטת גם ברית המועצות הצביעה להקמתה של מדינה יהודית, עצמאית ובלתי תלויה. קרע קטן של "אי הבנה" בין העמים אפשר למדינת היהודים להיוולד. זה יותר מודאי שדבר שכזה לא יכול היה לקרות כמה שנים לפני כן, או כמה שנים לאחר מכן.

* בישיבת האו"ם נציגי הסוכנות היהודית הצהירו כי החלוקה המוצעת הינה לרעת הזכויות של העם היהודי בפלשתינה, אך למרות זאת הם מוכנים לקבלה, אף כי בצער, וזאת למען שלום בין העמים. לעומת זאת, הערבים הצהירו שהם מתנגדים בתוקף להחלטה ובמידה שתבצע הם ישתמשו בכוח נגדה. ממשלת בריטניה הכריזה שהיא אמנם לא נגד ההצעה, אך כוחותיה יעזבו את הארץ, ומכיוון שהצדדים לא מסכימים עם התוכנית, הם לא ינקטו כל צעד ממשי לגבי הוצאתה לפועל. לא זמן רב אחרי כן, הממשלה הבריטית הכריזה שהיא עומדת לסיים את המנדט שלה ב-15 למאי 1948.*

ההצבעה נמשכה, והמתח בחדר האוכל מלא האנשים הגיע לשיאו בעת שתהליך ההצבעה הגיע לסופו. כשיושב הראש הכריז על התוצאות: "33 מדינות בעד, 13 נגד, ו-10 נמנעים, ההצעה של החלוקה התקבלה! בזאת אני מסיים את הישיבה." התרגשות ספונטנית של שמחה עברה בין הנוכחים. אנשים התחבקו והתנשקו בעיניים דומעות. דניאל, מנהל העבודה בענף הנוי וחבר וותיק בקיבוץ, עמד לידי שקוע במחשבות כשארשת פנים קודרת נסוכה על פניו. "אתה לא נראה יותר מדי נלהב מהמאורעות" הערתי לו. "זה נראה לי יותר מדי מוקדם לשמחות ולפסטיבלים," הוא פירש "הערבים לעולם לא יסכימו למדינה יהודית עצמאית. אפשר לצפות להרבה, הרבה צרות. מעבר לכך ההחלטה הזאת נוגעת ישירות אלינו, וזה מאד אכפת לנו. לפי התוכנית של האו"ם, נקודת המעבר בין הגבולות של המדינה היהודית לאלו של הערבית יעברו באמצע השדות שלנו. קשה לתאר איך הגדר הנמוכה שמפרידה בינינו לבין פריד, הישוב הערבי השכן, תיהפך - אם התוכנית תקבל - לגבול בינלאומי?! ואיך נסיעה פשוטה בין גבת לשריד (שני ישובים שכנים) תהיה סבוכה במעבר דרך שטחה של ארץ זרה...?"

נבואתו מבשרת הרעות התגשמה. למחרת היום, בשעה שהחגיגות היו בעיצומן, הודע ברדיו על התפרצויות פעולות איבה במקומות רבים בכל הארץ. פורעים ערביים חמושים עד שיניהם התנפלו בכנופיות על ישובים יהודיים, גנבו ושדדו רכוש, פצעו והרגו אנשים. מצב הכן הוכרז בכל הערים והישובים היהודיים, וכמובן גם בשריד. נצפתה התפרצות כללית ומיידית של מלחמה עם כל מדינות ערב, והישוב היהודי נערך להיות מוכן. כל העבודות, למעט החשובות ביותר, הופסקו, וכל אדם בריא גויס לעמדה המיועדת שלו. אני צורפתי באופן זמני לענף הבנייה, באתרים בהם נבנו שני מקלטים גדולים מבטון משוריין. עד אותה העת העבודות התנהלו בעצלתיים, אולם לרגל המצב היה דחוף ביותר לסיים אותן. זו הייתה עבודה קשה באמת להכין את התערובת בעזרת מערבול בטון פרימיטיבי ואחר כך לסחוב את הבטון במריצה אל גג המקלט. בסוף היום הייתי עייף ומיוגע כל כך שאפילו לא היה לי כוח לחלוץ את הנעליים וישנתי בעודן על רגלי. מה שלא יהיה, ככל שהימים עברו התרגלתי לעבודה הקשה.

מהמפקדה הראשית של הפלמ"ח הגיעה פקודה, לפיה על כל מי שלא הייתה לו הכשרה צבאית קודמת לעבור השתלמות מיידית בשימוש בנשק. לשם כך הגיעו מדריכים מהצבא למועדון שלנו והחלו לאמן את החברה' בשימוש נכון בכל סוגי הנשק: מאקדחים פשוטים רובים ומקלעים ועד למכונות ירייה כבדות. אחדים מאתנו גם למדו איך להפעיל מרגמות וכיצד להשתמש במוקשים. 'ארוש' היה במיטבו בשעה שהפגין את הידע שלו בשימוש בסוגי הנשק השונים. במהרה הוא התמנה כאחד המדריכים שלנו. הוא ממש קרן מאושר: סוף סוף שעתו הגיעה. לקחנו את העניין ברצינות רבה, ואחרי אימונים ממושכים כולנו - לרבות הבנות - ידענו איך להפעיל את הרובים ואת תתי המקלע מסוג 'עוזי'. למדנו גם להרכיב ולפרק תוך דקות מכונת ירייה גרמנית בשם 'ספנדו', אפילו בעניים עצומות. "המקלע נתקע!" צעק עודד המדריך שלנו, בהסתכלו על שעון הסטופר שלו. "הבה נראה מי יגמור לתקן אותו ראשון." לכמה דקות אפשר היה לשמוע רק את רעש חלקי המתכת המפורקים, ואת ההתנשמות הכבדה של המתאמנים. "סיימתי!" צעק יוסל'ה הראשון, "סיימתי!" צעקה עדינה. אני הייתי השלישי. "יפה", אמר המאמן בהסתכלו על שעונו "אנו מתקדמים. לזריזות ולמימונות בטיפול בנשק בצורה מהירה ויעילה יש חשיבות עליונה בתנאי הקרב, עת חייכם עלולים להיות בסכנה וודאי אם לא תדעו לתקן מעצור בנשק."

בשלב מאוחר יותר האימונים שלנו גם כללו שימוש בתחמושת חיה. כשיריתי ברובה קיבלתי כמה מכות חזקות מהקת "החזק אותו איתן, אחרת תוציא לך את השיניים!" צעק עודד. אחר כך התאמנו בזריקת רימונים. אלא שהפעם המדריך שלנו הובך: הוא הסביר לנו שהרימון יכול להיות מסוכן מאוד אם לא יודעים להשתמש בו כשורה, "אולם אין מה לחשוש, רק תעשו לפי ההוראות והעיקר אל תתבלבלו. הביטו", הוא אמר בהפנינו את השימוש הנכון על רימון ריק "אתם מוציאים את פין הביטחון בזהירות רבה, תמיד החזיקו חזק את הרימון ביד השנייה, ואז תזרקו אותו, בקשת רחבה אל עמדות האויב. מיד אחר כך עליכם לחזור לעמדה שלכם."

הוא זרק את הרימון הדמה במרחק טוב של כ-50 מטר. "מי רוצה לנסות?" הוא שאל את הנוכחים. עדינה הרימה את ידה "אולי אני?" "אוקי, עדינה, קדימה" היא השליכה למרחק של 60 מטר. "מי הבא בתור?" "אני" אמר יעקב "קדימה יאקי." הספורטאי שלנו זרק את הרימון למרחק של 100 מטרים! עודד עמד בפה פעור. אחרי שגבר על הפתעתו פלט "ובכן, ובכן, מעולם לא ראיתי הישג כזה. מה יש לומר: אלוף, זה אלוף!" יעקב ניסה למחוק חיוך של סיפוק מפניו. כשבא תורו של אובול, הוא זרק את רימון הדמה לאוויר, וזה נחת בדיוק לרגלינו. לו זה היה רימון חי, היה קורע אותנו לגזרים...

לצד רכישת ידע נכון בשימוש בסוגי הנשק, עברנו גם כמה תרגילים בתנאי שדה: איך להתנהג בתנאים קשים ועוינים בלי להשאיר עקבות ובלי לגלות את נוכחותנו לאויב; איך ללכת, איך לדבר בינינו. "כלילה דברים אלה עוד יותר חשובים. כלילה אתם צריכים להיות עוד יותר זהירים", הרצה המאמן בעל הניסיון "התנועות שלכם צריכות להיות מחושבות וקלות כעופרי האיילים בחורשה. כשאתם הולכים על קו רכס, תמנעו מלבלוט כנגד הרקיע, כי הצללים שלכם יראו ממרחקים גדולים. אף-פעם, ואני מדגיש, אף-פעם אל תדליקו פנס או סיגריה. אפילו מקור האור הקטן ביותר נראה בקלות כלילה." כדי להוכיח זאת הוא שלח אחד מאתנו אל עץ מרוחק: "מי מכם מעשן?" הוא שאל. יוסל'ה הצביע. "אוקי, חבר. אתה רואה את העץ שם? לך לשם, הדלק סיגריה ועשן עד שאקרא לך בחזרה." יוסל'ה עשה כפי שנאמר לו. "אתם רואים?", הוא פנה אלינו "העץ הזה די מרוחק מפה, בכל זאת אפשר לראות בבירור את אורה של סיגריה הבערת. מה שנראה עניין של מה בכך, יכול להיות גורלי כשהאויב בסביבה. "יוסל'ה, אתה יכול לחזור!" הוא צעק. דברים רבים שלמדנו שם הזכירו לי את האימונים בתנועת הצופים, כך שהם לא היו לגמרי חדשים עבורי.

מספר לילות לאחר מכן התעוררנו למשמע יריות. מנחם היה הראשון שהתעורר. הוא שאל "מה לעזאזל קורה?" "מאיפה לי לדעת?" ענית. לא לקח יותר מרבע שעה עד כשה-מ.א.ז. של הקיבוץ הגיע בריצה נושא פנס בידו וביקש מהגברים להתלבש ולהתלוות אליו למחסן הנשק. שם צוידנו במקושים ובאתים, כמו גם ברובים ובעוזים. אחר כך מיכה, ה-מ.א.ז. אמר לנו: "הלילה פורעים מנצרת התחילו לירות על הישוב שלנו. אנחנו נשיב להם מנה שלא ישכחו במהרה. אולם לפני כן עלינו להקים מקום תצפית ולחפור שוחות להגנה, ורצוי שנעשה זאת הלילה כדי לא לגלות את עצמנו. אהרון יהיה המפקד במחלקה שלכם. כל טוב שיהיה לכם, ותשגוהו על עצמכם!" הוא הוסיף בחיוך.

החברה' שלנו, רדומים ומשפשפים את עיניהם מקורי החלומות המתוקים שהופסקו בפתאומיות, הסתדרו בשורות. לפקודת אהרון המחלקה התחילה לנוע בחושך מוחלט לכיוון הגבעות, אל מול העיר הערבית נצרת. לאחר שעה של טיפוס מייגע בשבילים המפותלים במעלה ההר, בין עצי האורן, התחלנו להזיע כמו חמורים. "כמעט הגענו" אמר אהרון והוביל אותנו לקרחת יער בחורשה. "אתם יכולים להניח פה את הציוד שלכם." "משחקי מלחמה נחמדים" הערתי באוזני מנחם, שניסה להמשיך את שנתו תוך כדי הליכה. "זו כנראה רק ההתחלה", הוא ענה בקול מנומנם "מגרד לערבים מגרד להתחיל במלחמה, הם רבים ואנחנו רק מעטים." "אל פחד, אנו נתגבר עליהם." השבתי לו. הזיעה שכיסתה קודם את גופינו הפכה עכשיו לקרה והתחלנו לרעוד מקור. "אוקי חברה',

עלינו להתחיל לחפור. יש לנו הרבה עבודה" אמר אהרון, לקח מקוש וסימן את תוואי התעלה. "כמה עמוקה היא צריכה להיות?" שאלתי אותו "מספיק עמוקה שתשמש למגן טוב, אם אתה חפץ לחיות!" התחלנו את החפירה בחושך מוחלט. לאחר זמן, האדמה הקלה של השכבה העליונה הפכה לסלע גיר והחפירה נעשתה קשה יותר. במרחק של כ-9-10 ק"מ מאתנו ראינו את הבהוב האורות של העיר הקדושה נצרת. השעה הייתה 3 לפנות בוקר. היינו בערך במחצית חפירת התעלות בעת שהיריות התחדשו והכדורים שרקו מעלינו. "זה מתחיל להיות רציני" אמרתי למנחם, "זה צריך להיות עניין של מה-בכך עבור שועל ותיק ולמוד מלחמות שכמוך" מנחם העיר לי באירוניה. "אתה צודק, אך אני כבר כמעט שכחתי מהמלחמה." "סמוך על הערבים, הם כבר יזכירו לך אותה בגדול." "חברה", סיימו, "אמר אהרון 'עלינו לחזור הביתה לפני עלות השחר. נמשיך את החפירה מחר.' עזבנו את כלי החפירה בתעלות ועשינו את דרכנו בחזרה לקיבוץ. השגחנו על כל צעד שלנו שמא הערבים לפתע יתקפו אותנו. כשהגענו אל המאהל נפלתי על המיטה כמו שק חול."

למחרת בלילה המשכנו להעמיק את התעלות ובלילה השלישי מחלקה אחרת, שהייתה מורכבת מחברי הקיבוץ בלבד ובפיקודו של משה הצטרפה אלינו. הם סחבו אתם נשק כבד כמו בזוקות, מרגמות, ומכונות ירייה 'ספנדו'. הם הניחו קו טלפון אשר חיבר את נקודת התצפית שלנו אל הקיבוץ. בעת שהמשכנו לחפור את התעלות במרץ רב, ניחתה עלינו לפתע התפרצות פראית של הפגזות ויריות ונאלצנו לקפוץ לתוך התעלות. מרחוק ראינו את הבהוב מקורות האש. "כולם לתפוס עמדות! הכינו את הנשק לפעולה!" פקד משה. האנשים המאומנים היטב ביצעו את הפקודה חיש קל. משה לקח את טלפון השדה וסובב את הידית. "הלו, משה" באה התשובה מעברו השני של הקו, "מה המצב?". "הם יורים עלינו, אנחנו בכוננות ומחכים לפקודתכם." "אם התעלות מוכנות, אז בידכם ההחלטה" "OVER AND OUT" אמר משה בטלפון, אחר כך פנה אלינו: "חברה", הגיע הזמן להשתיק אותם. מה מצב התעלות?" "הן כמעט גמורות." ענו האנשים. זמן לא רב לאחר מכן, כשנסתיימו החפירות, החברה חיצו לפקודה ממש. "אש!" הוא צעק במלוא גרונו. כל כלי הנשק פתחו בבת אחת ב"רה, תה, תה, תה, תה" גועש שהחריש את אוזנינו. אז המרגמות הוסיפו את ה"טאם, טאם" העמוק שלהן. לפתע שמענו שריקתם של פגזים עפים מעל ראשינו, שמקורים מיחידות המרגמות הכבדות שהיו ממוקמות אי שם בקיבוץ. משה הצמיד את משקפתו לעיניו ובדק את יעילות הפגיעות שלנו. אפילו בעין בלתי מזוינת יכולנו לראות וגם לשמוע את ההתפרצויות הרבות של להבות האש בעקבות הפעולה שלנו.

טלפון השדה צלצל ומשה הרים את השפופרת. "מה אתה רואה משה?" שאלו בצד השני של הקו. "פגיעות לא רעות, אולם אינני חושב שגמרנו איתם." בקושי הספיק להשלים את המשפט כשהצלילות מכיוון נצרת התחדשו ביתר עוז. "אש!" צעק משה. שוב התחלנו לירות, הפעם ביתר עוז, עד שקני הרובים שלנו התלהטו מחום. עננה חריפה וצורבת של אבק שרפה התפשטה בתעלות וחנקה את גרוניתנו. שוב שמענו את שריקת הפגזים שעפו מעלינו. חילופי האש נמשכו כל הלילה והלכו והתמעטו לקראת הבוקר, עד שלבסוף נדמו לחלוטין. היינו רצוצים מעייפות. משה התקשר שוב אל המפקדה. מיכה אמר "נשמע שקט שם אצלכם." "כן", ענה משה בקול עייף "נראה שהם הלכו לישון שם." "אני מקווה שכמה מהם הלכו לישון לעולמים" ענה מיכה "האם אנו יכולים לחזור הביתה, מיכה?" "ברוכים הבאים, עשיתם עבודה נהדרת." "אם כן, להתראות."

כשחזרנו לקיבוץ התקלחתי במים רותחים ואחר כך, בחדר האוכל, בלעתי כיכר שלם של לחם עם הרבה חמאה וריבה. להפתעתי, כשחזרתי לאוהל ונשכתי על המיטה, השינה סירבה לבוא, למרות עייפותי הגמורה. "אתה ישן, חבר?" שאלתי את מנחם. "לא, למה?" "אתה יודע, אפילו בחלומותי הפרועים ביותר לא יכולתי לתאר שאפתח ביריות לעבר עיר קדושה כנצרת." "גם אני לא" נאנה מנחם. "תגיד לי מה אתה חושב - איך העולם יכול להשלים עם העובדה שהעיר הזאת, שכל כך חשובה לנצרות, נשלטת בידי המוסלמים הפראיים האלה?" "פשוט מאוד" הוא ענה "העולם מעדיף אותם על פני היהודים." "זה נשמע מאד הגיוני. אתה יודע שקראתי הרבה על נצרת. היא צריכה להיות עיר מאד מעניינת ואקזוטית. הייתי רוצה פעם לבקר שם." "אתה תבקר שם, חבר. רק הייה סבלני." "אתה יודע", המשכתי "ישו, בנו של האל לפי האמונה הנוצרית, הטיף כל חייו לאהבה, להבנה ולסובלנות בין העמים ודמותו הפכה לאגדה. גם אחרי אלפיים שנים בני אדם עדיין פונים ומתפללים אליו, מבקשים ממנו מחילה, מבקשים שיביא שלום לעולם. והנה אנחנו מנהלים מלחמה בקרבת המקום שהוא נולד וגדל." "אה, כן", מנחם רטן "אתה יודע כמה מלחמות פרצו בשם האלוהים? וכמה בני אדם נהרגו במלחמות על קדושת השם? הכל שטויות! מלחמות יהיו על פני הפלנטה שלנו כל עוד הגזע האנושי ימשיך להתקיים! ועכשיו, אתה מוכן לעשות לי טובה?" "הוא שאל. 'למה לא?'" "אם כן בבקשה סתום קצת את פיך, הפסק עם הפילוסופיה בגרוש שלך, ותן לי לישון. כבר כמעט אור יום!"

פרק ט"ו

קיבוץ שריד, ינואר 1948

למי לעזאזל שייכת הארץ הזו?! השאלה האקוטית הזאת עולה שוב ושוב בקרב הערבים - עם עתיק יומין שישב באזור משחר ההיסטוריה האנושית, ובקרב היהודים - צאצאי האבות הקדומים אברהם, יצחק ויעקב ומלכות יהודה, ששגשגה פה עד שנחרב הבית השני - ואשר זכותם לארץ הזאת לא פחותה משל הערבים. כששתי הזכויות ההיסטוריות שוות הערך פוגשות זו את זו, וכששני הצדדים תובעים נמרצות את החזקה הלגיטימית על אותה פיסת אדמה - בעוד האחד קורא לה 'פלסטין' והשני 'הארץ המובטחת של ישראל' - המצב מהווה מקור ליריבות מתמדת ולמלחמות אין קץ. האמת היא, שיש מספיק אדמה ומקורות פרנסה לשני העמים לחיות כאן יחדיו בשפע ובשלום, אם רק היו מסתדרים ביניהם. אולם הערבים תמיד סרבו לעשות כן ולעולם לא הסכימו לקיומה של מדינה יהודית במרחב. התפקיד שהבריטים היו אמורים למלא לפי תנאי המנדט שלהם, 'שומרי השלום והסדר', היה לא אחר מאשר ציניות גמורה לשמה, מאחר והם נטו לרוב לטובת הערבים.

בחוזר שהתפרסם לכבוד יום השנה ה-50 לייסודו של הקיבוץ, מצאתי סיפורים מעניינים ומרתקים שנכתבו בידי מרכזי אמיתי, אחד החברים הוותיקים והמכובדים, על התקופה שקדמה להגעתנו למקום. מצאתי בסיפורים אלה חומר מאד רלבנטי להיסטוריה שלנו. תחת הכותרת 'בימי המאבק' הוא מספר כך:

"הגענו לעשור השני שלנו עם אוכלוסייה שמנתה כ-500 נפשות: מתינוקות בעריסה ועד להוריהם המבוגרים של חברינו, אשר זה עתה הגיעו מארצות הגולה; חברים ותיקים; קבוצה שלישית של נוער מהערים; קבוצה של הפלמ"ח ועוד. במשך השנים נקלטו אצלנו גם אנשים פרטיים רבים, אשר מצאו בית חם אצלנו בקיבוץ. שפע של לשונות, ארצות מוצא, הכל התערבב לתערובת גדולה, מה נקרא קיבוץ שריד. חברינו התחילו לחזור משירותם בצבא הבריטי, במסגרתו שירתו גם בארצות חוץ. הימים הם ימי הטרור הבריטי: סגירת שערי הארץ בפני עליית היהודים, יחס גרוע אל תושבי הישובים כדי לחנוק את הישוב היהודי. מבסיסן הממוקם בשריד יחידות הפלמ"ח יוצאות לפעולה, ועבר לצדו השני של העמק, מההרים, חיילי הלגיון הערבי צופים בנו. בלילות אלומות האור של זרקוריהם חורשות את עמק יזרעאל בחיפוש אחרינו. יותר מפעם אנשי ההתיישבות העובדת נקראים לבוא כדי להגן על זכויות העלייה והישובים. החיפושים אחרי נשק מוסתר ועולים בלתי חוקיים התגברו.

ואז באה 'השבת השחורה'. בבוקר היום הזכור לשמצה, 29 ליוני 1946, התעוררנו ומצאנו את עצמנו מוקפים בצבא גדול מצויד במיטב הנשק. אישה שעמדה ללדת לוותה לבית החולים תחת שמירה צבאית. החברים נקראו לאסיפה כללית ומיידית כדי לקבל הוראות אחרונות, ומיד אחר כך הצבא הבריטי פרץ פנימה. הוכרז עוצר, ואפילו נשים וזקנים הוצאו לשירותים תחת שמירה, פן יברחו חס וחלילה... חברי הקיבוץ אולצו להזדהות וכולם ענו לשאלת הבריטים באותה התשובה: 'אני חבר קיבוץ שריד!' חיילי הפלמ"ח התערבו עם אחרים כדי לא לאפשר את זיהוים. שלושים חברי קיבוץ נעצרו, ללא כל אבחנה. הם נלקחו ליעד בלתי ידוע. הניסיון להסתער על המשאיות בהן נלקחו הוכשל בידי הבריטים, אשר הקימו עמדת קרב מול השער הראשי של הקיבוץ. כוונתם הזדונית של הבריטים לעצור את אספקת הנשק לישוב, לכוחות ההגנה ולפלמ"ח לא הצליחה. המאבק נמשך. אוניות המעפילים המשיכו להגיע אל חופי הארץ. העולים נלקחו בכח לאי קפריסין. ישובים חדשים הוקמו במרחבי הגליל ובנגב. כנופיות הטרור של ה-א.צ.ל. והל.ח.י. המשיכו לגרום מהומות והעלו עוד יותר את חמתם של הבריטים. הממשלה הבריטית הגיבה בעוצרים ממושכים ואף במשטר צבאי."

קיבוץ שריד, מרץ 1948

הגשם לא פסק לרדת. הוא שטף את האהלים שלנו, חדר פנימה והרטיב את המיטות, והדרכים הפכו לעיסה בוציית. עלי האורנים נדבקו למגפינו ועשו אותם כבדים כמו גזעי עץ. לאחר חורף ארוך, קרני השמש הראשונות של האביב המוקדם חדרו אל תוך החורש. בין העצים פרחי היער החל מחדש את מחזור חייהם, בהציגם לעולם את תפוחתם הנהדרת. מתחת לסלעים שושנים צחורות, נרקיסים צהובים, כלניות אדומות ורקפות ורודות צצו והרימו את עלי הכותרת שלהם כלפי השמש המחממת. גם הציפורים קיבלו את בוא האביב בסלסולי קול רמים. המלחמה נמשכה, אך הטבע כאילו התעלם ממנה והביא את האביב אל נופי הארץ. קרני השמש לא רק העירו משנתם את העצים, הצמחים והפרחים, אלא גם חיממו את הלבבות הרדומים.

המוסד החינוכי שהוקם בשריד לפני מספר שנים, אכלס בתוך כתליו לא רק תלמידים משריד ומהקיבוצים השכנים, אלא גם מספר רב של סטודנטים אקסטרניים מהערים. התלמידים האלה, בנים ובנות, עשו את דרכם הלך ושוב בשביל ארוך פעמיים ביום כדי לאכול בחדר האוכל של הקיבוץ. השביל עבר קרוב אל המאהל שלנו, ולעיתים קרובות שמעתי את דיבורם המהיר בעברית, אשר לא תמיד הייתה מובנת לי. אחת הבנות מהתלמידים האלה עוררה את תשומת לבי. היא הייתה בערך בת 17 או 18, היו לה שערות מבריקות וחלקות, עיני כוכבים בורקות וחיוך קבוע היה נסוך על פניה העגלגלים, ורודי הלחי. היא לבשה בדרך כלל חולצה משובצת ומכנסיים כחולים. בכל פעם שהיא עברה בשביל לבי הלם בחזקה. היא שמה לב למבטים שלי ונענתה בחיוך. חיפשתי הזדמנות לדבר אתה, אך זאת לא באה במהרה. על כישלוני ביחסים איתה לא אסלח לעצמי לעולם:

יום אחד הייתי תורן בחדר האוכל. פתאום ראיתי אותה מגישה אוכל לשולחנות. החלפנו מבטים והמשכנו בעבודה. מאוחר יותר, בתום העבודה, כשכולם הלכו, נשארו שנינו לבד במחסן של המטבח. 'זו צריכה להיות ההזדמנות הזוהב שלי' חשבתי ופניתי אליה בהתרגשות: "האם את יכולה להגיד לי את שמך בבקשה?" "שושנה" היא השיבה "ושלך?" "זאב." "יפה, זאב. מה אתה עושה במטבח?" "את רואה, לובש סינור, רוחץ את הכלים, שוטף את הרצפה וכדומה. בקיצור, עושה מלאכה של נשים." היא צחקה צחוק לבבי "כך הם החיים בקיבוץ. מה? אף פעם לא עזרת לאמא שלך בעבודות הבית?" "כן, דווקא הרבה." "אז מה הבעיה? מי לעזאזל קבע שרק נשים צריכות לעסוק בעבודות הבית?" היא שאלה בלהט. "ובכן, אני חושב שבמובן מסוים את צודקת. למעשה הגברים יכולים לעשות כל דבר שעושות הנשים, פרט לשני דברים." "כמו מה?" היא שאלה בתמיהה. "למשל להיכנס להריון וללדת ילדים." "אה, זו האמת" היא צחקה, "מי יודע, אולי יום אחד גם זה ישתנה." השיחה הקלה בינינו נמשכה לזמן מה, וחשבתי איך אני יכול להתקדם עם הנערה הזאת? היא ניקתה שאריות פודינג שוקולד מקערה גדולה. "שושנה", שאלתי "כך?" "האם יכול אני ללוות אותך בדרך חזרה הביתה, התכוונתי אל המגורים שלך, כשתגמרי את העבודה?" "ברצון" היא השיבה בשובבות, תוך שליקקה את אצבעותיה מהפודינג.

חיכיתי לה בחוץ עד שסיימה את עבודתה. אחר כך כשיצאה אמרתי לה "את יודעת שציפיתי לפגישה הזאת בינינו זמן רב, והנה היא הגיעה." היא אמרה "אז בוא ונלך כי יש לי עבודה רבה להתכונן לקראת בחינה במתמטיקה מחר, ואני לא יודעת במה להתחיל." "אולי אני יכול לעזור לך? אף כי זמן רב עבר מאז שסיימתי את לימודי בבית הספר." "תודה, אני חושבת שאסתדר בעצמי." טיילנו לאורך השביל ללא אומר דברים. לפתע התחיל לרדת גשם סוחף ותפסנו מחסה תחת עץ ענף. "הרבה גשם השנה", היא אמרה בהביטה לעבר השמיים. "הייתי אומר יותר מדי. אנחנו גרים באוהלים האלה כמו חפרפרות שהמים הציפו את תעלותיהן." היא צחקה ושאלה "כמה זמן אתם גרים באוהלים?" "זה למעלה משנה, מאז שבאנו מקפריסין." "איך עבר עליכם הזמן בשבי?" "לחמנו נגד השעמום בכל האמצעים האפשריים כמו שחיה בים, משחקי ספורט, בעיקר כדור-עף, לימודים, שיחקנו הרבה שח וכו'." "אם כן, היה לכם חופש נהדר" "ארוך מדי, הייתי אומר, ארוך יותר מדי. ספרנו את הימים עד שנצא לחופש האמיתי, ולפלשתינה."

הגשם פסק והמשכנו את הליכתנו במורד השביל. שושנה אמרה "אתם מוטרדים מהגשם, אבל נראה שהפרחים מאוד נהנים ממנו. הבט כמה הם יפים." "חכי", הלכתי אל קצה החורש, אספתי זר קטן של פרחים ונתתי לה: "זה בשבילך." "אה, תודה", היא לחשה והריחה אותם. "לפרחים הראשונים באביב יש ריח כה נעים." "איזה הפרח האהוב עליך ביותר?" שאלתי אותה "קשה לומר, אני אוהבת את רובם, אולי הרקפות - הן כל כך עדינות וחינניות והגוונים שלהן משגעים. איזה פרחים אתה אוהב?" "אותו הדבר איתי, גם אני אוהב את רובם, אך ישנם שני סוגים מיוחדים, ואני בספק אם את מכירה אותם." "באמת, איזה?" "הראשון נקראה 'שושנת העמקים'. זה פרח קטן ולבן שצץ ממש מתחת לשלג, ריחני עד כדי כך שאפשר לקבל סחרחורת. בעיר בודפשט בה גדלתי הילדים מוכרים את הפרחים הללו ברחובות והבריות ממש חוטפים אותם. השני נקרא 'לילך'. יש בצבע לבן או סגול. זה פרח גדול שפורח על שיחים בקבוצות גדולות בחודש מאי. גם הוא ריחני ביותר, ומבשר את בוא האביב." "מאי זה החודש הגרוע ביותר פה", היא אמרה בחמיצות פנים, "רוחות החמסין נושבות ושורפות את כל הפרחים. עוד מעט יהיה לכם

'התענוג' להרגיש את הרוחות החמות והיבשות הבאות מהמדבר." כמעט הגענו אל הבניינים של המוסד "שושנה, האוכל לפגוש אותך שוב מחר?" שאלתי אותה בהיסוס. "הבט", היא אמרה במבוכה תוך שקבעה את עיניה במדרכה "אתה נראה לי בחור מאוד נחמד, אבל יש לי חבר" "אז מה?" היא נענעה את ראשה בשלילה "אז אני לא יכולה לפגוש אותך! מצטערת." "אבל אף פעם לא ראיתי אותך בחברת מישהו." "נכון, יש בינינו כמה אי הבנות. פה אנחנו קוראים לזה 'לא מדברים אחד עם השני', אך זה לא רציני, זה יעבור מהר." "אוקי, כרצונך", אמרתי באנחה גדולה "עליך להחליט בעניין, אולי תשני את דעתך." "אולי, ועד אז, שלום." נתתי לה את ידי ואמרנו להתראות.

"לכל השדים והרוחות! הנערה הקטנה דחתה אותי." רטנתי לעצמי, כמעט בקול רם. "אתה פחדן עלוב, ולא יודע איך להסתדר עם בנות! אבל למה היא הייתה כל כך נחמדה ונוחה אלי בהתחלה? מה הפשלה שעשיתי? אולי אני רזה מדי, אולי העברית שלי גרועה? ויטה צדק, באמת הזנחתי את העברית והנה התוצאה!" נוכחתי לדעת שהתאהבתי בה. אבל מה יכולתי לעשות. לא אכלתי וגם לא ישנתי טוב משך ימים ארוכים. אחר כך החלטתי לקחת את עצמי בידיים: הדבר הראשון שעשיתי היה שהתיישבתי ברצינות ללמוד את השפה העברית. חבריי בקבוצה תהו על ההתעניינות הפתאומית שלי בלימודים. כן התחלתי לבצע תרגילי התעמלות על מוט ועל הטבעות, כדי לפתח את שריריי. גם בעבודה חיפשתי דברים קשים, עם מאמץ פיזי, כדי לחזק את גופי.

באותו הזמן התחילו לבצע עבודות תשתית עבור מספר בניינים העתידיים להיבנות. הקרקע היתה כל כך קשה שהיה צריך להשתמש בקומפרסורים כדי להעמיק לחפור. ראובן, האח הגדול מצוות כדור העף עבד באתר הבנייה עם פטיש הקומפרסור הכבד. גופו הגברי והשרירי היה מכוסה זיעה מהמאמץ הגדול. "ראובן, היית מוכן לתת את ה-'צעצוע' הזה (כ-60 ק"ג) לניסיון קצר?" "הוא הסתכל עלי במבט מלא בוז, אחר כך אמר בטון של ביטול "יותר טוב שתלך לשחק עם פעוטים בארגז החול!". פעם, בשעת הפסקת הצהריים, כשהאתר היה נטוש, אזרתי אומץ, ניגשתי לקומפרסור, הנעתי אותו והתחלתי לחפור. לאחר זמן מה כשנוכחתי לדעת ש-'השד לא כל כך נורא', עצרתי את המכונה והחזרתי את הפטיש למקומו. למחרת ניגשתי למנהל הבניין בשם חנוך, וביקשתי כי יאפשר לי לעבוד בצוות החופרים בקומפרסור. הוא הסתכל עלי במבט ספקני ונגע בשרירי הבלתי מפותחים. אחר כך אמר בחיוך "טוב, חביבי, ניתן לך הזדמנות."

עבדתי כמה ימים עם הכלי הכבד וראובן הסתכל עלי בהשתוממות, תוהה איך הצלחתי לעבוד בלי להתמוטט מהמאמץ. "אוקי, אוקי, אתה גיבור גדול, רק לאט לך, אל תגזים." הוא וגם האחרים לא ידעו מה היו המניעים מאחורי מאמצי. ואז, ביום אחד ראיתי את שושנה הולכת בשביל, מחובקת עם חברה הג'ינג'י. היא הסתכלה עלי בחוסר עניין, כאילו לא נפגשנו מעולם. אינני זוכר מתי חשתי רגש של קינאה כה עזה, אולי בילדותי כלפי אחותי. עצוב ובלב שבור חזרתי אל המאהל שלנו. שכבתי על מיטתי והרהרתי ארוכות בזיכרונות העבר. נזכרתי בשיר עם הונגרי שהתאים בדיוק למצב רוחי הקודר, שיר שהחיליים הצועדים בסך נהגו לשיר:

For a lad like him I wouldn't give a penny
Who, before a girl is shaking like jelly
Cringing cowardly, gaping wide his mouth
To hell with that oafish, gawky mouse

ערב אחד, בשעה מאוחרת ראיתי בחורה צעירה ובלונדינית יוצאת מאוהלו של גבריאל. הסתכלתי מסביב, וכשראיתי שאף אחד לא נמצא בסביבה, ניגשתי לאוהל שלו ומצאתי יושב על מיטתו, שקוע במחשבה עמוקה. "גבי, אני יכול להפריע לך לרגע?" "להפריע לי? למה?" "הייתי רוצה לשאול אותך כמה שאלות עדינות ואישיות." "עשיתי משהו לא בסדר?" "חס וחלילה. שום דבר רע, רק... לאחרונה נעשיתי מאוד סקרן איך אתה מצליח כל כך עם נשים? מה הסוד שלך?" "הוא הסתכל בי בתמיהה, אחר בחיוך רחב אמר בביטחון עצמי: "הסוד שלי הוא שאני שם עליהן פס." "אה, זה הכל? זה כל כך פשוט. הן באות ויוצאות מכאן כמו בתחנת רכבת..." אתגרתי אותו. "אני רואה שמהו מטריד אותך, חבר." "לאמיתו של דבר משהו מאד מטריד אותי, ומכיוון שאתה כל כך מתמצא בענייני נשים, אולי תוכל לתת כמה עצות שימושיות בנדון." הוא התרומם ושאל "מה הבעיות שלך, אני כולי אוזניים." "ובכן, הבעיה שלי מאוד פשוטה. אני מאוהב." "מאוהב, ומותר לי לשאול מי היוליה שלך, רומיאו?" "ליליה שלי יש רומיאו אחר." אמרתי בעצבות. "המממ, אני יכול לדעת מי היא היוליה הזאת?" "תלמידה מהמוסד" "האם היא צברית?" "אני חושב שכן." סיפרתי לו את האפיוזודה הקצרה אתה. "הבט, אני מבין לרגשות שלך, אך אין טעם להיות מדוכא. חוץ מזה, אל תרדוף אחרי אישה. אם יקרה ותתחנת אתה, היא תזכיר לך זאת כל ימי חיך. גבר צריך להיות קר ואדיש, או לפחות עליו לשחק את התפקיד הזה. תן לה לסבול מקנאה. האמן לי הבחורה שמיועדת לך תבוא אליך, למיטתך." הוא אמר בהתרגשות והכה במזרון שלו עד שאבק יצא ממנו.

השתרר שקט באוהל, אחר כך הוא המשיך: "מעבר לכך, אתה פשוט לא תמצא את מקומך בין הצברים האלה. זה עולם אחר ויש להם מנטליות שונה משלנו. מחוץ לקשיים שבשפה, אתה לא תרגיש נוח ביניהם. לפעמים הם יכולים

להיות חסרי טאקט ואפילו מהוצפים, ואתה לא תדע את נפשך, להיכן לברוח מהלשון העוקצנית שלהם. יותר טוב שתוציא אותה בחורה מהראש שלך ותמצא מישהו משלנו. "מה כוונתך, משלנו?" "ובכן, ישנן שתי בנות בחברה שלנו, יפה וחווה, שמאד מחבבות אותך, כמה שאני יודע..." "אינני יודע, משכתי בכתפי "אין לי שום משיכה אליהן. הן לא אטרקטיביות וגם לא חכמות במיוחד." "תאמר, אין לך בעיות סקסואליות?" "לכל הרוחות, בודאי שיש! למי אין?" "אז למה שלא תתחיל עם אחת מהן? הן באותה הבעיה כמוך." "לעשות את זה בלי אהבה?" "למה לא...? רק תעמיד פנים כאילו אתה אוהב אותן. אולם עליך להשגיח לא להכניס אותן להריון, כי זה באמת יכול לסבך את המצב." "אתה צודק חבר, אתה צודק." אמרתי וקמתי לעזוב. הוא שמ את ידו על כתפי ואמר בחמימות "אל תהיה טיפש, תבלה טוב, תהנה מהחיים ובטוחני שיבוא יום וגם אתה תמצא את בחירת לבך."

יפה הייתה בחורה כפרית פשוטה. היא לא הייתה יפה, וגם לא מכווערת (האמת שמעולם לא פגשתי בחורה באמת יפה שנשאה את השם יפה...). לא היה לי קושי רב לשכנע אותה לשכב אתי. חושבני ששנינו ידענו שאין בינינו יחסים רציניים, וגם לא תלינו תקוות רבות לכך. בעת ששכבתי אתה לא יכולתי ללחוש באוזניה "אני אוהב אותך". חשבתי על שושנה, אולי יבוא יום והיא תהיה שלי. ידעתי שיש מיליוני גברים בעולם שעושים סקס בלי להיות מעורבים רגשית. יש גם אין-ספור ילדים מסכנים ומוכי גורל המסתובבים בעולם ומעולם לא ידעו מי אביהם. פחדתי באמת משני דברים: האחד שיפה תיכנס להריון, והשני - הרכילויות. בגלריה הצמאה לרכילויות בקהילה קטנה כמו שלנו, כשהלשונות מתחילות לברבר, אתה אבוד! כל דבר שאתה עושה, וגם מה שאתה לא עושה זה נושא מצוין לפטפוטי לשון. "לעזאזל עם כולם!" חשבתי, עלי לחיות את החיים שלי.

פרק ט"ז

קיבוץ שריד, אפריל-מאי 1948

המאורעות הסוערים אשר אירעו בחודשים האלה עזרו לי לשים בצד את בעיותי האישיות. לקראת הפינני המיידית של כוחות הבריטים מפלשתינה, שני הצדדים - הערבים ויהודים - ניסו לשפר את עמדותיהם לקראת הקרבות הצפויים. בזיכרונותיו, מרדכי אמיתי כותב על ההתקפה על משמר העמק (אחד הישובים הראשונים בעמק, רק קילומטרים אחדים משריד):

"בצהרי יום ה-4 לאפריל ראינו תימרות עשן רבות מתרוממות מעל העמק, וקולות רעמי תותחים הגיעו לאוזנינו. מהמפקדה של הגדוד שהייתה ממוקמת בחורשה שלנו הודיעו: 'משמר העמק מופגז בתותחים כבדים'. בנוסף לפחד הכללי שלנו, חששנו לגורלם של הילדים ששוכנו בבנייני המוסד החינוכי. חברינו האזינו למהלך הקרב שהועבר בשידור חי מהישוב המותקף. משלחת מהקיבוץ יצאה להגיש עזרה. מחנה הבסיס שלנו היה בקיבוץ גבת, ממנו יצאו החברים למשימתם בלב דואב. הם הסתירו את פחדם בחיוך רחב. בקרב הזה נפל אחד מחברינו בעת שהמשלחת הותקפה בדרכה חזרה ממשמר העמק. קברנו אותו בבית הקברות הישן שלנו. אריה פוגלמן פקד על כיתת יורים לכבודו ליד הקבר הטרי. האיש בעצמו נפל כמה חודשים אחר כך בקרב על לטרון. לא זמן רב אחרי שחזרנו מההלוויה, נודע לנו שעלינו לקלוט תוך זמן קצר את ילדי משמר העמק אשר פונו מהקיבוץ בעת הפסקת אש שהושגה בתיוכם של הבריטים. תוך שעות הכל אורגן על הצד הטוב ביותר. ילדי משמר העמק מצאו אצלנו פינה חמה ועזרה לצורכיהם. 80 הנפשות נקלטו ביתר קלות מאשר בזמנים רגילים, זאת למרות העובדה שבאותו הזמן הגיעה גם קבוצה גדולה של ילדים מהגולה, אשר על קליטתם אצלנו החליטו זמן רב לפני כן.

יום לאחר מכן, יצחק שדה, "הסבא של ההגנה", כפי שקראו לו ילדינו, בא לקיבוץ. הבעת פניו מעוררת הביטחון והופעתו משוללת הפחד השרו רוגע ואמונה בליבותינו. הוא פיקד על הקרב מגגו של בית הילדים, משם השקיף על העמק במשקפת, ומכשיר הקשר בידו השנייה. עד מהרה עמודי עשן מתמרים נראו מתפשטים מעל כפרי התוקפים הערביים. אז ידענו שהקרב הוכרע לטובתנו.

חגגנו את חג הפסח עם קבוצה של חברי משמר העמק אשר 'הוגלו' באופן ארעי מקיבוץ, ועם הילדים החדשים שהגיעו זה עתה מהגולה. בחיפזון, בבטחון רב, תוך שהחזקנו את רובינו על כתפינו מוכנים לכל קריאה, קראנו בקול רם מההגדה את פסוק 83 מתהילים. זה היה אחרי הניצחון הגדול שלנו בחיפה. כל היום ראינו שיירות גדולות של פליטים ערביים עוברות בדרכים.

הייתה זו הפעם הראשונה שראיתי סדר פסח בקיבוץ. היה מאד מרשים לראות קהילה גדולה כל כך של אנשים חילוניים קוראים מההגדה ומקיימים את טקסי הדת. חשבתי על הוריי, שודאי היו מרוצים להיווכח שבנם לא הלך לאיבוד ב"דרכים השגויות של כופרים ללא אמונה". אבי כתב לי שהוא מאד דואג לי, לאחר ששמע את החדשות על מה שקורה בארץ. הוא שאל במכתבו אם יש אפשרות כלשהי לבקר אותי. השבתי לו שרצוי לדחות את ביקורו לזמנים יותר שקטים, לאחר המלחמה. אימי קבלה קשות על כך שנשארה עם 'ילד של נייר'. אחותי הודיעה לי שפגשה איש נחמד, שאומנם מבוגר ממנה בהרבה, אך למרות זאת יש בדעתה להנשא לו. עצרתי אנהה גדולה. מה יכלתי לעשות? התגעגעתי למשפחתי אך לא הייתה לי אפשרות לחזור הביתה גם לו רציתי בכך.

מועד פינני כוחות הצבא הבריטי מפלשתינה - היום שכולם ציפו לו זמן רב כל כך - הגיע לבסוף. כמה ימים לפני כן הוקמה בשריד יחידה צבאית מיוחדת. היא כללה בעיקר חברי קיבוץ, אך גם מספר אנשים מהקבוצה שלנו. מטרת היחידה הייתה להשתלט על שני ישובים מיסיונריים של הגרמנים ברגע שהבריטים ייצאו. שני הישובים האלה (אלוני אבא ובית לחם הגלילית של היום), שנמצאים באזור הגליל התחתון לא רחוק משריד, נתנו מחסה, לפי השמועות, לסוכנים גרמניים ולארגונים נאציים.

היה לנו תדרוך קצר לפני התחלת המבצע, והוזהרנו לא לקחת שום שלל מהמקום. יצאנו משריד השכם בבוקר רכובים על שתי משאיות, שני ג'יפים וחצי זחל, ומכיוון שלא ידענו מראש באיזה סוג התנגדות נתקל - חמושים בנשק רב. זו הייתה נסיעה קצרה בת שעה בלבד והיינו מלאי התרגשות בציפייה לקרב הראשון שלנו. כשמצאנו את הישובים נטושים לגמרי הפתעתנו הייתה גמורה. בני הבליעל כנראה הריחו שהיהודים יבואו וברחו על נפשם. הם השאירו הכל מאחוריהם. אפילו ארוחות הבוקר, שהופרעו באמצע, היו עדיין חמות על השולחנות. הסתכלנו בפליאה מסביב, על הבניינים שנבנו בסגנון גותי, על הספרייה, ועל הכנסייה-גרמניה קטנה בתוך שטחה של ארץ ישראל! השתוממותנו גדלה עוד יותר כשנכנסנו לתוך הבניינים: בכל מקום ראינו שפע סמלים של המפלגה הנאצית ודגלים

שנשאו את סמל צלב הקרס קישטו את הקירות. בחדר אחד מצאנו תמונת שמן ענקית של היטלר. הוא הביט בנו במבט זועף כאילו גער בנו על חוצפתנו להפריע את שלווה המקום.

"למען השם, איך התופעה הזו יכולה להתקיים בפלשתינה?" שאלתי את גדעון, הקצין הממונה עלינו. "פשוט מאוד", הוא ענה " הבריטים האנטישמיים הארורים האלה העלימו עין במתכוון מקיומן של הקולוניות הגרמניות, ונתנו למיסיונרים ולארגוני הנאצים יד חופשית." "הגיע הזמן לשים קץ לזה" אמרתי לו. "זה בדיוק מה שאנחנו עושים עכשיו. השתלטנו גם על וילהלמה, עוד מבצר קולוניאליסטי בחיפה." "יש לך מושג כלשהו לאן הם ברחו?" שאלתי אותו. "כנראה לצפון שם עלו על אוניות שחיכו להם, או אולי מצאו מחסה אצל ידידיהם הערבים." התפקיד העיקרי שלנו היה שמירה וסיוור סביב למיסיון. כן שמרנו שעות ארוכות בכניסה למפקדה שלנו וליד מרכזיית הקשר, מקום ממנו נשלחו והתקבלו יום וליל תשדורות ושיחות טלפון רבות. זאת הייתה הזדמנות מצוינת לתרגל את העברית שלי. מאוחר יותר, כשהזרנו לקיבוץ, התברר לי שהשיחות בין החברים נעשו יותר ברורות ומובנות לי.

אחד החברים לנשק במבצע הזה היה אוכול. מחד, הייתי מאוד שבע רצון שהוא בא אתנו: הוא תמיד היה מוכן לצטט באוזני כל פואמה שרק רציתי לשמוע... מאידך, פחדתי לראות אותו חמוש ברובה, בתחמושת חיה וברימונים. חששתי שהוא יגרום אסון עם כל הציוד הזה. למעשה, במצב שלנו הוא היווה את ה'סכנה' הבלעדית, אפילו ללא שום קרבות... אחד הבתים אליו נכנסנו היה מרוהט בפזרנות בריהוט עתיק, בשטיחים פרסיים, בוילונות תחרה ובציורי שמן רבים. באמצע החדר עמדה מיטה גדולה מכוסה בכיסוי משי ועליה כריות נוחות ורכות. מיד החלטנו שזה יהיה חדר הלינה שלנו כל זמן שנשהה במקום. עברו שנים רבות מאז שראיתי דירה כל כך יפה. הספרים הרבים והיפים בכריכות מהודרות הצביעו על כך שבעלי הבית לא רק היו אנשים עשירים, אלה גם בעלי תרבות.

הדבר הראשון שאובול עשה היה לזרוק את עצמו על המיטה, בעודו לבוש במדוי המאובקים ורימונים תלויים על חגורתו. המיטה הנהדרת קרסה תחת משקלו הכבד. "פרא אדם ובטלן שכמוך!" צעקתי עליו "מה? אף פעם בחייך לא ראית מיטה כזאת? לא יכלת לחכות עד שנתרחץ?" אובול קם מהמיטה והתנשם בכבדות "אה, זאת מיטה כל כך יפה!" "הייתה, חביבי, רק הייתה." בחדר צדדי מצאנו אוסף של תמונות נדירות אשר כנראה צולמו בידי בעל הבית. זו לא הייתה רק המקצועיות והאיכות של התמונות שהפליאה אותנו, אלא במיוחד מה שראינו בתמונות האלו: יחידות של 'נערי היטלר' צועדות בסך במדים שחורים, הנערים מחזיקים בגאווה את דגלי הסבסטיקה (צלב הקרס); מנהיגיהם עמדו מולם והצדיעו להם ביד מורמת. היו שם תמונות של התושבים הקודמים וגם תמונות רבות של צבאות ערב בתרגילי סדר, צעידה ומשמעת. מצאנו גם תמונות רבות שהציגו את אורח חייהם ולבושם של התושבים הערביים בערים ובכפרים.

אחר כך, כשאובול יצא אל המטבח, הוא נתקל בראשו במסגרת הדלת, וקיבל מכה קשה עד זוב דם. תוך שהוא מחזיק בראשו הוא התחיל לילל "אה! אה! אה!". אמרתי לו ברוגז "הבט אובול, אם אתה חושב לקבל אות הצטיינות כפצוץ מלחמה, אז, בבקשה, עשה זאת שאני לא בסביבה!" "זה יהיה בסדר" הוא מלמל. במחסן המזון מצאנו אוצר של דברים טובים: שורות שלמות של ריבות, קונפיטורות, פירות ולפתנים משומרים, וכן כמות גדולה של שקדים, צימוקים ושוקולדות. אובול הסתכל בתאווה על הבקבוקים הרבים שעל המדפים, הוציא את לשונו, שפשף את ביטנו ואמר: "תהיה לנו ארוחה נהדרת הערב." "יהיה לך גם שלשול נהדר אחר כך" השבתי לו "ועכשיו נצא ונראה מה קורה לחברה' שם בחוץ?"

גדעון בא אלינו ומבט נזעם על פניו: "לאן לכל הרוחות נעלמתם?". "גדעון, מצאנו משהו שאתה חייב לבוא מיד לראות." "מה זה? בונקר תת קרקעי או מחסן נשק מוסתר?" "לא זה אף לא זה, אולם בטוח שתמצא עניין בדבר" כשגדעון הסתכל בתמונות, הוא עמד פעור פה. "זה לא יאומן! הנאצים הארורים האלה חיו ושגשגו מתחת לאף שלנו. ניקח את התמונות האלו לארכיון." "ישנן כל כך הרבה, אולי תרשה לקחת כמה מהן בשבילי?" שאלתי אותו "מכיוון שאתה מצאת אותן, בודאי שתוכל, רק תראה לי אותן לפני כן. בסדר?"

בלילה הראשון אני ואובול ישנו על המיטה שלמרות שרוסקה היה טוב לישון עליה. אבל אובול נחר כמו תותח, וכשלא יכולתי לסבול יותר הערתי אותו: "הבט, אובול, אם תמשיך לנחור כך אני פשוט אירה בך!" "אני נחרתי?" הוא שאל בתמימות "אשתדל לא לנחור יותר." אולם ברגע שהניח את ראשו בחזרה על הכרית המשיך לנחור ללא רתע. למחרת ביקשתי מגדעון שיחליף אותו עם מישהו אחר כדי שאוכל לישון במנוחה.

בחצר האחורית של אחד הבתים ראיתי כלבה גרמניה יפיפיה קשורה בשרשרת. נראה היה שבעליה לא יכלו לקחת אותה עמם במנוסתם המבוהלת. היא הייתה כלבה גזעית עם פרווה שחורה ויפה. כשהתקרבת אליה היא התחילה לנהום בפראות וחשפה את שיניה החדות. "דוגי, בואי הנה, בואי הנה" ניסיתי לקרוא לה, אך הכלבה המשיכה לנהום עלי בזעף. "אני מוכרח לאלף את הכלבה הזאת איכשהו" חשבתי. הבאתי לה חתיכת נקניק שמצאתי במחסן, זרקתי לה את הנקניק אך היא רק רחרחה אותו והמשיכה לנבוה עלי ביתר שאת. "כלבה נאצית אורורה!" צעקתי עליה ביאוש "אולי את מבינה רק גרמנית? 'הייל היטלר!'" צעקתי עליה בהרמת יד. הכלבה, כאילו אמרתי

מילת קסם, הפסיקה מייד לנבוה ולנהום. לא ידעתי מי היה יותר מופתע - אני או היא? בכל אופן, כשראיתי שהכלבה זקפה את אוזניה והתחילה לקשקש בזנבה, ידעתי שהצלחתי לרסן אותה. אחר כך אזרתי עוז, ניגשתי אליה וליטפתי את ראשה. אז היא גם אכלה את הנקניק. "אוקי, דוגי, אני אקח אותך אלינו הביתה, אך יהיה עליך קודם כל לחזור בתשובה, ולהתרגל לאוכל כשר..."

כשאובול ניסה ללטף את הכלבה היא נהמה עליו וכמעט נשכה אותו. "הזהר ממנה! צעקתי "זאת כלבה גרמניה, ואם אתה רוצה להתיידד עמה, כדאי שתדקלם באוזניה כמה שירים של גוטה ושילר..." כשגדעון שמע כיצד הצלחתי לאלף את הכלבה, סירב להאמין. "גדעון, האם אוכל לקחת את הכלבה אתי הביתה?" שאלתי אותו "חושבני שכן, אך תדאג שלא תנגוס לך בים (חתיכה) מרגלך. בכל מקרה צריכים לחסן אותה ולשים מחסום בפיה." כשחזרנו לקיבוץ נתתי לה את השם 'פיהרר' (FUHRER). למרות השם היא הפכה לחית מחמד של כולם.

כשחזרנו לשריד לאחר היעדרות של שבועיים מצאנו את הישוב במצב קשה, בגלל צליפות מתמידות מצד האויב. כדי למצוא הגנה מפני הכדורים הפולשים נחפרו תעלות עמוקות והושמו שקי חול בחזיתות הבתים. התחלנו בעבודה מיידית של בניית אמצעי הגנה נוספים. בגלל הצליפות המתמידות הייתה סכנה לגור באוהלים, לכן העברנו את מגורינו לצריפי עץ שהיו אמורים להיות יותר בטוחים.

תחת הכותרת "אל מול הכנופיות של קאוקג'י" מרדכי אמיתי מדווח: "כמה שבועות לאחר שראינו את זרם הפליטים הערביים במנוסתם מזרחה, ראינו את הפליטים שלנו נוהרים בכיוון הפוך. אלה היו ילדי הישובים בעמק הירדן בדרכם לחיפה. רעמי התותחים מעמק הירדן נשמעו היטב עד אלינו. לפתע פתאום מצאנו את עצמנו באמצע של שתי חזיתות: שדה התעופה שנמצא קרוב לקיבוץ שלנו שימש כמגנט למטוסי האויב ומטוסים מצריים הפציצו אותו. הם שילמו אחר כך מחיר גבוה בעד הטעות שלהם, שכן הבריטים רדפו אחריהם והפילו אותם אחד אחר השני. אחד המטוסים כמעט נפל על ראשינו".

"התברר אחר כך שבכפר ערבי בשם 'מג'דל' שהשקיף על הקיבוץ שלנו כנופיות של קאוקג'י ביצרו את עצמן וציפו לתגבורת של כוחות ערביים שהיו אמורים לתקוף את העמק יזרעאל מצד ג'נין. בינתיים הכנופיות האלו הטרידו אותנו בצליפה מתמדת על הכבישים וגם לתוך הישוב, ובקושי היה אפשר למצוא מפלט מהכדורים העפים. עם הפלישה הערבית לעמק הירדן, בנוסף ליחידות השריון אשר נקראו לעזרה, גויסה כל יחידת המילואים שלנו. כמה מהם חזרו הביתה, אחרים נשארו בצבא. מכסת הגיוס הייתה למחלוקת בין חברינו עד שהעניין מצא את פתרונו בהקמת צבא ההגנה לישראל, ועשרים מחברינו נשבעו לו אמונים.

"ימי הפסקת האש לא הפריעו כלל וכלל לשכנים שלנו שלא פסקו מלהמטיר עלינו אש. הכדורים חדרו לבניינים ולצריפים, ונס שלא קרו אסונות. שלטים גדולים בכל פינה הזהירו את האנשים: 'האויב רואה אותך!'. הילדים, ואפילו הפעוטות שבהם היו מאומנים דיים כדי לדעת שעליהם ללכת בתוך התעלות שחצו שתי וערב את הישוב. בנוגע למטוסים, הקטנים הבחינו בזמזום שלהם ורצו אל המקלטים עוד לפני שנשמעו צופרי האזעקה. כמוכן בעיות הביטחון היו קודמות לכל דבר אחר ורק העבודות ההכרחיות ביותר בוצעו בשטחי החקלאות. כל מקורות אחרים של כח אדם היו מוקדשים לבניית מקלטים ולחפירת תעלות."

"כיבוש נצרת ב-16 ליולי 1948 הביא להקלה גדולה. יום לפני כן הכפר מג'דל נכבש בפעולת הטעייה, אשר מטרתה הייתה לרתק את כוחות קואוקג'י ולאפשר לכוח העיקרי שלנו להכות בו מכיוון ציפורי. שני הבתים הראשונים של הכפר, אשר שימשו את אנשי 'קואקאג'י כנקודות תצפית, פוצצו לרסיסים. הכפר היה כמעט ריק מתושביו אשר ברחו לנצרת הסמוכה. במשך שנים רבות לאנשי הכפר הזה היו יחסים טובים עם שכניהם, אולם הכנופיות הביאו עליהם אסון. עכשיו, כשהסכמי הפסקת האש נחתמו, ואדי ערה נפתח לתנועה חופשית וקווי הגבולות התרחקו מאתנו. תפקידים חדשים הוטלו על המדינה הצעירה. שערי הארץ נפתחו עתה לרווחה בפני העולים."

פרק י"ז

קיבוץ שריד, קיץ 1948

מלחמת השחרור עברה עלי בסביבה בטוחה יחסית, רחוק משדה הקרב. לא בגלל שהייתי פחדן מוג-לב, אלא פשוט בגלל שהנסיבות היו כאלו שלא עלה בידי להשתתף בקרבות. עם זאת, לעבוד בשדות בחום המתיש של הקיץ, להילחם בענני זבובונים קטנים שנקראים ברחשים ושיכולים לשגע בן אדם, לאכול טונות של אבק - גם אלו דרשו מאמצים ראויים לשמם, אם כי לא הרואיים כמו בשדה הקרב. נפוליאון אמר "הצבא צועד על קיבתו" - וזה היה שירותנו לארץ: ייצרנו מזון עבור הצבא ועבור האזרחים. המיכון החקלאי באותם ימים היה הרבה פחות מפותח מאשר כיום. כך שעבודות רבות אותן עושים הקומביינים המודרניים, מכונות קציר, דישה, מכששים וכו' בקלות יחסית וללא מאמץ, באותם הימים היינו צריכים לעמול קשה ולהזיע רבות. למרבה המזל היינו צעירים והתגברנו על הקשיים. המלאכה האהובה עלי הייתה לסדר על המשאית הובלה ערימה מחבילות החציר הרבות. אמנם הייתה זו עבודה מאומצת, אך היא נתנה לי סיפוק רב. חבילות החציר הכבדות הועלו על המשאית על ידי שני חברים בעזרת קלשונים ועלי הוטל לסדרן במבנה מדויק, עד החבילה האחרונה שבגג הערימה. אחר כך קשרנו את כל המבנה בעזרת חבלים חזקים אל הווים שעל המשאית. ערימה שלא נבנתה בצורה נכונה הייתה עלולה להתפרק תוך כדי נסיעה, ובכך גם לסכן אנשים. צוותנו היה מאורגן לעילא, ומדי פעם התחלפנו בתפקידים: פעם על הקרקע ופעם על המשאית. כשאובול עבד אתנו, היה זה מסוכן יותר מאשר בשדה הקרב... בתנועותיו המגושמות הוא עלול היה 'לשפד' אותך על קלשונו. יום אחד עבדנו על המשלוח האחרון על גבי פלטפורמה רתומה לטרקטור. משלוח זה יועד לרפת של שריד. כשגמרנו את העבודה אובול התעקש לחזור הביתה על גג ערימת החציר. אני ועוד חבר מהקיבוץ התמקמנו בשני צידי של נהג הטרקטור, וכך עשינו את דרכנו חזרה לקיבוץ. לגמרי שכחנו מאובול על גג הערימה, אך כשחצינו את שער הברזל הגדול של הקיבוץ, הזדעזענו לפתע מיללותיו של אובול. ראינו אותו כשהוא תלוי למעלה על הקשת של השער. היה עלינו לחזור עם הפלטפורמה כדי להוריד אותו מהשער. הצטערתי שלא הייתה אתי מצלמה כדי להנציח את המאורע המשעשע הזה.

הטמפרטורות הגבוהות והשמש הצורבת שיזפו את עורי לגוון של חום כהה. התמונות ששלחתי הביתה הפליאו את בני משפחתי - כיצד זה בנם חיוור העור הפך להיות בחור כושי. לומר את האמת, האקלים החם של הארץ תמיד העיק עלי וסבלתי קשות מהחום. פעם ישבתי בחדר האוכל ליד חבר קיבוץ ותיק והתאוננתי קשות באוזניו על החום. הוא ענה לי כך: "אינני חושב שהיום חם במיוחד. אתה רואה את הזקן הזה שאוכל ליד השולחן הסמוך? ביום שתראה אותו במקלחת של הקיבוץ משחק שח, מגבת רטובה לראשו, אז תדע שבאמת חם..." לפעמים לקחתי עמי את 'פיהרר' לשדות. הכלבה הייתה מאושרת ביותר מהחופש שלה: היא שוטטה ורצה סביב חבילות החציר ונבחה במרץ על הפרדה שהייתה רתומה לעגלה שהביאה את הארוחה שלנו לשדות.

עם העבודה הקשה והחום עוד יכולתי להתמודד. אולם שנואות עלי באמת היו השמירות בלילה. העדפתי את העבודה הפיזית הקשה ביותר על פני השמירה, בה הזמן זחל לאטו וכל שעה נמשכה לנצח. היית בר מזל אם יצא לך לשמור בזוגות, לפחות היה עם מי לדבר. בחצות הלילה הייתה לנו ארוחה שקצת הקלה את המלאכה. לקראת בוקר, לפני שהלכנו לישון, היינו צריכים להעיר את האנשים שהתחילו את עבודתם בשעות המוקדמות: עובדי מטבח, נהגים, עובדי חקלאות, וכו'. בדיחה ישנה שחזרו עליה אין-ספור פעמים סיפרה על עולה חדש מהונגריה שהגיע לקיבוץ ומיד צורף לצוות של שומרי הלילה. הוא, כמוני, קיבל רשימה של חברים שהיה צריך להעיר השכם בבוקר. הוא לא התמצא דיו במגורים של החברים ולכן הלך מבית לבית ושאל "מי זה רוזנצביג?" "לך לכל הרוחות! אין פה שום רוזנצביג!" צעקו עליו מבית אחד. בבית אחר זרקו נעל בראשו. העולה המיואש הלך לחדר האוכל, שם צלצל בפעמון בכל כוחו וצעק "מי רוצה לקום, יקום!..."

שמענו ברדיו וקראנו בעיתונות על החגיגות והטקסים שהיו בעקבות הצהרת המדינה היהודית. בצורה זאת נודע לנו גם על הקרבות הכבדים שיחידות הפלמ"ח וצבא ההגנה לישראל, שאך הוקם, ניהלו כנגד הכנופיות של קאוקג'י ומאוחר יותר נגד צבאות ערב שפלשו למדינה הצעירה מיד לאחר הצהרת העצמאות. בהדרגה, צעד אחרי צעד, תוך אבידות כבדות, הצבא היהודי הקטן הדף את הפולשים. היהודים לחמו בגבורה עם מעט נשק מיושן שנותר מימי

הבריטים. רק מאוחר יותר ארסנל הנשק הזה התרחב על ידי משלוחי נשק חדשים ובכמויות גדולות מצ'סלובקיה, כמו גם מיצור עצמי ממפעלי נשק שהוקמו בארץ. מבצע אחר מבצע, קרב אחר קרב, המדינה הצעירה ביצרה את גבולותיה, שהגיעו עם חתימת הסכמי הפסקת האש בקיץ 1949 ממטולה בצפון לרפיח במערב ולאילת בדרום, עם פרוזדור רחב לירושלים.

מלחמת השחרור, כמו מלחמות אחרות של ישראל, השאירה בליבות הישראלים מורשת רחבה של סיפורי גבורה, בלדות ושירים על צעירים וצעירות רבים אשר חרפו נפשם למען המולדת. מניין האבידות בסוף המלחמה הסתכם ב-6,000 מתים וכפול ממספר זה של פצועים. היה זה מחיר מזעזע למען השגת עצמאות. בן-גוריון, ראש ממשלה ושר הביטחון באותם הימים, היה מנהיג כריזמטי שהצליח לאחד את כל המפלגות השונות בממשלתו. שמו הטוב ותדמיתו ברחבי העולם היו כמעט באותה דרגה עם המנהיגים הגדולים של התקופה: צ'רצ'יל, דה-גול, רוזוולט ואחרים. למרות זאת היו לו אויבים פוליטיים רבים שניסו להכשילו. אפילו המפלגה שלנו, מפ"ם, יצאה נגדו בגלל שלא הזדהה עם התנועה הקיבוצית. עם זאת, מרבית אזרחי ישראל מאמינים כי לו בן-גוריון היה חי ומנהיג את המדינה בימים אלה, הוא היה מעל כל ספק מצליח להתגבר ולגשר על הפערים העצומים שמפרידים היום בין חלקי העם.

"רצית לראות את נצרת? אז עכשיו יש לך הזדמנות מצוינת" בישר לי יום אחד מנחם. "בקרב יתקיים טיול למקום, ואני כבר הוספתי את שמותינו לרשימה שהייתה תלויה על לוח המודעות בחדר האוכל." "אתה גדול, חבר, טוב עשית. מתי הטיול הזה?" "באחד הימים בשבוע הבא, כנראה ביום ראשון." כבר ביקרנו בחיפה, בנהרייה ובתל אביב, אך זה יהיה הביקור הראשון שלנו בעיר ערבית. ביום ראשון עלינו על שני אוטובוסים אשר הסיעו אותנו להרי נצרת. עד מהרה, עת האוטובוס שלנו הגיע לגבעות הגליל התחתון, תמונה ציורית ומרשימה של הפנורמה של עמק יזרעאל הופיעה נגד עינינו לכל רוחב האופק. זה היה יום בהיר ויכולנו לראות למרחקים גדולים.

נצרת הייתה ערבוביה של כנסיות, מנזרים ובתי תפילה קטנים, יחד עם מסגדים, מינרטים שנשארו את כיפתם המחוודת לשמים ומקומות קדושים לדת האיסלאם. במבט ראשון היה נראה ששתי הדתות יכלו לחיות בהרמוניה פסטורלית ביחד. המוני נזירות עם כסוי ראש לבן דמוי יונה, נזירים כנועים בעלי ראש קרח וכמרים לבושי גלימות עם צלבי עץ גדולים על חזיהם מילאו את הרחובות ברובע הנוצרי. בצהריים שמענו את צלצול פעמוני הכנסיות הרבות ופה ושם נשמעה שירתם המסלסלת של מקהלות נלהבות.

הרובע הערבי הפתיע עוד יותר ברחובותיו מחלוקי אבן ושביליו הצרים, בצבעיו וגווניו המנומרים ובריחותיהם החריפים של עשרות תבלינים. ערבים בבתי קפה קטנים השתופפו ליד תנורים מוסקים בפחם-עץ וכרכו את אצבעותיהם סביב כוסות קפה קטנות. אחרים ישבו על שרפפי עץ קטנים עשויים מקש, טורבנים טורקיים אדומים לראשיהם, ממוללים מחרוזות בידיהם וממלמלים תפילות מהקוראן. חמורים עמוסים לעייפה סחבו על גבותיהם הרזים ארגזי ירקות ופירות. במקום אחד צעירה ערביה התבוננה בנו בסקרנות, אך כשהתקרבו אליה היא הסתובבה ונעלמה. בחנויות קטנות חנוונים לבושי כאפיות הכריזו על מרכולתם בקולי קולות. בכוכים קטנים ואפלים נפחים זריזי ידיים עסקו במלאכת חימום, כיפוף, עיצוב ותיקונים של צלחות וכלי אוכל שונים עשויים מאלומיניום ומנחושת. "נראה לי שהם עוסקים במלאכות הללו מאז שישו הנוצרי התהלך על האדמה הזאת." הערתי באוזני חברי מנחם שפסע לידו. "יתכן מאד", הוא ענה "אך אתה יודע מה? עושה רושם שאנשים האלה מאד מרוצים מאורח חייהם, כמה שמצחיק, מוזר ופרימיטיבי הדבר נראה לנו, האירופאים." "אני מסכים אתך חבר במאת האחוזים. בכל אופן, זו חוויה מעניינת לראות את המקום הזה ואני מאד שמח שהצטרפנו לטיול. אני גם מצפה מאד לבקר בירושלים." "כל דבר בזמנו" הוא אמר "אתה זוכר שאמרת לך שנבקר בנצרת? ואני אומר לך שנבקר גם בירושלים." "אמן, אתה נשמע כנביא, חבר, אתה צריך רק להתעטף בגלימה מתקופת התנ"ך, לגדל זקן ארוך ולבן, לשאת אתך מטה כפוף, ותהיה נביא מושלם...!" מנחם צחק וחיבק אותי: "הדמיון שלך עובד שעות נוספות, אני חושב שעדיף שתבחר לך להיות סופר כמקצוע." "מה אומר לך, זה נראה לי רעיון טוב", ענית, "אפילו רעיון מצוין."

חדשות טובות! אחותי במכתבה האחרון שלחה לי תמונה מחתונתה שהתקיימה בבית הכנסת הגדול בבודפשט. בתמונה מופיעים, מלבד הזוג המאושר, כל בני המשפחה - מסבתי מצד אבי ועד לנכדים הצעירים ביותר. משפחה יהודית טיפוסית, שונה כל כך מהאנשים שחיים פה בארץ ישראל. הדודים והדודות, בני הדודים, וכל הקרובים למיניהם הזכירו לי את ימי ילדותי.

חדשות רעות! אמא, במכתב נפרד, תיארה את החתונה כהתחלה נהדרת לצרות שתבואנה... היא טוענת שאמנם זה טוב ואפילו רצוי שהחתן יהיה מבוגר מהכלה בכמה שנים, אך 17 שנים הוא פער כל כך גדול, שעם הזמן הדבר

מוכרח להוביל לתוצאות עגומות. אמא התנגדה לנישואים אלו בכל תוקף אך למרות הכל בסופו של דבר אהותי התחתנה עם האישה הזו, היו לה סיבות משלה. השנים הבאות הוכיחו שאמי צדקה לחלוטין בעניין: לצערי אהותי ובעלה לא חיים באושר.

חדשות טובות! 'פיהרר' המליטה שישה גורים 'נאציים' קטנים.

חדשות רעות! הצאצאים שלה בכלל לא דומים לה. היטלר היה ללא ספק מסלק אותה מהמפלגה בגלל הניאוף שלה עם טיפוס שאינו בן הגזע הארי...
חדשות טובות! יום 'ההגשמה' מתקרב במהירות. בעוד מספר ימים נפרד משריד ומעמק יזרעאל. מיקומו של הישוב

החדש שלנו נקבע בנגב הצפוני, כ-25 ק"מ צפונית מבאר שבע, כ-32 ק"מ מזרחית מעזה, וכפול המרחק הזה מים המלח. השטחים הללו שוחררו מכוחות האויב ונפתחו להתיישבות יהודית. יצאנו את שריד בחודש פברואר ונפרדנו בלבביות מכל חברינו בקיבוץ. כשבאתי להיפרד מחנוך, מנהל ענף הבנייה, הוא לחץ את ידי בחמימות "אני מאחל לך" הוא אמר "מזל טוב היכן שתפנה, ושתמשיך לבנות את ארצנו." "תודה לך חנוך" אמרתי לו ושאלתי: "דרך אגב, מה קורה עכשיו? עבדנו כל כך קשה להקמת המקלט, והנה המלחמה נגמרה." הוא הניח את ידו על כתפי ואמר בנבואה "חביבי, בארץ שלנו אתה יכול לקחת בחשבון מלחמה כל עשר שנים או משהו כזה." "בכל אופן אני מקווה שלעולם לא יהיה צורך להשתמש בהם." אמרתי "אמן", הוא ענה ובכך נפרדנו.

כצעד מקדים ליציאתנו נגב נסענו למושב ליד רמתיים, במטרה לפגוש ולהתאחד עם הקבוצה שבאה מקיבוץ עמיר. שם התארגנו ליציאתנו למשימה שלנו. בינתיים עבדנו בפרדסים הקרובים וקטפנו תפוזים ואשכוליות. זו הייתה עבודה מעייפת, אך עם זאת חוויה נעימה. לאחר כשלושה שבועות יצאנו לרוחמה, קיבוץ ותיק בנגב המערבי. הקיבוץ הזה, השייך לתנועת 'השומר הצעיר', שסבל קשות בזמן המלחמה, שימש אותנו כבסיס ליציאתנו להתיישבות החדשה. אף שקיבוץ רוחמה נבנה על חולות נודדים, העצים הרבים שנשתלו שם וצמחייה נוספת מצליחים להחזיק את החולות במקומם.

לאחר חג הפסח קבוצת חלוץ ראשונה של עשרה חברים, ואני בתוכם, יצאה מרוחמה למשימה לה ציפנו זמן רב, להתיישב בנגב. לעת ערב הגענו לשובל, אחד הישובים שעלו לקרקע מספר שנים לפני כן, ובילינו את הלילה באחד הבונקרים. למחרת, כשעליתי מהבונקר, פגשתי לראשונה בשממה העצומה. המראה הטיל עלי מורא והשתאות. מדבר הערבה ששלט מסביב נשבר פה ושם בכתמי ירק שנאבקו על קיומם תחת השמש הקופחת. במרחקים עמד עץ ערבה בודד (שהיה מסומן במפה!) שולח ענפיו אל על, ומתמודד בעקשנות ברוחות הקדים. הייתה לי תחושה כאילו אני עד לחזיון מראשית הבריאה.

בררררר! איך אוכל לחיות במקום הזה, שכוח-האל, אפילו ליום אחד? תהיתי. השעה הייתה שבע בבוקר אך השמש כבר עמדה גבוה בשמיים והאירה את השממה בזוהר מסנוור. "עדיין מוקדם וכבר כל כך חם פה." הערתי באוזני חבר אחד מהקיבוץ. "כן, חם ויבש פה במשך שמונה חדשים מהשנה, אך המדבר יכול להיות קר מאוד בחורף, עם טמפרטורות מקפאות." "איך אתם יכולים לחיות במדבר הזה?" הוא משך בכתפיו: "האדם הוא סוג של חיה שיכולה להתרגל לכל מקום ולכל מצב." התכופתי ולקחתי בידי חופן אדמה "איזה סוג קרקע זה?" שאלתי אותו "אדמת הלס היא אדמה טובה ובתולה ועם עיבוד חקלאי מתאים, זיבול ודישון, אפשר להגיע ליבולים טובים." "איזה סוג של גידולים אתם יכולים לגדל פה?" "כל מה שתרצה: מירקות לעצי פרי, כרמים, מספוא לבעלי חיים, תבואות שדה וכו'." "זה ממש מפליא. קשה לי להאמין לדברייך כשאני רואה לפני את המדבר הזה. מאיפה אתם לוקחים מים להשקיה?" "לעת עתה המים מגיעים דרך צינורות מניר-עם (במערב הנגב), אך ישנן תוכניות מרחיקות לכת להביא מים מאגם הכנרת כדי להשקות את כל אזור הנגב. שמעת פעם על מדען ומומחה אמריקאי לענייני מים בשם לאודרמילק? הוא הכין תוכנית מקיפה לאספקת מים לכל אזור המזרח התיכון." "כן, תתפלל לשמוע," עניתי לו "שאפילו קראתי את הספר שלו. הוא רצה להשתמש במי נהר הירדן ומקורותיו, ולחלק אותם שווה בשווה בין ירדן, סוריה ופלשתינה. תוכנית נועזת למדי, הייתי אומר, וגם יכול לקחת זמן רב עד שתתגשם." "כן," השיב החבר בהסכמה "זה יכול לקחת באמת הרבה זמן." "תודה רבה לך על דבריך המעודדים." "זה בסדר. כולנו עברנו משבר שהגענו לכאן בפעם הראשונה, זה יעבור." עזבתי אותו והצטרפתי לחבריי שכבר ישבו על משאית שהייתה עמוסה בבלוקים, פחי מתכת, קרשים, לוחות כעץ וחומרי בנייה אחרים, כולם מיועדים להתחיל את בניית יישובנו החדש.

אנשים שנוסעים היום מתל אביב לבאר שבע על כביש ראשי רחב, דו מסלולי, באוטובוסים נוחים וממוזגים, לא צריכים לאמץ יותר מדי את הדמיון כדי לתאר לפנייהם את מראות המדבר השומם. הסיבה פשוטה: גם היום חלקים רבים של הנגב עדיין עומדים בשימונם ומחכים לגאולה. בכל זאת, הנגב באותם הימים הראשונים של שנת 1949 היה שונה. זה היה מדבר ריק, ללא ייעור ונטיעות, ללא מים, ללא דרכים. כדי להגיע לישוב שלנו מתל אביב, היה צריך לעבור הרפתקה מפרכת. הדרך שהתחילה מקסטינה (צומת אחים) דרך פלוג'ה (היום קריית גת) הייתה מלאה בבורות, חבורות ואבנים חדות. הנסיעה נמשכה כ-4-5 שעות והרגשנו שהמעיים שלנו מתהפכים בקירבנו... אמנם המלחמה נגמרה, אך מרחבי הנגב העצומים נשארו פרוצים טרף לכנופיות מסתננים ומבריחים אשר חצו את הגבולות

מרצועת עזה לירדן ובחזרה. הם רכבו על פרדות וגמלים בשיירות. המסתננים האלה היוו מטרד גדול למתיישבים היהודיים. הם נכנסו למשקים, גנבו ציוד ורכוש ולעיתים רחוקות הרגו אנשים. כדי להרחיק אותם היה עלינו לשמור בקפדנות יום ולילה מסביב לגדרות הישוב.

כשהגענו לראשונה לאתר הישוב שלנו עסקנו בהקמת המבנה הראשון, שהיה אמור לשמש כחדר האוכל. שני חברים מקיבוץ רוחמה שהיו בקיאים במלאכת הנגרות הצטרפו אלינו ונתנו לצוות שלנו הוראות בהקמת המבנה. הבאנו איתנו אוהל גדול בו בילינו את הלילות. כמה חברה' היו תמיד בשמירה, על כל מקרה של התקפת פתע נגדנו. חברי שלמה, שכל לילה עמד איתי על המשמר, היה גם הוא נגר. הוא סיפר לי כי מקצוע הנגרות עבר מדור לדור כמסורת במשפחתו וכי סבו היה נגר בהונגריה. שלמה היה בחר חזק ונמוך קומה, עם חוטם גדול שתמיד נטף זיעה. הוא היה טיפוס הונגרי מובהק ללא שום רמז ליהדותו. הוא תמיד שפע אופטימיזם. "מה אתה אומר," פניתי אליו "הנוכל להחזיק מעמד ולבנות בית ראוי לשמו בשממה הזאת?" "למה לא?" הוא השיב בהחלטיות גמורה "זה כל האתגר שבדבר, להביא למדבר הזה חיים, לבנות בתים חדשים, מפעלים, לנטוע עצים, לשתול גנים. בני אדם בערים לא מעריכים מה שיש להם, שם הכל מן המוכן." "הלוואי שיכולתי לראות את הדברים כפי שאתה רואה אותם," אמרתי "ולהיות אופטימי כמוך." הוא נתן לי טפיחה על ראשי ושאל "אתה יודע מה ההבדל בין אופטימיסט לפסימיסט?" "נו, מה?" "האופטימיסט תמיד רואה את חצי הכוס המלאה, והפסימיסט רואה את חצי הכוס הריקה" "נו טוב, בינתיים מה שאני רואה זה רק ריקנות מסביב!" עניתי לו. "יותר טוב שתשתוק, אתה לא מאמין בשום דבר!" הוא קרא בכעס. "אתה טועה," השבתי לו "לו זה היה כך, לא הייתי פה."

לאחר כשבועיים הישוב הקטן שלנו נראה כמו תמונה מושלמת מאתר צילומים של חברת סרטים הוליוודית, מוכן לצילום מערבון. רק קאובויים רכובים על סוסים ומסבאה היו חסרים. היה לנו 'שריף' בדמותו של 'ארוש', שהיה ידוע בתפיסת עולמו המיליטריסטית. הוא ראה את פתרון לסכסוך הערבי-ישראלי רק דרך כוונת הרובה. 'ארוש' חזר בימים אלה מקורס קצינים ודרגת סגן על כתפיו, סמל של צנחנים מקשת בגאווה את חזהו. לצדו, כתמיד, היה צמוד אקדחו - כלשון האמרה "יותר טוב לפחד מלהיבהל" או "מה שבטוח, בטוח..." הצבא מינה אותו להיות אחראי לביטחון שלנו.

אז הגיעו אנשינו מרוחמה. זוגות נשואים ומשפחות עם ילדים שוכנו בצריפים, ואילו הרווקים והרווקות באוהלים. כך התחלנו בחיינו החדשים. שבוע אחד לאחר מכן התקיים טקס העלייה לקרקע, אליו הוזמנו נציגים מכובדים של הסוכנות היהודית והצבא, וכמובן חברי ההנהלה של תנועת 'השומר הצעיר'. על במה מאולתרת, בין דגלי הלאום בכחול ולבן שהתנופפו ברוח וחברינו לבושים בבגדי חג, הנואמים העלו על נס את רוח ההקרבה והיוזמה של החלוצים הצעירים אשר באו לגאול את השממה. נאמרו ברכות ושתו לחיים. לבושים בחולצות כחולות שרנו במקלה שירים של התקופה כמו:

לך, לך למדבר הדרכים יובילו.
ליל טרם רד לך אחי אל המדבר.
שוב, שוב נחזור התופים יריעו
שמש גדולה של אור
עוד תזרח עלינו
אל המדבר, ארץ לא מים,
הו את אדמתי שבנו אליך.

כשחלפו ימי הטקסים והחגיגות החלה תקופה של עבודה קשה במטרה לבסס את הישוב שלנו. חלקות החקלאות הראשונות עובדו בכלים פשוטים. חודש לאחר מכן הטרקטור הראשון שלנו הגיע. היה זה טרקטור שרשרת קטן מסוג TD6, אשר הוכנס לעבודה באופן מיידי. במשך השנים טרקטורים חדישים ומיכון חקלאי רב הצטרפו לטרקטור הקטן הזה. בסתיו 1949 אני, יחד עם צוות של כ-10 איש, יצאנו לפלוג'ה, כפר ערבי קטן שתושביו נמלטו בזמן המלחמה. בקרבת המקום מצאנו צריפים ומבנים נטושים, שהיו שייכים פעם לצבא הבריטי. תפקידנו היה לאסוף בדחיפות כל מיני חומרים שהיו יכולים להיות שמישים לעבודות הבנייה של הישוב שלנו: קרשים, לוחות מתכת, קורות, רעפים, עמודי תמיכה, ועוד.

למטרה הזאת הובלנו למקום את הטרקטור, כדי למשוך בעזרתו את קורות העץ מהמבנים הצבאיים, שגודלן היה 10-12 מטר. קשרנו קצה אחד של שרשרת ארוכה ועבה לרגל הקורה, ואת הקצה השנייה לטרקטור. זו הייתה עבודה די מסוכנת, בגלל שכל פעם שהוצאנו קורה, חלק מהמבנה קרס.

הטרקטוריסט שהיה ממונה על העבודות היה אפריים. לאחר שלושה ימים היה על אפריים לעזוב את העבודה כדי לטפל בבעיה משפחתית דחופה בקיבוץ. הוא היה אמור לחזור באותו הערב, אך מסיבה כלשהי לא שב. מאחר שגם למחרת לא הגיע, הצוות כולו נותר בטל במשך כל היום. אפריים היה היחיד שידע לעבוד בטרקטור ולפני שעזב הזהיר אותנו לא לגעת בו. היינו חסרי סבלנות להמשיך בעבודה. החברה' פנו אלי "למה שלא תנסה להפעיל את הטרקטור? זה לא עניין מסובך." "לא נהגתי בטרקטור לפני כן ואין לי ניסיון." אמרתי להם. "אנחנו נעזור לך" הם עודדו אותי. לא יכולתי לעמוד בפני האתגר "אוקי, בוא נעשה ניסיון" אמרתי וסובבתי את מוט ההנעה, עליתי על הטרקטור וצעקתי לחברה' "זוזו הצידה! קודם כל אני רוצה לדעת אם ביכולתי להשתלט על המכונה" עשיתי כמה סיבובים, הכנסתי למהלכים, קדימה אחורה, ראשון, שני ושלישי. כשהרגשתי בטוח שאני שולט בטרקטור צעקתי לחברה' "הכל בסדר, הבה נמשיך בעבודה." באותו היום הוצאנו פי שלוש קורות מאשר במשך שלושת ימי עבודה עם אפריים... כשהוא חזר למחרת מהקיבוץ הוא נדהם לראות את הערימה הגדולה של הקורות. בכל זאת, כדי להסתיר את בושמו הוא צרח עלי "מי לכל הרוחות נתן לך רשות לעבוד על טרקטור, אנשים יכלו להרג!'" "שום דבר לא קרה, נקטנו בכל אמצעי הזהירות." אמרתי לו. "אתה בר מזל הפעם, אני מקווה שלא תיגע יותר בטרקטור!" הוא אמר בהבלטת חשיבות עצמו. לומר את האמת, לנהוג בטרקטורים ולעבוד עם מכונות שדה לא היו הג'ובים האהובים עלי. נהגי הטרקטורים עבדו הכי קשה ימים ולילות, במשמרות של 8-10 שעות, ואכלו טונות אבק. למרות הכל היו רבים שנמשכו לענף הזה והעדיפו מיכון על פני עבודות ידניות.

אני נזכר בכמה אירועים בלתי נעימים בקשר לדברים אלה. פעם עבדתי במכונת זריעה (DRILL) שנגררה על ידי טרקטור לזריעת גרעיני שעורה. תפקידי היה לעמוד על מדף המזרע ולהשגיח שלא ייסתם בגרעינים. העבודה הזו בחשכת הליל, כשהטרקטור חוצה שתי וערב את השדות, בלי לדעת לאן הולכים, היה דומה לישיבה בתוך חבית רוטטת בחושך. כשגמרנו את העבודה בבוקר הרגשתי שראשי הולך להתפוצץ. התנסיתי בחוויה דומה בשנה שלאחר מכן עת שלאחר עונה גשומה במיוחד השדות הניבו יבולי שיא. גובה החיטה הגיעה לקומתו של אדם. עבדתי על הקומביין שמפעילו היה בחור בשם נחום. תפקידי היה הפעם לעמוד על הפלטפורמה של הקומביין כדי למלא בשקים את הזרם האדיר של גרעיני החיטה הנשפכים. כל שק שקל כ-80 ק"ג. היו אלה ימים חמים במיוחד שהגיעו ל-42 מעלות בצל, ולחקות של ברחשים נכנסו לעיניים ולאוזניים.

היו שלושה פתחים דרכם החיטה נשפכה. לקח פחות משתי דקות לשק להתמלא. במשך הזמן הקצר הזה היה עלי להחליף את השק המלא בשק ריק, לקשור בחזקה את השק המלא בחבל, ומייד להשליכו על מתקן הגלישה שרוקנתי כל אימת שחמישה שקים הצטברו עליו. לעשות את העבודה הזאת על קרקע יציבה היה נחשב הישג ראוי לשמו. לעשות את המלאכה הזאת על גבי הקומביין הקופץ ומיטלטל גרם לכך שלפעמים חשבתי שאני הולך להשתגע. לא יכולתי תמיד לעמוד בקצב הקציר, והחיטה נשפכה על הפלטפורמה. צעקתי לנחום שיעצור את הקומביין. הוא כעס עלי, למה אני לא יכול להסתדר? "אוקי, נחום, בוא נתחלף ונראה אם אתה יכול לעשות זאת טוב ממני." "הלוואי ויכולתי, לו הייתי יודע שאתה מסוגל להפעיל את הקומביין." בסוף הסכמנו שהוא יאט את קצב הנסיעה.

לא היה אכפת לי מהעבודה הקשה, אך מה שהיה יותר מדי, היה יותר מדי. היו שירותים יוצא דופן שהיו צריכים להתבצע גם אחרי שעות העבודה הרגילות: הגשה בארוחת הערב בחדר האוכל, פריקת משאיות שהגיעו בשעות הערב עמוסות אספקה או חומרי בניין ועוד. זה קרה לעיתים קרובות לאחר יום עבודה מפרך כגון זה שתיארתי לעיל. אני ועוד חבר היינו צריכים לפרוק 2-3 טונות של שקי מלט ממשאית. פעם קרה שבתום העבודה זו, כשחזרתי לאוהלי, לא היה לי הכוח אפילו לחלוץ את נעליי וישנתי בבגדיי. בשעה 10 בלילה הוערתי על ידי סדרן העבודה: "היי, זאב, קום!" "מה קורה?" שאלתי. "עליך לצאת לשמירה. מישהו חלה ואתה צריך לצאת במקומו." "אבל אני עבדתי שעות נוספות ואני מת מעייפות." "אין דבר", הוא ענה "תישן מחר." מה יכולתי לעשות? קמתי כי היה עלי למלא את חובתי.

פרק י"ח

קיבוץ ספיח, קיץ 1950

כעת הקיבוץ שלנו מנה כ-50 נפשות. קבוצה חדשה של 30 חברים הצטרפו אלינו. הם הגיעו מפולין. אף כי גם הם היו חברי תנועת 'השומר הצעיר', הם היו שונים מאתנו בהרכבה מובנים: בחיצוניות שלהם, במנטליות, אפילו הטעם שלהם באוכל היה שונה. אך מעל הכל, הם היו מאד קיצוניים בהשקפת עולמם המהפכנית. לגביהם ברית המועצות, הקומוניזם, סטלין והדגל האדום היו, ללא עוררין, כמעט קדושים. בינינו, מאחורי דלתות סגורות, קראנו להם "האדומים". אפילו יחסם לגבי השיתוף היה קפדני בהרבה משלנו. עם זאת, היו ביניהם אנשים רבים עם תרבות מפותחת והשכלה גבוהה. עד מהרה הם הצליחו להגיע לעמדות מפתח בהנהגת הקיבוץ.

כשאני מסתכל אחורה אל פרק זה של חיי, אני תוהה איך יכלו אנשים להיות כל כך שמרניים ועיוורים באמונתם, בחושבם שאם כולם לובשים את אותם הבגדים, אז יש שיווין. במרוצת הזמן התברר שהתפיסה הזאת הייתה שטות גמורה ללא שום אחיזה במציאות. מעבר לכך אני חושב כי היה זה עולם נורא ואיום אם כולם היו לבושים באותם הבגדים. אך באותם ימים של 'אידיאליזם נאיבי', השיתוף 'COMMUNITY' היה דבר קדוש: את אותה החולצה שמישהו לבש ביום אחד, למחרת יכול היה מישהו אחר ללבוש (כמובן אחרי כביסה...). ואם קיבלת איזו מתנה מקרוביך או מאורחיך, טוב עשית אם חלקת אותה עם אחרים. מסיבה זו או אחרת תחתונים וחזיות לא היו שייכים לקטגוריה הזאת...

תחת הכותרת "בעיות השיתוף" אברהם קליין, אחד הוותיקים, כתב בעלון של הקיבוץ: "השיתוף מוכרח להיות שלם ולהכיל בתוכו את כל חברי הקיבוץ. על חבר הקיבוץ לדעת שכל כוחו, יכולתו וכישוריו שייכים לקיבוץ. כל מה שהוא מרוויח בצורה ישירה או עקיפה, גם בתקופת חופשתו או אחרי שעות העבודה הרגילות, שייך לקרן השיתופית של הקיבוץ. כל דבר שהוא עושה באופן פרטי שייך לקרן, ושום דבר שעובר את הרמת החיים הסטנדרטית המקובלת בקיבוץ לא יכול להישאר ברשותו. כל רכוש שהוא ירש, כל מתנה שהוא מקבל, הכל שייך לקרן, ועל ועדת החברים להחליט אם הוא יכול להחזיק ברכושו זה. חבר שמקבל כסף ממקורות חוץ, בין שזה סכום קטן או גדול, לא יכול להחזיק בו, ואת הסכום צריכים לקזז מההקצבה שהוא מקבל ל'חופשתו השנתית'. אפילו שעון יד או עט נובע הם קניין של הקרן השיתופית, והחבר יכול להחזיק בהם אך בתנאי, שאם מישהו אחר צריך אותם, יכולים לקחת אותם ממנו לצרכי הכלל. מקלטי רדיו צריכים לעבור מחבר לחבר, כך שכולם יוכלו להנות מהם. באשר לביגוד, גם זה צריך היה להיות בשוויון מלא. גם בשיתוף "ב" (שהוא פחות קיצוני) אסור שלרשות החברים יהיו בגדים שהם לא זקוקים להם באותו הזמן, ואשר יכולים לגרום לחוסר שוויון בענייני ביגוד. אם מישהו מקבל במתנה בגדים הוא יכול להחזיק בהם רק אם הם מותאמים להקצבה השנתית הכללית עבור הביגוד." וכן הלאה, והלאה, והלאה...

כמה שנים מאוחר יותר, הדברים הגיעו לקיצוניות שקשה לתארה. הוקם מפעל בקיבוץ אשר ייצרו בו אביזרים לצידוד משרדי: מנכבים, מחברים, סיכות וכו'. בעונות ה'מתות' בעבודות החקלאות צורפתי לעבודה במפעל הזה. חוץ משני מומחים בעלי מקצוע יתר החברים עבדו במכונות המכשש הגדולות. העבודה הייתה מונוטונית, וניסיתי לגרש את השעמום על ידי הגברת קצב היצור שלי, אפילו שהיה הטוב ביותר. זה היה נורא לחזור כל היום על אותן התנועות האוטומטיות, לעבוד כמו צ'ארלי צ'פלין בסרט 'הזמנים המודרניים'. יום אחד ראיתי בירחון סיני תמונות מתעשיית המנורות בסין. תמיד הייתי מעריץ גדול של האמנות הסינית, אך מעולם לא היה לי הכסף לקנות או היכולת לקבל ממישהו חפץ בעל ערך אמנותי כזה. לאחר שבדקתי ביסודיות את התמונות של המנורות הללו, הגעתי למסקנה שאפשר ליצר אותן בקלות. ניגשתי למלאכה והצלחתי ליצור חיקוי של שתי מנורות סיניות (האחת עומדת, והשנייה לתלייה) מפיסות של עץ, חתיכות זכוכית וחלקי מתכת שנפסלו בתהליך היצור במפעל. כל זאת עשיתי כמובן לאחר שעות העבודה. הייתי מאוד גאה ביצירותי ולא היה לי המושג הקלוש ביותר שעשיתי דבר שלא כשורה. ימים ספורים לאחר מכן חבר מועדת החברים של הקיבוץ ביקר אצלי בחדר ואמר שהוא רוצה לראות את המנורות עליהן מדברים בכל הקיבוץ. "בבקשה, חבר, תיכנס", אמרתי לו. "מאיפה הן?" הוא שאל "טוב, אני עשיתי אותן בעצמי." השבתי לו. "אתה מודע לכך שדברים אלה נחשבים לרכוש פרטי? לא תוכל להחזיק בהן אלא אם באסיפת החברים יצביעו לטובתך, דבר בו אני מטיל ספק רב"

נחום, אחד החברים בועדה, שנחשב כחבר מפתח בייסוד הקיבוץ וניהל את ענף הפלחה - אותו הבחור שעבדתי אתו על הקומביין, היה מזועזע. הוא שמע על המנורות ואמר לי בדרך דיסקרטית וסודית "הבט, זאב, דע לך שהיום בו

הם יחליטו לקחת ממך את המנורות, יהיה היום האחרון שלי בקיבוץ." באסיפה הכללית הוא דיבר בהתמרמרות גלויה: "עקרונות השיתוף ידועים לי היטב ואני בעד שמירתם הקפדנית. אולם זה לא המקרה לגבי המנורות שחברנו זאב יצר מגרוטאות ומחומרים פסולים, לאחר שעות עבודתו. זה יהיה דבר אבסורדי ושגיאה חמורה לחנוק כל זיק של יוזמה בקרב החברים אשר לא עוברים בצורה בולטת את רמת החיים הכללית בקיבוץ." בעקבות דבריו קמה התפרצות גדולה של צעקות ומריבות. "זה יהיה תקדים! אם יקבלו את זה, כל אחד ימלא את חדרו בחפצי מותרות!" צעקו אנשים שהיו נגד. "זה דבר מצחיק וטריוויאלי, סערה בכוס מים!" טענו לעומתם אלה שהיו בעד. בהצבעה על הנושא שהתקיימה אחר כך רק נתקבלה - אף כי במיעוט קטן בלבד - החלטה לקחת את המנורות ממני. להפתעת כולם נחום הכריז שהוא הסיק מסקנות מהמקרה והחליט לעזוב את הקיבוץ. הייתה תדהמה כללית, אך את החלטת האסיפה לא ניתן היה לשנות. כך המנורות שלי נכנסו להיסטוריה של הקיבוץ. אמנם זה פגע בי, אך לא עשיתי מזה עניין גדול. היו לי בעיות חשובות יותר לעסוק בהן, כמו למצוא בת זוג ולהקים משפחה.

בסתיו של אותה השנה הצבא שלח יחידה לקיבוץ ללמד את אנשינו להגן על הישוב במקרה של התקפת אויב ולהחזיק מעמד עד שכוחות צה"ל יגיעו למקום. האימונים האלה היו רציניים ביותר. הצבא אפילו שלח טנקים ש"יצגו" את כוחות האויב שהיו אמורים לתקוף אותנו. קצין צבא הרצה לנו על אופיו של הטנק: "עצום ומפחיד בהופעתו" הוא אמר לחברה' שישבו מסביב לו בחצי גורן על סוללה "הטנק מופעל על ידי בן אדם שמפחד על חייו, בדיוק כמוכם. לטנק יש מספר נקודות חולשה שהוא מאוד פגיע בהן. זאת ועוד, צוות הטנק לא יכול לראות לכל הכיוונים סביבו, ובמיוחד לא דברים בקרבתו המיידית. לדוגמה, הצוות לא יכול לראות אנשים שמסתתרים בתוך תעלה עמוקה. כשאנחנו מדברים על הגנה, אנו יכולים לנצל את הנקודות העיוורות האלו לטובתנו. אם לא תאבדו את העשתונות אתם לא רק יכולים להציל את חייכם, אלה גם להשמיד את הטנק התוקף. איך? את זה נסביר לכם בהדגמה." הוא נתן אות להג הטנק שהיה במצב היכון, ונכנס לתעלת מגן שנחפרה לפני כן.

הטנק הניע ועבר על התעלה, בדיוק מעל הקצין. אחרי שהטנק עבר, הקצין התרומם וזרק בקבוק דמה של "MOLOTOV COCTAIL" על צדו האחורי של הטנק, שהיה אמור להצית אותו. "אתם רואים?" הוא אמר בחיוך רחב על פניו לאחר שיצא מהחפירה מכוסה כולו באבק "זה לא נעים, אך לא נורא. מי רוצה לנסות?" הסתכלנו אחד על השני ותהינו מי יתנדב ראשון להיכנס תחת טנק ה'שרמן' המפחיד. לאחר זמן, עדינה, כרגיל ללא מורא, הרימה את ידה. "יפה" אמר הקצין "נערה לפני כל קבוצת הגברים! מה שמך גברתי היפה?" "עדינה" היא ענתה מבושית. "ובכן עדינה, הכנסי לתעלה. אין לך מה לדאוג. כל הוצאות הקבורה יהיו על חשבון הצבא..."

עדינה חייכה חיוך מעושה ונכנסה לתעלה. הטנק עבר מעליה והיא זרקה את בקבוק המולוטוב עליו. כשהיא חזרה היא התקבלה בשריקות ובתשואות רמות. "ובכן, אם בחזרה יכולה לעשות זאת, אז אין שום סיבה בעולם שגברים לא ייעשו זאת." אמר הקצין. אחד אחרי השני עברנו את הניסיון מתחת שרשרותיו החורקות והטוחנות של הטנק. אחר כך תרגלנו שימוש בכלי נשק שונים. לבסוף ביצענו התקפת דמה על עמדות ה"אויב". 'ארוש' רץ קדימה אחוז אמוק כשהוא מחזיק את אקדחו שלוף ביד רמה וצועק "הוררה!", אחר כך אותת לנו לבוא אחריו. לאחר שהאימונים נסתיימו אמרתי לו בשקט "שיחקת אותה כמו ראש שבט אינדיאני, עכשיו שה'מלחמה' נגמרה, אתה יכול לעשן את מקטרת השלום..."

בית קמה, 1951

שמו של קיבוצנו הוחלף. השם 'ספיח' (סוג תבואה שלא נזרעה וצמחה מעצמה) לא היה מספיק מכובד עבור הקיבוץ. לעומת זאת בית קמה (בית התבואות) נשמע יותר טוב. עכשיו קבוצה גדולה של צעירים הגיעה כדי לחזק את הישוב שלנו. הם היו ברובם צברים מהערים הגדולות בארץ, חניכים של תנועת 'השומר הצעיר'. הם הביאו דם חדש לקיבוץ הרדום. רבים מהם היו ילדים מפונקים של משפחות עשירות אשר מצאו בתנועה יותר בילוי מאשר אידיאולוגיה. רובם עזבו וחזרו לעיר אך אחדים מהם החזיקו מעמד ונשארו בקיבוץ. הם היו חברה' בעלי שאיפות אשר מצאו את חלקם בכל היבטי החיים בקיבוץ. כמו רוב הצברים, ילידי הארץ, התנהגותם הייתה תערובת מוזרה של יושר וגילוי לב, מתיקות וחוצפה. בהתבסס על כח האדם החדש קמו ענפי חקלאות חדשים במשק כמו גני ירק ומספוא, ונרקמו תוכניות להרחבתם הרצינית של שטחי המטעים והכרמים. בנוסף, התחלנו בבניית אסם חדש ויחידת חליבה מודרנית עבור 100 פרות חולבות. כל החברים שעד אותה עת התגוררו באוהלים עברו לצריפים טרומיים. גם הרווקים זכו, סוף-סוף לחדרים משלהם.

זמן לא רב אחרי שהקבוצה החדשה הגיעה, 'ארוש' הודיע לי כי לפי המכסה שהוסכם עליו בין יישובי אזור הנגב, על כל קיבוץ הייתה חובה לשלוח מספר חברים לשירות צבאי. הוחלט שאני ועוד חבר קיבוץ נגוים לשירות בשנה הזאת. תחילה לא ידעתי איך להגיב על החדשה. מחד, לא הייתי כל כך נלהב לשרת בצבא, מאידך, לא היה איכפת לי

לשנות ולגוון קצת את חיי. 'ארוש' אמר לי שזה יהיה חצי שנה של הכשרה צבאית אחריה אחזור לקיבוץ כדי למלא את יתרת תקופת השירות הצבאי שלי בתור מש"ק קשר בהגנה האזורית.

בחודש פברואר 1951 נסעתי מהקיבוץ צפונה, והתייצבתי באחד מבסיסי הצבא הגדולים במרכז הארץ. איני יודע האם הסדרים והנהגים המקובלים של משמעת צבאית השתנו בהרבה, מאז הקמתו של צה"ל (בני סיפר לי שלא...), אולם אני בטוח שאת רובם הורישו לנו הבריטים, אשר שלטו בארץ תקופה ארוכה. הם היו ידועים במשמעת החמורה שלהם. לאחר שהחלפנו את בגדינו האזרחיים ל"עור של המלכים" (כך כינינו את המדים שקיבלנו), עברנו תהליכי רישום ושערותינו סופרו קצר קצר. לאחר מכן קיבלנו ציוד ונשק (רובים), והיה עלינו לחתום על כל פריט שלקחנו מהמחסן. בשעה 18:00 אכלנו ארוחת הערב ובשעה 21:00 עברנו לאוהלים שכבר הוקמו מראש. בשעה 22:00 שמענו את תקיעת החצוצרה שסימנה כי הגיע הזמן ללכת לישון. לגור באוהל לא היה בו משום חידוש בשבילי (מזמן שכחתי איך זה לגור בבית...), אולם המקלחות הקרות בתאים פתוחים לרוח היו בבחינת סיוט. למזלי אף פעם לא קרה לי שום דבר. רק לפעמים התעטשות בריאה, 'ההפצ' לבריאות...

מוקדם מאוד בבוקר, בשעה 5:00, התעוררנו לתקיעת החצוצרה להשכמה. הסתדרנו בשתי שורות, ובלווי מאמן בלבוש ספורטיבי עם משרוקית בפיו יצאנו לריצת הבוקר הראשונה שלנו לדרכים, אשר נמשכה כחצי שעה טובה. גם בימי החורף הקרים הזענו תוך ששרנו את השיר: "כמה טוב לרוץ, בבוקר בחוץ. כמה טוב לשכב, בבוקר על הגב. אך עוד יותר מזה, עם חתיכה עם חזה כזה." כשחזרנו למחנה סידרנו את מיטותינו, התרחצנו, התגלחנו, צחצחנו את הנעלים והסמלים, וניקינו את הנשק. הכל תוך כדי ריצה, בגלל שבשעה 6:00 היתה לנו ארוחת בוקר ובשעה 7:00 היינו צריכים להיות מוכנים למסדר הבוקר. אחרי שהסתדרנו במבנה מחלקתי, פגשנו בפעם הראשונה את מפקד המחנה שלנו, בדרגת רב סמל פלוגתי, איש בעל גוף חסון, שפם ענקי, ומקל מפקדים בידו. הוא הביט בשעונו, ובסבר חמור על פניו הוא אמר: "המחלקה איחרה רבע שעה למסדר. מכיוון שזו הפעם הראשונה שלכם במחנה, אני נוטה להעלים עין מכם. אולם אניד לכם רק דבר אחד: לא אסבול את זה יותר! עליכם לשכוח מאורחות חייכם המפונקים. כאן אתם תיהפכו חיילים! דרך אגב" הוא הוסיף בציניות, תוך שהוא מגלגל בשפמו "בארץ שלנו אין אזרחים, רק חיילים בחופשה. אנו גם לא צריכים פה תינוקות מושתנים בחיתולים." אחר כך הוא עבר את שורות המגויסים החדשים, צעירים וצעירות, ובחן אותנו בעיניו החודרות מבהונות רגלים ועד ראש. אחר כך הוא נעמד בחזית המחלקה וצעק: "המחלקה חופ--שית!"

מאותו היום והלאה, כל בוקר בשעה 7:00 בדיוק היה לנו מסדר בוקר אתו. אף אחד מעולם לא העז לאחר. הרב סמל בדק הכל: משרוכי הנעלים ועד הכובע שהיה צריך להיות מונח על הראש בזווית מסוימת. הוא נתן תשומת לב מיוחדת לניקיון הנשק. כשהסתכל דרך קנה הרובה שלי הוא צעק "מה זה אצלך, זה קנה של רובה, או ארובה של בית חרושת? תתייצב אצלי לאחר המסדר עם קנה נקי." גם הסמלים שלנו היו צריכים להיות מבריקים. לא זמן רב אחר כך בא תורם של תרגילי סדר מייגעים: הליכה בסך, פניות, עצירות, הצדעה עם הרובים וכדומה. אחרי שבועיים לערך, רב הסמל התחלף בקצין אחר שלקח את הפיקוד עלינו. הוא היה בחור קטן קומה (אנו קראנו לו 'קילומטר' בגלל שגובהו היה מטר, ומשקלו קילוגרם...), אך למרות מבנה הגוף הקטן שלו, היה לו קול אדיר ומחריד. "עמוד דום! קדימה צעד. שמאל, ימין, שמאל, ימין" הוא פקד עלינו "אל השמאל, פנה! לימין, פנה! לאחור, פנה! המחלקה, עצור! המחלקה תציג את נשקה, הצג 'שק' המחלקה תוריד את נשקה, הורד 'שק' עמוד נוח! אוקיי" הוא אמר "אנו עושים את התרגילים האלה כבר זמן ארוך, אך עדיין יש ביניכם כאלה שלא מבדילים בין השמאל לימין שלהם. מעבר לכך אתם גוררים את הרגליים כמו ברווזים צולעים. איך אוכל לקחת את החבורה האימפוטנטית הזאת שלכם למצעד יום העצמאות? אתם מתאימים יותר לשרת בצבא תימן!" גל של צחקוק עבר בין השורות. "זה בכלל לא עניין מצחיק", הוא הזהיר "אם לא אכפת לכם, אנו נמשיך לתרגל גם בלילות, עד שתבצעו את זה כמו חיילים, ולא כמו 'מיקי מאוסים'..."

מזג האוויר הפך להיות גשום מאוד ונאלצנו להפסיק את התרגילים. הגשם המשיך לרדת ללא הפסקה במשך שבוע. השמיים נראו ככיפת עופרת ענקית. האוהלים שלנו הוצפו לגמרי ולא היה עוד טעם להוציא מהם את המים. מעילי גשם חולקו לחיילים, אך למרות זאת רעדנו מקור ומרטיבות. ביום השביעי, כשהגשם המשיך לרדת ללא רחמים, הצטוונו לעלות על משאיות כדי לצאת למבצע הצלה למעברות בקרבת העיר רמלה. כשהגענו לעיר לא יכולנו לעבור דרכה כי הרחובות הפכו לנהרות גועשים והמים הגיעו לגובה של כמטר. רמלה נראתה יותר כמו ונציה מאשר עיר בישראל. זרם המים האדיר טאטא בדרכו את הכל: עצים, מכוניות, רהיטים, ואפילו בני אדם. אחרי קשיים רבים, בנסיעה בדרכים עקיפות, הגענו לבסוף למעברה. במקום התגלתה לפנינו תמונה מזעזעת: המבול שטף והפיל אוהלים על האנשים, עולים חדשים מתימן, עיראק, מרוקו וטוניס. כל האוהלים קרסו. תפקידנו היה להעביר אנשים אלה למקלט ארעי בבתי ספר ובנייני ציבור. זה היה מפקיד לראות איך המסכנים סירבו לעזוב את האהלים שנפלו עליהם, מפקד שאפילו אוהל לא יהיה להם. היינו קרובים לדמעות לראות את האנשים מוכי הגורל האלה. הם לא

הבינו עברית, אך לבסוף נמצא מישהו שדיבר את שפתם והסביר להם את כוונותינו. הבטחנו להם שהכל יהיה בסדר והם יכולים לסמוך על הצבא. הצלחנו להעביר מאות עולים למכנים בטוחים ויבשים.

לאחר כעשרה ימים הגשם פסק ויכולנו להמשיך עם התרגילים שלנו. מפקד המחנה, אלוף משנה מבוגר, חילק תשבחות למשימת ההצלה המוצלחת. "לא משנה מה שקורה בארץ, העם תמיד יכול לסמוך על הצבא שלנו" הוא אמר. עכשיו, לאחר שקיבלנו שיעור מאלף באזרחות וראינו שישנם אנשים שהחיים שלהם יותר קשים משלנו, עשינו את מיטב יכולתנו כדי לבצע את תרגילי הסדר בדיוק נמרץ, לשביעות רצונו המלאה של 'קילומטר'. "יש לומר את האמת, אתם משתפרים. אמנם בעת שאתם פונים אני עדיין שומע צרורות של מקלע במקום נקישה אחת של נעליים." בשבוע השלישי התחלנו ללמוד את אחד הנושאים החשובים בקורס: טופוגרפיה. זה כלל את הסעיפים הבאים: קריאת מפות, תרגילי התמצאות ביום ובלילה, למצוא זוויות של אזימוט, וכמובן את דרכי ההתנהגות בשטחים פתוחים. כל אלה לא היו דברים חדשים עבורי הודות לניסיוני בהונגריה עם הצופים ומה שלמדתי בקיבוץ שריד. לאחר שהאזנו למספר הרצאות עיוניות בנושאים אלה יצאנו אל השדות לראות איך הסימנים השונים שבמפות נראים במציאות בשטח. לבסוף, אחרי שכל אלה היו ברורים לנו, המחלקה חולקה לשש קבוצות קטנות. כל קבוצה כללה גם מפקד אחראי. מטרת המשימה שהוטלה עלינו הייתה לצאת לשדה ולמצוא שבע 'נקודות ציון' שהמדריך סימן במפה, להגיע למקומות אלה ולתת תיאור מפורט של הנוף הנשקף מהן. זו הייתה משימה מעניינת ומאתגרת. האזור בו היה עלינו למצוא את נקודות הציון השתרע על שטחים נרחבים מקיבוץ גל-און ועד למבואות ירושלים. באופן מקרי רוב הנקודות האלו היו קברי שיח'ים ערביים אשר נקברו שם לפני שנים רבות. הלכנו ברגל, ולמרות שצעדנו קילומטרים רבים נהנינו מכל רגע ומצאנו את כל נקודות הציון. נוכחתי לדעת שהאנשים העוברים במכוניות מהירות על הכבישים לא מכירים דיים את הארץ. מיפי הנוף יכולים להנות רק אלה שהולכים ברגל או רוכבים על אופניים.

השלב הבא באימונים שלנו היה להכיר את מכשירי הקשר השונים שהיו שימושיים בצבא, החל מה-TALKY-WALKY הקטן, ועד למכשירים מסובכים וגדולים. אהבתי את ההרצאות האלו משום שהיו קשורות באלקטרוניקה והזכירו לי ימים בילדותי, בהם תמיד מצאתי משהו לתקן במקלט הרדיו הישן שלנו (גם אם עבד כשורה...). אחר כך קיבלנו הרצאה על שיטת הקשר הקווי של הטלפונים. "הטלפון הוא עד היום אמצעי הקשר הטוב ביותר" הסביר לנו המדריך. "בזמן שלתשדורות הנשלחות דרך גלי האתר, גורמים עוינים יכולים להאזין, הטלפון הוא יחסית בטוח מבחינה זו. למה יחסית? כי האויב יכול למצוא את הכבל שמונח גלוי על הקרקע ולהתחבר אליו." בתרגילים בנושא זה גלגלנו ואספנו כבלי טלפון כבדים מעמדה אחת לשנייה. חוץ מריצת בוקר, זה היה המאמץ היחיד שביצענו.

במשך ימי הקורס קיבלנו, לעיתים קרובות 'AFTER DUTIES' בהם נסענו לתל אביב לראות סרט או סתם לשוטט ברחובות ולהסתכל בחלונות הראווה. תל אביב לא משכה אותי באופן מיוחד, לאחר בודפשט היא נראתה לי עיר די משעממת. הדבר היחיד שריגש אותי היה שפת הים. כל פעם שאני רואה את הים, אני נזכר בהפלגה הארוכה והמייגעת שלנו על האונייה הצפופה העמוסה בפליטים, איך מלחמתנו בגלי הים הסוערים, בתקוות ובחלומות שהיו לנו. לאחר חודש קיבלתי את החופשה הראשונה שלי לחזור הביתה לקיבוץ. מצאתי שם שינויים רבים: בנייני מגורים חדשים הוקמו, העצים הצעירים החלו לפרוח ובכרמים הגפנים החלו ללבלב. חוטים נוספים נמתחו בין העמודים כדי לקשור אליהם את הענפים הצעירים. שיטת השקיה חדשה הוכנסה לשימוש. בניית הרפת החדשה הייתה קרובה לסיום. כולם התעניינו איך אני מסתדר בצבא והאם כבר מצאתי חברה. "עדיין לא" השבתי מבויש.

כשהזרתי מהחופשה הקורס הפך להיות קשה מאד. עכשיו התחיל השלב המעניין, אך גם המסובך ביותר: מורס. באותם הימים שימוש באמצעי קשר זה היה מקובל לא רק בצבא, אלא גם בשירותים אזרחיים שונים (חברות ימאות, תעשיות ועוד...). אך התשדורת רק לעתים רחוקות היתה בשפה גלויה. "זהירות! האויב מאזין לך!" קראו הכרזות על קירות בכל מקום במחנה. לכן, במקביל למורס למדנו את תורת כתבי הסתר. ללמוד מורס היה בלבול מוח רציני. לעתים קרובות יצאתי מהשיעורים עם כאב ראש קשה. רבים מאתנו, שלא יכלו לתפוס את קולות הצפצופים, סולקו כבר בשלבים הראשונים. אני אהבתי מאוד את הלימודים, למרות שהראש שלי היה כמו תוף שהיכו בו כל היום. מאוחר יותר אפילו היו לי הישגים טובים: בקליטה 28 מילים לדקה, ובשידור 22. בהתחלה למדנו רק להכיר את הסימנים הרבים: נקודות וקווים "א-ב ג-ד... 1 --- 2 --- 3... ? ---...". וכד'. אחר כך שרנו את הסימנים במקהלה: דה, דה, דה, דה, דה, דה, דה. זה היה מצחיק, אולם זאת הייתה הדרך היחידה להתרגל לקולות. גם למדנו איך ליצור קשר עם תחנה אחרת. התאמנו בדברים האלה יום אחר יום, שבוע אחר שבוע, עד שאותות המורס נהפכו בידינו לשפה שוטפת.

בקורס המורס שלנו היו כמה בנות. אחת מהן, ששמה היה יעל, הייתה יפיפייה ברונטית, בעלת עיניים כחולות ושערות ארוכות ומסולסלות. היא הייתה גבוהה קומה וחיוך שובבני עיטר את פניה בעלי הלחיים הורודות. נראה היה שבאה ממשפחה טובה. היא תפסה את תשומת לבי כבר ביום הראשון. ביישן, כמו שתמיד הייתי, פחדתי לגשת אליה ולהתחיל אתה ישירות. פעם, עת שתרגלנו את השיעורים שלנו בכיתה, ישבנו סביב שולחן גדול, כשלפני כל תלמיד

היה מונח מפתח מורס. המדריכה שלנו הייתה צריכה לצאת מהכיתה לזמן מה ואמרה שבינתיים, עד שתשוב, עלינו לתרגל שליחת תשדורות אחד לשני. מיד לאחר צאתה שידרתי למספרה של יעל תשדורת:

```
|-*--|---|***-|*-*-*|*|*--|---|-*|**|*|*-*|**-*|***-|*-*|
Y O U A R E W O N D E R F U L
```

היא שידרה בחזרה מעל השולחן:

```
|*--|****|*--|***---***|
W H A T ???
```

שידרתי שוב:

```
|**|*-*|---|***-|*| |---|---|***-|
I L O V E Y O U
```

ראיתי שהיא מסמיקה. היא שידרה: "אל תהיה טיפש! אסור לשדר תשדורות פרטיות" "אף אחד לא שומע, רק אני ואת. אני אוהב אותך" "אני אפילו לא מכירה אותך!" "בקרוב תכירי אותי, בובה, בקרוב" "אתה משוגע!" היא שידרה, וראיתי שהיא מנסה להסתיר את צחוקה. העניינים התנהלו כך עד שהמדריכה שלנו חזרה, ואז כמובן נאלצנו להפסיק עם הרומן "המצפצף" שלנו. עכשיו המדריכה פנתה לכל אחד מאתנו בנפרד כדי לבדוק את יכולתו/ה האישית בשליחת ובקבלת תשדורות. כשתורי הגיע היא שלחה לי "האם אתה מודע לגרימסים (פרצופים) שאתה עושה בזמן השידור?" החזרתי לה תשובה "תודה ששמת לב לכך, אשתדל להבא להימנע מזה."

"אתה יודע שיום אחד יעמידו אותך למשפט צבאי" יעל אמרה לי באותו הערב כשפגשתי בקנטינה. "למען השם, מדוע?" "בגלל שאתה משתמש בשפה גלויה בתשדורות." "אלוהים יסלח לי. אם יעמידו אותי למשפט אגיד לשופט שזאת הייתה הדרך היחידה להחיל לפלרטט אתך" "אה, כן? והשופט יאמין לך?" "מדוע לא? גם הוא בן אדם." "אמרתי לך שאתה משוגע!" "כן, משוגע עליך." היא צחקה צחוק לבבי. "הגידי, מאיפה את?" "אני מתל אביב, ואתה?" "אני מקיבוץ בית קמה שבנגב." "קיבוץ?" היא שאלה והרגשתי בקולה מעין אכזבה. "היית פעם בקיבוץ?" "כן, פעם ביקרתי עם הוריי בקיבוץ סאסא שבגליל העליון." עזבנו את הקנטינה והמשכנו ללכת בשביל שהולך לאזור המגורים של הבנות. "יעל, את בחורה נחמדה ואני מחבב אותך מאוד, האם אנו יכולים להיות ידידים?" שאלתי. "למה לא?" היא השיבה בחמימות והושיטה לי את ידה. ליוויתי אותה עד מגורי הבנות, שם נפרדנו בלחיצת ידיים. בימים שבאו אחר כך פגשתי אותה בסתר פעמים רבות. היה בינינו רומן יפה עם הרבה חיבוקים ונשיקות. יום אחד שאלתי אותה "יעל, האם אוכל לפגוש את הורייך?" "את הורייך?" שאלה בהפתעה. היא סידרה את תספורתה "אני חושבת שכן. בעצם, למה לא? אך קודם אני צריכה לספר להם עליך ולקבוע מועד." "מצויין! ודרך אגב, במה עוסקים הורייך?" "אבי עורך-דין ואימי מורה." "יוצא מן הכלל, אני מצפה בקוצר רוח לפגוש אותם."

פרק י"ט

תל-אביב, 1951

"נא להיכנס". אישה לבושה היטב קיבלה את פניי בחיוך בדלת ביתה של יעל. בשערותיה השחורות זרקה שיבה אך היא נראתה צעירה ורעננה. "ברוך הבא" היא אמרה "אנחנו מחכים לך". "אני מניח שאת אמא של יעל". "אתה מניח די טוב". הצגתי את עצמי בפניה והיא הכניסה אותי לסלון, שם יעל ואביה ישבו על ספה רחבה מקושטת בכיסוי פרחוני. כשנכנסתי לסלון לבוש במדי צבא שניקיתי והברשתי בקפדנות יום לפני כן, אביה של יעל קם לקראתי והושיט לי את ידו "דיווידסון" הוא אמר "בבקשה, נא לשבת."

הוא היה איש מתקרח בגיל העמידה, לבוש בחליפה כחלחלה, חולצה לבנה ועניבה כחולה יפה. ידיו העדינות והמטופחות וטבעת זהב רמזו שהוא לא עסק בעבודה פיזית. היה לו מבט נעים של אדם תרבותי, שעשה עלי רושם טוב מלכתחילה. "יעל אמרה לי" הוא פתח "שהנך חבר קיבוץ." "כן, זה נכון." "איזה קיבוץ?" "בית קמה שבנגב הצפוני." "הממם, אתה שם זמן רב?" "הבה נחשוב...זה בערך שנתיים, אך למעשה ייסדנו את הקיבוץ מזמן בהונגריה. ביקרת כבר בנגב?" שאלתי אותו. "כן, הייתי פעם בבאר-שבע." "הנגב עדיין מבודד, אך ישנן תוכניות רבות לפיתוח האזור." "טוב, זאב, אתה מוכן לאכול ארוחת צהריים אתנו?" "זה יהיה לי לעונג רב" השבתי.

היה זה יום שבת יפה בתחילת אפריל. בחוץ האוויר היה קריר, ומשבי רוח קלילים ורעננים חדרו פנימה מהים דרך חלונות מעוטרים בוילונות תחרה. הדירה הייתה יפה, מרוהטת ברהיטי טיק מודרניים. שטיחים גדולים ועבים כיסו את הרצפה, תמונות שמן של אומנים נטורליסטים היו תלויות במסגרות זהב, על קירות בטפטים בצבע בו', ונברשת בדולח יפיפיה הייתה תלויה מהתקרה. אמא של יעל ערכה בחדר הסמוך את השולחן, ואחרי זמן מה היא קראה לנו לאכול. התיישבנו סביב שולחן ערוך בטוב טעם: מכוסה במפת דמשק תכולה ויפה, כלי חרסינה עדינים, כוסות קריסטל מבריקות, מפיות וסכום עשויים מכסף. באמצע השולחן עמדה קערה עם פרחי ציפורן צבעוניים. אמה של יעל הגישה את המנות, שמצאתי אותן טעימות מאד, כאלו שרק אשת בית טובה יכולה הייתה להכין.

הייתה שם אווירה משפחתית נעימה מז'אנר זעיר-בורגני, ונימוסי שולחן יפים. אי הנוחות הקשה שלי נעלמה בהדרגה. יעל ישבה מולי מחייכת, אך בכל זאת הבחנתי בחוסר שלווה מסוים בהתנהגותה. לאחר סיום הארוחה חזרנו אל הסלון ואמה של יעל הגישה לנו קפה בכוסות סיניות קטנות. דיווידסון הוציא את מקטרתו ושאל האם העישון שלו יפריע לי. "עשה כרצונך, אני מניח שהעישון הוא אחד מהתענוגות שלך." "כן, בהחלט. אתה מעשן?" שאל. "לא! ואני מקווה שלא אעשה כן לעולם" "מדוע?" "ובכן, אבי היה מעשן כבד. איני יודע האם הוא עדיין מעשן כמו שעישן בעת שהייתי בבית. בכל אופן הוא היה מכור לסיגריות, אצבעותיו ושיניו היו צהובות מניקוטין. כדי לעשן פחות הוא החזיק אצלו רק כמה סיגריות, אך כל הזמן שלח אותי אל חנות הטבק להביא לו עוד." "זה לא המקרה אתי," השיב דיווידסון "אני מעשן את מקטרתי רק לעיתים רחוקות, ואני מקווה שזה לא יהפוך אצלי למנהג גרוע. חוץ מזה אני משתמש בתערובת טבק עדינה."

הייתה הפסקה זמנית בשיחתנו ועתה פניו של דיווידסון הרצינו. "הבט, זאב," הוא אמר לאחר זמן מה "אני באמת לא יודע איך לומר זאת ובבקשה אל תיקח את הדברים באופן אישי. אתה נראה בחור צעיר ונחמד, וגם נשמע אינטליגנטי מאד, כך שאני מקווה שתבין אותי." "אשתדל," אמרתי בהיסוס. "תראה, יכולתי בפשטות להגיד לבתי שאני לא מעוניין לראות את הברנש הזה מהקיבוץ, אולם היא עמדה על כך שנזמין אותך ונכיר אותך אישית, ואני לא מצטער שעשינו זאת. מכל מקום, יעל היא ביתנו היחידה, ואנו רוצים את הטוב ביותר עבורה בחיים." "ובכן, כך גם אני." השבתי. "אני מתאר שכן, אך הבעיה היא שאנו לא רוצים שהיא תצטרף לקיבוץ. אני יודע מה זה, שמעתי איך החיים שם ויש לי גם כמה מכרים בקיבוץ. אני אומר לך בכנות, אני לא אוהב את זה!"

"סלח לי אדוני, אני לא בדיוק יודע למה אתה מתכוון. אנחנו לא אנשים עניים. יש לנו משק משגשג, רפת גדולה עם 100 פרות חולבות, לולים, מטעים, כרמים, ומפעל תעשייתי. יש לנו טרקטורים, קומביינים, משק חקלאי מפותח ועוד."

"זאת כל הצרה!" הוא אמר בהתרגשות רבה "יש לנו, יש לנו. הכל זה רק עושר מדומה, הזיה בהקיי. למעשה זה לא יותר מאשר בלון מנופח שיתפוצץ בפניך ברגע שתחליט, מכל סיבה שהיא, לעזוב את הקיבוץ. אז תמצא את עצמך עני ואביון כמו עכבר בכנסייה!"

הוא נשמע כמעט מפחיד. לרגע נשארתי המום, נטול כוח דיבור, ולא ידעתי איך להגיב. אחר כך חזר אלי ביטחוני העצמי ואמרתי לו "הבט, אדון דיווידסון, אני יודע שהקיבוץ הוא לא רעיון מקובל בכל בית בישראל, אך האם מישוהו יכול לתאר את הארץ בלי הקיבוצים? האם אנשים פרטיים היו מוכנים להתיישב בשממה ולהפריח את הנגב ואת הגליל? אני סבור שהקיבוצים עשו ועושים הרבה לטובת הארץ הזאת." "זה אמנם נכון," הוא אמר "אך אני לא אוהב את חיי השיתוף בהם כל אחד תוקע את חוטמו בעניינים הפרטיים שלך ואנשים אחרים קובעים לך איפה תעבוד, מה תאכל, מה תלבש, איזה סרט תראה, ואיך תסדר את הבית שלך."

"גם בני אדם בעיר לא תמיד יכולים לעשות ככל שעולה על רוחם" השבתי לו "לכל אחד יש בוס ומגבלות כלכליות וכספיות." "נכון" הוא הסכים, "אבל בעיר אתה חופשי ואתה יכול לבחור מה שטוב בשבילך. אני אדם סוציאליסטי ולא קומוניסטי!" "הבט אדון דיווידסון, איני חושב שזה הזמן הנכון והמתאים לפרט מה הביא אותי לחיות בקיבוץ. אני בדילמה גדולה בנוגע לעתיד ואף מוכן לעזוב את הקיבוץ בתנאים מסוימים." "באיזה תנאים?" הוא שאל בתמיהה תוך שהוא לקח שאיפה גדולה ממקטרתו. "ובכן" אמרתי ולקחתי נשימה עמוקה "אם יכולתי למצוא אישה טובה שלא הייתה מוכנה לחיות בקיבוץ, ואתה ודאי יודע למה אני מתכוון..." ושלחתי ליעל מבט ארוך ומשמעותי. היא ישבה והאזינה במבוכה גדולה לשיחתנו הקשה.

בשלב זה גברת דיווידסון פנתה אלי. "אני יודעת למה אתה מתכוון. אם תרשה לי לשאול, יש לך איזה מקצוע?" "ובכן, בהונגריה הייתי פרוון, אך פה בישראל אין צורך בפרוות. כעת אני עובד בענפים שונים בקיבוץ: בבניין ובחקלאות." "אבל יש לך ביד מקצוע ספציפי ומוגדר?" "אני מצטער, אין לי לעת עתה." דיווידסון התערב "אז הגד לי בבקשה איך בדעתך להתחיל בחיים חדשים מחוץ לקיבוץ כשאתה לך האמצעים המינימליים לתמוך באישה ובמשפחה?" "רוב הזוגות הצעירים מתחילים את חיי הנשואים שלהם בתנאים צנועים" הערתי. "ובכן, נאמר לך ביושר" הוא דיבר תוך אנחה כבדה ובהבעת פנים קודרת "זאת לא דרך החיים שהיינו רוצה בשביל הבת שלנו. לא היינו רוצה שהיא תחיה במצוקה, במחסור ובקשיים, ותהיה זקוקה לתמיכת המשפחה." הוא קם ואמר לי "ועכשיו אני מציע לך בכל בכנות שתמצא לך בחורה עם רקע דומה לזה שלך, ואז יהיו לך פחות בעיות להתמודד אתן."

גם אני קמתי ממושבי ואמרתי בעצבות "אין לי מה להוסיף למה שנאמר פה. מנקודת הראות שלכם, אתם באמת צודקים. הייתה לי ההרגשה רק לפני זמן קצר שאני בחור בר מזל שמצא בחורה טובה ממשפחה מכובדת. אך, כנראה אלה הם החיים, רק אשליות. דיווידסון הניח את ידו על כתפי: "אתה לא צריך להיות מדוכא. ישנן בנות רבות וטובות בשבילך במקומות אחרים..." "מה אני עוד יכול להגיד. אני מודה לכם מאד על הכנסת האורחים החמה ומאחל לכם כל טוב." הסתכלתי על יעל וראיתי במבוכתה הגדולה. אחר כך עזבתי את ביתם בלב שבור.

ביום ראשון החיים בבסיס התנהלו כאילו שום דבר לא קרה: ריצת הבוקר, החופזה להיות מוכן ומזומן לביקורת במסדר, תרגילי הסדר והשיעורים החד-גוניים של המורס, הפעם בלי 'להשתגע' עם יעל... היא ניסתה להימנע לראות אותי או לדבר אתי. עם בוא הערב יצאתי לשוטט בגינות המחנה ללא מטרה, וכשהתעייפתי התיישבתי על ספסל, מתחת לעץ פיקוס גדול וענף. כמעט נרדמתי שם כשראיתי אותה מתקרבת. "מה אתה עושה פה לבדך?" שאלה יעל "אה, שום דבר. אני רק תוהה מה לכל הרוחות אעשה עם עצמי." היא התיישבה לידי ולקחה את ידי בידה "הבט, אני צריכה להסביר לך משהו." "מה יש פה להסביר? הורייך רוצים איזה נסיך יפה מהאגדות, שיבוא על סוסו הלבן כדי לקחת אותך לארמון המלך בארץ הפלאים..." "אה לא! הם רק לא רוצים שאלך לקיבוץ." "שטויות! הם לא רוצים אותי בכלל! אך אני לא מאשים אותם, הם צודקים. אני יכול להאשים רק את עצמי. אני לא יודע אם הייתי חושב בצורה אחרת לו הייתי במקומם. אחרי הכל מי אני? תמהוני שרואה את האושר בכדור בדולח, או כפי שאביך ביטא את זה, חולם בהקיץ עם בלון שיום אחד יתפוצץ לי בפרצוף, או אחד בטלן ללא עתיד שלא יהיה מסוגל לקיים אישה." "אה, אל תדבר שטויות כאלו!" היא אחזה בי ונענעה את זרועי בחזוקה "אל תהיה כזה תבוסתן מושפל, אל תמעט בערך עצמך! אתה עוד צעיר, ויכול לעשות הכל עם החיים שלך" "כן, הכל, רק לא אהבה," עניתי. השתררה דממה ארוכה ועמוקה. באור הירח החיזור יכולתי לראות את הדמעות עומדות בעיניה. "יעל," "כן" "אני יכול לנשק אותך בפעם האחרונה?" "בטח." היא רכנה מעלי והתנשקנו בעוז. זאת הייתה הנשיקה הארוכה ביותר שאי פעם נשקתי לנערה. מבויש, אפילו הירח התחבא מאחורי העננים.

"שמאל, ימין, שמאל, שמאל, ימין, שמאל. הגדוד, קדימה צעד! הגדוד עצור! הגדוד יציג את נישקו, הצג 'שק! הגדוד יצדיע עם נישקו! אל הדגל שור!" הלחץ בהכנות לקראת יום העצמאות הגיע לשיאו. "היזו את הישבן שלכם! היום הגדול כבר בשבוע הבא, ואתם זזים כמו חזירים עצלים" רעם הרב-סמל עם השפם הגדול. כל החיילים היו עסוקים בעבודות ניקוי, בסיווד, בהברקה ובקישוט המחנה. אפילו הפינות הרחוקות עברו ביקורת יסודית. הנשק והמדים נבדקו שוב ושוב, עד לכפתור האחרון. כל הגדוד התאמן בתרגילי סדר והתכונן לקראת המפגן הגדול שיתקיים בעוד שלושה ימים ברמלה. לא פחות חשוב, הרמטכ"ל יכבד אותנו בביקורו במחנה.

מכל הבלבול הזה יצאו כמה כינויים מעניינים: אחד מאתנו קיבל את השם "BRASSO", משום שהוא היה עסוק כל הזמן לצחצח את סמליו ואת נעליו. אחד אחר קיבל את השם "מוכה ירח" בגלל שהיה תמהוני וראשו בעננים. הוא יכול היה לשבת שעות ארוכות מחוץ לאוהל ולהתבונן בירח. גם אני קיבלתי כינוי: "קוניאק". למה? בגלל שלפעמים היה כל כך קר באוהל בלילות, שקניתי בקבוקון קוניאק ולגמתי ממנו מדי פעם כדי להתחמם. החבאתי את הבקבוק מתחת למזרוני, אך אחד החניכים בקורס מצא אותו ועשה מזה "טאראאם" גדול. היה לי מזל שהעניין לא הגיע לאוזניו של הרב סמל.

יום הזיכרון, 1951

הכל ריצה אחת פראית משעות הבוקר המוקדמות. בשעה 9:30 הרמטכ"ל בא לבקר אותנו. הקצינים רצו אנה ואנה כדי לתת לחיילים את ההוראות האחרונות: "המגורים שלכם צריכים להיות נקיים ומסודרים כמו בית מרקחת" רעם 'קילומטר', בעת שערך ביקורת באוהלים שלנו. עמדנו הכן כל אחד ליד מיטתו. הוא בדק בקפדנות הכל, אפילו את קיפול השמיכות. כשהוא התקרב למיטה שלי והרים את הכיסויים, הלב שלי החסיר פעימה, שמא ימצא את הבקבוק מתחת למזרון. אך שום דבר לא קרה ו'קילומטר' עזב מרוצה.

ביקורו של הרמטכ"ל התנהל למופת, תוך טקסים, הצדעות והנפות דגלים. בנאומו הוא העלה על נס את זיכרונם של הגיבורים שהקריבו את נפשם למען המולדת: "הפצעים בנפשנו טרם הגלידו, קברי הקורבנות הרבים עדיין טריים, בהם מונחים למנוחת עולמים אחינו, הגיבורים המהוללים שחירפו נפשם למען הארץ הזאת ולמען בטחון עתידנו. ביום קודר זה, אנו מרכינים את ראשנו ומצדיעים לזכרם" הדגלים הורדו לחצי התורן והחצוצרות השמיעו את נגינתן העגומה. הטקס הסתיים בצעדה של כל הגדוד לפני הרמטכ"ל ופמלייתו.

בערב יום העצמאות קיבלנו חופשה ונסענו לתל-אביב כדי להתערב עם ההמונים שהציפו באלפיהם את הרחובות. זו היתה הפעם הראשונה שראיתי את החג הזה נחוג בעיר הגדולה בישראל. כל בית היה מקושט בסמלים ובדגלים, ובתמונותיהם של גדולי האומה: בן גוריון, הרצל ואחרים. במקומות שונים בעיר הוקמו במות בידור עליהן הופיעו קבוצות רקדנים, ליצנים, אנשי בידור, להטוטנים, זמרים ואקורדיוניסטים. אנשים שמחו, רקדו הורה וריקודים עממיים אחרים במעגלים גדולים. אנו החיילים התקבלנו בסבר פנים יפות וכיבדו אותנו ביינות, עוגות וממתקים. בנות צעירות חילקו בינינו זרי פרחים והזמינו אותנו לרקוד אתן. עשרות רבות של זיקוקי דינור הבהבו בשמיים בשלל צבעים. הייתה שמחה אמיתית באוויר. זו הייתה חגיגה ספונטנית וכנה של עם שזכה לחופש אחרי תקופה ארוכה של דיכוי. ניסינו לא להשתכר יותר מדי בגלל שהיה עלינו לחזור אל המחנה לפני חצות, לנוח ולהתכונן למצעד הגדול למחרת.

אם ביום רגיל היה קשה להתעורר, אז היה זה כפליים קשה לאחר הלילה האחרון, מאחר שחזרנו למחנה במצב קצת שתוי. הייתי כל כך מדוכא בגלל יעל שהייתי מוכן לשתות אפילו חבית. אולם היה עלי לרסן את עצמי. אם ביום רגיל הרב סמל דרש משמעת חמורה, אז 'ביום הגדול' הוא הפך להיות פנאטי. "אתם זויים כמו חיילי עופרת!" הוא צרח "אני אהיה סבא עד שתהיו מוכנים למצעד. זוזו כבר! אני רוצה לראות קו ישר כמו חץ. ועכשיו" הוא אמר בסיום הביקורת שלו, כשהוא מגלגל את שפמו, "המצעד הזה צריך לעבוד כמו מכונה משומנת היטב. הברווזים המדדים והגמלים הצולעים מוטב שיישארו בבית. אני לא רוצה להתבייש בכם! הבנתם? אם כן עד שעה 10:00 הגדוד מ-שוח-רר!!!"

אכלנו ארוחת בוקר חגיגית, ואחר כך המשכנו בניקוי ובבדיקת הנשק והמדים, בדיקה של הרגע האחרון. בשעה עשר בדיוק, כל הגדוד הסתדר לביקורת האחרונה. מיד לאחר מכן, לצלילי החצוצרות והתופים, כשבראש צעדו נושאי הדגלים, יצאנו את המחנה כדי להצטרף אל יתר היחידות שהשתתפו במצעד. בשעה 11:00 המצעד הצבאי הגדול יצא לדרכו. בראש נסעו ג'יפים, ומיד אחריהם הקומנדקרים החזקים שעליהם ישבו חיילים זקופים. אחריהם הגיעו נושאי הדגלים של החילות השונות, ובידיהם דגלים בצבעים מרהיבי עיניים של יחידותיהם. עכשיו הגיע התור שלנו: חיל הרגלים של חיל הקשר. צעדנו כשני קילומטרים עד שהגענו לבימת ההצדעה. "על הימין שור! הצדע!"

צעק הרב סמל. בזווית עיניי יכולתי לראות את דמותו המפורסמת של בן-גוריון לראשו רעמתו הגדולה, הלבנה. בקרבת בימת ההצדעה ניגנה תזמורת צבאית גדולה שירי לכת עליונים, ואנחנו המשכנו לצעוד לרחובותיה של העיר מלה, ולעבור בתווך בין ההמונים החוגגים שעמדו בשני צדי הדרך.

לפתע שמעתי צעקות: "זאב! זאב!" כשהסתכלתי לרגע הצידה, ראיתי את החברה שלי מהקיבוץ צועקים ומנפנים בידיהם לכיווני. הצטערתי שלא יכולתי לענות להם. הייתי היחיד מהקיבוץ שהשתתף במצעד והם היו גאים בי מאד. אמנם לא יכולתי לראות, אך שמעתי ברור וחזק את מנועיהם הרועמים של הרכבים המשוריינים ואת רעש שרשרותיהם של טנקי השרמן שבאו אחרינו. מסוקים רבים ריחפו בשמיים ועד מהרה שמענו את מטוסי הסילון חולפים מעלינו ברעש מחריש אוזניים. אני משער שזה מה שהמדריך שלי ויטה מהונגריה ראה בחזונו. אני זוכר את מלותיו: "יש לי אמונה שלנו היהודים תהיה מולדת, ארץ משלנו, בלתי תלויה, יהיו לנו חוקים, ממשלה וצבא משלנו, כמו לכל האומות בעולם."

בתום המצעד חזרנו אל המחנה, שם התקיים טקס קצר עם מפקד המחנה, אלוף משנה זקן, אשר סיכם בנאום קצר את תולדות המחנה. אחרי דובר הרב סמל שלנו שאמר ברצינות "אתם מכירים אותי, אני רק לעיתים רחוקות מחלק שבחים. אך הפעם עלי לומר לכם שהייתם מצוינים! אני מקווה שתמשיכו בדרך זאת. שלוש פעמים הידד לגדוד!" צעקנו בהתרגשות "כיפק, היי! כיפק, היי! כיפק, היי!". "ועכשיו אתם זכאים לארוחה חגיגית, מנוחה טובה ו...יום חופשה מיוחדת." "קילומטר יצא מהשורות." "ועכשיו שלוש קריאות הידד לרב סמל המצוין שלנו" שוב צעקנו "הוררה" וזרקנו את כובעינו לשמיים.

כשחזרתי לקיבוץ בדרגת רב טוראי, הפכתי לנושא לביקורת ולמטרה גלויה של חיצים סרקסטיים מצד קיבוצניקים רבים. פעם חבורה גדולה של חברים הייתה הדשא לפני אחד הבתים החדשים. הגברים שיחקו בקלפים והנשים, שתיים מהן בהריון, סרגו מעילים קטנים לתינוקות שיולדו. חייקה, אחת הנשים הצעירות פתחה בטון אירוני "נו, זאב, חזרת לבדך? מדוע? החלטת להישאר רווק?" "זה לא בדיוק ככה", התערבה זיווה בהנפת יד "לא כל בחורה מתאימה לו". "אני יודעת מה הוא מחפש", הוסיפה יוכבד בהניחה את הסריגה מידיה "הוא רוצה אישה עם גוף כמו של מרלין מונרו, עם חיוך של מונה ליזה, ועם השכל של אינשטיין...". "אולי הוא בכלל רוצה נסיכה!" צחקקה חייקה.

"סיימתן?! קראתי ברוגז, באבדי את סבלנותי." "אתן כמו חבורה של זקנות רכלניות שמחפשות קורבן חדש." "אל תהיה טיפש", אמרה טובה שישבה בשקט עד כה והאזינה לחילופי הדברים: "אף אחד לא מעוניין להזיק לך. להיפך, כולנו רוצים לראות אותך מאושר ושתהיה לך משפחה." "אבל רכילות זו לא הדרך הנכונה לפתור את הבעיה" השבתי לה. "אז באמת מה הבעיה אתך?" היא שאלה "אולי אתה בררן מדי? עליך לצמצם את דרישותיך המוגזמות, ולבחור בבחורה שמתאימה לך. אתה לא ברווז מכוער, אך גם אינך אדוניס, גבר החלומות של הנערות." "הקשיבו", אמרתי לאחר שהרהרתי מה לומר להן "הסיבה שלא מצאתי עד כה בת זוג היא פשוטה ופרוזאית; אני לא מעוניין בכל בחורה, ואילו שהייתי רוצה בהן אינן רוצות או אינן יכולות להיענות לי, וזה מה שאני יכול להגיד לכם בנושא." "אוקי, זו בעיה שלך." היא אמרה תוך משיכת כתפיים.

קמתי ממקומי ואמרתי "תודה על הדאגה שלכם, צר לי לעזוב את 'משרד השידוך' הזה, אולי תצליחו למצוא לי מישהי מתאימה." אחד הבחורים מהחברה' ששיחקו קלפים העיר "בוא ושחק איתנו קלפים. אומרים שמי שאין לו הצלחה עם נשים, מצליח בקלפים...". "עזוב אותי עם זה" אמרתי לו "אבא שלי פעם הפסיד את המכנסיים שלו במשחק קלפים." "אולי עכשיו יש לך סיכוי לזכות בהם בחזרה" הוא אמר בלעג.

האיש היחיד שהייתי מוכן לתת בו אמון ולספר את סיפורי עם יעל היה ידידי הטוב ביותר, מנחם. בזמן שהייתי בצבא הוא חיזר אחרי בחורה, בשם נורית, מהקבוצה הישראלית שהצטרפה לקיבוץ. יום אחד, כשנכנסתי לחדרו מצאתי אותו מבלה בחברת חברתו החדשה. "הייתי רוצה לשוחח אתך ביחידות, אם לא אכפת לך?" "מדוע?" "זה עניין ביני לבינך בלבד." "זה בסדר. אתה יכול לדבר חופשי. אין בינינו סודות, נכון נורית, דובשנית שלי?" אמר וחיבק אותה אליו. "אין לנו סודות" היא צחקה, ונענעה את רעמת שיערה הג'ינג'ית, דמוית השיח. לאחר שסיפרתי להם מה קרה ביני ובין יעל ועל גישתו של אביה לנושא הקיבוץ, מנחם אמר לי בכובד ראש: "הבט, הקיבוץ הוא כמו משפחה גדולה, עם כל הדברים הטובים והרעים שבו; אתה אף פעם לא בודד, לא בשמחתך, ולא ביגונך. אתה מסודר מבחינה חברתית וכן לא נשקף לך איום של אבטלה. אינך צריך להתעסק עם כל מיני בעיות מרגיזות עירוניות כמו

תשלום מסים, היטלים, ארנונה, חשבונות וכו'. ילדיך יקבלו טיפול נאות וחינוך טוב וימי הזקנה שלך מובטחים. בקיבוץ אין אנשים עשירים אך גם אין קבצנים ופושטי יד המתחננים לנדבות. ומה שעוד יותר חשוב, אין גנבים, פורצים, ואין פשיעה, לכן אין גם צורך במשטרה."

"עד לנקודה הזאת הכל נכון" הסכמתי "אך מה קורה אם אדם מחליט לעזוב את הקיבוץ מסיבה כלשהי?" "ובכן, אם אתה תעבור לקיבוץ אחר, אז תמשיך בחיך כסדרם, בתנאים דומים. אם תצא לעיר, אז יהיה עליך להתחיל את הכל מחדש." "אתה רואה, מזה אני חושש. ככל שאתה נשאר יותר בקיבוץ, אתה הופך יותר מחויב אליו." "ידידי היקר" הוא אמר בנימת תוכחה "כנראה ששכחת לגמרי את הרעיונות הנשגבים שהביאו אותך לקיבוץ, ואתה חושב רק על עניינים חומריים" "אתה טועה, אינני מדבר בכלל על כסף, אני מדבר על דבר היסודי ביותר - להקים משפחה." "זאת לגמרי אשמךך שלא מצאת עדיין אישה בשבילך. הבט, מה רע בנורית?" הוא שאל וחיבקה בחזקה "היא לא מלכת יופי או שחקנית קולנוע, אך היא בחורה טובה - ומי צריך יותר מזה?"

הגעתי למסקנה שקיבוץ או לא קיבוץ, עלי ללמוד מקצוע. פניתי בעניין זה למזכיר הקיבוץ וסיפרתי לו על כוונותי הרציניות בעניין. "על מה אתה בדיוק חושב?" שאל. "הייתי מאד רוצה ללמוד גננות." "ובכן" הוא אמר "ענף זה עדיין לא מספיק מפותח אצלנו, אך בעתיד לבטח יהיה צורך בגנן מקצועי. מה שנחוץ לנו כעת זה מישוה עם ידע טוב בענף הפירות - מטע וכרמים. אם אתה מעוניין אנו יכולים לשלוח אותך להשתלמות בת ארבעה שבועות במכון רופין בנתניה. הענף הזה קרוב לגננות ובעתיד, אם לא ימצא חן בעיניך, תוכל לעבור לגננות". "טוב" עניתי, "ההצעה שלך נשמעת לי בסדר גמור, ואני מוכן לקבל אותה. מתי הקורס יתחיל?" "בערך בעוד חודש, אך אתה יכול להצטרף לצוות עובדי המטע כבר מחר, רק הסדר זאת עם הסדרן."

צוות המטע כלל את מנהל הענף, דוד, שתי חברות ושלושה חברים, לרבות ידידי הותיק אובול. התקבלתי לצוות בברכה. עצי הפרי והכרמים היו עדיין צעירים והעבודה שלנו הייתה לגזום את העצים ולקשור בחוטי רפיה את השלוחות החדשות על חוטים מתוחים בין כלונסאות. מעבר לכך היה עלינו לבצע את העבודות הרגילות של האחזקה: השקיה, עישוב, ריסוסים, דישונים וכדומה. המטע היה במרחק של קילומטר מהקיבוץ, ואמצעי התחבורה היחיד להגיע לשם היה עגלה רתומה לפרדה לבנה ועצלה שקראנו לה בשם 'פרדי'. ובכן, 'פרדי' היה סוג של בהמה שהכשרנו במיוחד למטרה של הובלת אנשים, ארגזים, מיכלים, ועוד. בבקרים היא הייתה סרבנית מאד ולא רצתה להירתם, ועוד יותר מזה, לצאת לעבודה. היא פסעה לאיטה, בצעדים קטנים, והתעלמה לחלוטין ממכות השוט, כאילו אמרה: "מה הטעם למהר, היום עוד ארוך לפנינו..." אך בתום יום העבודה, כשחזרנו לקיבוץ, הבהמה העצלנית הפכה לשדה פראית, ורצה בחזרה אל האורווה שלה כמו סוס מרוצים. יום אחד אובול לקח את 'פרדי' הביתה. העגלה הייתה עמוסה בארגזים, כך שיתר הצוות נאלץ ללכת ברגל. כשהפרדה הרגישה שהיא חוזרת הביתה היא החלה לרוץ. כנראה שהבורג שהחזיק את הגלגל לעגלה השתחרר, ובזמן שהפרדה רצה, הגלגל נפל. תחילה מצאנו את אובול שרוע על הקרקע כשהוא נאנח במרירות, אחר כך את הארגזים המפוזרים, ולבסוף את הפרדה באורוותה, אוכלת בשלוח חציר.

אירוע משעשע אחר קרה לא זמן רב לאחר מכן. הבאתי הביתה מזכרת מהצבא - חצוצרה ישנה אשר החצוצרן הגדודי כבר לא השתמש בה. רציתי לתרגל לתקוע בחצוצרה וכדי לא להפריע לחברים הרחקתי ללכת עד מחוץ לאזור המגורים, לקצה המשק, לאזור בו לול ענק היה בתהליך בנייה. יום אחד, בזמן שתקעתי בחצוצרה, קמה לפתע רוח פרצים חזקה והפילה את אחד הקירות. החברים טענו, אחדים מהם בשיא הרצינות, שבגלל התקיעות שלי נפל הקיר. ממש יהושע מיריחו...

בניית אזור מגורים של בנייני בטון נסתיימה והמשפחות הותיקות נכנסו אליהם. כעת גם הרווקים קיבלו כל אחד חדר נפרד משלו בצריפי העץ. זה היה אירוע חשוב, בגלל שעד אז החברים היחידים התגוררו בצפיפות בחדר אחד - מצב שלא היה ניתן לקיים בו שום חיים פרטיים. עכשיו כבר לא הייתי תלוי באנשים אחרים ויכולתי לקשט את חדרי לפי טעמי. אמנם התקציב לכך היה מאד מוגבל, אך בכל זאת החדר שלי זכה למוניטין של החדר הנקי והמסודר ביותר מבין חדרי הרווקים. מסיבה זאת, כל פעם שאיזה אורח מכובד הגיע אל הקיבוץ, התבקשתי באדיבות לפנות את חדרי למענו למשך יום או יומיים. כך החדר זכה לביקורם של שחקנים, סופרים, מוזיקאים, פוליטיקאים וכיוצא בזה. לא היה לי שמץ מושג שבקרוב מאוד אזכה לאורח מסוג אחר.

פרק כ

בית קמה, אוגוסט 1951

ערב אחד ישבתי בחדרי וכתבתי מכתב לאחותי. השעה היתה כמעט שעה 9 בערב כששמעתי דפיקה בדלת. "מי זה? רק רגע" פתחתי את הדלת וראיתי את יעל עומדת בחוץ, לבושה מדי צבא. "ריבוננו של עולם! מה את עושה פה?" שאלתי אותה בהפתעתי הגמורה "היכנסי, היכנסי." "אני יכולה לשבת?" היא שאלה מבווישת. "בטח, בבקשה, את ודאי עייפה אחרי נסיעה כה ארוכה." היא הרכינה את ראשה ולפתע החלה לבכות. היא הוציאה ממחטה מארנקה. "יעל, מה קרה? רבת עם הוריך?" "לא" היא השיבה "אז מה, הגידי לי" "שום דבר, רק התגעגעתי אליך. לא יודעת מה קורה לי - אני אוהבת אותך!" "אה, יקירתי, למה לא הודעת לי או כתבת?" היא משכה בכתפיה "מה זה היה עוזר? אין תכלית, אנו לא יכולים לחיות ביחד." "אם כך אני לא לגמרי מבין. מדוע באת אלי?" היא הרימה את ראשה, עיניה מלאות דמעות "רציתי להיות איתך, להרגיש אותך, להבק אותך. אני מתביישת, אך כך אני מרגישה." "איך מצאת אותי בכלל?" "מה זה חשוב, אני פה." "הביטי, אני לא יכול להציע לך שום כיבוד - שתיה או אוכל, פשוט לא ציפיתי לבואך." "אני לא צריכה שום דבר, רק אותך." היא קמה, כרכה את ידיה סביב צווארי ונישקה אותי בלהיטות.

היא עוררה בתוכי תשוקה בלתי נשלטת. לקחתי אותה למיטתי, בליטוף הרחקתי את הדמעות מפניה. צבטתי את עצמי, חשבתי שאני חולם. אך לא. היא הייתה כל כך קרובה אלי, הרגשתי את גופה, את נשימתה. גבריאל צדק כשאמר "הנערה שמיועדת לך, תבוא אל מיטתך." היה זה לילה של נשיקות מתוקות, חיבוקים וגיפופים חמים, ותאוה סוחפת. שפתותיה הבוערות, עורה העדין, ירכיה וחזה הרכים, לחשושי האהבה שלה באוזניים; הכל התערבב למערבולת של רגשות. ניסינו לשכוח הכל, מלבד את אהבתנו.

"יעל" "כן, אהובי," "אני חושב על משהו." "על מה?" "אם את..." "אם אני מה?" "אם תכנסי להריון, תוכלי להציג עובדה מוגמרת בפני ההורים שלך." "אה, לא!" היא קמה תוך מחאה "לא! אני לא אעשה זאת!" "מדוע? במקרה כזה לא תהיה להם הברירה אלא להסכים לנישואינו." "לא! אני לא יכולה לעשות זאת להוריי. הם אוהבים אותי כל כך, הם נתנו לי כל מה שרק רציתי בעולם. וחוז' מזה..." "חוץ מזה מה?" "אתה יודע שאבי הוא עורך דין ויכול לעשות לך הרבה צרות, וגם לאלץ אותי לבצע הפלה." "את צודקת, גם אני לא מעוניין להסתבך בכך. בבקשה ממך, אל תביני אותי לא נכון. אני מאוד מכבד את הוריך, אבל מה אתנו?" "אתנו..." היא הרהרה "אני לא יודעת, אני פשוט אובדת עצות, ולא רואה שום פתרון. אבי יעץ לי להימנע מכל קשר אתך."

השחר החל להפציע בחוץ. בקושי ישנו במשך הלילה, וגם לאחר שיעל נרדמה אני נשארתי ער, התבוננתי בפניה היפות וחשבתי עמוקות. מה לעזאזל אעשה עכשיו? לפנות שוב להוריה ולהצהיר בפניהם שאני מאוהב בה בכל לבי לא יעזור. הם כבר החליטו בעניין. מעבר לכך, היא לא ביקשה זאת ממני. הסתכלתי על שעוני. השעה הייתה רבע לשש. "יעל" היא התעוררה "כן?" "את צריכה לעזוב עכשיו." "עדיין מוקדם מדי." "אינני רוצה שהאנשים יראו אותך יוצאת מפה." "למה?" "הביטי, אני פה במצב עדין מאד. כל מה שחסר זה שמישהו יראה אותך אצלי ומחר יתחילו לדבר עלי." "על מה?" "על זה שיש לי חברה שישנה אתי וכו'. את יודעת כמה אנשים אוהבים לרכל? אם היית נשארת והיית לחברה הקבועה שלי, אז הייתי לוקח את חצוצרה ומטפס על מגדל המים כדי לבשר לכל העולם שאני מאורס לך." היא לא אמרה דבר, קמה מהמיטה, לבשה את מדיה וסרקה את שיערה. אחר כך לקחה את תיקה, הוציאה ממנו שפתון ומשחה על שפתותיה. "אני נראית בסדר?" היא שאלה בעצבות. "את יפה כמו תמיד." "ובכן, אני הולכת עכשיו, רוצה לנשקני עוד פעם?" התנשקנו שוב בלהיטות. "שלום לך אהובי" היא אמרה. "יעל, אראה אותך שוב?" "מי יודע, לפעמים קורים ניסים בעולם הזה." היא אמרה, ועיניה דומעות.

היא סגרה את הדלת מאחוריה ואני נותרתי לבד. הרגשתי שלבי הולך להיקרע לגזרים, מחשבותיי נטרפו, הכל התבלבל ואיבד כיוון. מדוע הגורל משחק בי את משחקו המרושע? בזמן שאחרים נהנים מהחיים, עלי לסבול; בקפריסין, בשריד, ועכשיו פה. למה יעל באה הלילה לכאן? למה היא ריגשה שוב את נפשי כשכבר התחלתי לשכוח אותה? אני אוהב אותה כל כך ולא יכול לסבול יותר! היא העלתה אותי לשערו של גן עדן, והפילה אותי ארצה. מדוע?? האם כל מה שרצתה היה לילה סוער של סקס פרוע? מי יכול להבין נשים? המדריך שלנו, ויטה, היה ודאי מנסח את המצב המשונה הזה במונחים של הדיאלקטיקה המטריאליסטית, "דברים שמוכרחים לקרות לנו..." לכל הרוחות עם המטריאליזם! אני מעדיף כבר את המשורר ההונגרי 'טפופי', איש שהיו לו הרבה אכזבות באהבה ומקרי ביש-מזל בחייו:

My life a sea of troubles fills
 All mingled with thousand ills
 If I possessed a maiden's eye
 My handkerchief would never dry

But weeping is not my line,
 If others like it, let them whine,
 I just swear a mighty oath,
 To rid myself of all my wrath

ניסיתי לחזור לישון אך לא יכולתי. אאחר היום לעבודה, אך לעזאזל, לא איכפת לי! אגיד שלא הרגשתי טוב. חיכיתי עד השעה שבע וחצי, ואז עליתי לחדר האוכל לאכול משהו. היה עדיין מוקדם ואני הייתי הראשון ליד השולחן. ישבתי שם מנומנם, עם פנים מקומטות ושערות פרועות. דורית, המלצרית במשמרת הראשונה, באה והניחה קומקום תה חם על השולחן. "מה קרה לך בחורצ'יק?" שאלה "באת מוקדם מאוד לארוחת בוקר. אתה נראה מוזנח. קרה משהו?" "שום דבר מיוחד. מה היה צריך לקרות?" "אה, כן? השפתון על צווארך מספר סיפור עליך..." "מעניין, איזה סיפור?" היא התיישבה מולי ליד השולחן, תמכה את סנטרה בידה וכשעל פניה חיוך ממזרי ולעגני היא פלטה: "רואים עליך שבילית לילה בתענוגות מלאי זימה." "זה לא העסק הארוך שלך!" מחיתי בכעס. היא קמה מהשולחן נעלבת. היא רגזה וקראה "וכן, כולם חושבים עליך שהגך 'בתול תמים', אך אני לא!" "את יכולה לחשוב עלי מה שאת רוצה, ואם את מעוניינת לקבל אינפורמציה מלאה ומדויקת על מה שקרה בלילה, אגיש לך אותה מודפסת בשלושה עותקים." היא התנפחה כמו טווסה וחזרה במהירות למטבח.

מוסד ע"ש רופין, פברואר 1952

זה היה הקורס המקצועי הראשון שהשתתפתי בו בישראל. האווירה הייתה רצינית מאד והמרצים מעולים. היה זה דומה למדרשה או לפקולטה, והרגשתי את עצמי שוב כתלמיד על ספסלי בית הספר. הייתה רשימה ארוכה של נושאים ללימוד: כימיה אורגנית ואנאורגנית, ביולוגיה, בוטניקה, מורפולוגיה, הידרולוגיה, תורת הקרקע, בעיות של עיבודי קרקע, תורת השקיה, ריבוי צמחים ועוד ועוד. לומר את האמת, לעולם לא תיארתי שצריכים ללמוד כל כך הרבה דברים כדי להפוך לאיש מטע, כורם או פרדסן. כדי להדגים ולפשט את הדברים אחד המרצים הביא בפנינו דוגמה פשוטה: "הביטו", הוא אמר "אנשי האדמה, איכרים אשר עיבדו את האדמה במשך דורות רבים, לא היה לאל ידם לפנות למעבדות קרקע מתוחכמות כדי לבדוק את תכונות הקרקע שלהם. הם התכופפו ולקחו בידם חופן של אדמה, מיששו אותו, מעכו אותו, וכך הם קבעו את טיבה של הקרקע, האם הייתה זאת קרקע פורייה אם לא. אולם החקלאות המודרנית לא יכולה להיות תלויה רק בתחושות. אם אנחנו אמורים להשקיע סכומים גדולים של כסף בנטיעת פרדסים, כרמים, מטעים, ולמעשה בכל סוג של גידול חקלאי, עלינו להשתית אותו על בסיס מדעי ועסקי. זה אומר שעלינו לבחון את הבעיה בכל היבטיה: החל מבדיקת הקרקע בה נגדל את הצמחים ועד לבעיות של שיווק המוצר". הוא הוסיף "מדענים ואנשי מחקר עובדים ללא הרף על השבחת התוצרת החקלאית, וגם אנשי השדה, יוגבים, אנשי המטע והכורמים מכניסים חידושים במיכון ובשיטות העבודה שלהם כדי להשיג יבולים טובים ובעלי איכות משובחת יותר."

ארבע שבועות לא היו מספיקים כדי ללמוד את כל הנושאים, שלכל אחד מהם ניתן היה להקדיש חודש שלם ויותר. המרצים ניסו לדחוס כמות רבה ככל האפשר של חומר לימודי. באמת היינו עסוקים בלימודים במשך כל היום ואפילו בשעות הערב. נוכחתי לדעת שעבודה רוחנית, כמו למשל לימודים, היא לא פחות מעייפת מאשר עבודה פיזית, ולפעמים אף יותר. מאחר שהקורס היה מאד מעניין, ניסיתי להתגבר על העייפות, אבל ראשי היה כבד ודואב בתום כל יום.

ללמוד את תורות החקלאות היה עבורי יותר מאשר ללמוד מקצוע. הדבר פתח בפני אופקים רחבים והעניק לי מושגים חדשים על מהות החיים. לדוגמה: בבוטניקה למדתי שלמעשה הצמחים, החיות ובני אדם עשויים מאותם המרכיבים הכימיים וקשורים ואף תלויים זה בזה. למדתי גם כי החיים לעולם לא נגמרים. כשחיה או אדם מתים,

מוחם מפסיק לתפקד, אך גופם הנרקב מתפרק ומזין את בקטריות הקרקע, ובסוף התהליך חיים חדשים יוצרו. ניקח דוגמה נוספת, למשל את תופעת הפוטוסינתזה, פלא קטן כשלעצמו, אשר בלעדיו החיים לא היו יכולים להתקיים עלי אדמות. למרות זאת, רוב בני אדם, אם ישאלו אותם כיצד הצמחים גדלים יענו מן הסתם: "שמים את הזרע באדמה, משקים אותו, הזרע ינבוט, והצמח יגדל." פשוט ככל שזוה נשמע, בטבע תהליך הנביטה, הגידול, הדרך בה הצמח שואב את המים מהאדמה, מעבד את אנרגיית השמש, 'נושם' את האוויר, מוציא את חומרי ההזנה מהקרקע, והופך בסופו של הדבר לצמח נושא פרי - כל התהליך המסובך אך גם הנפלא הזה. אני חושב שרוב בני אדם לא מודעים לכך כלל. למדנו גם על האנטומיה של תאי הצמח, על פעולת אנזימים, פרוטאינים ופיגמנטים שונים אשר קובעים את המרקם, הגובה, הצבע וגם את הטעם של הפרי. למדנו איך הצמחים מגיבים לשינויים בטמפרטורה ולהבדלי אקלים אזוריים. מכיוון שכל הדברים האלה קשורים בצורה זו או אחרת לכימיה, הקדשנו שעות רבות של לימוד הנושא ולמדנו לכתוב תהליכים טבעיים מסוימים בנוסחתם הכימית, כמו למשל נוסחת הפוטוסינתזה:

בסוף הקורס כמעט חשבתי עצמי למומחה, עד שבערב אחד נכנסתי לספריית המוסד ומצאתי שם על אחד המדפים ספרים כרסניים של כימיה. כשעיינתי בספרים אלה וראיתי מאות נוסחאות כימיות, ראשי הסתחרר. אז נוכחתי לדעת שכל מה שלמדנו בשיעורי הכימיה שלנו היו רק טיפות באוקיאנוס הידע... אחד המרצים בקורס, שלימד על בעיות בהשקיה, היה בחור ליצן חביב. מכיוון שכל החניכים בקורס היו גברים בלבד הוא הרשה לעצמו מדי פעם 'לגנון' את השיעור עם בדיחות על ענייני סקס (אשר לא כדאי לצטט אותן פה). אין צורך לומר שהוא היה הפופולרי ביותר מבין צוות המרצים. אחרי שחזרתי לקיבוץ חשבתי לתומי שעכשיו אני כבר מלומד ומוסמך למקצוע. אך התברר שרק רכשתי ידע עיוני, אך מבחינה מעשית עוד היה לי הרבה מה ללמוד. בשנים שבאו אחר כך השתלמתי גם בזה.

פרפראות מחיי הקיבוץ

פורים, מרץ 1952

חג הפורים הוא החג השמח ביותר בקיבוץ. כל אחד מכין את תחפושת ומסכה מראש. לי הייתה התלבטות באיזו תחפושת לבחור, עד שלבסוף ציץ במוחי רעיון מבריק. נזכרתי שפעם ראיתי סרט מצחיק מאוד עם שני ליצנים אמריקאים - אבוט וקוסטלו, שהתחפשו למוכרי ציפורים סיניים כדי לברוח מהמשטרה. הרעיון היה טוב, אך כדי להגשים אותו היה עלי להשיג כל מיני אביזרים. דבר ראשון היה לי צורך בקימונו סיני צבעוני. לצורך זה הורדתי את הוילונות מחדרי... גם היה לי צורך במוט ארוך לאיזון כלובי הציפורים. זה היה קל להשיג. אלא שהכלובים והציפורים היו בעיה. פניתי למשה, מנהל ענף הלול, וביקשתי להשאיל לי שני עופות צעירים ושני כלובים. הוא הסכים. טוב, התאמת ביחד את כל הדברים האלה. גם היה לי צורך בכובע סיני, אותו יצרתי מחתיכת פח שצבעתי בירוק, וציירתי עליו באותיות סיניות. האמת, לא הצלחתי לשוות לעצמי מראה מושלם של רוכל סיני, אך כשנכנסתי לחדר האוכל בערב פורים עם התחפושת הכבדה ועם ה'ציפורים', קצרתי תשואות רמות. היו שם הרבה רעיונות מבריקים אחרים לתחפושות. בשנה שלאחר מכן התחפשתי לאישה קוקטית, כולם אמרו שנראיתי כמו יצאנית...

החברים שחיו בקיבוץ היו שונים זה מזה בתכלית, וקשה למצוא להם מכנה משותף אחד. אחדים היו נחמדים, סימפטיים, ידידותיים ובעלי לב טוב, ותמיד אהבתי להיות בקרבם. אחרים היו סתם ככה, אנשים רגילים, והיחסים שלי איתם היו טובים. אולם היו גם אנשים שלא יכולתי לסבול, וכאלה שממש שנאתי. אלה היו הטיפוסים שהיו לקויים בשכלם, עלובי נפש שתקעו את אפם בכל מקום, ללא קשר אם העניין היה שייך להם אם לא. היו גם טיפוסים קנטרניים, עוקצניים, דו-פרצופיים. למזלנו, היו מעטים כאלה, אולם הם הצליחו להרעיל את האווירה בקיבוץ, ואני, בכל אופן, ניסיתי להימנע מחברתם ככל האפשר.

רק כדי להביא דוגמה טובה בעניין, אינני יכול שלא להזכיר דמות בשם אברשה. הוא לא היה בחור רע בכלל. הצרה היחידה אתו הייתה שהוא היה צבר שלא יכול היה לשים מחסום לפיו וגם לא שם קצוץ על הופעתו בציבור: שערותיו הבלונדיניות הכהות, המדובלות, פגשו רק לעיתים רחוקות את מספריו של הספר. ציפורני ידיו בדרך כלל עטו מסגרת שחורה והברכיים שלו היו תמיד מלוכלכות. אף לחתונתו הוא הגיע יחף ולבוש מכנסים קצרים, אך

בהזדמנות חגיגית זו הוא לבש חולצה לבנה נקייה מאד... וכן, כל זה באמת לא נגע לי עד שביום אחד הייתה לי תקלה רצינית אתו. מבנה המקלחת הראשון שלנו הוקם בחיפזון רב. בנו אותו מקרשים עם לוחות אסבסט לכסויי הגג ותנור נפט פרימיטיבי סיפק את המים החמים. רק לוחות דקים עשויים מפח אלומיניום גלי הפרידו בין מקלחת הנשים לזו של הגברים. ידיים אלמוניות ניקבו חורים זעירים בפחים האלה כדי לזכות 'במראה' טוב מיופיו של המין האחר... אני מניח שאברשה השיג מידע מיומן על האנטומיה של הבנות דרך חורי ההצצה האלה, כי הוא סיפר לעיתים קרובות, למי יש מה...

אברשה כנראה גם הפך למומחה לגבי אברי הגוף שלנו, הגברים. יום אחד זמן שישבנו סביב השולחן בחדר האוכל, הוא התחיל לספר סיפורים מביכים על איבר הזכרות שלי, שלפי אבחנתו הינו בצורת בננה. "אתם יודעים, לי נראה שלזאב יש בעיה רצינית עם הגברות בעת שהוא מגיע איתן לעניין. הוא צריך לבצע תימרונים עם הבננה שלו עד שהוא יכול..." וכך הוא המשיך להרצות לקהל מאזיניו שצחקו בגסות. ובכן, אדם צריך להיות חרש, אילם ובעל עור של פיל כדי לא להגיב על חיטוט כזה ללא בוששה בענייניו האישיים ביותר. אני, שרק לעיתים רחוקות מאד משתמש במילים גסות, מצאתי את עצמי צועק לעברו: "הבט, יתכן שלפין שלי צורת בננה, אך מצאתי שלאף שלך יש צורה שבדיוק מתאימה להיכנס לתוך התחת שלי. ואתה יודע מה? מצדי שתפגרי!" אך הוא המשיך לקנטר אותי "הבננה שלך הולך..." "סתום את הפה המלוכלך שלך!" "הבננה שלך..." "אמרת תסתום!" ואז, כתוצאה מחילופי העלבונות, פרץ קרב אגרופים בינינו, רצוף בעיטות הדדיות וגלגולים על רצפת החדר האוכל, לקריאותיהם המתלהמות של הסובבים. אברשה היה חזק ממני, אך לבסוף הצלחתי להתגבר עליו בגלל הזעם העצום שהצטבר בי. מאז הוא שמר על פיו הגדול סגור.

בין החברים שחיבבתי מאד היו יוסי ודני הג'ינג'י. שניהם היו הונגרים. יוסי היה ותיק בקיבוץ ודני הצטרף לקיבוץ עם אישתו ב-1950. בהתאם למסורת הטובה של הונגרים רבים, שניהם התברכו בחוש הומור יוצא מן הכלל. כאשר הם הזדמנו ביחד ל"קומזיץ" על אחת המדשאות בשבת בבוקר, בזמן שהנשים הגישו ספלי קפה ארומטיים ועוגות טעימות, הם היו הבידור הטוב ביותר שאפשר להעלות על הדעת. לא ידעתי מאיפה הבדיחות שלהם, אלא רק ידעתי שהן נשפכו ללא סוף והחברה' מסביב התגלגלו מצחוק. כאשר יוס'ה סיפר בדיחה לדני, מיד הייתה קונטרה, ואז שוב בא התור של יוס'ה. הבדיחות וסיפורי הבדים נמשכו ללא גבול, עד שהחברה' התחילו להתפזר.

דני היה גם שכני הקרוב, אך למרות היותו ג'וקר ללא תקנה, נראה שלא סיפר הרבה בדיחות לאישתו. ללא כוונה מצדי שמעתי לעיתים קרובות סכסוכים ומריבות ביניהם ואת בכיה של אישתו דרך הקיר הדק שהפריד בין החדרים שלנו. היחסים ביניהם היו מעורערים ורחוקים מחיי משפחה שלווים. פעם מישהו הציע לי "למה לא תלך קצת לנחם אותה. היא כל כך מסכנה ועזובה. היה לך סיכוי טוב אתה." "סליחה חבר, השבתי לו "אני לא עושה דברים כאלה. זה לא הולם את האופי שלי. לפעמים עלולות להיות תקופות קשות בחיי נישואים של זוג, אך מוקדם או מאוחר זה יעבור והם יתפייסו ושוב יהיו מאושרים ביחד. במקרה מיוחד זה התברר שצדקתי."

סרטי הקולנוע שהובאו לקיבוץ היו בדרך כלל באיכות גרועה. על ידי מכשיר נייד של 16 מ"מ הם הוקרנו על סדיני מיטה פשוטים שנתלו על הקיר בחדר האוכל. לעיתים קרובות הסרט נקרע והיה צורך במספר דקות עד שהדבר תוקן וההקרנה התחדשה. באותן השנים בסרטי 16 מ"מ לא היה תרגום. כתוביות התרגום הוקרנו עם מקרן קטן נוסף על הקיר. החבר שהפעיל את מקרן התרגום לא היה תמיד מודע למה שקורה בסרט, ולא בהכרח היה מבין את השפה המדוברת. ובכן, אם אומר שהיה רק לעיתים רחוקות תיאום בין המתרחש בסרט לבין התרגום, יהיה זה בלשון המעטה בלבד... "אני אוהב אותך כל כך" הופיע התרגום, בזמן שבסרט ראינו שמישהו מצחצח את נעליו. "חזיר מלוכלך שכמוך!" קראנו בתרגום, ועל הבד שני אוהבים התחבקו והתנשקו. "תן לי את הכסף, או שאחסל אותך!" נקרא בתרגום, ובסרט ראינו פגישה של מנהלים מכובדים, וכך עוד ועוד. התרגום או רץ קדימה או פיגר, ורק במקרה היה במקום, אם בכלל... לפעמים הפקנו יותר הנאה מהתרגום מאשר מהסרט עצמו.

בין הפעילויות התרבותיות והחוגים השונים שהוקמו לאחרונה בקיבוץ, היה גם חוג שהוקדש למדע הארכיאולוגיה. כמה חברים, בהם השכן שלי, עמוס, עימו חלקתי ארון בגדי העבודה, נרשמו לחוג הנ"ל. בנוסף להאזנה להרצאות בנושא היו לעיתים קרובות ביקורים באתרים היסטוריים ובחפירות ארכיאולוגיות. החברים אספו כל מיני כלים עתיקים, מטבעות, שברים ומזכרות שמצאו, וייחסו להם משמעויות היסטוריות. בוקר אחד עת קמתי להתלבש

ופתחתי את הארון כדי להוציא את בגדיי, גולגולת אדם נפלה מתוך הארון. בתוך הארון מצאתי, לאימתי, עוד שלוש גולגולות, וגם כמה עצמות אדם. אינני בחור שמפחד בקלות, אבל הפעם באמת נדהמתי. לקח לי מספר דקות כדי להתאושש ולחשוב מאיפה הגיעו העצמות האלה לארון. טוב, טוב, שכני הנחמד, חשבתי, אם עשית ארגו קבורה מהארון שלנו, אז אני אעשה את כזה בתוך המיטה שלך... בזמן שהוא לא היה בבית שמתי את כל הגולגולות והעצמות מתחת לשמיכה בתוך מיטתו. הייתי רוצה לראות את פרצופו בעת שמצא אותם, והצטערתי שהדבר לא עלה בדי, אך מאותו היום והלאה ארון הבגדים שלנו היה נקי מגולגלות.

בציר ענבים, 1953

הכרמים הניבו את יבולם הראשון. עד כה, התפרחות הרכות הראשוניות סולקו בעדינות כדי לא לנצל את חיוניותם וכוחם של הצמחים הצעירים. כך גם בהתאם לחוק המקראי עתיק היומין (עורלה), והיה בדבר הגיון. הבציר הראשון נחוג בעליצות רבה, וכל בני הקיבוץ, מהפעוטים ועד לסבים והסבתות, הוזמנו וכובדו בבציר האשכולות הראשונים. סוג אחד של הענבים נקרא 'מלכת הכרמים'. האשכולות של הזן הזה היו כל כך גדולות וכבדות, שהתחלתי להאמין בסיפור התנכי הנפלא שסיפר על משה רבנו, בעת שהוא הגיע אל פאתי הארץ המובטחת. הוא שלח 'מרגלים' כדי לסקר את ארץ כנען, ולדעת האם האדמה באמת פורייה שם. שניים מה 'מרגלים' האלה חזרו כשהם נושאים על גבם אשכול ענק של ענבים. התמונה מהסיפור האגדה נהפכה לסמל המסחרי של משרד התיירות בארץ.

האשכולות שנבצרו הונחו בזהירות בתנאים, אחר כך נלקחו לסככת האריזה, מקום שהבנות סידרו אותם בצורה מקצועית, בתוך ארגזים. אחר כך קשרנו את הארגזים חזק וסידרנו אותם בערימה גדולה, מוכנים להובלה אל מחסני התנובה. היבולים היו גדולים מעל המצופה, והיינו גאים מאוד על כך. הענבים האלה היו למאכל תאוה לדבורים ולצרעות הרבות שרחשו סביב הכרמים. לפני שיכולנו לבצור את הענבים, היינו צריכים קודם לגרש מהם את הצרעות. אני ואובול עבדנו פעמים רבות ביחד בתוך ענן של דבורים, אך למזלנו אף פעם לא קרה שום דבר. פעם אובול ואישתו יצאו לחופש. הם התכוונו מזמן לכך. הם עלו לאוטובוס והתמקמו במושבים שלהם. ואז כשהוא פתח את החלון צרעה אחת נכנסה ועקצה אותו מעל עינו הימנית. במהרה כל הפנים שלו התנפחו כמו מלון. מסכן אובול, הביש מזל תמיד רדף אותו.

זה מזכיר לי עוד אנקדוטה בקשר לאובול. חברי קיבוץ רבים אהבו לקנטר אותו, ואף להתגרות בו, ולהשתמש במגושמות שלו רק כדי לצחוק עליו. פעם שבא לחדר האוכל לשתות ולאכול את ארוחת שעת ה-4 שלו, שהכילה: לחם, חמאה, ריבה, ושיריים שנותרו מארוחת הצוהריים. הבנות שהגישו את האוכל ידעו מראש שאובול אמור להגיע. הן החליפו את הקערה שהכילה את הריבה, לקערה אחרת עם גריז, שצבעו וגוונו היו בדיוק דומים לריבה. וכן אובול מרח שכבה עבה של הגריז על לחם, והתחיל לבלוע אותו בתאבון רב. רק כשהוא שמע את הצחקוקים מסביב לו התחיל להרגיש שמהו לא כשורה. אך כדי להוכיח ששום דבר לא קרה, הוא מרח פרסה נוספת עם הגריז ואכל אותה בתאוה. מה קרה לו אחר כך, אינני יודע. אולי הקיבה שלו הייתה עשויה מפח...

עת לגיזום

פברואר 1953

דוד, מנהל המטע שלנו היה בוגר אוניברסיטה ובעל השכלה רחבה. הוא הקדיש את כל מרצו לפיתוח ענף הפירות. הוא לימד אותנו, בין דברים אחרים, גם לשיטות גיזום לעצי הפרי ולענבים. "בעת שאתם לוקחים את מזמרת הגיזום בידכם," הוא הרצה "חשבו פעמים לפני שאתם מתחילים במלאכת הגיזום. לכל חתך יש השפעה לגבי הגידול העתידי של העץ. עם גיזום נכון אתם יכולים לבנות את העץ, כך שהוא יתפתח בצורה הרצויה וישא פירות רבים בעתיד. לעומת זאת עם גיזום בלתי מקצועי אפשר להרוס אותו. לכל סוג עץ קיימת שיטה מיוחדת לגיזומו, ואי אפשר ליישם את אותה השיטה לכל עץ. לאחר שהוא הדגים את שיטות הגיזום על מספר עצים, הוא חילק אותנו לשלוש קבוצות נפרדות, שכל אחת מהן מנה שלושה גוזמים. כעת, שלושה 'רופאים' התייעצו זה בזה איך לספק לעץ את הגיזום הטוב ביותר.

פעם דוד החליט 'לעבוד' עלינו עם תעלול מצחיק. כשאנחנו הגוזמים עבדנו רחוק, הוא לקח גזם גדול, עם ענפים רבים, שהוא בעצמו גזם לפני כן מעץ גדול, ו'נטע' אותו בתוך שורה של עצים צעירים שטרם נגזמו. אחר כך קרא לנו ושאל "איך הייתם גוזמים את העץ הזה?" אנו התייעצנו בינינו. האחד הציע לחתוך פה, השני שם. "טוב," הוא אמר "וכעת תתחילו לגזום. כשגמרנו את העבודה, הוא הוציא את "העץ" מהאדמה בתנועה קלה באצבעותיו...

רופא צעיר הגיע לקיבוץ לשנת שירות חובה בהתיישבות העובדת, אשר בלעדיה הוא לא היה יכול להשיג רשיון עבודה בעיר. ובכן, הוא היה קצר, וכמעט חסר סבלנות בעת שהוא טיפל בחולים ממין זכר, ולמעט מספר מקרים חמורים הוא פשוט זרק אותם החוצה ממרפאתו. יום אחד שפניתי אליו עם בעיית כאב הגרון שלי, הוא הניח את העיתון מידו וגער בי "למה אתה מפריע לי? אינך רואה שאני עסוק? בכל מקרה אין לי יותר משלושה סוגי כדורים במרפאה המחורבנת הזאת! ; אספירין, אופטלגין ורפאפן. אתה יכול לבחור באיזה שאתה רוצה מהן, ותגיד שלום יפה." אך כשבחורה צעירה נכנסה למרפאתו, ובמיוחד אחת יפה, האבחון שלו לקח זמן ממושך למדי... הוא בדק אותה שתי וערב, מלמלה למטה, מהקודקוד ועד לבהונות רגליה, וביקש ממנה לבוא שוב לבדיקה חוזרת.

אך פעם הדיאגנוזה שלו הייתה נכונה. נהג טרקטור חדש לקח אותנו לשדות לאיסוף תפוחי אדמה. עמדת, יחד עם עוד כ-20 חברה, על פלטפורמה פתוחה, כשהנהג ביצע פתאום סיבוב מסוכן, ואנו נזרקנו מהפלטפורמה לארץ. נפלתי על גבי וגם קיבלתי מכות בראש מהאחרים שנפלו אתי. בבהילות נלקחנו למרפאה, והרופא בדק את כולנו. לאחר שבדק ומישש את גבי קצרות, הוא אמר "אתה בסדר גמור, חביבי, בסוף השבוע כבר תשכח מזה." "סליחה, אדוני הרופא, אני בקושי יכול לזוז, ויש לי כאבים איומים בגב, ואתה טוען שבעוד יומיים הכל יהיה אצלי בסדר???" "בדיוק ככה, אתה אפילו תרקוד קרקובייה בעונג שבת." הוא צדק! בערב שבת רקדתי עד חצות. אנחנו היינו חברה צעירים, ולמרות העבודה הקשה, לפעמים 'סבלנו' מעודף מרץ. אחד החברים, בשם אברי, היה אקורדיוניסט מוכשר וניגן לנו כל הלילה שירים וריקודים קצביים, ורקדנו עד שנפלנו מהרגליים.

שבוע לאחר מכן פניתי אליו "תגיד לי, בבקשה דוקטור, איך יכולת לקבוע בבטחה כזאת שאין לי שום דבר רציני בגב, בלי לראות את זה בשיקוף רנטגן?" הוא הסתכל בי בצורה מעוררת חמלה, ואחר כך אמר בנימה של מחילה בכבודו "יש לי קרני רנטגן בעיניים, אני יכול לראות דרכך." "לא! אתה צוחק ממני" "בכלל לא. מה אתה חושב שעשיתי במשך חמש שנים ארוכות, וישבתי על הישבן שלי באוניברסיטה? ואחר כך שלוש שנים שירתי כרופא פנימי בבית חולים, במשמרות לילה מעייפות. אחרי כל זה, היו לי כמה חדשים במחלקה הפתולוגית, וביצעתי שם ניתוחי מתיים. לרופא טוב צריכים להיות לו חישנים בקצה אצבעותיו. לו הייתה לך צלעה שבורה, או משהו כזה, יכולתי לומר את זה מיד." "תודה, תודה לך דוקטור שהסברת לי את הדברים בצורה כל כך גלויה וברורה. לפני כן הייתה לי דעה שונה לגמרי עליך." "מדוע?" "ובכן, הנימוסים שלך עם החולים" "זה בסדר, אני יכול לדעת מהר מי באמת חולה, ומי רק עושה את עצמו."

בוקר אחד סדרן העבודה בא אלי "זאב, אחד הרפתנים חלה ואתה צריך למלא את מקומו." "מה אתה מתכוון, עלי לחלוב את הפרות?" "לא, רק תוציא אותם למרעה." "אני צריך לרכב על סוס?" "שאלתי אותך, וכבר הייתה לי בראש תמונה של טום מיקס ברודו. "שום סוס", הוא אמר "רק ברגל, לך אל שמואל, הרפתן הראשי והוא יסביר לך מה עליך לעשות." חזרתי הביתה ולקחתי אתי ספר ומימיה, והלכתי לשמואל. "תראה, אין לך בעיה," הוא אמר "הפרות יודעות את דרכן למרעה, הן עושות זאת כל יום, אך עליך לחזור עד שעה 3 אחר הצהריים לשעת החליבה." "אוקי." אמרתי לו ויצאתי לדרך. העדר, שמנה כ-50 פרות שרך את דרכו לאיטו, תוך שהעלה ענק גדול של אבק. אחרי כחצי שעה הגענו למרעה, והפרות התחילו ללחץ את העשב הירוק. השמש עמדה גבוה בשמיים והתחיל להיות חם. לקחתי לגימה גדולה מהמימיה שלי וחיפשתי איזה מקום מצל. מצאתי בסביבה עץ שיקמה גדול וענף, וטיפסתי

עליו. התמקמתי בנוחיות בין הענפים והתחלתי לקרוא, לא לפני שסקרתי טוב בעיניי את העדר, שהמשיך לאכול את העשב בשלוה.

כנראה שהספר היה כל כך מרתק שעד שהרמתי את עיניי ממנו, כדי לראות את הפרות, הן הלכו. לא ראיתי שום דבר מלבד מרעה ריק לחלוטין. קפצתי מהעץ והתחלתי לרוץ כמו מטורף. אף פרה אחת לא נראתה באופק, כאילו האדמה בלעה אותן. "אוי, אלוהים אדירים!" צעקתי בבהלה "הם יתלו אותי, כל הפרות היקרות האלו, כל אחד שווה הון, מה אני אעשה?!" התחלתי לרוץ אחוז תזזית לאורך ולרוחב השדה למשך שעה, אך לא היה שום סימן לפרות. לבסוף חזרתי לקיבוץ בהרגשה מזופתת, תוך חששות כבדים. מה יגידו עלי?, שאני טיפוס בטלן, עצלן, חסר אחריות, שאי אפשר לסמוך עליו שום דבר. פחדתי לחזור לרפת ולהגיד לשמואל שהפרות הלכו לאיבוד, אך כשסיפרתי לו מה קרה הוא הרגיע אותי "יש לך מזל, אל תהיה כל כך מפוחד, אנו נמצא אותן, הן לבטח עברו לרעות לשדות של השכנים." ובכן, לבסוף הפרות נמצאו, אך דבר אחד בטוח; לאחר המקרה הזה, שום חברת סרטים הוליוודי, לעולם לא יסכים לתת לי תפקיד ראשי בסרט של המערב הפרוע...

וכעת על מזג האוויר... שהבריטים אומרים שכולם מדברים עליו, אך אף אחד לא עושה דבר בעניין. אפשר להגיד בבטחה שהחלוצים הישראליים, ועוד יותר אנשי קרן הקיימת, עשו רבות כדי לשנות את מזג האוויר, על ידי נטיעת מיליוני עצים ברחבי הארץ. למאמץ הלאומי הזה, אני כגנן, תרמתי את חלקי הצנוע, ונטעתי מאות עצים, שיחים, פרחים, וגם שטחים גדולים של מדשאות. הודות לצמחיה הזאת אקלימו היבש מאוד של הנגב, נעשה בהדרגה לח יותר, וגם כמות המשקעים עולה. אקלימו של הנגב הוא קפריזי. התנודות בטמפרטורות קיצוניות. לפעמים ישנם הבדלים של 20, ואפילו 25 מעלות בין טמפרטורת היום, לזו של הלילה. תנאים אלה שוררים במיוחד בימי השרב. אינני מכיר הרבה ישראלים שנהנים ממזג האוויר הקיצוני הזה, בעת שהרוחות החמות, היבשות נושבות. אלו מגיעות אלינו מהמדבריות של לוב וערב הסעודית. אנשים ובעלי חיים והצמחים סובלים כאחד. אני, באופן אישי מגיב על שרב בצורה חמורה; קשה לעבוד, קשה לנשום וגם קשה לחשוב. כשהחמסין נושב, אני מרגיש כאילו אישה שמנה מאוד יושבת לי על הראש...

ביום סתיו אחד, בסוף אוקטובר, לאחר שלושה ימים רצופים של חמסין קשה, הודיע החזאי ברדיו שהשרב עומד להישבר, ואוויר קריר ולח יכנס מהים. גם הטמפרטורות יפלו באופן משמעותי. ובכן, הפעם לא רק שרציתי לשמוע את זה, אלא לראות במו עיניי מה קורה בטבע. טיפסתי על מגדל המים וחיכיתי לשינוי במזג האוויר. הראות הייתה מצוינת ויכולתי לראות למרחקים גדולים. אחרי זמן מה זה התחיל; ראשית היו רק משאבי רוחות קלים אשר הלכו והתגברו עם עבור הזמן. אלה התחלפו, אחר כך, לפרצי רוח חזקים ונראה היה שהרוחות המערביות הסתערו בהתקפה חזיתית כנגד החמסין. הן העלו עמודי אבק גדולים, עקרו וטיאטאו אלפי שיחים קוצניים. נראה היה כאילו שני צבאות ענקיים התנגשו זה בזה. הרוחות המערביות התקדמו דרך הערבה וגילגלו לפנייהם את צבאות החמסין בתרועת ניצחון. אני חושב שלעולם לא אשכח את המחזה שראיתי שם על מגדל המים, את פעולת הטבע במלוא עוצמתו והדרו. אפרופו מגדל המים... אחד משירי העם היפים ביותר נכתבו על מגדל המים. הנה הוא:

From above the water tower I'm looking around
My eyes gulping up the open spaces
The Land's quiet now as the night surrounds
And the earth with the dark embraces
But, watchman, what sounds do I hear?

The shepherds' flutes are chanting
Flocks of sheep are descending
Ho, what are you to me, Land of Canaan?
Ho, who are you to me, Land of Canaan?

The high winds from the humming sea
Blow through the golden cornfields
Ho, what are you to me, Land of Canaan?
Ho, who are you to me, Land of Canaan?

פרק כ"א

חגיגות היובל 1954

נראה שזה היה רק אתמול שהקמנו את האוהלים הראשונים והתחלנו את החיים החדשים שלנו בנגב, והנה, כבר עברו חמש שנים! וזו סיבה טובה לחגיגות. אולם הימים הם ימי הצנע החמורים, לא רק בקיבוצים, אלא בכל מקום בארץ. היה על הבריות לצמצם את ההוצאות, ורוב הכסף הוצא על מזון. לאכול ארוחה דשנה, הכוללת בשר וקינוח, היה דבר נדיר. בחדר האוכל הארוחות היו דלות: חצי ביצה וקצת מרגרינה לארוחת בוקר ולארוחת ערב. בשר רק פעם בשבוע.

נושא חגיגות היובל עלה לדיון באסיפה הכללית של החברים, שם היו דעות והשקפות שונות בעניין. גם אני השמעתי את דעתי: "נכון שעלינו לחוג את היובל, אך הדבר עלול לעלות כסף רב, והשאלה האם אנו יכולים להרשות את זה עכשיו. לחברים רבים אין עדיין אפילו שעון יד, דבר שהובטח להם מזמן. אני מציע לדחות את החגיגות לזמן נוח יותר." דבריי עוררו מיד קריאות גנאי רבות: "איזה רעיון טיפשי! זה כמו לחגוג טקס בר-מצווה בגיל 15" צעק אחד החברים. "זאב שוכח שאנו לא רק חבורת אנשים שחיים ביחד, יש לנו שליחות ציונית והיסטורית ומטרה של הגשמת הסוציאליזם." חבר אחר הביע את השקפתו: "החגיגות יתנו לנו הזדמנות טובה להפגין את נחישותנו, את אמונתנו, ואת הישגינו בתקופה של חמש שנים." חבר אחר אמר: "אני חושב שזאב צודק; איך אפשר לדבר על חגיגות בזמן שהמצב הכלכלי שלנו כל כך עלוב? יותר טוב לבטל אותן בכלל" וכן הלאה. לבסוף הייתה הצבעה, אך שוב ידם של הקיצוניים הייתה על העליונה. הייתי בטוח בכך שהרבה מאלה שהצביעו בעד קיום החגיגות לא היו די מודעים למצב הכלכלי הקשה של הקיבוץ בימים ההם. למעשה, רק מעט חברים היו מעורבים בניהול הכספי: הגזבר, המזכיר, וחברי ועדת המשק.

ההכנות לחג היובל החלו. הוקמה במה ענקית, ומנהל במה מקצועי מתיאטרון 'הבימה' שבתל אביב הוזמן במיוחד כדי להדריך אותנו להצגת הגאלה. תוכן ההצגה היה אגדת קסמים טיפשית, עם מלך ומלכה, נסיכים ונסיכות, אבירים ושאר שטויות. כמובן, עבור כל השחקנים בהופעה היו צריכים לתפור בגדים, וגם להכין תפאורות רבות. כל הפעילות הזו כדי להכין את ההצגה העסיקה והלהיבה את החברה שעסקו בכך, ואני כמעט הצטערתי שהתנגדתי לדבר. אחרי הכל, שעון יד או ארוחות יותר טעימות לא עושים את האנשים מאושרים יותר, אולי אלה שהצביעו בעד צדקו...?

היום המצופה הגדול הגיע. מוזמנים וגם כאלו שלא הוזמנו הגיעו בהמוניהם מכל המושבים ומהקיבוצים השכנים כדי להשתתף בחגיגות. הם הסתערו על השולחנות הרבים שהיו עמוסים בכל טוב: כריכים עם בשר וגבינה, פירות, עוגות, משקאות ודברי מתיקה שונים. כל אלה היו יקרי מציאות בימים ההם. לאחר הנאומים אודות הישגי החברה הסוציאליסטית, להקה מיוחדת הציגה ריקודים עממיים, ומקהלה גדולה שרה שירי חלוצים. כל זה היה מרשים מאד והזמרים והרקדנים זכו לתשואות רמות. עכשיו הגיע התור להציג את סיפור האגדה. אחת הנשים הנשואות מהקיבוץ, ארגנטינאית יפיפיה, שיחקה את תפקיד המלכה. כשהיא לבשה את שמלת התחרים הלבנה שלה, היא הרגישה כאילו היא חיה מחדש את יום כלולותיה. אובול שיחק בתפקיד אביר אצילי רכוב על סוס, ואילו אני קיבלתי את התפקיד של הרמת והורדת המסך... כשהתאוננתי באוזני מנהל הבמה על פחיתות ערכו של הג'וב הזה, הוא אמר בבטחה "שלך הוא התפקיד החשוב ביותר מכל, אם אתה לא תרים את המסך, אף אחד לא יראה מאומה מההצגה..."

הכל דפק בסדר גמור, ואפילו המסך לא עשה שום צרות... לקראת הסיום, כשאובול נכנס לבמה, רכוב על פרדי, הפרדה, ושניהם לבושים במגן שריון כבד, הם התקבלו בתשואות רמות. כל מה שהיה על אובול לומר למלך היה "הוד מעלתו, הצבא מוכן לפקודתך" - אך כל פעם שהוא ניסה לדבר והרים את מסיכת שריון הראש שלו, זו נפלה שוב ושוב. לבסוף בכל זאת הצליח לומר את דברו. ואז, כשעמד לעזוב את הבמה, אחד מלוחות החיזוק של הבמה נשבר תחת משקלה הכבד של הבהמה, וה'סוס ורוכבו' נפלו לרצפה, לתרועות צחוקם האדיר של קהל הצופים. מה יכולתי לעשות? הורדתי את המסך...

חג השבועות, 1954

חג השבועות, חג הביכורים, נושא את הסמליות הרבה ביותר בחיי הקיבוץ. ביום הזה, כל תושבי הקיבוץ, קטנים וגדולים כאחד, לובשים בגדי חג: חולצות לבנות ומכנסיים שחורים לגברים, ולנשים שמלות לבנות בעלות שובל, וזרי פרחים מעטרים את ראשיהן. הכל עושים את דרכם בעליצות לשדות. שם מתקיים הטקס המסורתי בו הגברים מתחילים לקצור את החיטה בחרמשים, והנשים אוגדות את החיטה הקצורה באלומות. אחרי כן, לצללי חלילים ותופים, הם פותחים במעגלים לשירה ולריקוד:

מלאו אסמינו בר ויקבינו יין

בתינו הומים מתינוקות

ובהמתנו פורה

הי

מה עוד תבקשי מאתנו מכורה

ואין עדין

מה עוד תבקשי מאתנו מכורה

ואין עדין

בחזרה הביתה מהשדות, כל ענפי המשק מסתדרים לתהלוכה מרשימה, בה מובאים שבעת המינים (חיטה, שעורה, גפן, תאנה, רימון, זית, תמר) ומושמים בסלים מיוחדים (סל הביקורים שנקרא טנא). קומביינים, טרקטורים, עגלות מקושטות בזרי פרחים, בעצם כל מה שזו היה חלק מהתהלוכה. הילדים מציגים אלומות של חיטה, קערות עמוסות פירות, טלאים שזה עתה נולדו, ושרים:

סלינו על כתפינו

ראשינו עטורים

מקצות הארץ באנו

הבאנו ביכורים

מיהודה, מיהודה משומרון

מן העמק מן העמק והגליל

פנו דרך לנו

ביכורים אתנו

הך, הך בתוף חלל בחליל

הך, הך בתוף חלל בחליל

עם סיום התהלוכות והטקסים מתקיימות כל מיני תחרויות ספורט: ריצה, הרמת משקלות, חטיבת בולי עצים, משיכת חבלים, ועוד. אולם החלק המבדר ביותר הוא תחרות האכילה. היו שלושה חברים בקיבוץ שהיו ידועים בתאבונם הגדול: אושו, שתמיד אכל מנה כפולה, ברוך, שתיבל את ארוחותיו בחריפות כזאת שאף אחד אחר לא היה יכול אפילו להריח אותן ויואב, שלעומת האחרים היה אמנם בחור רזה, אך עובדי חדר האוכל סיפרו שאכל במשך שעות ונשאר דק גזרה, על אף הכמויות האדירות שהכניס לקיבתו... עכשיו שלושת הטיפוסים האלה נפגשו לתחרות האכילה. התפריט שלהם היה קצת יוצא דופן: תחילה היה עליהם לאכול צלחת גדולה של מקרוני, אחר כך בצל גדול שלם, ולקינוח קערת פודינג וניל מעורב בחרדל... כל זאת עשו כשידיהם קשורות מאחור. צחקנו כל כך שנפלנו מהכיסאות.

'על המשמר' (עיתון יומי), 15/5/55

"בתאונת דרכים קטלנית שאירעה אמש על כביש מסמיה-באר שבע, בקרבת מושב קדמה, נהרג חבר קיבוץ, אמנון גורן, מבית קמה. גם נפצעו 15 חיילים, אחדים בצורה קשה. הנפגעים הועברו לבית חולים קפלן ברחובות. סיבת התאונה הייתה התנגשות בין מכונית פרטית למשאית צבאית שהובילה חיילים לחופשה. המשאית התהפכה ורוב הנוסעים בה נפצעו."

ההודעה הקצרה הזאת סיפרה לקוראי העיתון את העובדות היבשות שקרו בלילה הקודם. אולם עבור תמרה, ארוסתו של אמנון, היה זה זעזוע שקשה לתאר. אמנון, הצעיר הכי נחמד, הכי יפה תואר בקיבוץ איבד את חייו בתאונת הדרכים הטרגית הזאת. הוא היה חבר של כולם וגם השכן הקרוב שלי במבנה הצריף בו גרנו. הוא שימש כשליח מטעם תנועת ה'שומר הצעיר' וגייס צעירים ממחנות העולים ומהמושבים לחברת הנוער. מותו הפתאומי הכניס את כל הקיבוץ לאבל כבד. מודעה במסגרת אבל שחורה על לוח המודעות הכריזה על מותו ועל מועד קבורתו.

מתחת למודעה הופיעה פנייה ממזכיר הקיבוץ, שביקש מכל אחד שיכול לתרום, ולכתוב משהו להנצחת זכרו של אמנון בעלון מיוחד שיופיע ביום ה-30 למותו.

אמנון נקבר בבית הקברות הקטן של הקיבוץ, ולא היה אחד בין הנוכחים בהלוויתו שענינו נותרו יבשות. גם אני הייתי מזועזע והחלטתי במקום שאכתוב שיר לזכרו בעברית, דבר שלא הייתי מנוסה בו. באותו הזמן הייתי בישראל רק שמונה שנים וחשתי ששליטתי בשפה העברית לא הייתה מספיקה לכתיבת שירים בשפה זו. אבל ישנה אמרה לפיה "אלה שלא לא מנסים, לעולם לא יצליחו". אז עשיתי מאמץ עילאי והצלחתי.

מקום לשיר

מספר חודשים לאחר המאורע הטרגי הזה, ראש ועדת התרבות פנה אלי: "זאב, ראינו שיש לך כשרון לכתיבת שירים; אנו מבקשים ממך לכתוב משהו מבדר להוצאה הבאה של עלון הקיבוץ." "מה אתה מתכוון 'מבדר'?" שאלתי אותו "טוב, משהו משעשע ומצחיק, מה שבא לראש שלך." "בסדר", השבתי לו "מה שאני יכול להבטיח לך זה שאנסה." "אוקי, עשה כמיטב יכולתך".

התלבטתי מאד על מה לכתוב, כשלפתע צץ במוחי רעיון מבריק: אכתוב פרודיה על האווירה השוררת בחדר האוכל של הקיבוץ בזמן הארוחות, על הרגלי האכילה של החברים, על הטבחים וטבחיות, ועל מגישי האוכל. זה לא היה דבר קל לכתוב, כי אם זה לא היה הומוריסטי, זה לא היה שווה פרוטה. כעת, הומור זה דבר מאוד רלטיבי, ולא כל אחד מבורך בחוש הומור. מה שנשמע כבדיחה, או כהלצה טובה בשבילי, יכול להיות שמישהו אחר כלל לא יבין, או אפילו יראה כעלבון.

כתבתי פיליטון על כל הטיפוסים הנודניקים שיכולים לשגע אדם עם דרישותיהם המיוחדות, בזמן שמגישים להם אוכל, על כל החברים המפונקים עם הקפריזות התמהוניות, שתמיד רצו משהו אחר ממה שהיה בתפריט, על הטעם של הסבון שנשאר בכלי האוכל, על המהומה ועל הריצות במטבח, בזמן שפרח, החברה שכונתה 'מלכת המטבח', זרזה את כולם וחילקה הוראות תקיפות 'עשה זאת!', אל תעשה זאת!', על ערימות הכלים: צלחות, כוסות וכלי אוכל בכיור השטיפה, שאף פעם לא נגמרו, על הריחות, על חולדות, עכברים וחוללים שרדפו זה את זה מעל תקרת חדר האוכל...וכו', וכו'. מאחר שזה היה אמור להיות פואמה סטירית קלה, לא טרחתי להיצמד לחרוזים מדויקים, ולקחתי לעצמי "חופש פואטי" מסוים.

הפיליטון פורסם בעלון הקיבוץ, ואני חיכיתי בציפייה דרוכה לראות כיצד יתקבל בין החברים. זמן קצר לאחר הופעת העלון, חבורה של צברים צעירים, מההשלמה הישראלית, הקיפה אותי והחלה לקנטר ולהקניט אותי על צורת כתיבתי. "החרוזנות הבדחנית שלך דומה לחרוזים של צימרמן" אחד מהם אמר. וכולם התחילו לשיר במקהלה "ואז הלכנו/ לאדון צימרמן/ וביקשנו/ תן לנו חמש פונט/ ואז אמר לנו/ אדון צימרמן/ לכו הביתה/ אין לי אף פרוטה./ ואז אמר לנו/ אדון צימרמן... וכה הלאה, וכה הלאה. אחר כן, אחד אחר מהם התחיל לדקלם משיריהם של המשוררים ביאליק, צ'רניקובסקי ורחל. "כך צריך לכתוב שירה!" הוא הוסיף בנימה לעגנית.

הייתי קרוב לדמעות. איך יכולתי להסביר לחבורה הזאת של יהירים ומתנפחים, שלא היו לי שום יומרות להתחרות בטובי המשוררים. במקום לעודד את רוחו ולברך על יוזמתו של עולה חדש שניסה לכתוב שירים בעברית,

שאיננה שפת אימו, הם באו ליצחוק עליו ולהשפילו. 'צברס, חסרי נימוס והתחשבות' חשבתי. היום הייתי גומל להם
'באבי אביהם...!', אך אז רק התרחקתי מהם בבושת פנים.

התפתחות חדשה איימה על שלמות הקיבוץ. חבר קיבוץ מיד-מסריק, שנשלח על ידי מוסדות התנועה לביצוע
משימה סודית לצ'כוסלובקיה, נתפס שם והואשם בריגול. העניין גרם למחלוקת חריפה ולסכסוך בתנועה הקיבוצית,
והיו ויכוחים סוערים אשר נמשכו ימים אחדים ולפעמים גם בלילות. בעקבות המחלוקת כמה אנשים עזבו את
הקיבוץ שלנו, אך היו קיבוצים שהתפרקו לגמרי.

פרק כ"ב

בית קמה, אוגוסט 1956

פעילויות כנופיות הפדיון, אשר הסתננו מרצועת עזה, התגברו לאחרונה. עד כה, הם היוו רק מטרד - גנבו פה ושם ציוד חקלאי וצינורות השקיה. אולם החוצפה וההעזה שלהם גברו והם נכנסו גם לאזורי המגורים. לילה אחד מסתננים פרצו למחסן חדר האוכל שלנו וסעדו את ליבם בארוחה טובה, מבלי שאיש ישגיח בהם. היה זה אך מזל שאיש לא נפגע. מאותה עת מספר השומרים הוכפל והכוננות הועלתה. הישובים אשר שכנו בקרבת רצועת עזה סבלו יותר מאתנו. שם חוליות פדיון נכנסו לבתים ורצחו את יושביהם, וגניבות רכוש ובעלי חיים היו דבר שבשגרה. כל אלו ועוד פעולות אכזריות אחרות היו שלבי הפתיחה בדרך למלחמה ערבית-ישראלית חדשה, מבצע סיני. בספר לימוד ישן של בתי, נירה, מצאתי תאור מעניין וקצר על התפתחות המלחמה הזו. נירה הכינה את הסיכום לקראת בחינה בהיסטוריה:

התחלת המלחמה

"ביום ה-29 - לאוקטובר 1956, בשעה 4 אחר הצהריים, 16 מטוסי תובלה 'דקוטה' עמוסי צנחנים המריאו מבסיסהם אי שם בישראל ופנו דרומה. מטוסי תובלה אלו על ידי מטוסי קרב. לאחר כשעה החיילים הוצנחו במעבר המיתלה, במקום שנקרא מדבר פרקה. " כך התחילה—כשמונה שנים לאחר מלחמת העצמאות שלנו—עוד מערכה לקיומה ובטחונה של מדינת ישראל. המלחמה הזו נשאה גם את השם 'מלחמת קדש'. הסיבה הרשמית לפריצת המלחמה הייתה פעולה חד-צדדית של המצרים לחסימת מיצרי טירן שבים סוף, דבר אשר בודד את העיר אילת וחסם את נתיבי הים שלנו ליתר חלקי העולם.

ישראל חששה מפעולה משולבת נגדה מצד מצרים, סוריה וירדן והקמתה של מפקדה משותפת עליונה של ארצות אלו. מצרים הייתה מצוידת היטב בנשק רוסי וצ'כי, והיה ברור שבכוננתה לנהל מלחמה נגדנו. מצד שני לישראל הייתה ברית צבאית עם צרפת ואנגליה אשר יצאו למלחמה נגד המצרים כדי למנוע את הלאמת תעלת סואץ, שהינה נתיב מים בינלאומי. בעקבות ברית זו עם הצרפתים להקה גדולה של מטוסי קרב הועברה לישראל כדי לתת לה אמצעים יעילים במלחמה כוללת עם הערבים.

מטרותיה של ישראל במלחמה היו לסכך ולבלבל את תוכניות התוקפנות של המצרים, לפתוח את נתיבי המים החסומים בים סוף ולהכות בבסיסי הפדיון. אומנם ישראל לא הייתה מודעת להיקפן המלא של ההכנות המצריות למלחמה, אך ידענו שמוקדם או מאוחר נותק ועלינו לפעול מהר ובצורה בלתי שגרתית. וזה מה שעשתה ישראל במלחמת סיני. במלחמת בזק, שנמשכה רק שישה ימים, צ.ה.ל. ניצח את הצבא המצרי האדיר, הרס את כל הביצורים ובסיסי אספקת הנשק שלו, שחרר את רצועת עזה וכבש את כל חצי האי סיני. מערכה מפתיעה זאת גרמה להתפעלות בקרב המומחים הצבאיים בכל עולם."

מה שאנחנו בקיבוץ הספקנו לראות ולחוש בכל מלחמת הבזק הזו היו רכבים של השריון ויחידות טנקים שעברו בדהרה בכביש ליד הקיבוץ, ומטוסי הקרב חלפו מעלינו. אך זו הייתה בפעם הראשונה שבאמת השתמשנו במרכז התקשורת שלנו, אשר מוקם בתוך בונקר בטון, עמוק באדמה. שלחתי וקיבלתי תשדורות, הודעות ומבקרים מהמפקדה הראשית האזורית, וקיימתי קשר אלחוטי עם כל הקיבוצים והישובים בסביבה. מלחמה הייתה מהירה כל כך שרוב התושבים בקושי היו מודעים שהתחילה, והנה היא כבר הסתיימה. כמוכן גם 'משחקי המלחמה' שלנו נגמרו יחד אתה.

באותו הזמן, עת שהיינו עסוקים במלחמת סיני שלנו, באירופה פרצו הפגנות רחבות הקף נגד הדיכוי הקומוניסטי. לאחר מותו של סטלין, ונאמו המפורסם של חרושצ'וב בכנס ה-20 של המפלגה הקומוניסטית, בו הוא גינה בפומבי

את פשעיו הנוראים של קודמו בשלטון, המנהיג הבלתי מעורער של המפלגה ו'האבא' של כל האומות - בני אדם בכל ארצות אירופה המזרחית, שחיו תחת הכיבוש הרוסי, רצו להשתחרר מעול הטרור הקומוניסטי. ידיד שלי שחי בבאר שבע והגיע לישראל מיד לאחר המהפכה האזרחית היה עד למאורעות. הוא סיפר לי את הסיפור המרתק הבא:

"הכל התחיל ב-1953 במזרח ברלין, שם הצבא פיזר את המפגינים בכוח, דבר שגרם לקורבנות רבים. לאחר שלוש שנים נס המרד שוב הורם בעיר הפולנית פוזנן, משם עבר לורשה היכן שהמוני אדם הפגינו ותבעו חופש, דמוקרטיה, ודרשו שגומולקה הרפורמטור יתפוס את השלטון. גלי המרידות עברו כבזק גם להונגריה. ברחובותיה של בודפשט הסטודנטים ערכו הפגנה רבתית בדרישות דומות לעמיתיהם בפולין ובין היתר הם דרשו פינוי הכוחות הסובייטיים מאדמת הונגריה. סטודנטים אלה גם תבעו להחזיר לשלטון את לאימרה נאג', ראש הממשלה הקודם. כשהמפגינים הגיעו לבניין הפרלמנט, כוחות הביטחון ירו אל תוך ההמון, הרגו ופצעו רבים. היה קשה מאוד לעצור את שטף המאורעות שאירעו אחר כך. יותר ויותר אזרחים הצטרפו למהפכנים ולקחו נשק ממחסני הצבא ההונגרי, אשר תמך אף הוא בהתקוממות. אחד מרחובותיה הראשיים של העיר נחסם על ידי חשמליות שנתקעו בגלל ההפגנות. על החשמליות המפגינים העלו כרזות וסיסמאות ברוסית ובהונגרית אשר תבעו את הסתלקותם של הרוסים מאדמת הונגריה.

הסובייטיים, אשר כוחותיהם חנו במחנות ליד הבירה ההונגרית, נכנסו בטורים משוריינים לעיר כדי להפגין את נוכחותם. בזוקות נורו ובקבוקי מולוטוב נזרקו לעברם. הטנקים החזירו אש ללא רחמים, ולמרבה הצער בניינים רבים אשר שופצו לאחר המלחמה, נהרסו שוב. צעירים רבים אשר השתתפו בהתנגדות מזוינת נגד הרוסים נתפסו על ידי המשטרה, שעדיין הייתה נאמנה לממשלה, והושמו במעצר. הם חיכו למשפטם עד שמלאו להם 18 שנים, ואז, בדרך כלל, הוצאו להורג! מפגינים רבים עשו את דרכם לגן העיר, מקום בו עמד פסלו של סטלין. הם ריסקו את הפסל לרסיסים בעזרת פטישים וגרזנים, ואחדים מהם לקחו אתם שברים כדי למכור כ-'מזכרות'.

כשהסובייטיים נסוגו מבודפשט, אימרה נאג' מונה לראש הממשלה, והכריז שעל הונגריה לנטוש את ברית ורשה. תגובת הסובייטים הייתה מיידית ונחרצת. הם שבו ונכנסו לעיר עם כוחות שריון גדולים וחיסלו את ההתקוממות העממית. אימרה נאג' מצא מקלט בבניין השגרירות היוגוסלבית, שם הסתתר משך שבועות יחד עם חבר תומכיו. בינתיים הוקמה ממשלה חדשה בראשותו של יאנוש קדר, שהיה תומך נלהב של הרוסים. הם הבטיחו לאימרה נאג' וחבורתו שהם יכולים לצאת מבניין השגרירות ללא פגע, אך ברגע שיצאו, הם נעצרו והובאו לכלא. מספר שנים מאוחר יותר נערך משפט לנאג' ותומכיו. הם נדונו למוות והוצאו להורג. בעת המהומות אלמנטים ראקציונרים ואנטישמיים רבים צצו מחדש והאשימו את היהודים שהם, הם הסיבה לדיכוי ולצרות מהם סובל העם ההונגרי (בדיוק לפי התורה הגזענית שהנאצים והפשיסטים הפיצו לפני כן! ז.ב.א.) דברים אלה השפיעו על יהודים שנתרו בהונגריה לעזוב. רבים מהם הגיעו ארצה.

בהתכתבות ביני לבין משפחתי בעקבות המאורעות הללו, ניסינו לנחם אחד את השני שהכל בסדר ואין סיבה לדאגה. הם, באופן טבעי פחדו לגבי גורלי כששמעו על התפרצות פעולות האיבה בין ישראל ושכנותיה. ואילו אני פחדתי משפחתי שוב בסכנת נפשות. אך, ברוך השם, הכל היה בסדר. אחותי כתבה לי כי בימי ההפגנות הם לא יצאו את בתיהם, פרט להשגת מצרכים חיוניים. היא גם כן כתבה שבכמה חוגים אנטי-סובייטיים ההונגרים האשימו את ישראל על שפתחה במלחמה בעת ובעונה אחד עם ההתקוממות שלהם, וזאת כדי להטות את תשומת לבו של העולם מעניינם הם. בתשובתי כתבתי לה שזו שטות ממדרגה ראשונה. להפך, אנו עקבנו אחר מלחמתם להשגת חופש באהדה ובדאגה גדולה. הדבר שבאמת הדאיג אותנו היה שהיהודים יהפכו שוב לשעיר לעזאזל, כמו פעמים אין ספור בהיסטוריה של האנושות. "מי יודע מה היה קורה לך לו היית נשאר פה?" היא סיימה את מכתבה.

בית קמה, חורף 1956

המלחמה נגמרה והכל בקיבוץ חזר לשגרה הרגילה. יום אחד לקחתי יום חופש ונסעתי לתל אביב, סתם להסתובב ולראות הצגה יומית בקולנוע. הסרט היה משעמם ויצאתי בכעס באמצע והמשכתי לישוט ברחובות ללא מטרה, תוך התבוננות בחלונות ראוה. בצהריים אכלתי מנה גדולה של פלאפל טרי עם סלטים וצי'פס, ואז בערך בשעה שלוש חזרתי לתחנה המרכזית וקניתי כרטיס נסיעה בחזרה לקיבוץ. כשעליתי לאוטובוס התיישבה לידי אישה יפה. היא הייתה לבושה בצורה אלגנטית, חבשה על ראשה כובע חמוד, שערותיה היו חומות בהירות והיו לה פנים נעימות. היא נראתה לי בגיל 35 בערך, ונדמה היה לי שהיא זרה. ההערכה שלי הוכחה נכונה כשהיא הוציאה מתוך

תיק היד שלה גיליון של ג'רוסלם פוסט. לאחר זמן מה, כשסיימה לקרוא, שאלתי אותה האם אני יכול לקחת את העיתון שלה. "בטח, בבקשה. אתה יודע אנגלית?" "כן." "מהיכן אתה?" היא שאלה. "במקור אני הונגרי, אך אני חי בקיבוץ בנגב." "אה, כמה נחמד" "מה כל כך נחמד בזה?" "ראשית, זה שאתה הונגרי ומדבר אנגלית טובה, ושנית שאתה קיבוצניק מהנגב." "תודה רבה, ומאיפה את? לפי המבטא את בטח אמריקאית." "אתה בהחלט צודק, אני אמריקאית." "אז מה את עושה בישראל, את תיירת?" "כן, תיירת ועוד." "למה את מתכוונת, ועוד?" "ובכן, אני עיתונאית." "אה, כמה נחמד!" היה הפעם התור שלי להתפלא. "מעולם לא פגשתי בעיתונאית זרה." "אה, כן? אז הנה יש לך עכשיו הזדמנות טובה." היא אמרה בצחקוק.

"איזה עיתון את מייצגת?" שאלתי. "אני מבולטימור, והעיתון נקרא 'THE BALTIMOR SUN' " "על איזה נושא את כותבת?" שאלתי אותה בהתעניינות רבה. "ובכן, אני רוצה להכין סדרת מאמרים ממצה ומקיפה שתישא את הכותרת 'ישראל אחרי מבצע סיני' " "המממ, את בחרת בנושא מעניין מאוד" "אני חושבת שכן, אך יש עימו עבודה רבה." "באיזה אופן את עובדת?" "אני נוסעת הרבה, מבקרת במקומות ומראיינת אנשים." "סליחה, ולאן את נוסעת הפעם?" "יש לי קולגה אמריקאית שגרה בבאר שבע, ואני הולכת לבקר אותה. אני מקווה שהיא יכולה לעזור לי בעבודתי." בינתיים האוטובוס הגיע לראשון לציון.

"הגדי, העלמה... הגברת..." "הגברת," היא אמרה בחיוך. "אני חושב שעלינו לערוך היכרות זה עם זו." "בהחלט" היא הושיטה את ידה "גב' קטרין מייסון" "נעים מאוד, זאב בר אילן." "אם לא אכפת לך, אתה יכול לקרוא לי פשוט קטרין" אמרה בחיבה. "אמרי לי, קטרין, האם יש בדעתך לכתוב משהו גם על הקיבוצים?" "בודאי! איך אפשר להתעלם מהם?" "האם כבר ביקרת באיזה קיבוץ?" "רק באחד, ליד חיפה, מה שמו, משהו כמו שער העמק." "אולי שער העמקים." "כן, אתה צודק, שער העמקים." "ומצא חן בעיניך המקום?" "כן, זה קיבוץ יפה, אוויר טוב ומרענן ונוף נהדר נשקף מסביב, אפשר לראות משם עד חיפה. אתה מכיר את הקיבוץ הזה?" "לפני מספר שנים גרתי באותו האזור בקיבוץ שנקרא שריד, גם הוא קיבוץ יפה."

"מה עשית בתל אביב?" היא שאלה אחרי זמן מה. "רק באתי לראות סרט ו-להרוג' את היום, אך הסרט היה משעמם וברחתי באמצע." "קורה לך לעיתים קרובות שאתה יוצא באמצע הסרט?" "לא, בדרך כלל אני בודק בקפדנות לפני שאני נכנס לקולנוע, אך הפעם רק ראיתי את הפרסומת ונכנסתי. לא חשוב. אמרי, זו הנסיעה שלך הראשונה לבאר-שבע?" "כן, הראשונה." "את יודעת, קטרין, ישראל היא ארץ קטנה, אך עם זאת היא קטנה, הנוף בה כה שונה ממקום למקום. למשל ירושלים היא עולם אחר מאשר תל-אביב. נצרת ועמק יזרעאל שונים מאד מערבות הנגב. בשדה בוקר, הקיבוץ בו ראש הממשלה שלנו, בו-גוריון, חי עתה ומגדל כבשים, תמצאי שם נוף כמו על הירח. באילת את יכולה להשקיף על הים ועל ההרים מסביב לעיר, כשהצבעים והגוונים משתנים שם משעה לשעה. זה בערך חמש שעות נסיעה לשם, אך המאמץ לעשות את הדרך משתלם. אני עצמי טרם ביקרתי במקום, אך התיירים מספרים שזה ממש גן עדן טרופי. ושמעת על עין גדי?" "לא" היא נדה את ראשה בשלילה. "ובכן, גם זה אחד מפלאי הטבע. המקום שוכן לחופי ים המלח ומסביב שולט המדבר. כשאת מטפסת על הגבעות החשופות שבסביבה, לפתע את נתקלת במפל מים אדיר שפורץ מתוך הסלעים המכוסים צמחיה. "וואו!" היא זעקה בהתרגשות "נראה לי שאם אבקר בכל המקומות הנפלאים האלה, לא יותר לי זמן לכתוב את הדיווח שלי על ישראל." "יתכן מאוד" הסכמתי אתה.

"ומה בקשר לבני אדם?" היא שאלה לאחר זמן מה. "בני אדם? ובכן, זה שוב אחד הפלאים של העולם: הם התקבצו פה מכל קצווי התבל. אני חושב שישראל היא הארץ הקוסמופוליטית ביותר." "איך אתם מסתדרים עם כל הבלבול?" היא שאלה בפליאה "עם הערכוביה של אנשים כה שונים זה מזה בשפה, במנטליות ובמנהגים?" "את יודעת שהארץ הזאת שלנו דומה לכור היתוך ענק, ממנו נוצר סוג אחיד של בני אדם - ובלשון אחרת ילידי המקום שנקראים צברים." "צברים? מה הפירוש?" "צבר הוא צמח שחי במדבר, על קליפתו יש קוצים דוקרניים, אך בתוכו פרי מתוק וטעים. ילדי ישראל הם דוקרניים בחוץ, אך מתוקים בפנים. עם זאת יש להם בטחון עצמי מופרז, עוד מהגיל הרך." "עכשיו ירדתי לסוף דעתך. זה מאוד מעניין, אז גם הילדים שלך הם צברים?" "כאשר אתחתן ויהיו לי ילדים, יש לשער שכן." "אז אני מסיקה מזה שאתה עדיין לא נשוי." "לא, ואת?" "ובכן, אני גרושה." "יש לך ילדים?" "שניים" היא סימנה באצבעותיה, "ילד בן שמונה וילדה בת שש." "זה בדיוק הבדל הגילאים ביני לבין אחותי." "יש לך אחות שגרה בקיבוץ?" "לא, היא נשארה בהונגריה." "מדוע?" "זהו סיפור ארוך, היא הייתה צריכה לבוא לישראל לפני." "אז למה היא לא באה?" "היה זה סיפור אהבה עם סיוע עצוב." "מה קרה, מדוע שלא תספר לי?" "הביטי, קטרין, נראה לי שיש לנו לספר הרבה מאד איש לרעותו. אמרת שבכוונתך לכתוב על קיבוצים. יש לי רעיון: האם אני יכול להזמין אותך לבקר בקיבוץ שלנו, שם תהיה לך הזדמנות מצוינת להכיר קיבוץ צעיר בנגב, בעזרת מדריך טוב כמוני?" הוספתי בקריצת עין.

היא הביטה בי מופתעת. "הודעתי לעמיתה שלי שאבוא אליה היום." "יש לה בבית טלפון?" "כן" "אז מה הבעיה? צלצלי אליה ותגידי לה שתבואי ביום אחר." "אתה יודע מה," היא הרהרה בקול "אתה צודק בהחלט. למה לא? יש

לכם טלפון בקיבוץ?" "בודאי! את מקבלת את ההזמנה שלי?" "היא הנהגה בהסכמה וחיכה חיוך רחב "אתה מאד נחמד". "את יודעת שעל כל לוח מודעות בארץ שלנו מתנוססת הסיסמה 'קבל את התייר בסבר פנים יפות!', וכמובן גם את תיירת", הוספתי בקריצה, "אך אני מוכרח להגיד לך עוד משהו: יש לי רק חדר אחד צנוע בו אני יכול לארח אותך, ועבורי אמצא מקום אחר, כל זמן שתהיי האורחת שלי." "אני סבורה שנוכל להסתדר", היא הביעה את שביעות רצונה.

כשלבסוף הגענו לקיבוץ, לקחתי אותה לחדר המגורים שלי. "חדר נחמד" היא אמרה כשנכנסנו "זה בהחלט בסדר גמור." "אביא לך תה ועוגיות, ובשבע נעלה לחדר האוכל לארוחת ערב." "מצוין." כשחזרתי עם התה היא אמרה "הבטחת שתספר לי את הסיפור על אחותך." "ובכן, כל המשפחה שלנו סבלה רבות במלחמה וזה רק פלא שנשארו בחיים. אני חושב שהסיפור ההישרדות שלנו מספיק לכתוב עליו ספר. אולי יום אחד אכתוב אותו." סיפרתי לה כמה פרטים והיא הקשיבה בקשב רב. אחר כך אמרה "אך כמה עצוב, אין לך שום משפחה פה בארץ?" "לא, אבל להורי יש לפחות את אחותי לצידם. "זה נכון" היא הסכימה בעצבות.

המשכנו לשוחח שעה קלה, אחר כך עלינו לחדר האוכל, שם הסועדים הסתכלו עלינו בחשד והתלחשו ביניהם. אחרי הארוחה חזרנו לחדר, היא ישבה על מיטתי, שמה רגל על רגל והתחילה לסרוק את שערה. "אתה חי פה לגמרי לבד?" "כן, לבד." לפתע היא אחזה בידי ואמרה "זאב, אני חושבת שלא יהיה צורך לחפש בשבילך חדר אחר, אם לא אכפת לך, נוכל להסתדר שנינו במיטה שלך הלילה?"

הייתי קצת מופתע וכנותה נגעה ללבי, וכשהבנתי את כוונתה התיישבתי קרוב אליה ואמרתי לה בחמימות "איך יכול גבר לדחות הצעה כזאת מאישה יפה?" "אז שכב לידי וספר כל מה שמעיק על לך." "לבי מלא קדרות, והצרה הכי גדולה שלי היא שטרם מצאתי לי אישה" "מה, אין פה נשים בקיבוץ?" "אלו שרציתי בהן, לא רצו אותי. נשאר עוד שתי רווקות, אך אני בכלל לא מחבב אותן. ישנה נערה מיוחדת ומתוקה שאני מת עליה, אך אנו מנועים מלהתחתן" "מי זאת?" "כעת היא משרתת בצבא, פגשתי אותה שם בזמן השירות שלי. התאהבנו זה בזו, אך הוריה מתנגדים בתוקף לנישואינו." "אך למה?" "בגלל שאני קיבוצניק פשוט, ללא פרוטה בכיס. מלבד זה הם בזים לחיי הקיבוץ." "אה, בחור מסכן" היא קראה, ליטפה את ראשי ונתנה לי נשיקה "במקומך לא הייתי מקריבה את עצמי למען הקיבוץ; אתה בחור חכם ובריא, ותוכל למצוא נשים בכל מקום." "אני אדם עם מזל ביש!" אמרתי. "שטויות! עליך לעזוב את הקיבוץ ולהתחיל בחיים חדשים." "אולי את צודקת, קטריין, אולי את צודקת!" "עכשיו בא, טיפש קטן, ונעשה חיים ביחד, אולי תתאושש קמעה..." היא התחילה להפשיט אותי. אני חושב שהיא, יותר ממני, הייתה רעבה לסקס, ובקושי יכולתי לספק את תאוותה. הצטערתי שהייתה מבוגרת ממני ושהייתה לה המשפחה שלה. אמנם נהניתי מאוד להיות בחברתה, אך לא רציתי להיות מעורב בחיים המסובכים שלה.

למחרת לקחתי אותה לסיור מסביב לקיבוץ. היא שאלה שאלות אחדות בקשר למיכון החקלאי, על המטעים, על משק החי. "מאוד מרשים!" היא אמרה "יש לכם פה משק מתקדם, אבל זה לא יפצה אותך על חייך הבלתי מאוזנים. אנשים בודדים לעולם לא יהיו מאושרים, יהיו עשירים ככל שיהיו!" "את יודעת, קטריין, אני מרגיש שאני לא עשיר ולא מאושר." "אם כן, מה יש לך להפסיד? לך ונסה את מזלך, השמש זורחת בכל מקום." היא עזבה למחרת, אך מלותיה נחרטו בראשי. נעשיתי חסר מנוחה ולא מצאתי סיפוק בשום דבר.

הורה של חבר קיבוץ אחד, איש מבוגר שעסק בגידול חזירים בהונגריה, יזם הקמת חווה לגידול חזירים. היות וזה היה אסור באופן רשמי באותם הימים, הדבר התבצע בסודיות. לצורך שיכון החזירים נחפרה חפירה גדולה ורחבה על ידי טרקטור שופל. בתחתית החפירה הוקמו תאים עבור החזירים. בהתחלה היו רק כמה מהם, אך מכיוון שהחזירים מתרבים בקלות, מספרם גדל בהתמדה. החזקתם הייתה זולה, כי כידוע חזירים אוכלים הכל, (לפעמים גם את הולדות שלהם...). בחורף שנת 1956 היו גשמים רבים. כל הדרכים הבלתי סלולות נהפכו לדייסה בוצית, וללא מגפיים איש לא העז לצאת מביתו. פעם בחורה נתקעה עמוק בבוץ ולא יכלה לזוז לשום מקום. כשבאתי לחלץ אותה וסחבתי אותה החוצה, מגפיה נשארו בבוץ העמוק. הגשמים העזים המשיכו לרדת במשך מספר ימים. הם הציפו את בור החזירים במים רבים, והחזירים למדו איך לשחות... כשהם הצליחו לחלץ את עצמם מהבור, הם התפזרו בכל המשק, ואפילו יצאו לכביש.

היה צורך דחוף לפנות את המים 'מבריכת' השחייה של החזירים'. מכיוון שלא היו משאבות מים בקיבוץ, עבודת השאיבה נעשתה באופן פרימיטיבי, בעזרת דליים וקערות. עמדנו כמה חברה' בגשם זלעפות ושאבנו את המים. והעברנו את הדליים מאחד לשני, אך לא משנה כמה מים שאבנו החוצה, הגשמים שוב מילאו את הבור. יום אחד עמדתי על קרש שומני בקיר הבור, כשפתאום איבדתי את שיווי משקלי, ואופס... החלקתי פנימה, ישר לתוך המים המרופשים והקרים. איכשהו יצאתי מהמים וחזרתי הביתה. פשטתי את הבגדים המסריחים והתקלחתי במים רותחים.

בצהריים חיפשתי את הסדרן העבודה, משה, ואמרתי לו דוגרי: "עזבתי את העבודה עם צוות השואבים ואין לי כוונה לחזור לשם!" "הוא הסתכל עלי בחומרה: "למה את מתכוון באמריך שאינך חוזר לשם? אתה בטח מתכוון לאכול את הבשר?" "הבט, משה, אני מודע לכך שאני שובר בזה חוקי ברזל בקיבוץ, אך העבודה המטופשת הזאת הייתה הקש האחרון ששבר את גב הגמל, וגם את הגב שלי. עירוני שרוצה לאכול ליטרת בשר לא מוכרח לקפוץ לפני כן לתוך דיר חזירים מלא מים מסריחים."

"אתה בודאי יודע," הוא אמר "שבסירובך לבצע עבודה, אתה מסתכן בסילוקך מהקיבוץ!" "בדיוק כך, ומרגע הזה אני 'מסלק' את עצמי." השארתי אותו עם פה פעור, ניגשתי ישר למזכירות וביקשתי שיעשו את כל הסידורים הנחוצים לעזיבתי. לא ידעתי לאן אלך, אך זה לא היה חשוב לי יותר. הייתי צריך לשנות את חיי. נוכחתי לדעת שהדרך בה הלכתי עד כה, לא הובילה אותי לשום מקום.

פרק כ"ד

באר שבע, ינואר 1957

באר שבע "עירו של אברהם", אשר תיהפך בעתיד לבירת הנגב, הייתה באותה השנה לא יותר מאשר כפר ערבי מרוחק עם כמה רחובות מאובקים ובתי אבן עתיקים. התפתחות העיר התחילה רק עכשיו. באתי לבאר שבע מכמה סיבות: ראשית, לא היו לי קרובים בישראל, אך בעיר זו היו לי כמה מכרים, ביניהם חברים שעזבו את בית קמה לפני מספר שנים. שנית, העיר עמדה על סף התפתחות גדולה אשר הבטיחה אפשרויות טובות לפרנסה. שלישית, לא יכולתי לסבול את האקלים המחניק והלח של אזור השפלה. החודשים הראשונים שלי בעיר היו סיוט. עם 100 לירות בלבד, 'כסף כיס' שהקיבוץ 'העניק' לי, שכל עוזב קיבוץ קיבל באותם הימים, לא יכולתי לעשות הרבה, במיוחד לא לקנות דברי מותרות. בימים הראשונים התאכסנתי אצל משפחה שעזבה את הקיבוץ לפני שנה. הם היו מאוד טובים אלי ועזרו לי ככל יכולתם, למרות בעצמם היו במצב קשה. מספר ימים אחר כך הצלחתי להשיג עבודה בחברת בנייה בתור עובד זמני, ועבדתי שם בכל סוגי העבודות - מיסודות הבניין עד הגגות. זו הייתה עבודה מפרכת עם שכר עלוב. מאוחר יותר השגתי עבודה כמדריך בתחנה לחקר החקלאות בקרבת באר שבע, ועסקתי שוב בשטח המוכר לי: מטעים וכרמים. שכרתי חדר אצל משפחה רוסית ידידותית בפאתי העיר, וגרתי שם מספר חודשים. יום אחד טיילתי ברחובות העיר ונעצרתי ליד דוכן מפעל הפיס לקנות כרטיס הגרלה. כמעט שכחתי ממנו, ושבוע לאחר מכן נזכרתי לבדוק את המספרים. להפתעתי הגדולה ראיתי שהמספר זכה ב-5,000 לירות! זה לא היה הפרס הראשון, אך בשבילי זה היה הון. פניתי לאישה שמכרה את הכרטיסים והיא אמרה שכדי לקבל את הסכום הגדול הזה עלי לנסוע לתל אביב לבית מפעל הפיס. באותו הלילה לא עצמתי עין מרוב התרגשות. למחרת לקחתי יום חופש מהעבודה ונסעתי לתל אביב, עדיין מסופק בקשר לזכייה. 'זו בטח טעות', חשבתי, אך משך כל הדרך השתעשעתי במחשבה מה יקרה אם בכל זאת זה ממש, ויהיה לי כל הכסף הזה? שוב נזכרתי בפטופי, שהיה בעל ניסיון בתנאים דומים:

BEFORE THE LOTTERY BOOTH

Two thousand forints! About this
I do not even dare to think
I'll be a tycoon, damn rich
Provided, of course, I'll win.

Where shall I store this big money?
Anywhere, except in my crate
There it could become mouldy
For heaven's sake!

After I'll win, I shall rush off
To good Mr. Gaspar in a hurry
My debts, I'll quickly get rid of
And put an end to my worry.

Then, (this time with my cash money),
I shall order a warm suit to be sewn,
Because the weather is no longer sunny
And the winter is coming very soon.

Ah, it'll be a pleasure, when Frost
Comes grinning at me
Ha, Ha, Ha, I'll shake a fist
Right at his Majesty.

But, perhaps, I shall not win...So what?
Someone else will win a lot
My winter coat will have to be sold
Never mind, I'm used to the cold.

כשנכנסתי למשרד הראשי של מפעל הפיס לבי הולם בחוזקה. הצגתי את הכרטיס הזוכה לאיש שישב בקופה. הוא ביקש ממני תעודת זהות. אחר כך הוא מילא טופס ואמר "חתום כאן." "סליחה, על מה אני צריך לחתום?" "שאתה מקבל את הכסף" "וואההה" פלטתי קריאה של שמחה וכמעט נישקתי את הפקיד בעל הפנים החמוצות. כל האנשים במשרד הביטו עלי בתימהון. כשהקופאי מסר לי צ'ק עליו היה כתוב הסכום 5,000 ל"י עיניי התמלאו בדמעות. לא יאומן! אני בודאי חולם!?

עזבתי את המשרד וידי אוזת בחוזקה במעטפה שהכילה את הצ'ק שבכיס. "מה עכשיו...?" "שאלתי את עצמי" יש לי כסף, סכום לא מבוטל, יש גם עבודה, אולי... אולי יעל עדיין חופשייה. לא! עברו יותר ממש שנים מאז שראיתי אותה בפעם האחרונה. נערה יפה כמוה לבטח לא תחכה לי, איזה רעיון טיפשי...! אבל על אף הכל איכשהו מצאתי את עצמי הולך לכיוון ביתה של יעל. מי יודע? היא עצמה אמרה "לפעמים קורים גם ניסים". נס אחד כבר קרה: זכיתי ב-5,000 ל"י בהגרלה. אולי מזלי הטוב ימשך...?

הגעתי אל ביתה של יעל ועליתי במדרגות, שלוש בכל צעד. התנשמת בכבדות כשצלצלתי בפעמון. משרתת פתחה את הדלת. "סליחה, יעל בבית?" "שאלתי." "לא. רק אימה. מי מבקש?" "תאמרי לה שזאב, חבר ותיק של יעל." "רק רגע." "היא נכנסה לדירה וחזרה עד מהרה" "בבקשה, הכנס." אימה של יעל ישבה בסלון. היא דרשה בשלומי. ראיתי את רישום השנים שעברו עליה. היא נראתה לי מבוגרת יותר, שערות השיבה שעל ראשה התרבו מאד. "את זוכרת אותי גברת דוידסון?" "כן, בודאי, זאב. מה שלומך בני? לא באת לבקר אותנו. מדוע?" נענעתי בראשי ולא בדיוק ידעתי מה לומר. "הבנתי שאני לא רצוי בביתכם." "נכון, לא רצינו שיעל תתחתן אתך, אבל...". היא הוציאה ממחטה מכיסה והחלה לבכות. "אבל מה? גברת דוידסון? למה את בוכה?" היא המשיכה להתייפח במרירות. "היינו טיפשים!" היא נאנחה. "אני לא מבין, למה את אומרת שהייתם טיפשים? איפה יעל?" "יעל'קה שלנו, היא באמריקה. היא נישאה לתעשיין עשיר." "הרי זה מה שתמיד רציתם בשבילה, איש עשיר. אני צודק?" "צודק, אך תראה איך הגורל התאכזר אלינו. יש לה תינוקת, הנכדה שלי, ואני רוצה להכיר אותה ולשחק איתה. אבל הם באמריקה. ביקרנו אותם שם, וגם הם היו פה, אך זה לא מה שחלמתי עליו. אה, זאב" היא אמרה תוך בכי ואחזה בזרועי "אילו הייתה מתחתנת אתך, היינו יכולים לשחק עם הנכדים מתי שרצינו." "אולי היא מוכנה לחזור עם בעלה לישראל?" שאלתי אותה. היא עשתה תנועה של שלילה בידה: "היא עכשיו גברת גדולה ויש לה דירת אפרטמנט מפוארת, ובעלה אינו ציוני ולא היה נוטש את עסקיו שם." "אז, אולי אתם תיסעו אליה לשם?" "גם זה לא ילך. בעלי עו"ד ידוע פה, יש לו קליינטורה טובה והוא לא יכול בגילו להתחיל לעבוד במקצועו בחוץ לארץ." "אז עכשיו אני רואה את המצב, הוא באמת לא ורוד, למרות כל הכסף שיש לכם." "הכסף לא עושה את האדם מאושר." היא הוסיפה תוך בכי.

"את יודעת, גברת דוידסון, שמעתי ממש את אותם הדברים לא מזמן מתיירת ועיתונאית אמריקאית שהכרתי בנסיעה לקיבוץ. סיפרתי את הפרשיה הקצרה שלי אתה, אך כמובן, הקפדתי לא להכנס לפרטים האינטימיים. "כן" אמרה "הכסף הוא שורש כל רע." "אך ראי", הוצאתי מכיסי את המעטפה עם הצ'ק. זכיתי זה עתה בפיס, ב-5,000 לירות, עזבתי את הקיבוץ, יש לי עבודה טובה, אך מה כל זה עוזר? יעל איננה!" "אה, זאב" היא חיבקה אותי כשהיא עדיין בוכיה וכמעט הרגשתי את הלמות ליבה. "אתה רוצה לראות את התמונות שלה?" היא שאלה לאחר זמן וניגבה את דמעותיה. "לא תודה, זה רק יעשה אותי יותר מסכן. אני נכנע. אני רואה עכשיו שרדפתי אחרי הקשת בענן." "זאב, בני, שמע נא. אני אישה למודת ניסיון בחיים", היא אמרה ולקחה את ידי בידה "האם הנך מוכן לקבל ממני כמה עצות?" "בהחלט." "קח את כספך וקנה לך בית. ואם יוותר בידך סכום נוסף, קנה דברים שנוחצים למשק בית. אני מאמינה שעם כל זה בידך, יהיה לך קל יותר למצוא אישה כלבבך." "את צודקת, בית זה תמיד השקעה בטוחה ובעלת ערך." "אז עשה זאת, אל תחשוב על יעל; היא לא האישה היחידה בעולם הזה. לנו היא חסרה יותר מאשר לך." "בסדר, אלה הם החיים, אנו לא יכולים לעשות הרבה מעבר למה שהגורל הועיד לנו. תודה רבה, גברת דוידסון, ומסרי את איחולי הטובים לבעלך."

עזבתי בית דוידסון וחזרתי לבאר שבע. הקדשתי כמה ימים לחפש בית מתאים לקנייה. לבסוף מצאתי בית קטן, עם מגרש של דונם בפרוורי העיר. האזור נקרא 'משק עזר' שכלל יחידות של משקים קטנים. המחיר הולם את התקציב שלי, וגם נותר מספיק כסף בידי לקניית רהיטים וכלי בית שונים. לאחר כחודש הכל היה מוכן לתחילתם של חיי הנישואים, פרט לדבר החשוב ביותר, הכלה...

לאחר מספר חודשים, כשהגינה ששתלתי התחילה לבלבב ושיחי הורדים החלו לפרוח, אחד מהחברים החדשים שהכרתי בעיר אמר לי "זאב, אני יודע על בחורה בשבילך, לא סתם בחורה - היא דובשנית." "מי זו הדובשנית" שאתה מדבר עליה?" "היא עולה חדשה מאלג'יריה, אחת ממש בנותיו של סוחר, ממשפחה צרפתית הגונה ומתורבתת. היא עשויה להיות שידוך טוב בשבילך. אתה מעוניין לפגוש אותה?" "היא מדברת עברית או אנגלית?" "לא. רק טורקית." הוא אמר באירוניה "מה זה חשוב? היא תלמד עברית כמו שאתה למדת." "טוב, בסדר. בין כך

אתה תהיה השושבין שלי." "לאט, לאט, אני לא לוקח שום אחריות. אתה תלך לביתם ותגיד להם שבאת לטפל בגינה שלהם. אני כבר אסדר את כל העניין עם חבר שלי שנשא את אחת הבנות; גם הוא הונגרי. אז הם כבר ידעו עליך."

המשפחה האלג'יראית התגוררה בבית ערבי ישן עם חצר גדולה שגבלה ברחוב. הבית שוקם ונהפך על ידי המשפחה לבית נקי ונוח. המשפחה קיבלה את פניי בחמימות. מיקלוש, גיסי ההונגרי לעתיד, צעיר יפה תואר עימו הצלחתי ליצור קשר של ידידות כמעט מהרגע הראשון, ואישתו וויי, מורה בבי"ס תיכון, עשו כמיטב יכולתם לעשות את ההיכרות ביני לבין אשתי לעתיד, ארלט, נעימה וחלקה ככל האפשר. ארלט הייתה אישה בעלת דיבור שקט ומאפק, פניה עגולות, עיניה עיני שקד, שערותיה שופעות ושחורות, וגזרתה ראויה לציון. היה לה מבטא צרפתי חזק והעברית שלה הייתה, נו טוב ... COMME CI, COMME CA.

חזרתי אחרי ארלט במשך מספר חודשים. היא הייתה אישה צנועה ומאופקת, בדיוק הטיפוס ההפוך מהצברים, שלפעמים סובלים מעודף בטחון. היא סיפרה לי על חייהם באלג'יריה, עיר לידתה בשם קונסטנטין, מקום שם הם חיו בקהילה יהודית גדולה במשך שנים רבות, על המלחמה עם הפלנגות ועל סכסוך הערבי-צרפתי. כשהגנרל דה-גול החזיר את אלג'יריה לערבים, הם נאלצו לעזוב, בגלל שלא רצו לחיות תחת שלטון ערבי. היא גם סיפרה לי שלאחר מותה, בטרם עת, של אימה, האחות המבוגרת ביותר לקחה על עצמה את תפקיד האם וגידלה את חמש אחיותיה הצעירות יותר. לאחר שעזבו את אלג'יריה, שלוש מהאחיות נסעו לצרפת, ואילו שלוש האחרות באו והתיישבו בישראל. הן לקחו עמן לכאן את אביהן הזקן.

בהדרגה הפכתי לחלק מהמשפחה. הם נתנו לי את ההרגשה שהיה חסרה לי כל כך; להרגיש בבית. התחלנו לדבר על חתונה. לקחתי את ארלט לביתי והראיתי לה את הגינה. היא מצא אותה יפה, ובמיוחד הוקסמה מהורדים שפרחו בשלל צבעים. כשגילינו למשפחה את כוונתנו להתחתן, כולם קיבלו את הידיעה בתרועות ובנשיקות. מיקלוש, שבחוש ההומור שלו הבחנתי כבר מהרגע הראשון, אמר לי "זאב, עכשיו לא תהיה לך כל ברירה אלא להתחיל ללמוד צרפתית." "OUI MONSIEUR" ענית, "אני חושב שצרפתית היא השפה היפה ביותר בעולם. באיזו שפה אתה יכול להגיד ביותר רגש "JE TAIME MON AMOUR" מאשר בצרפתית?" הוא צחק. "למה אתה אומר את זה לי? תגיד זאת לארוסתך."

לפני החתונה כתבתי להוריי ולאחותי ובישרתי להם שמצאתי אישה כלבבי ובדעתי לשאתה. הבעתי את צערי הרב שהם לא יוכלו להיות נוכחים בחתונה. כן כתבתי מכתב תודה לגב' דיודסון על העצות הטובות שהשיאה לי והזמנתי אותה לחתונה. היה טקס צנוע בבית הכלה: קישטנו את החצר בהמון קישוטים ובפרחים, והזמנתי עוגה גדולה אצל הקונדיטור המקומי, אך מרוב התרגשותי שכחתי למסור לו את הכתובת, והאופה המסכן חיפש בכל העיר היכן נערכת חתונה... למזלי הוא מצא אותנו בזמן.

שנה לאחר החתונה שלנו, נולד ילדנו הראשון, יגאל. שלחתי תמונות רבות למשפחתי בהונגריה. אמי כתבה לי שבעת שראתה את התמונה בה מופיעה ארלט כשהיא מחזיקה בידיה את התינוק, היא חשבה שהזמן עמד מלכת, ואישה זרה מחזיקה אותי בזרועותיה. כנראה שבני היה דומה לי מאד כתינוק. לאחר ארבע שנים נולדה ילדתנו השנייה, נירה. ארלט הייתה אימה מסורה וגידלה את הילדים בדאגה רבה. היום הילדים שלנו מבוגרים. יגאל, לאחר שגמר את שירותו בצבא, המשיך את לימודיו באוניברסיטה במגמת הנדסת אלקטרוניקה. אחד התעלולים המצחיקים של הגורל: נירה שירתה ביחידת הקשר, ומילאה את אותו התפקיד שאני עסקתי בו בזמנו. ההיסטוריה חוזרת על עצמה.

סיום

את מיטב שנות חיי הצעירות העברתי בקיבוץ. האם אני מצטער על כך? התשובה היא: לא! אני בטוח שלו מצאתי בחורה שהייתה מוכנה לחיות בקיבוץ, הייתי נשאר שם עד היום הזה. איש לא הכריח אותי לחיות בקיבוץ, ואיש לא הכריח אותי לעזוב. זאת הייתה ההחלטה שלי בלבד. אולם כשעזבתי את הקיבוץ, הרגשתי שהעולם התמוטט מסביבי. עוד הרגשתי שכל הרעיונות הנשגבים שפעם האמנתי בהם כמעט באמונה עיוורת, בגדו בי. הרגשתי כאילו זרקו אותי לכלבים. התחלתי את החיים מחדש, ללא פרוטה בכיס, ואלמלא הזכייה בפיס, ההתחלה החדשה הזאת הייתה הרבה יותר קשה.

הקיבוץ עצמו השתנה מאז בהרבה. רמת החיים עלתה באופן ממשי והחברים חיים עכשיו בתנאים נוחים. הצריפים הישנים פורקו, ובמקומם נבנו בתי אבן חדשים. במקום החדר האוכל שהיה עשוי מעץ, ושעל גגו חולדות וחולמים רדפו זה את זה, עומד עתה חדר אוכל מפואר, ובקרבתו נבנה בית תרבות לא פחות מפואר. הקיבוץ השתנה. הוא היה מוכרח לעבור אבולוציה ולהתחדש, אחרת כל קיומו היה בסכנה. הפנאטיות הקיצונית, הקנאית, של "שיתוף בכל, ומעל הכל" פינתה את מקומה למדיניות ליברלית יותר. אחד מחברי בית קמה הגדיר את ימי שנות החמישים: "היינו חבורה של יחפנים מוכי עוני, וחילקנו בינינו את המעט שהיה לנו." היום הקיבוץ מציג אפשרויות של צורת חיים, יותר מאשר חזון, מופת ואידיאלים. בכל זאת אנשים רבים נמשכים לצורת חיים זאת, וכל אחד וסיבותיו. באשר לי, לא הייתי מוכן לעבור את זה שוב, וגם לא הייתי מייעץ לילדי לעשות כן. אני סומך על שיפוטים האישי, ההגייוני, לגבי צורת חיים שהם רוצים לבחור לעצמם. אם אני צריך להפיק מסקנות על דרך חיי בדיעבד, הייתי רק מצטט את אחד ממכתביו של המשורר חנניה ריכמן:

Half of your life is wasted on experiments and testing
The other half you try your memories recollecting
Then one fine day you'll surely realize
That in fact you got no time to live your life

ובעברית

מחצית חיים לניסיונות
מחצית חיים לזיכרונות
ובין זאת, לזאת
אין האדם מספיק לחיות

זאב בר אילן

באר שבע, ינואר 1957

Supplements

Poems by Sandor Petofi. Translation Zeev Bar-Ilan.

THE LOWLANDS

What are you to me, rugged Carpathians

Wild, romantic mountains, woods of pines?
 Maybe I am awed by you, but do not love you
 And my imagination does not roam your sites.

Down in the plain's sea flat region
 Where the golden ear of wheat yields
 My eagle soul is freed from prison
 When I see those endless fields.

My thoughts then fly up high
 Above the earth, among the clouds
 Beyond the Danube the wide countryside
 Smiles at me, up to the Tisza's bounds

Under a sky of mirages, the bells
 Of hundred cattle gently ring
 Feeding from troughs and water-wells
 The thirsty herds here slowly drink.

The gallop of the foaming studs
 Their hoofs drum, rumble with the winds
 And the cowboys loud whoops and shouts
 Mingle with their cracking whips.

In the laps of balmy breezes
 Sway the eared wheat in the fields
 And with rich, emerald colors
 Gaily wreath the surroundings

Wild geese in the evening twilight
 Come here from the neighboring reeds
 And rise again on wings with fright
 When harassed by the blowing winds.

On the farms, deep in the prairie
 A forlorn tavern awaits
 The highwaymen who stop here weary
 On their way to Kecskemet.

Near this tavern, wood of poplars
 Sonorous with singing birds
 Here the screeching falcons nestle
 Peacefully and undisturbed.

Here flourishes the blue-feather grass
 And the white flowers of the globe thistles
 Under their cool stems, hiding from the sun
 Is the rest spot of birds and mottled lizards.

Far away, where the skyline touches Earth
 Blue orchards bloom in the high grass
 Distant bells chime from a steepled church
 Calling people to the evening Mass.

You are beautiful to me Lowlands!
 Here I was cradled after leaving Mother's womb.
 Here the mortuary shroud will cover my body
 And the Earth will mound over my tomb.

OUT IN THE GARDEN

We were out in the garden	While we looked at each other
Sitting on the grassy ground	Now, this is what I asked you
Only God above knew then	What if we would turn into
What was happening around.	A solid, stony statue?

I didn't even know if it was	You said: You'd not mind.
Autum or Spring	I wonder why you said this?
I only knew that for me	Perhaps you're weary
You were the dearest thing	Of a boring life like this?

I looked deeply into your eyes	Or the reason, is maybe,
And saw in them the sunshine	That if we remain together
And your white little hands	Happiness would be yours
I held tightly in mine.	Now and Forever

BARGAIN

"Young shepherd, poor shepherd!	"Sir! Kind Sir!
This purse is full of money	Even it were just an advance
With it I'll buy your poverty	And ten thousand to recompense
But in exchange, if you don't mind	I'd give the whole world rather
I'll take your lovely sweetheart"	Than my sweetheart to another."

A LITTLE INN

Little inn lies where the village ends,
 Down where the Szamos river bends.
 It could see itself in the river
 As long as night comes no nearer.

But the night is coming nearer
 And the world is getting stiller.
 The ferryboat is tied and resting
 And in it the darkness nesting.

But the inn is sounding loud
 The cymbalist is working hard.
 The lad's boisterous, whooping halloo
 Almost shatters, cracks the window

"Innkeeper's lady, golden flower of mine
 Fetch me your best choice of wine!
 Will it be as old as my grandpa'
 And fiery as my youthful sweethea'"

"Play your violin, Gypsy, play it good,
 Because I am in a dancing mood,
 I'll dance away my money, dance it all
 And I'll dance out my burning soul."

Someone is knocking on the door
 "What is all this fussing for?
 Here's a message from the Squire:
 "A good night's sleep his heart's desire".

"To the devil with your Squire !
 And you just go to Hell and Fire
 Play, you Gypsy, play it well,
 Even if I'll have my shirt to sell".

Once again there comes a knocking
 "Could you tone down your rejoicing ?
 God'll bless your gracious will,
 My poor mother is very ill."

To give an answer no one thinks
 They sip off their remaining drinks
 Put an end to music's boom
 To home the lads are going soon.

THE TISZA   Translator unknown

On a summer day, the twilight nearing,
 Near the winding Tisza, in a clearing,
 I stood where the little Tur to mother
 Hurries like a harried child to cover.

While the quiet river sauntered smoothly
 Downward in her bankless bed, one knew she
 Gentled lest the sunshine's dancing daughters
 Stumble on the ripples of her waters.

Crimson rays upon her polished mirror
 Lead the fairy dance now, now nearer,
 Almost audible a footfall patter,
 Tinkling like a wee spur's silver chatter.

Where I stood, the saffron sand in shadow
 Spread a carpet even to the meadow,
 Where the harvest haying's second stages
 Lay like printed lines on printed pages.

Just beyond the field, in regal starkness,
 Looms a forest full of early darkness,
 But the sunset caps the trees with embers'
 Glowing-flowing blood of crimson splendors.

On the yonder shore, the motley bushes,
 Yellow broom, red hazel and green rushes,
 In between a solitary peephole
 Framing far away a village steeple.

Like sweet memories of happy hours,
 Rose-clouds roam the heights of heaven's towers,
 Mountains of Marmaros in mist-trance
 Look at me beyond the hazy distance.

Not a sound. The solemn silence shattered,
 Only now and then when one bird chattered.
 Far away, the mighty millwheel's stirring,
 Like tiny gnat's insistent whirring.

There, across the stream, the pretty daughter
 Of a peasant brought her jug to water.
 While she filled the jug till it ran over,
 Covertly she looked, then fled for cover.

There I stood immobile, still and muted,
 Feeling that my feet were deeply rooted,
 Reeling in the sweetly frenzied sadness
 Of Nature's eternal lovely gladness.

Nature, Oh how can a poet praise thee!
 What audacious tongue would dare to race thee?
 What magnificence! the more thy quiet,
 More and more thy words a beauty riot!

Late at night, I reached our camping quarters,
 Feasting on fresh fruit and crystal waters;
 Long we talked and long we laughed and bickered,
 While the brushwood faggots flared and flickered.

In between, I told them of my shameful
 Thought: "Poor Tisza, art thou truly blameful?"
 Credit for such evil deeds they give
 And her, she is the world's most harmless river!

Just a few days later, my half slumber
 Fled before the warning-bell's dull thunder:

"Deluge! deluge! deluge!" wild commotion,
And my window framed a mighty ocean.

Like a madman trailing broken shackles,
Tisza sweeps the prairie, how she cackles,
Screeches, howls until the dam is broken,
On her way to gulp the world for token!

Pest 1847.